गर्गसंहिता ॥ संस्कृत भाषा
गिन पत्रक ॥ १५ पं० ग्रं० ह

ब्रह्मनिरूपणंनामदशमोध्यायः १० समाप्तंविज्ञानखंडं समाप्तोयंगर्गसं
हिताऽत्यद्भुतमिदंग्रंथंभुक्तिमुक्तिप्रदायकं श्रीनिकेतस्यसोपानमितवैकुंठ
दुर्लभं १ यः शृणोतिनरोमर्त्यःससकृतार्थोनसंशयः गर्गाचार्येणसंप्रोक्तं
सर्वसारसमुद्भवं २ येकृतापठितंतःसम्यक्तेषांवासोहरेःपदं ३ देहेवचसुखं
प्राप्यपुत्रपौत्रादिसंततिः अंतेव्रजेत्परंधामगोलोकंयोगदुर्लभं श्रीराधा
कृष्णाभ्यांनमः शुभमस्तुकल्याणमस्तुलेखकपाठकयोः ४ विशाखे

श्री

वि॰ ख॰ ॐ श्रीगणेशाय नमः बहुलाश्व उवाच हरेः श्रीकृष्णचंद्रस्य भक्तिमार्गस्तु यः परः
ग॰ सं॰ तं वदाशु मुने मह्यं येन भक्तो भम्युदं १ श्रीनारद उवाच भक्तिमार्गं वदिष्यामि वेद
१ व्यासमुखाच्छ्रुतं येन प्रसन्नो भवति भगवान्भक्तिवत्सलः १ शाक्रं विजित्य कृष्णेन
भुजदंडबलाद्धृता हारावत्यां सभा दिव्या सुधर्मा नाम मैथिल २ यत्र मंडपसंदेशा
वैडूर्यस्तंभपंक्तयः राजंते कोटिशो राजन्विश्वकर्मविनिर्मिताः ४ पद्मरागखचिद्भूमौ स
श्रेण्यो विद्रुमसार्चिताः यत्र चित्रवितानानि भ्राजंते सहकालिभिः ५ सिंहासनादिकुस्थानि
कालमेघतडिद्युतिः जांबूनदस्य वर्णानां प्रस्फुरत्कुंभकोटिभिः ६ बालार्करत्न
केयूरकांचीकंकणानूपुरैः शातचंद्रप्रतीकाशाः स्फुरत्कुंडलमंडिताः ७ गायंति
यत्र गंधर्वा विद्याधर्यो मुदान्विताः नृत्यंति लोकवादित्रैः स्पर्धयंतः परस्परं ८ या
स्यास्सुरत्कुंकोशेषु देवहृत्तमनोरमैः नंदनं सर्वतोभद्रं धौम्यं चैत्ररथं वनं ९ ल
तांश्री यत्र सरोजं च सरांसि विमलानि च सहस्रदलपद्मानि भ्रमरैः संकुलानि च १०
दशयोजनविस्तीर्णा पंचयोजनमुन्नता एतादृशी सुधर्मा सा पताकाध्वजमंडिता ११
यत्र प्रविष्टः पुरुषः आत्मानं मन्यते परं यत्सिंहासनमासाद्य शक्रो हमिति मन्यते १२
स्वस्त्रैलोक्यचातुर्यं तस्य देहे प्रवर्तते प्रतिष्ठिते यत्र याता वबहूर्मिबडांतह १३ या
वंतश्च जनाः यत्र प्रवसंति नरोत्तम स्वप्रभावेन सहसा तावती सा प्रकाशते १४ बद् कृष्ण
१

श्र

वंचाशत्कोटिहंसाख्यायादवायत्रसानुगाः तद्धत्वरस्यैकदेशेदृश्यंतेतेचमैथिल १५ यदि
पूर्णतमः साक्षात्श्रीकृष्णोभगवान्स्वयं यत्रास्तितत्ररामेंद्रवर्णनंकःकरोतिहि १६ अथत
स्यांसुधर्म्मायांयदुकोटिसमावृतः उग्रसेनोगीयमानःसूतमागधवंदिभिः १७ आकाश
द्रागतःसाक्षाद्देवव्यासोमहामुनिः पाराशर्य्योघनश्यामःतडित्पिंगजटाधरः १८ तंदृष्ट्वा
सहसोत्थाययदुराजःकृतांजलिः नत्वासनेचोपचारैर्दत्वातत्संमुखोभवत् १९ उग्र
गे० कृ सेनउवाच अद्यमेसफलंजन्मसफलंमेगृहंमे अद्यमेसफलंधर्म्मवृक्षंत्वय्यागतेसति
२० सदानंदेषुकुशलंकृष्णभावेष्वपिभवत्सुहि वदमेकुशलंदेवयेनस्वस्थोभवाम्यहं २१
यत्रयत्रव्रजंतेतस्तेत्वादृशाःसाधवःप्रभो तत्रवृत्तेतिसिद्धिर्लौकिकीपारलौकिकी २२ य
त्रसंतोस्थिताःसंतःतत्रसाक्षात्स्वयंहरिः किंमुलोकगुणाव्रूयान्पाराशर्य्यमहामुने २३
मयात्नुपुरासंवयज्ञोवाकिंकृतंपूर्व्वजन्मनि येनैवद्वारिकाराज्यंप्राप्तोहंमुनिपुंगव २४ भ
वादृशाविप्रमुख्याःगृहमायांतिनित्यशः तस्मात्वंहिसहकृतंज्ञानेस्वस्यनसंशयः २५ ।
व्यासउवाच धन्योसिराजशार्दूलधन्यातेविमलामतिः यत्कृतंत्वयाराजन्सुकृतंपूर्व्वजन्म
नि २६ पुरात्वंमरुत्तोराजन्कृत्वायज्ञंसमार्जितं निष्कारणोभक्तमनसाप्रसन्नोमरुद्गणैः स
दा २७ अनिमित्तेनभावेनप्राप्तंचेदंवरंतव परिपूर्णतमःसाक्षात्श्रीकृष्णोभगवान्हरिः असंख्य कृ
ब्रह्मांडपतिःगोलोकेशःपरात्परः सोयंभक्त्यावशीभूतात्रस्तवगृहेस्तवमंदिरे २९ अहोभाग्य।

वि॰ ता॰ यत्नेभ्यः क्तिं ददाति भक्त्या तोषितो हरिः नकदाचिद्ददाति योगं दुर्लभं विद्धि तं नृप ३० इति श्रीमद्भगीता
खं॰ ग॰ र्थसं॰ विज्ञानखंडे व्यासोग्रसेने नाम प्रथमोध्यायः १ उग्रसेन उवाच धन्योस्म्यनुगृ
२ हीतोस्मि तव वर्णनिर्वृतः हृच्छेद्यते च संदेहं हृषीकेतु भवान्प्रभुः १ कर्मणां सन्ति मज्ञा
नां का गतिः किं च लक्षणं कति भेदाश्च तेषां वै वदस्व सत्यतत्त्वतः २ व्यास उवाच गुणोत्स
र्गाणि कर्माणि निमित्तानि भवन्ति हि ता[illegible]न्यैव चानिमित्तानि राजन्नित्ति फलानि च ३
६ सनिमित्तं च यत्कर्म बंधनं विद्धि यादव अनिमित्तं च यत्कर्म मोक्षदं परमं शुभं ४ सत्वं रजस्तम इ
ति गुणाः प्रकृतिसंभवाः तैर्व्याप्तं हि जगत्सर्वं सर्वाभिर्विविधात्मना ५ सत्वप्रलीनाः स्वर्यांति न
र लोकं रजोलयाः तमोलयास्तु नरकं यांति रूपं हि निर्गुणाः ६ पंचाग्नितपसः प्रेतपन्ये ब्र
जन्वनवासिनः लोकं सप्तऋषीणां तु ते यांति गतकल्मषाः ७ संन्यासी सम्भकाशरसदेउ
ह तपारणयः जितेन्द्रियमनोधर्माः सत्यलोकं व्रजंति हि ८ अष्टांगयोगयोगेंद्रा निर्मलान्तः
र्हरेतसः जैल्लोकं महल्लोकं यांति ते च न संशयः ९ यज्ञकर्तारमथुकुलोके व्रतीशे योध्यव्रजंत्या
ते १० तीर्थयात्री चान्ते लोकं सत्यं संधर्मश्च वारुणं वेदभवाश्चापि वैकुंठे शैवाः शैवं व्रजंति
हि ११ पितॄन्यजंति ये नित्यं स्वरैश्वर्यं प्रजेश्वरः दक्षिणेन यथार्थ्येण पितृलोकं व्रजंति
ते १२ स्वर्गलोकं वै यांति स्मार्त्ताः पंचयज्ञसंयुताः प्रजापतियजो यांति दत्ता दीक्षां प्रजापती
न् १३ भूतानि यांति भूतेज्या यक्षान्यक्षयजस्तथा येषां यस्य भक्तास्तल्लोकान्यांति राजन् कृ॰ हम
२

नर्गसंशयः १४ तथापावर्गताः राजन्नद्रुः संगवशवर्तिनः यमलोकं च ते यांति निरयेरौरवो
वेते १५ पुनरावर्तिनो लोकाः सर्वे चाब्रह्मलोकतः पुनरावर्तिनो लोकाः विद्धि राजन्महामते
१६ कर्मणां संस्कृतिर्भिन्ना मार्ग एषा गतागतः तावत्संभवते यावत्स्वकर्म समाप्यते १७ हीरता स्वर्गो
गुणाः पतत्यधोगतिं कालश्चालितः यादवेंद्र महाबाहो तस्मात्कर्मफलं त्यज १८ भक्तो
निष्कारणो भूत्वा ज्ञानविज्ञानसंयुतः प्रेमलक्षणया वाचा हरिभक्तजनप्रियः १९ भ
ज श्रीकृष्णपादाब्जं सभयं हंससेवितं यो मृत्युः सर्वलोकानां बलात्संहारकारकः २० सं
पन्नभगवद्रूपिणतः सन्मृत्युमाप्नुयात् उग्रसेन उवाच सर्वे लोका हि भगवन् पुनराव
र्तिनः स्मृताः तेभ्यो ज्ञातेव चैवेशारंग्य मन्ये मे न संशयः २२ श्रीकृष्णधाम परमं यतो नावर्त
ते गतः तल्लोकं वद मे ब्रह्मन् कुत्रास्ते सर्वतः परं २३ श्रीवेदव्यास उवाच ब्रह्मांडेभ्यो ब
हिर्धाम श्रीकृष्णस्य महात्मनः यद्गत्वा न निवर्तंते तद्गोलोकं परं विदुः २४ ब्रह्मांडो यं जी
वसंघाः पंचाशत्कोटियोजनैः विस्तृतः परतो ह्यस्य पंचाशत्कोटिविलंबितः २५ यदंतर
तरगतो राजन्लक्ष्यते परमात्मवत् तदंतरगता ह्यन्ये कोटिशो ह्युरुराशयः २६ न तद्भा
सयते सूर्यो न शशांको न पावकः कामः क्रोधश्च लोभश्च न मोहो यत्र याति च २७ न यत्र
शोको न जरा न मृत्युर्नार्तिरेव च न प्रधानं न कालश्च विशते च गुणाः कुतः २८ शांत्यब्र
ह्याविनिर्वाच्यं तद्धाम यत्र नन्नमः प्रेमलक्षणया भक्त्या सदा निष्कारणाः परः २९ लोका
ह्लेघ्य तद्धाम यांति राजन्न संशयः इति श्रीमद्गर्गा॰ विज्ञानखंडे श्रीव्यासोग्रसेनसंवादे लो

वि॰ ख्रो॰ ग॰ खं॰ २

कणानिनिरूपणंनामद्वितीयोध्यायः २ उग्रसेनउवाच श्रुतंतवमुखाद्ब्रह्मन्गु
रुकर्मगतिर्मया पुनरावर्तिनोलोकास्तेषांसन्तितिश्रुताः १ निष्कारणाद्धरेःसाक्षात्से
वनंद्विमकुन्नमं लभतेदुर्लभंदिव्यंमज्ञानांविश्रुतंमया २ भक्तियोगःकतिविधोवदमेवद
तांवर येनप्रसन्नोभवति भगवान्भक्तवत्सलः ३ श्रीव्यासउवाच द्वारवतीवाधन्योसि
यस्मात्तस्यप्रियःसदा यत्पृच्छसिभक्तियोगंतेधन्यातेविमलामतिः ४ यच्छ्रुत्वानिर्मलो
भूयाद्विम्बघात्यपिपातकी तंभक्तियोगंविशदंतुभ्यंवक्ष्यामितच्छृणु ५ भक्तियोगोद्विधो
ज्ञेयःसगुणश्चैवनिर्गुणः सगुणोद्विविधश्चापिनिर्गुणश्चैकलक्षणः ६ सगुणःस्या
द्बहुविधोगुणमार्गेणदेहिनां तेगुणास्त्रिविधाभक्ताभवन्तिशृणुतान्पृथक् ७ हिंसादं
भंचमात्सर्यंचाभिसंधायभिन्नदृक् कुर्याद्भावंहरौक्रोधातामसःपरिकीर्तितः ८ उद्दि
श्यकर्मनिर्हारमथवाभावमेवहि मोक्षार्थंभजतेविष्णुंसभक्तःसात्विकःस्मृतः ९ त्रिगु
विष्णु णातीतानांचतथाधीयोमहामते चतुर्विधाजनाःभजंतेसुकृतमंगलाः १० एवंबहु
विधेनापिभक्तियोगेनमाधवं भजंतिसात्मित्रास्तेजनाःसुकृतिनोपरे १२ लक्षणंभ
क्तियोगस्यनिर्गुणस्यतथाशृणु तद्गुणश्रुतिमात्रेणश्रीकृष्णेपरमात्मनि १३ यथिस्रुणी
तमेसागरात्सर्वकारणकारणे मनोगतिरविच्छिन्नायावच्छिन्नाहेतुकीतथा १४ यथैवा
लंभसागरगामिभक्तिनिर्गुणास्मृता निर्गुणानांचभक्तानांलक्षणंशृणुमानद १५ सार्वभौ
मंमपारमेष्ठ्यंशाक्रंधिष्ण्यंतथैवच रसाधिपत्यंयोगर्द्धिनवाञ्छंतिहरेर्जनाः १६ हरिणा

कृष्ण २

दीयमानं सालोक्यं यास्वेच्छया न गृह्णंति कदाचित्ते सत्संगानंदनिर्वृताः १९ सामीप्यं च मयां
छंति भगवद्विरहातुराः सन्निकृष्टेन तत्प्रेममया दूरतो भवेत् सारूप्ये दीयमानस्य सामानत्वा
भिमानतः नैरपेक्ष्यान्न वांछंति भक्तास्तत्सेवनोत्सुकाः ऐकत्वं चापि वैकल्यं न वांछंति क
दाचन एवं वेत्ति हि दासत्वं परस्य परमात्मनः २० नैरपेक्षा ... यशांताः निर्वैराः समदर्शिनाः
श्रीकैवल्यालोकपदं गृहमाकारणाविदुः २१ नैरपेक्ष्यं महानंदं नैरपेक्ष्या जनाहरेः ज्ञानंति
हि यथा नासा गुड्या मोदं न च चक्षुषी २२ सकामश्च तदानंदं न जानंति कथंचन रसं कर्णो यथाहृ
त्स्रो रसस्वादं न वेत्ति हि २३ तस्माद्राजन्भक्तियोगं विद्धि चात्यंतिकं परं भक्तानां नैरपेक्ष्याणां ज्ञानासाप
वहंतिं कथयामि ते २४ स्मरणं कीर्तनं विष्णोः श्रवणं पादसेवनं अर्चनं वंदनं दास्यं सख्य
मात्मनिवेदनं २५ कुर्वंति सततं राजन्भक्तिं ये प्रेमलक्षणां ते भक्ता दुर्लभा मर्त्ये भगवद्भाव ८
भावनः २६ कुर्वंतो महतीं सेवां सर्वभूतदयापराः कृष्णपादांबुमधुपाः कृष्णदर्शनलाल
साः २७ कृष्णं स्मरं सततं रोमांचं यथा प्रोषितभर्तृका श्रीकृष्णस्मरणे द्योतारोमहर्ष रा
प्रजायते २८ आनंदाश्रुकलं चैवं वैवर्ण्यं तत्क्वचिद्भवेत् श्रीकृष्ण गोविंद हरे ब्रुवंतः
सत्यवाचा गीरः अहर्निशं हरौ लग्नास्ते हि भागवतोत्तमः ३० इति श्रीमद्गर्गाचार्य
विज्ञानखंडे वेदव्यासोग्रसेनसंवादे सगुणनिर्गुणभक्तिवर्णनं नाम तृतीयोऽध्या
यः ३ श्रीव्यास उवाच एवं वायोः सलिले वन्हौ महज्ज्योतिर्गणोऽपि च श्रीकृष्णदेवं ...

ग॰ सं॰ तो हर्षिता स्त्र पुनः पुनः १ श्रीकृष्णो राधिकानाथः कोटिकंदर्पमोहनः तन्नेत्रगोचरो या
वि॰ ख॰ ति कुर्वन् श्रीनंदनंदने २ सदानंदं च ते दृष्ट्वा प्रहसंति प्रहर्षिताः क्वचिद्दुद्रंति धावंति नर्दं
४७ ति क्वचित्तथा ३ क्वचिद्गायंति नृत्यंति क्वचित्कृष्णो भवंति च कृष्णचेष्टास्तथा लेभे कृतार्थाः ८
वैष्णवोत्तमः ४ तेषां दर्शनमात्रेण नरा यांति कृतार्थतां न कालो न यमो येषां दंडदाने
न चत्तमः ५ गदाकौमोदकी यामे दृष्टिश्च सुदर्शने अग्रे शार्ङ्गधनुः पश्चात्पांचजन्य
घनस्वने ६ नंदकं च महारत्न शतचंद्रेव वा शीता एतान्याकृष्ण धर्मरक्षाणि तास्वर हंत्व हर्निशं
या ७ तदोपरि महापद्मः सच्छत्रकं पुनः पुनः गरुडः पन्नगांतेन ममर्हतीसतान्यपि ८ यत्र यत्र गतः से
स्त्र तैस्तत्र स्वयं हरिः तीर्थीकुर्वन् महीभागं श्रीमत्पादांबुरेणुभिः ९ तद्रोयत्र स्थिताः संतस्त
त्र तीर्थानि संति हि तत्र कोपि नतः पापी याति विष्णो परं पदं १० दूरात्संप्रेक्ष्य कृष्णस्य हत्यामाध
यो व्याधयस्तथा भूतप्रेतपिशाचाश्च पलायंति दिशो दिशं ११ नद्यो नदाः पर्वताश्च समुद्राश्च
सा तथा परे मार्गं ददुश्च सर्वे भ्यो नृपतेभ्यः समंततः १२ शतजन्मतपः पुंजा भारते पुण्यकः पु
मान् सत्संगलभते तेषां दुर्लभो मुण्ये न्य वर्णितः १४ यस्मिन् कुले कृष्णभक्तो जायते प्रबल
न्नरा तत्कुलं विमलं विद्धि मलीमसमपि स्वतः १५ राजन् श्रीकृष्णभक्तस्तु पित्तृं दशकुला
दुद्धवान् श्रियापद्मे विदशाश्च मातृपद्मे तथा दश १६ पुरुषानुद्धरे राजन् निष्पत्य पाप बं
घ धनात् साधुसंबंधाश्चान्ये भक्ता दासाः सहृज्जनाः १७ साधोहोमारकाहस्यातद्रूपादिलाः कृष्ण ४

स्तथापि पिपीलिकाश्च मशकास्तथा कीटपतंगकाः १८ सांख्ययोगं विना राजन् तीर्थं धर्म्म
मखैः विना साधुसंसर्गं न स्तोपि प्रयाति हरेर्मन्दिरं १९ अत्र ब्रह्मार्पणेद्य कृष्णसारे सौवीरे कीट
केतथा म्लेच्छदेशेपि देवेशभक्तो लोकान्पुनाति हि २० इति श्रीकृष्णभक्तानां महात्म्यं क
थितं मया चतुःपदार्थदं नृणां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २१ उग्रसेन उवाच परिपूर्णात
मे साक्षात् श्रीकृष्णे परमात्मनि द्वेषेण वक्रस्य दुष्टस्य ज्योतिर्लीनं बभूव ह २२ अहो महदिदं
चित्रं सायुज्यं महतामपि योगिनां स्याद्विप्र मत्सरेण कथं चान्येन शत्रुणा २३ श्रीव्यास उवा
च ममाहमिति वै यस्य भूतानां त्रिगुणात्मनां क्रोधाय वर्त्तते राजन् न हरौ परमात्मनि २४
हरेः केनापि भावेन मनो लग्नं करोति यः पापी तद्रूपतां याति भृंगिणा कीटको यथा २५
स्नेहं कामं भयं क्रोधं मैत्र्यं सौहृदमेव च कृत्वा तन्मयतां याति सांख्ययोगं विनापि ते २६
स्नेहाद्वै यशोदाद्या वसुदेवादयोपरे ऐक्यात् [illegible] तथा कामाद्गो
प्यो हरिं प्राप्ता नित्यं क्षुमयान्नृप २७ तद्रूपगुणमाधुर्यभावसंलग्नमानसः भयात्कंसः
लवस [illegible] तस्तत्सायुज्यमीह २८ क्रोधाच्चैद्यदन्तवक्रश्शाल्वशिशुपालादयोपरे ऐक्यान्मु
यादवा अपि ये सौहृदात्पाण्डवयं [illegible] २९ तस्मात्केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् अहर्निशं
हि स्मरणं भवेच्छत्रोर्न कर्हिचित् ३० शत्रुभावं हरौ तस्मात्कुर्वीत दनुजादयः ३१ इति श्री

ग॰सं॰ मद्गर्गाचार्ये॰वितानखंडे श्रीवेदव्यासउग्रसेनसंवादे भक्तिमहात्म्यवर्णनंनाम चतुर्थोध्या
वि॰ख॰ यः ४ श्रीवेदव्यास उवाच वत्साद्यधेनुकबकीबककालगिरिदेनाः प्रलंबकपिवल्व
५ लशंखशाल्वा वैरेणाथ किमपि भक्तमतानरेंद्रप्रापुः परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसं १
पूर्वेसरावणमहाबलीमधुकैटभाख्यो खवरोथ हेमकशिपुश्चतथापरे च वैरंविधायजनपरावल
कुंभकर्णौ विदमोः किलपितरलं परमंपदेहि २ केकेन विष्णुपदमागतवंतआद्येमद्गाढवा
णबलिप्रहादविभीषणाद्याः सत्संगसंगनिरताव्रजमानपात्राश्रीमत्पादाब्जमकरंदरजोवि
लब्धाः ३ देवर्षिगीष्पतिवसिष्ठपराशराद्याः सुख्याप नासितशुकाः सनकादयश्चनि
कीरमाभुविचरंत्यरविंदनेत्रपादारविंदमकरंदमलिंदमुख्याः ४ यत्सुरकुलांगमरता
जेनमैथिलाश्वगाधिप्रियव्रतयदुप्रमुखाबरीषः तिष्कारणावरमहंसवराश्चरंतिश्री
कृष्णचेष्टचरितामृतपानमत्ताः ५ मंदोदरीचशबरीचमतंगशीष्यः तारातथा त्रिवनिता
चपुनात्यहिल्या कुंतीयथाद्रुपदराजसुताःसुभद्राएताः परं परमहंससमाप्रसिद्धाः ६ सु
ग्रीववालिसुतवातसुतादिराजन्नागास्त्रिगृध्रवरकाकभुशुंडिमुख्याः कुब्जादिवायक
सुदामगृहीदयोन्येसत्संगमेत्यहरिभक्तवरावभूवुः ७ कृष्णमनरोयदितिधर्मितयोन
योगसांख्यनयतत्त्वतपोतीर्थयमव्रतानिष्ठदानसितत्रनियमोवलदक्षिणाच वनेच्छनदानम
श्वमत्किमतेनकाचित् ८ यज्ञव्रताध्ययनतीर्थतपोभियोगैरिष्टापूर्तधर्मनियमादि।

कृष्ण
५

कस्मोस्ययोगैः यत्प्राप्यते सकलयदुवतीहमकूर्मभक्तैः पदं कहिंहि चित्तभवेत्किलेभिः ९ उ भोग
द्धारिणीयमपुरस्य सवि स्वकृपाद्भुताः रिणी भवमहार्णववारि वेगात् संहारिणी विषय
संचितकर्मिणां च सत्कारिणी हरिपदस्य परात्परस्य १० श्रीकृष्ण मरशान रसोत्कभा
वराजन् हृद्गुहासंततपरमोत्सव पंचमोयं द्विव्यालतानिपल्लवभारत स्मा संराजते हि स २
ततं कुसमाकुरस्य ११ संमोहकालघनमध्यतडित्स्फुरती शास्त्रार्थदर्शनचसांपद्दीपके
ये दीपावलीर्विजयते नरकान्तिकस्य जेते गुणान् विजयिनी दशमी जयस्य १२ सांख्यच
ला योग इति पार्थगते हि द्वंद्वे कानि चात्र शतशो गुणाभाववेदाः अस्याक्रमान्नवकथाश्रव
णादयश्च श्रेणीयमस्ति सरला भगवत्पदस्य १३ इति श्रीमद्गर्गाचार्य विज्ञान
खंडे व्यासोग्रसेनसंवादे भक्त्युत्कर्षवर्णनं नाम पंचमोध्यायः ५ उग्रसेन उवाच क
स्मिन्नहो गृहस्थानां श्रीकृष्णस्य परमात्मनः सेवा वै केन विधिना कुर्यात् तद्ब्रूहि मे मुने १
भक्तिं कुर्यात् यस्य नास्ति ज्ञानं तस्य न वर्द्धते तस्य केन प्रकारेण प्रसन्नः स्याद्धरिः स्वयं २
सो श्रीव्यास उवाच यदि भक्तिं प्रकुर्वीत न स्यात् संगो न जायते बलाद्विवर्द्धते तस्य सतां संगं च
समाचरेत् ३ कृष्णसेवाविधिं तुभ्यं वक्ष्यामि कलमपरं यथा गृहस्थो लभते शीघ्रं श्रीकृ
ष्णमप्राप्नुयान्नृप ४ आचार्यकुलसंभूतं श्रीकृष्णध्यानतत्परं एतादृशं गुरुं कृत्वा
सिद्धो भवति मानवः ५ गुरोः सेवाविधिः शीघ्रं श्रीकृष्णस्य महात्मनः विशुद्धीत्वावि
हीनस्य सर्वं भवति निष्फलं ६ यज्ञदानतपस्तीर्थं सर्वं भवति निष्फलं निर्गुरोर्दर्श

ग॰सं॰ नेकृत्वा हतपुण्यो भवेन्नरः ७ उत्तराभिमुखं शश्वत् कारयेद्धरिमंदिरं तत्र सिंहासनं प्रोच्चं
वि॰खं॰ सपीठं कुंकुममंडितं ८ सच्चिदानंदनामस्यात्सोपानत्रयभूषितं महार्हवस्त्रराच्छिन्नं त
६ त्रतुल्यासनं मृदु ९ पार्श्वे द्वाप्यवर्हं वीतं स्फुरद्वैमंबराहतं नानारत्नाभिवस्त्राद्यैरंतःपटा
न समन्वितैः १० सर्वतोमंडनं तस्य तोरणं समलंकृतं गवाक्षवातिपंचाद्यं चतुःशालं सुजाल
कैः ११ भ्राजते प्रांगणोद्देशः सभामंडपमंडलैः॥ तत्र प्रांगणमध्ये तु तुलसीमंदिरं शु
भं ११ मंदिरस्य बहिर्द्वारि कारयेच्च घटिद्वयं तथा वैकुंतिमराजन्न सिंहद्वयमधिष्ठि
तं १२ सुवर्णशिखरस्याधः चक्रं चाशिखरोपरि द्वारे पि हरिनामानि प्रालेख्यानि सुभा
नि च १३ शंखं पद्मं गदा शार्ङ्गं मालेख्यं भित्तिपार्श्वयोः इषुधी च तथा बाणाः सर्वद्वि
रा एव च १४ तथा मंदिरपृष्ठे वै प्रातर्वंद्रं च नंदकं १५ हलं च मुसलं चैव लेखनीयं प्रय
त्नतः सिंहासनस्य पश्च हेतु गोप्यो गावस्तथैव च १६ गोपालास्तत्र संलेख्याः कपाटे विज
योजयः देहल्यां कल्पवृक्षस्य मूले भेरु चलतां शुभां १७ तत्र तत्र च कुर्याच्छ्री गंगा पापहा
रिणी वृंदावनं गोवर्द्धनं च यमुनापुलिनानि च १८ तथा वै चीरहरणमालेख्यं रासमंड
लं चित्रकूटं पंचवटीं लेखनीयं प्रयत्नतः १९ रामरावणयोर्युद्धं जानकीहरणं विना
दशावतारचित्राणि नरनारायणाश्रमं २० समुद्रमथनं ये ह्यो ग्रामाः नक्षारण्यनवीपुरा त
वं लिखित्वा चित्राणि मंदिरं कारयेद्बुधः २१ वंशीभावोद्यतकरं च कुंभं भोप्रदर्शनं ।
किशोरा कृतिकृष्णस्य रूपं सर्व्वतमं स्मृतं २२ तन्वहे निधाम्युरुह स्तेनमंदिरे भ कृष्ण
६

ष्टः परमया भक्त्या स्थापयेत्तत्परो भवेत् २३ तत्प्रसादे च रसनां घ्राणं च तुलसीदले अश्वमे
धसहस्राणि राजसूयशतानि च २४ राजन्नुपसेव्य कोटीः एवं सेवापरो भवेत् अहर्निशं कृष्ण
सेवां यः करोति च भावकृत् २५ तं प्रेमलक्षणो भक्तो विद्धि भागवतोत्तमं अश्वमेधसहस्रा
णि राजसूयशतानि च २६ राजन् श्रीकृष्णसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीं श्रीकृ
ष्णदेवशीकः सोऽपि दर्शनेन कृतवान्नरः २७ कोटिजन्मकृतैः पापैः मुच्यते नात्र संशयः देहान्ते तं
समानेतुं श्यामसुन्दरविग्रहः २८ रथं नीत्वा प्रधावन्ति गोलोकात्कृष्णपार्षदाः ३० इति श्रीम
द्दुर्गाचार्यसंहितायां विज्ञानखंडे व्याससोमसेनसंवादे मंदिरप्रतिष्ठावर्णनं नाम षष्ठोऽध्या
यः ६ श्रीव्यास उवाच प्रातरुत्थाय हृत्तेचो स्थापयकश्चिद्भक्तः यदा नृप गुरोर्नाम च गोविंदना
मानि प्रवदन्नरः १ भूमिं नत्वा न्यसेत्पादं जलं स्पृष्ट्वा हरेर्जले उपविश्यासने शीघ्रं सका
मो यो यथासुखं २ हस्ताभ्यां तु जलं गृह्यादाय स जितेन्द्रियः मौनमास्थितः ज्ञानमुद्राधरं शान्तं श्री
गुरुं स्वस्तिकासने ३ ध्यानात्कृष्णमपरं ध्यायेत् भक्त एकाग्रमानसः किशोरं श्यामलं हृ
द्यं वंशीवेत्रविभूषितं ४ एवं कृत्वा हरेर्ध्यानं पुनर्गच्छेद्बहिःस्थले तच्छौचं मृत्तिकां ग्राह्येद्गु
ह्यस्य यथा तथा ५ अष्टौ क्षतेति मंत्रेण आमयाच जलेन च एकां लिंगे गुदे तिस्रस्तथा स्व
वामकरे दश ६ उभयोर्हस्तयोः सप्त तिस्रः तिस्रः पदे पदे एतद्विद्विगुणं प्रोक्तं ब्रह्म
चारिवनस्थयोः ७ एतच्चतुर्गुणं प्रोक्तं यतीनां हरिसेविनां तदर्धं रोगिमार्गस्थः स्त्रीशू

ग॰ सं॰ द्वारेणांतरद्वेकं ८ शौचाकर्मविहीनस्य सकलानि निष्फला क्रियाः मुखशुद्धिविहीनस्य मे
वि॰ खं॰ त्रानिफलदा स्मृताः ९ आयुर्बलं यशोवर्चः प्रजापशुवसूनि च ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो
देहि वनस्पते १० इति मंत्रं समुच्चार्य कुर्याद्वै दंतधावनं कंटकीक्षीरवृक्षोत्थं निर्गुंडी वा
म्रजंबूतकः ११ वटैरंडविगंधात्र्युत्थं न कुर्याद्वै दंतधावनं जपेद्धरि हरेत्येति मंत्रेणासूर्ययुक्
तांजलिः १२ प्रणामे हरिभक्तोऽस्य प्रह्लादादीन्समाहितः तुलसीमृत्तिकां नीत्वा ततः स्नानं समा
चरेत् १३ पठितव्यं प्रयत्नेन श्रीगंगायमुनाष्टकं अयोध्या मथुरा माया काशी कांची रवं
तिका १४ पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः शालग्रामो महायोगः शंभले हरिमंदि
रं १५ नंदिग्रामो कोशलेन्द्रयोग्रामाः प्रकीर्तिताः रंडुकं सिंधगारराण्यं जंबूमार्गं च पुष्क
ले १६ उत्पलावर्तं मारण्यं नैमिषं कुरुजांगले १६ अर्बुदं हेमवंतं च पुराणारण्यानि वै ति
दुः एतानि तीर्थनामानि समुच्चार्य पुनः पुनः १७ इत्थं स्नात्वा ततो विप्रदेवंवरं दोममु
त्तमं द्वादशांतिलकं विप्रद्वादशमुद्राधरः परः १८ कृतसंध्या मुचिर्मौनी गत्वा श्रीकृष्णमं
दिरं घंटावाद्यजयारावं तलशब्दं विधाय च १९ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंद त्यज निद्रां विहाय
च [illegible] उत्क्रामिमां सकृति राजन् भक्त उत्थापयेद्धरिं २० मंगलानि समादाय श्रामयं
त्कृष्णस्योपरि निवेद्य बहुपक्वान्नं नत्वा नत्वा पुनः पुनः २१ ततः स्नानं कारयित्वा देश।
भाव कालविभागवित् शृंगारं वितकृत्वा वस्त्रभूषणमंगले २२ आर्त्रिकं त ततः कृत्वा भो कृष्ण

मयान्नंचविधायच ततोधृत्वामहाभोगंनानारसमयंशुभं २३ राजन्भोगार्तिकंकृ
त्वाकारयेच्छयनेहरेः ततःप्रसादंपरमंतुलसीगंधमिश्रितं २४ भुंजीतयोहरेःनित्यंस
कृतार्थोनसंशयः शंखनादेनविधवद्भोगंधृत्वायथाविधिः २५ ततःसंध्यार्तिकंकृ
त्वादुग्धादीनिनिवेद्यच २६ ततःप्रदोषसमयेपुनरार्तिकमाचरेत् धृत्वाभोगवरं
मिष्टंकारयेच्छयनेहरेः २७ ततःप्रसादंपरमंराजसंचैवराजेंद्र राजसेचैवमात्तिवे सर्वं
श्रीकृष्णचंद्रस्यसेवासंलग्नमानसः २८ तेरधित्वाकुलशातं यान्तिचात्पानिकंपदं
श्री श्रीकृष्णजन्माष्टम्यांचरामनवमीतथा राधाष्टम्यामनन्तकूटंद्वादशीवामनस्यच च
तुर्दशीनृसिंहस्यतथानंतचतुर्दशी एष्वकालेषुकृष्णस्यमहापूजांसमाचरेत् ३०
इतिश्रीमद्दुर्गाचार्य्यविज्ञानखंडेव्याससोगसेनसंवादेसप्तमोध्यायः ७ श्रीव्यासउवा
च प्रथमस्नात्वाचकृत्वाचनित्यंनैमित्तिकांक्रियां पंचवर्णसमायुक्तेशुद्धेस्थंडिलमं
डिते १ द्वात्रिंशद्दलसंयुक्तंकर्णिकाकेसरोज्वलं विधायकमलंदिव्यं विधिवद्बहुरस
त्नभिः २ कर्णिकायांन्यसेद्राजन्हरेःसिंहासनंशुभं तत्रराधांसमास्थाप्यदेवींवि
रजांतथा ३ तन्मध्येस्थापयेत्साक्षात्श्रीकृष्णपुरुषोत्तमं तथाष्टदलमध्येतुराध
काष्टसखीशुभाः ४ तत्राष्टदलमध्येतुश्रीकृष्णस्यतथासखीन् तथाषोडशपरीतु
सखीनांचद्वयोर्द्वयोः ५ कमलस्यचपार्श्वेषुशंखचक्रगदाशुभा पद्मंचनंदकं[illegible]मे साकुं

ग॰सं॰
वि॰खं॰
८

वारांगस्त्रं मुसलं हलं ६ कौस्तुभं वनमालां च श्रीवत्सं नीलमंबरं पीतांबरं तथा वंशीं वेत्रं च
स्थापयेद्बुधः ७ ततः पार्श्वे तालांकं गरुडाग्रं रथं तथा सुमतिं दारुकं सूतं गरुडं कुमुदं
तथा ८ नंदं सुनंदं चंडं च प्रचंडं च महाबलं कुमुदाख्यं बलं चैव स्थापयेद्बलः सुधीः
९ तथा दिक्षु च दिक्पालान् संस्थाप्य प॰ यक्ष॰ यक्ष॰ विष्वक्सेनं तथा मां च विघ्नं दुर्गां
विनायकं १० नवग्रहांश्च वरुणं तथा षोडशमातृकाः मत्पद्माग्रे वीतहोत्रं स्थंडिले स्था
पयेद्बुधः ११ आवाहनं चासनं च पाद्यमर्घ्यं विशेषतः स्नानं च मधुपर्कं च चक्षुपदी
पं तथैव च १२ यज्ञोपवीतं च वस्त्रं च भूषणं गंधमेव च पुष्पं तथा तंतं चैव नैवेद्यं च
मनोहरं १३ जलमाचमनं चैव नैवेद्यं च मनोहरं तांबूलं दक्षिणां तथा प्रदक्षिणां
प्रार्थनां च तथा नीराजनं स्मृतं १४ नमस्कारं ततः कुर्यात्क्रमेण च प॰ यक्ष॰ प॰ यक्ष॰
आवाहनेन पुष्पाणि आसनेन कुशद्वयं १५ पाद्ये श्यामां च दूर्वां च विष्णुक्रांतां तथै
व च सौगंधिकानि पुष्पाणि अर्घ्ये योग्यानि यादव १६ चंदनोशीरकर्पूरं कुंकुमा
गुरुमिश्रितं एतादृशं जलं योग्य[illegible]मेव च १७ स्नाने राजन्महामते १७ मधुप
र्के ह्यामलकं मरिचिं दूतं तथा मतं धूपं गंधादिकं देयं दीपं कर्पूरमेव च १८ यज्ञोपवीतं वी
तं च वस्त्रं पीतांबरं मतं भूषणं चैव श्रीवत्सं गंधे कुंकुमचंदने १९ तुलसीमंजरीपुष्पैः
दत्तैः स्याच्छालितंडुलं नैवेद्यं च रसाः षट् च भोगा नानाविधा मताः २० जले गंगा तुलं

हरि
८

योग्यं यमुनाजलमेव च जातीफलं च कंकोलं मतं आचमनेन्दप २१ तांबूलं चोषणे त्वेला
दक्षिणा पांशुजालकं प्रदक्षिणायां अमराध्यक्ष तु नीराजने गवो २२ प्रार्थना वां हरेर्भक्ति प्रेम
लक्षणासंयुता नमस्कारे महाराजसाष्टांगेन नतविग्रहः २३ द्वादशाक्षरमंत्रेण शिववद्ब्राह्मणा
दिः पुमान् उपचारान्करस्कृत्य श्रीमत्खोसंमख्खो भवेत् २४ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यैः संहि
तायां विज्ञानखंडे अष्टमोध्यायः ८ श्रीवेदव्यास उवाच उपचारस्य मंत्राणि वेदोक्ता
नि शुभानि च तुभ्यं वक्ष्यामि राजेंद्र शृणुष्वैकाग्रमानसः १ अथावाहनं गोलोकधामा
धिपते रमापते गोविंद दामोदर दीनवत्सल राधापते माधव सात्वतांपते सिंहासनेस्मिन्
मम सन्मुखो भव २ अथासनं श्रीपद्मरागस्फुरद्द्वैपहेमं महार्हवैदूर्यखचितं त्वदा
त्रं वैकुंठ वैकुंठपते गृहाण पीते तद्रितचाटकस्थखंडे ३ अथ पाद्यं पदांगस्य
तनिर्मलमेकपात्रे समागते विंदु सरोवरात्हि योगेश्वरेश जगन्निवास गृहाण पाद्यं प्रणा
मामि पादौ ४ अथ स्नानं काश्मीरपाटीरविमिश्रितेन स्वर्मालिकाशारवताजलेन
ह स्नानं कुरुष्व यदुनाथ देव गोविंद गोपालक तीर्थपादः ५ अथ स्नानं मध्यांकूचेश्राकी धम
भवे अमापहेसितांगसंपर्कमनोहरं परं गृहाण विद्मो मधुपर्कमास्तमास सहस्रपी
तांबर सात्वतांपते ६ अथ धूपं लवंगपाटीरसाचरीमिश्रमनुष्यदेवाकरसोरव्य
देच सद्यः सुगंधिकृतमर्थदेशो हाराववती धूपं गृहाण धूपं ८ अथ दीपं तमोहा

ग॰सं॰
वि॰खं
९

रिंसोज्ज्वलमूर्त्तिमनोज्ञंलसद्धर्त्तिकर्पूरपूरंगवाज्ये जगन्नाथदेवप्रभोविश्वरूपस्फुरज्ज्योतिर्द
दीपमस्वंगृहाण ८ अथयज्ञोपवीतं स्वर्णाभसापीतवर्णैस्तुमैत्रैःपरप्रोदितंवेदवनिर्मितं
च शुभंपंचकार्यैस्तुनैमित्तिकेषुविभोयज्ञयज्ञोपवीतंगृहाण ९ अथवस्त्रं विभोसर्वा
तःप्रस्फुरत्प्रोल्लसद्वस्त्रसूक्ष्मंमयानन्यपरंदुर्लभंच सतंनिर्मितंपद्मकिंजल्कवर्णंगृहा
णांबरंदेवपीतांबराख्य १० अथभूषणं कनकरत्नमयंमयानिर्मितंमदनरूक्मदंने
खवनरुचा उबसितभूषस्वर्णाभूषणांसकललोकविभूषणागृह्यतां ११ अथगंधं स
ध्येदुशोभनंबहुमंगलंश्रीकाश्मीरपाठीरकंपंकपंकं स्वमंदुनंगंधचंयंगृहाणासमस्त
भूमंडलभारिहारिन् १२ अथपुष्पं मंदारसंजातकपारिजातकल्पद्रुमंश्रीहरिचंदना
नां गृहाणपुष्पाणिहरेतुलस्यांमिश्राणिसाद्यान्नवमंजरीभिः १३ अथाक्षतं ब्रह्मा
वर्तेब्रह्मणाप्रर्वंभूतंब्राह्मैस्तोयैःसिंचितेविस्तनाच रुद्रेणरौद्राहितरात्रसेभ्यःसाक्षाद्द्रु
मन्नेहृतंत्वंगृहाण १४ अथनैवेद्यं रसैःसर्वदैर्वैविधंच्चवासितंरसैरसान्नंचयशोमतीकृ
तं गृहाणनैवेद्यमिदंस्वरोचिष्यंगव्यान्वितंसुंदरनंदनंदन १५ अथजलं गंगोत्तरीवेग
वलासमुद्भवंसुवर्णपात्रेणहिमांबुशीतलं सुनिर्मलाभमममतोयमंजलंगृहाणराधाव
रभक्तवत्सल १६ अथाचमनं कंकोलजातीफलपुष्पवासितंपरंगृहाणाचमनंदद
यानिधे राधापतेश्रीविरजापतेप्रभोगोपीप्रियःपतेसर्वपतेचभूपते १७ अथतांबूलं जो

श्रीराम
९

नीफलैलारसपुष्पयुक्तं पवित्रंपुंगीफलपत्रहृद्यं भक्त्याकलादिविरोचनार्थंगृहाण
गतोव्रूलमिदंनृपेश १९ अथदक्षिणा नाकपाविसुपालमौलिभिः वंदिताघ्रियुगल
प्रभोहरे दक्षिणांपरिगृहाणमाधवलोकदत्तवरदक्षिणापते २० अथप्रदक्षिणा
समस्तयत्नदानदक्षिणकायकर्मफले लभेत्परस्यपशासूप्रतीकरोतिवः प्रदक्षिणा २१ अ
थनीराजने प्रस्फुरत्परमदीप्तमंगलेगोघृतात्कनवपंचवर्त्तिके आर्त्तिकंपरिगृहा
णचार्त्तिहरापुण्यकीर्त्तिविशदीकृतावने २२ अथप्रार्थना हरेः मत्समःपातकीना
स्तिभूमौनत्वात्वत्समोनास्तिपापहारी इतित्वांसमत्वाजगन्नाथदेवयथेच्छभवेत्ते
तथामांकुरुत्वं २३ अथनमस्कारः नमोस्त्वनंतायसहस्रमूर्त्तयेसहस्रपादाक्षि
शिरोरुबाहवे सहस्रनाम्नेपुरुषायशाश्वतेसहस्रकोटियुगधारिणेनमः २४ अथा
स्तुति सज्ञानपात्रेसरस्वत्यरमदृष्ट्वास्वत्प्रशांतविभवस्तमेमहत् त्वांब्रह्मवृंदेवस
र्गंसंपरं सदासधाम्नापरिभूयकेतवं २५ एवंसंपूज्यदेवेशंमभिमंत्रेमहामते प्रणा
मविहितुसर्वांगं पूजांकुर्य्यात्प्रयत्नतः २६ ॐ नमोनारायणायपुरुषायमहात्मने वि
शुद्धसत्वधिष्ठायमहाहंसायधीमहि २७ इतिमंत्रेणप्राणायामंकुर्य्यात् ॐन
मोविष्णवेमधुसूदनायवामनायात्रिविक्रमाय श्रीधरायहृषीकेशायपद्मनाभाया
दामोदराय श्रीकृष्णायवामनायप्रद्युम्नायानिरुद्धायाधोक्षजायपुरुषोत्तमायश्री

ग॰ सं॰ कृष्णायनमः इति पादागुल्फजानुकटोदरपार्श्वभुजस्कंधरकर्णनासिकानेत्रशी
वि॰ खं रांसि च पृथक् पृथक् पूजयामीति सर्वांगपूजां कुर्यात् ततः सखीसखेसखचक्रगदाप
१० द्मासिधनुर्बाणहलमुशलादीन् तथा कौस्तुभवनमालाश्रीवत्सपीतांबरवंशीवेत्रा
दीन् तथा तालांकगरुडांकरथदारुकसुमतिसारथिं गरुडकुमुदनंदसुनंदचंडप्र ३
महाबलकुमुदाक्षादीन् प्रणवपूर्वेण चतुर्थ्यंतेन नमः संयुक्तेन नाम्ना तथा विष्वक्सेनाशी
खास्त्रह्रिरध्रदुर्गाविनायकादिकपालवरुणानलब्रह्मामातृकादीन् मंत्रैः पूजयेत् पु
नः पुरिसमुद्धनादिस्थालीपाकविधानेन वैश्वानरं संपूजयेत् ॐनमोवासुदेवायन
मः संकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतांपतये नमः इति मंत्रेणाष्टशतमाहुतीर्जु
हुयात् देवं प्रदक्षिणीकृत्य महाभोगं निधाय च प्रणामे हुडुवद्धमो मंत्रमेनमुदीरयेत्
२८ ध्येयं सदा परिभवघ्नमभीष्टदोहं तीर्थास्पदं शिवविरंचिनुतं शरण्यं भृत्यार्तिहं प्र
णतपाल भवाब्धिपोतं वंदे महापुरुष ते चरणारविंदं २९ इति नत्वा हरिं राजन् पुनः
नीराजनं हरेः कारयेद्विधिवद्भक्तो हरिभक्तजनैः सह ३० घंटावाद्यरणद्दैढोकांस्य
वीणादिकैश्च वैकैः करतालमृदंगाद्यैः कीर्तनं कारयेद्बुधः ३१ नृत्यंति श्रीहरेरग्रे भक्ता
वै प्रेमविह्वलाः जयध्वनिसमायुक्तास्तत्कथागानतत्पराः ३२ पुनः प्रणम्य नमस्कृत्य मं
दिरे शयनोज्वले शयनं कारयेत्सम्यक् श्रीकृष्णस्य महात्मनः ३३ एवं करोति यो

कृष्णस्यसेवांयोलग्नमानसः प्रणमंतिचतंराजन्देवतास्वर्गमानसः ३४ सोपिराजेनके
केनापियदंघ्रिवाहरेज्जनः सोतेयातिपरंधामगोलोकेयोगिदुर्लभं ३५ इतिमद्गर्गसंहितायां
श्रीविज्ञानखंडे व्यासोग्रसेनसंवादे नवमोध्यायः ९ उग्रसेनउवाच सिद्धोस्म्यनुगृ
हीतोस्मितेत्वंश्रीकृष्णस्वरूपिणा श्रीकृष्णपद्धतिःसाक्षाद्कृतावैविधिवन्मया १ अहो
लोकामहामूढालोभमोहमदान्विताः नाप्नुवंतिहिवैराग्यंभजंतिनहरिंक्वचित् २ भ
गवन्तस्यजगतोमोहकारणमद्भुतं कथंजातंवदत्वंविमोकंकथमेतन्निवर्तते ३ व्यासउवा
च यथावसिष्ठप्राप्तमहोविधीस्वतत्त्वोन्नितेकेवलमेवगर्वितः तथाहिबिंबःपरमस्यमा
त्व यामयेहभागतेप्रवर्तते ४ प्रधानकालाशयदेहजेंद्रियोः कुर्वन्कर्माणिजनोवि वि
वध्यते काचेभकंसेतेरवजीवनेंद्रियोः सप्यप्रतनोतिसाक्षिभिः ५ राजन्जगन्मो
तथा हमयंरजोमयंतमोमयंसत्वमयंक्वचित् मनोविलासंविकृतेचविभ्रमंविद्याश्रितेदंलो
लमलातचक्रवत् ६ इदंकरिष्यामिकरोम्यहंभवंममेदमस्तीतितवेमाप्नुवन् अहं
सुखीदुःखयुतःसहज्ञोनोलोकोस्त्वहंकारविमोहितोमतः ७ उग्रसेनउवाच वद
मेकृपयाब्रह्मन्लक्षणंपरमात्मनः कतिधाकवयःकृष्णंवदंतिज्ञयवर्त्मभिः ८ व्यास
उवाच सनातनात्मानंतत्त्वजन्मनोनशोकमोहोनजराशुवादयः अहंमदोव्याधिष्व
नोभयंस्वखंड्चोदयोधेच्छानरतिंचाधयः ९ आत्मानिरीहोवनतःसएकोनदेहकृतिः

गी॰ सं॰
वि॰ खं॰
११

शुद्धमलेपमूर्त्तमभयः स्वयंपरोनिष्कलस्त्वात्ममंगलोनानात्मकोयोविदितोमुनीश्वरैः १०
जागर्तियोस्मिन्शयनेगतेसतिनायंजनोवेदसवेदतत्त्वहितं पश्यंतमात्मानमुरुषंहियंजा
नोनपश्यतिस्वत्वमलेचतन्मजे ११ तथानभोगैःपवनोनसज्जतेघटेनकाष्ठेनरजोभिराहतैः
तथाप्युमान्सर्वगुणैर्महानिमलोवर्णोयथास्यात्स्फटिकोमहोज्ज्वलः १२ व्यंगेनबालत्वम
याचवाक्यंपरंथैपदस्फोटपदायसोःपर नजायतेयस्यनिलोह्नमेनसत्तवाच्यंततद्रूस
कृतस्तलौकिकैः १३ वदंतिकेचित्मुविकर्मकर्तृयत्कालचक्रेचित्परयोगमेततं
केचिद्विचारंप्रवदंतियत्रतद्ब्रह्मवेदांतविदातविदोवदंतिहि १४ यत्रस्वशक्तीर्गुणानका
नामायेंद्रियमनोहिबुद्धयः महत्त्ववेदोवदतीतितत्परंविशंतिसर्वेनलविस्फुलिंगवत्
१५ हररापगाभेःरममात्मतत्त्वयद्वास्तदेवप्रवदंतिसंतः विचार्यतद्रूववरस्यरूपंविस
ज्यमोहंविचरेदसंगः १६ यथांबुरेकोजलपात्रवृंदगोयथाग्निरेकोविदितःसमन्वये त
थापरात्माभगवाननेकवत्स्वतरवहिस्यात्स्वकृतेषुदेहिषु १७ सूर्योदयेसर्वतमोवि
लीयतेप्रदृश्यतेवस्तुरूपंहियथाजनैः ज्ञानोदयेज्ञानतमःप्रलीयतेसंप्राप्यतेब्रह्मपरं
तनोयथा १८ यथेंद्रियाणांचपृथक्प्रवर्त्मभिःनानेवनेथैगुणाश्रयापरः एवंह्यनं
तस्यपरस्यधामतत्त्वंचाममुनीनांकिलशास्त्रवर्त्मभिः १९ साक्षाद्गुरोर्थैःपुरुषोत्तमोत्तमः
श्रीकृष्णचंद्रोनितमक्तवत्सलः कैवल्यनाथोन्यगामज्ञहारंतंपरोपरंब्रह्मपरंनमाम्य

कृष्ण
११

हं २० नारद उवाच इत्युक्त्वातमनुज्ञाप्य भगवान्बादरायणः पश्यतां यादवानां च
तत्रैवांतरधीयत २१ इदं मया ते कथितं हरिमाहात्म्यवर्द्धनं विज्ञानखंडं विशदं श्रोतॄ
णां मोक्षदं स्मृतं २२ गर्गाचार्येण कथिता सेयं वै गर्गसंहिता सर्वदोषहरा पुण्या पापा चतुर्व
र्गफलप्रदा २३ गोलोकवृंदावनयोः गिरिराजस्य माधुर्ययोः श्रीमथुरायाः कस्य द्वारव
न त्या विश्वजितो हलायुधस्य विज्ञायोः खंडचयाः पृथक्नव २४ श्रीकृष्णमहत्तैः परमैः
हि रसैः यथा यथास्य परमात्मेनेरतानिभिर्भूषणं तथा हि शश्वत्मुनिगर्गसंहिता विभाति खंडैः न
वभिः नृपेश्वर २५ यथा हि रत्नैः नवभिः विराजते देवी गणैः तत्र स्ववर्णान्ह हिका यथा
इv चतुर्वर्गफलप्रदे विधौ स्वर्गे विसर्गो मुनिगर्गसंहिता २६ नरेंद्र शश्वन्मुनिगर्गसंहिता
यानंत्वा हयते जनाः पुनीत्वाः हे व सौख्यं परमानवं तस्ततस्ततो गोलोकपुरं प्रयाति २७।
कृत्वा यथा पाठवरं वेदनेस्त्रि मोक्ष रोगाति विध्यावद्वृत्ताल सामर्शो इह स्वेनकालेन गतं हो
गरे तोष्ठी शुभं संचारयंती विचरत्यहर्निशं २८ रोगी पुमान्रोगगणात्प्रमुच्यते भीतो
न भयाद्वै धनगम्भवंधनात् श्रुत्वा कथां तिं धनोयाति वै भवंमरखी भवेत्यं इति तत्वतः स्तिरः।
२९ यः कार्त्तिके मासि नृपाश्रियायुष्टा रोगाति शश्वत् मुनिगर्गसंहिता स चक्रवर्त्ती भ
वतानसंशयो नरें इहलोकधृतपादपीठकः ३० मनोजवैः सिंधुतुरंगमैर्नवैर्ही यैः सुविं
ध्याचल संभवैः परैः वेतालिकोद्गीतयशः महीतले निषेवितो वारवधूजनैः सह ३१

श्री

गं॰ सं॰ सुवर्णाश्वं गंवरत्नाम्बरं हैमपट्टांबरोयोयः खंडं श्री सवत्सां ददाति खंडं प्रति गोद्वयं यः प्राप्नो
वि॰ खं॰ ति सर्वं हि मनोरथं सः ३२ निष्कारणोसौ श्रूयते विदेहराट् सदा मिमां वैष्णव निसर्गसंहि-
१२ ता हृत्पुटके वसते स्य सर्वदा श्रीकृष्णचंद्रो निजभक्तिवत्सलः ३३ श्रीगर्ग उवाच इ-
त्युक्त्वा तमनुज्ञाप्य नारदो देवदर्शनः सर्वं बोधयित्वा तान् ब्रह्मलोकं गतवान्मुनिः ३४ ब-
हुलाश्वो महाराजः श्रीकृष्णे मग्नमानसः सर्वतः कृतार्थी भक्त्या लेभे संहितां हरेः ३५
नव यश्लोकोपरि ब्रह्मन् कथितां संहितां मया श्रुता वा पठिता किंस्वित् कोटियज्ञफलप्र-
दा ३६ श्रीशौनक उवाच धन्योऽहं च कृतार्थोऽहं त्वत्संगेन महामुने प्राप्नोति परमां भ-
क्तिं श्रीकृष्णे प्रेमवर्द्धिनीं ३७ विशदशुद्धमुनीनां मानसे राजहंसः सकलसुखवि-
राजन्नादमाधुर्यवेशः ३८ जगति विचलदंशः स्वर्वेशावतंसः करतलहतकंसः
पातु वः सत्प्रशंसः ३९ इत्युक्त्वा तान्मुनीन्सर्वान् गर्गाचार्यो महामुनिः अनुज्ञाप्य प्र-
सन्नात्मा गंतुमभ्युद्यतो भवत् ४० नवसर्गविसर्गाढ्या सर्गाभ्युद्गमसंहिता चतुर्वर्गा-
प्रदा प्रोक्ता गर्गो गर्गाचलं ययौ ४१ शरदंबुजविज्ञाभ्रते स्फुरतकनकनूपुरद-
लितमक्ततापत्रयं चलद्युतिपदद्वयं हृदि दधामि राधापतिं ४२ इति श्रीमद्गर्गा-
चार्यसंहितायां विज्ञानखंडे नारदबहुलाश्वसंवादांतर्गतव्याससोग्रसेनसंवादे बृ

कृष्ण
१२

चकारश्च तमेपृच्छा वह्वहा मात् इत्युक्षोभव ब्रु प्र॰ १ ट इन्द्राणी कोदाहस्य नीकी प्राकूर्ति जाना १ दा जाने
सेहेनाइन्द्राणीकी यावेनामका मै
ओं न तास्य वी जं रे हन्तिरोदृ कुले न तस्य वर्षावर्षति वर्षकाले ॥
मीतं प्रपतं पदद्दति शत्रुघ्ने नमसा तारं लभते वं नमिकूमर १
मो घपदं टिं दती द्यावणैताः स्यामलोकी ... द्रुपण तीनक्ष्चे च्या
मीतं प्रपतंप्रदंदी यो वै नतस्य हव्यं प्रति... हन्ति देवाः २ प्रमो
चते चास्य प्रजा ह्याकाले सदा बिबासं वितरोस्य कुर्वते मीतं प्र
पक्तं प्रदद्दवैरा न्नवेसैं द्रादेवाः प्रहरंत्यस्य वे ज्र मरगे मो विदस्तप
शाम्याने विविक्रांतं पुरा मभाप्रपात ॥ = इति वृक्षोत्तमम्

जिल्ला हुशयारपुर तसील ऊना
ठाकुर लालमन्हूरपुर नगरघामासुगा
पंडत मैंद्वारकासरलाराम ... राम
वसमासुगा

SW 6021

गो.से.
वि.:

ग॰ सं॰ वि॰ खं॰ १

ॐ श्रीमते रामानुजाय नमः ॐ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय साक्षिणे प्रद्यु-
म्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च १ अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानांजनशला-
कया चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः २ श्रीगर्गउवाच इत्थं श्रीकृष्ण-
चरितं मया ते कथितं मुने चतुःपदार्थदं नॄणां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३ श्रीग-
र्गउवाच उग्रसेनेनारवेंद्र श्रीकृष्णेन कृतं मुने श्रुत्वाति विस्मितो राजा नारदं प्रा-
ह मैथिल ४ बहुलाश्वउवाच कोवायमरुत्तो राज्ञा केन पुण्येन भूतले या-
दवेंद्रो महाबुद्धिरुग्रसेनो बभूव ह ५ यस्य श्रीकृष्णचंद्रोपि सहायोऽभूद्धरिः
स्वयं तस्याहो महिमानं मे ब्रूहि देवर्षिसत्तम ६ श्रीनारदउवाच सूर्यवं-
शोद्भवो राजा चक्रवर्ती बभूव ह यज्ञं चकार विधिवत् मरुत्तो योगवर्जितं ७ म-
हासंभृतसंभारः हिमाद्रेः पार्श्व उत्तरे संवर्त्तमुनिशार्दूलं गुरुं कृत्वा हि दीक्षितः ८
पंचयोजनविस्तीर्णो कुंडोऽभूत् यज्ञवाध्वरे योजनं च स्रुवाकुंडल गव्यूतिः पंचकुं-
डकाः ९ मेरवगर्त्तविस्तारं वेदज्ञैर्निर्मितं दश सहस्रहस्तमुच्चांगो यज्ञस्तंभोऽभ-
वो महान् १० विंशद्योजनविस्तारः सौवर्णो यज्ञमंडपः वितानतोरणैर्जेकद-
लीखंडमंडितः ११ ब्रह्मरुद्रादयो देवाः सगणास्तत्र चागताः ऋषयो मुनयः स-
र्वे तस्य यज्ञे समाययुः १२ होतारो दशलक्षास्तोरो दशलक्षाणि दीक्षिताः ऋष्य-

हृहम १

यकः पंचलक्षमुन्नातारस्तथापरे १३ आहूतास्तत्र विद्वांसश्चतुर्वेदविदो द्विजाः सर्वशा-
स्त्रार्थतत्त्वज्ञाः कोटिशोन्ये प्रपूजिताः १४ हस्तिमुंडसमाधाराभुक्तान्यकृताशनः अनी-
र्णं प्रायतश्चक्षेन स्वित्रं विद्धि मे थिल १५ येभ्यो भागं हरंतीह विश्वेदेवाः सभासदः तेभ्य-
स्तेभ्योरहृवालापरिवेष्टाररवते १६ केपिजीवास्त्रिलोकानां तु नवम्बुधुंभ्दिताः सर्वे
देवास्तसामेनह्यजीर्णीत्वमुपागताः १७ सर्वज्ञो यद्देशो राज्यं जेवद्धां यस्य चाध्वरे गजा-
नां हेमभाराणां नियुतानि चतुर्दश १८ शतार्बुदं हयानां तु यत्ततेदाधिशोणान्तव कोटिशो
नवरत्नानां महीराणां महात्मने १९ हयानां पंचसाहस्रं गजानां शतमेव च शतभारं
सुवर्णानां ब्राह्मणेभ्यो ब्राह्मणोऽददौ २० जलभोजनपात्राणि हेमानि प्रस्फुरंति च भ-
क्तानि विप्रस्त्याश्रुगतास्तसाद्द्वितातयः २१ विप्रत्यक्तैः स्वर्णपात्रैः स्वच्छैः स्वैरंप
वर्जितः हिमाद्रिपार्श्वे शैलोभूद्द्यापि शतयोजनं २२ मरुत्तस्य पथायज्ञेनतथा
न्यस्य कस्यचित् त्रिलोक्याश्चमत्कारी राजेंद्र न भूतो न भविष्यति २३ यज्ञकुंडाद्विनिर्ग- श्री
त्य परिपूर्णतमः स्वयं आत्मानं दर्शयामास मरुत्ताय महात्मने २४ तमालोक्य हरिं
हरिं नत्वा कृतांजलिपुटो नृपः गद्गदेन स्वरेणैव भक्त्या मांची प्रेमविह्वलः २५ तेन प्र-
प्रणतं हद्दा पतितं पादयोः नते उवाच भगवान्साक्षात्मेघगंभीरया गिरा २६
श्रीभगवानुवाच राजंस्त्वयाह विनयेन तोषितो निष्कारणोऽर्थं ज्वरैः समर्चितः

ग॰ सं॰ वरं परं ब्रूहि मद्दामे तत्वरं दास्यामि देवैरपि दुर्लभं भुवि २७ श्रीनारद उवाच एकात्वा
वि॰ खं॰ ति राज्ञा मरुत्तः कृतांजलिः प्रदक्षिणीकृत्य हरिं परेश्वरं संपूज्य भक्त्या विशदोपचार
२ कैर्नत्वा भृशं गद्गदया गिराब्रवीत् २८ मरुत्त उवाच नैवं त्वमेहं त्वत्स्मरणात् विदंतो
वरं परं पुरुषोत्तमोत्तम समेत्य गोमात् बतो पिदुर्मति खने तिकृपार्हे यथा नरेतराः २९
तथापि याचे तु बवत्स गोरवान्याहार विंदे हृदयारविंदात् कदापि मे माव्रजत्वव्र
जेश्वरः स्मले चत् रोगा विदुरथ संपदा ३० श्रीभगवानुवाच धन्योसि राजेंस्तव नि
र्मला मतिः प्रलोभितस्यापि वरैर्नेकामभूत् तथापि मत्तो वरयेप्सितं परं वि नाम
क्तिमुरव्यान्नमेस्तव ३१ मरुत्त उवाच देयं यदा मे वरमीप्सितं प्रभो वैकुंठलो
कं कुरु ताद्धरातले रवो स्थितं मो निजभक्तवत्सलस्तस्मिन्पुरे मद्गुरुभिः परैः सह ।
३२ श्रीभगवानुवाच अस्मिन्मनो देवमनोरथाद्धि गतेषु विंशेषु गोषु वा
प हो आत्वा नाक धरणीं समेत्य सपातिगोवत्सपदे करिष्यामि ३३ श्रीनारद उ
वाच इत्युक्त्वा भगवान्साक्षात्तत्रैवांतरधीयत सोपि तं मरुत्तो राजा उग्रसेनो वभूव
ह ३४ तेय यज्ञकारयामास राजसूयं स्वयं हरिः किं दुर्लभं त्रिलोक्यां तु भक्तानां मे
थिलेश्वर ३५ मरुत्तस्यापि चरितं यः शृणोति नरोत्तम तस्य ज्ञानं सर्वे राग्यं भ
क्तिर्युक्ता प्रजायते ३६ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीविज्ञानखंडे नारदवहुला ख्रम

श्री २

ज्य

लाश्वसंवादे श्रीमत्कृतोपाख्याने नाम प्रथमोध्यायः १ श्रीबहुलाश्व उवाच क
थं चकार विधिवद्राजसूयाध्वरं नृप श्रीकृष्णेन सहायेन वैदेहेन्द्र वदस्व मे १ श्रीनार
द उवाच उग्रसेनः सुधर्मायां कृष्णं संपूज्य चैकदा नत्वा प्राह प्रसन्नात्मा कृतांजलिपुटः शा जलिः
नैः २ उग्रसेन उवाच भगवन्नारदमुखाच्छ्रुतं यस्य महत्फलं तं यज्ञं राजसूयाख्यं
ख्यं करिष्यामि तवाज्ञया ३ त्वत्पादसेवया पूर्वं मनोरथमहार्णवं तेरुर्जना गतास्ति म
क्रत्वा निर्भयगुरुरूपा नृप ४ श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितं राजन्भवता यादवेश्व
र यज्ञेन तेन जगतां कीर्तिस्त्रिलोक्यां संभविष्यति ५ समाहूय यादवान्सामन्तान्सभां कृत्वाथ
सर्वतः ताम्बूलवीटिकां धृत्वा प्रतिज्ञां कारय प्रभो ६ ममांशा यादवाः सर्वे लोक
हयजीगीबवः जित्वारीनागमिष्यन्ति हरिष्यन्ति बलिं दिशाः ७ श्रीनारद उवाच अथ याद
वानाहूय शक्रसिंहासने स्थितः सुधर्मायां प्राह नृपो धृत्वा ताम्बूलवीटिकां ८ उग्र
सेन उवाच यो जयेत्समरे सर्वान् जम्बूद्वीपस्थितान्नृपान् मनस्वी सत्त्वकोदंडी सोऽत्ति
ताम्बूलवीटिकां ९ श्रीनारद उवाच नृपेषु तत्सभायां गतेषु सत्सु श्रीरुक्मिणीनंद
नः प्रद्युम्नः प्रगात् जग्राह ताम्बूलं चर्यं महात्मा नत्वा नृपं मैथिल शंबरारिः १० श्रीप्रद्यु
म्न उवाच विजित्य समरे सर्वान् जम्बूद्वीपस्थितान्नृपान् गृहीत्वा च बलिं तेभ्य आगमि
ष्याम्यहं बलात् ११ अगम्यागमने वभोक्ता ब्रीड्युक्तः गुरोस्तथा हन्या भ्रूणस्य मे भू

रा

ग॰ सं॰ वि॰ खं॰ ३ यान्नकुर्यां किल चेदिदं १२ श्रीनारद उवाच श्रुत्वा वचः शंबरारेः साधु साध्विति यद्व
वाः ऊचुस्तेषां पश्यतां च तं जग्राह यदूत्तम १३ गर्गो यदुकुलाचार्यो नृपेंद्रं बोधय
यन्नतः तस्मा नेकारयामास सन्ति मिवेदसूक्तिभिः १४ उग्रसेनोथ तिलकं प्रद्युम्नस्य
चकार ह बलिं दत्वा नमश्चक्रुः सर्वे यादवयूथपाः १५ उग्रसेनो ददौ खड्गं प्रद्युम्ना
य महात्मने कवचं प्रददौ साक्षाद्धलदेवो महाबलः १६ स्वतूणीरौ विनिष्कृष्य तू
णावक्षयसायकौ धनुः श्रीशार्ङ्गं धनुषां समन्यारुद्ददौ हरिः १७ किरीटकुंडले
दिव्ये पीतवाससमनोहरं छत्रं च चामरे साक्षात्कौरवेन्द्रो ददौ पुनः १८ शतचंद्रं ददौ
तस्मै वसुदेवो महामनाः उद्धवः प्रददौ साक्षान्मालां लोकिंजल्किनीं तथा १९ अक्रूरो
दत्तवाञ्छंखं विजयं ददौ श्रीकृष्णः कवचं यंत्रं गर्गाचार्यो ह ददौ मुनिः २० तदै
व चागतः शक्रो लोकपालैः सकौतुकः आजग्मतुर्ब्रह्मशिवौ देवर्षिगणसंवृ
तौ २१ प्रद्युम्नाय ददौ शूली त्रिशूलं निर्मलप्रभं ब्रह्मा ददौ महाराज पद्मराग
शिरोमणिं २२ पाशी पाशं शक्तिधरः शक्तिं शत्रुविमर्दिनीं वायुश्च व्यजने दिव्ये
यमो दंडं ददौ पुनः २३ रथं गिरीशो महागुर्वीं कुवेरो रत्नमालिकां चंद्रकांतिमणीं चंद्रः
वरिष्ठं च तनूनपात् २४ क्षितिः पादुके प्रादाद्दिव्ये योगमये परे प्रद्युम्नाय ददौ कुं
तं भद्रकाली तरस्विनी २५ हेमाद्र्युत्तमश्वाश्वे रथं सहस्रहयसंयुतं विश्वकर्मकः कृष्ण ३

ग॰ सं॰
वि॰ खं॰
५

हे श्रुतन्नमहावीर श्रीकृष्ण कृपयाऽऽत्वरं विजित्य नृपतीन्सर्वान्द्वारकामागमिष्यसि २
मत्तेश्रमत्रकृत्स्नमतेस्कृन्नवालेनतुंडुंहितेये ग्रपन्नेहिरण्यभीतेनरिकृंहेतिधर्मवित ३ स
साहितपरमोधर्मस्त्रातॄणामार्तेनिग्रहः उत्पथानांवधश्चैवमातनतायीवधाहेत्तः ४
भुमान्योविंदुतत्सौवस्मात्तंसमाविनोधमः स्तेषुनिरंठकोशान्नपास्मातेहधो
वधः ५ नैनोत्यजः प्रजाभर्तुः धर्मयुद्धेवधोद्विषां श्रादिराजोनृपान्पूर्वं प्राहस्वा
यम्भुवोमनुः ६ योरणेनिर्भयोयाम्त्वाहत्वाग्निप्रागतोव्यसः सगच्छेद्वामपरम
मित्वामतेडुमंडलं ७ भयाद्रणाद्भुपरनस्तत्काद्युद्धपतिंचयः त्रजेद्धः तत्रेयोम
त्वासमहायोरवेव्रजेत ८ सेनाऽरक्षनृराजाहिसेनाराजानमेवहि रक्तःकृष्णगतेर
वेहूत्थेनसारथिरथौ ९ पश्यचयादवाः सर्वेसमर्थाबलवाहिनाः कोटिमिमेवाभि
रक्तंठकाग्नेयर्वृः परिरक्षतु १० गावोविप्राःसुराःधर्मकृष्णासिभविसाधवः पृजु
नोयासदासवैमनश्चैवमोक्षकोटिभिः ११ वेदाविप्रश्चवचोविप्रामरवंगावस्तनहरेः
अंगानिदेवतासाक्षात्साधवोह्यसवःस्मृताः १२ श्रीकृष्णमायहरिसाक्षात्परि
पूर्णतमःप्रभुः येषांचितेश्चितोभक्त्यातेषांतुविजयःसदा १३ श्रीनारदउवाच ।
श्रीरसाजगर्जुःसाक्षादुग्रसेनस्यशासनं प्रणेमुःयादवाःसर्वेकृतांजलिपुटानृप ।
१४ उग्रसेनेननृपश्रेष्ठरं वसुदेवं बलेहरिं ननामकोटिभिः श्रीरसागमोचाथमहा ।

कृष्ण
५

रत्नप्रभाः यादवानां महासैन्ये दृश्यंते चेदृशा हयाः २३ वायुवेगा मनोवेगा नस्पृशं
तः पदैः भुवं स्वपक्षास्त्रैष्वतिगा बुद्धे देष्वपि मैथिल २४ व्रजंतः पारदमनजाले
पुणाभवेषु च दृश्यंते पि निर्धाराः स्फारावमिष्ठ मैथिल २५ गंडुशैलनदीदुर्ग
गर्तप्रस्रावसंघयान् विलंघयंतः सततं चेचलास्तेतरगमाः २६ मयूरीतित्तिरी
कौंचीहंसीयेवांतनीगतीं कुर्वंतो भुवि नृत्यतो मैथिलेंद्र इतस्ततः २७ केचित्सुपुष्प
दीक्षामाः श्यामकर्णा मनोहराः पीतपुच्छाः श्वेतवर्णा वाजिशाला विनिर्गताः २८ उच्चैः
श्रवकुले जाताः सूर्यवाजिभवाः परे अश्विनीसुतविद्याढ्या वरुणेन प्रयोजिताः
२९ केचित्सिंदूरभाः केचिच्चित्रवर्णा मनोहराः अश्विनीपुष्पसंकाशाः स्वर्णभाः
हरितप्रभाः ३० पद्मरागप्रभाः केचिन्सर्वलक्षणलक्षिताः कोटिशः कोटिशो रा
जेंद्रन्येपि निर्गता हयाः ३१ धनुष्मंतो भटाः सैन्ये संग्रामलब्धकीर्तयः शक्तिवि
ष्टला खड्गहस्ताश्चर्मवाणधराः परे ३२ वर्षंतः शस्त्रधाराभिः प्रलयाब्धिसमान्नपदि
रगजाद्रवद्दृश्यंते मुद्दयंतो हरीन्मृधे ३३ एवं विनिर्गते राजन्यदूनां विपुले बलं
हरुद्रास्रोमृपाः सर्वे विस्मिस्युः परमाद्भुते ३४ इति श्रीमद्गर्गसं॰ वि॰ नारदबहुलाश्वसं
वादे यादवसैन्यनिर्गमनं नाम तृतीयोध्यायः ३ श्रीनारद उवाच इत्थं सेनाहते वी
र प्रद्युम्नो धन्विनां वरं श्रीकृष्णं बलदेवाभ्यामुग्रसेनमुवाच ह १ उग्रसेन उवाच

को

ग॰ सं॰ ध्याचलभवाः केचित्केचित्काश्मीरसंभवाः ९ मलयप्रभवाः केचिद्धिमाद्रिप्रभवाः
वि॰ खं॰ परे ॥ सौराष्ट्रप्रभवाः केचित्कैलाशवनसंभवाः १० ऐरावतकुलेभाश्च चतुर्दंतकलावि न
४ नाः तिस्रश्चैवाग्निरूढभाग्याः गच्छंति भुवि चोवरे ११ ध्वजायुक्ता हि गजाः कोटिडु ड
भिस्संयुताः कोटिश्चान्याः महामात्यैरत्नमंडलमंडिताः १२ गर्जयंतो घनश्यामाः नी
उडुवरराजिताः उन्नतो विरेजुस्तेवलेच्छो मकराङ्कव १३ कैरेगेल्लान्सममत्यालंदते
पयंतोकमंडले कंपयंतो भवपारे मदेनाद्री कृतात्तचलाः १४ दुर्गाद्रिगंडशैलाद्रीन्
न्यातयंतः शीरस्थले खंडयंतश्च शत्रूणां बलमत्ताहृष्टागजाः १५ तुरंगा निर्गता
राजन् केचित्सात्स्याकुलिंगजाः औशीनराः कोशलाश्च वैदर्भाः कुरुजांगलाः १६
कांबोजजाः सैंधवजाः केकयाः कुंतिसंभवाः दारदाः केरलाश्च गाः वागाविकटसंभवाः
१७ कोंकणाः कोलकाः केचित्काशीजा गोर्जराहयाः सौवीराः सैंधवाः केचित्साच
लाः श्चार्बुदाः परे १८ कच्छाश्च केचिदानर्ताः गांधारा मालवादयाः महाराष्ट्रभा
वाः केचित्तैलंगाजलसंभवाः १९ परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः वा
जिशालास्सवर्णेतेषु दैववितिर्निर्गताः २० श्वेतद्वीपाश्च वैकुंठात्तथाजितपदान्नृप
क रमावैकुंठलोकाश्च प्राप्तायेतेपि निर्गताः २१ हेमहारसमायुक्ता मुक्तामालामनोहराः ।
शिखामणिमहारश्मिसेविता सुपरिच्छदाः २२ चामरैर्मंडिताः पुच्छभुरवहृत्सु

कृष्ण
४

तेसात्वाहृषीकेशोदत्तवेहिगीतं २६ रथं दिव्यं ददौ मह्यं सहस्रचक्रसंयुक्तं मनोवेगं घनस्वनं मंजी
रकिंकिणीजालंघंटाटंकारभीषणं २७ रथं ददौ महादिव्यं सहस्रहयसंयुजं शो
भितं येनैरत्नपूर्णैः शक्रः प्रद्युम्नाय महात्मने २८ शंखदुंदुभिघोषेदुस्तालनादेनाद
यत्तदा मृदंगवेणुवीणाग्रैर्नदद्ध्वनसमाकुलेः २९ वेदघोषेजालपुष्पैः छत्रैरानद्ध
समन्वितैः प्रद्युम्नस्योपरि सुराः पुष्पवर्षीं प्रचक्रिरे ३० इति श्रीमद्गर्गाचार्यैः विश्व
जित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे प्रद्युम्नविजयाभिषेको नाम द्वितीयोऽध्यायः २ श्रीना
रद उवाच अथ नत्वा हरिं कार्ष्णिमुग्रसेनं बलेश्वरं नीत्वाज्ञां रथमारुह्य कुशस्थल्यां द्वि त्वा
निर्ययौ १ तथा तमनुगाः सर्वे यादवा उद्धवादयः भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेना
दशार्हकाः २ तथा स्वभ्रातरः सर्वे गदसांबाद्याः कृष्णेनान्विताः सपुत्राः सबलाः सर्वे सात्वाद्याः
श्च महारथाः ३ किरीटिनः कुंडलिनो लोहकंचुकमंडिताः चतुरंगबलोपेताः कोटि
शस्ते विनिर्ययुः ४ कलापैर्हेमरागरूढैर्मीनतालध्वजैः रथैः सूर्यमंडलसंकाशैश्च
लाश्वनियोजितैः ५ चामरैः शालितैर्दिव्यैर्वीरमंडलमंडितैः सौवर्णैर्देवधिष्ण्याभै
रेजुर्वीराः मनोहराः ६ मदच्युतैश्चित्रवर्णाः हेमजालसमन्विताः मदोद्भटगजा उच्चा
रणाद्घंटारणावृताः ७ गौरीहृष्टशिखराभद्राश्चित्रैस्तास्त्रिंगविभावितान् विडंबयंतो
हरयस्ते सैन्ये सैन्ये हि पादरूपा ८ केचिद्वर्हलताकपीताः केचिन्मद्गुमनगाः परे विं

मुनि १५ श्रीकृष्णबलदेवाभ्यां पुरीं यातेनपेश्वर द्विजयार्थी हरेः पुत्रः प्रद्युम्नो यादवैः
सह १६ चतुर्योजनलंबी स्यराजमार्गो पियस्थले वभौ हि मम मध्ये सर्वैः लीविरैर्मं स्थिलेश्व
र १७ अग्रतो बाहुनी युक्तो कृतवर्मा महाबलः ध्वजेनो सहितः पश्चाद् क्रूरोधश्चविनोव
दः १८ तस्य पश्चाद्रुहवो मंत्री प्रतिना पंच संयुताः तस्य पश्चात्कृष्ण चेष्टस्य सुताः षोडश।
स्थिताः १९ यपुमहार थारांजन्ये शताहो हिरणीयुताः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च दीप्तिमा।
न्सारदेवच २० सांबुमधुर्दहद्वान्ताक्षि त्रभानु हेकोरसाः पुष्करो वेदवाहुश्च श्रुतदे
वः सुनंदनः २१ चित्रभानुर्विरूपश्च कविन्यग्रोध एवच तस्य पश्चात्प्रययुः सर्वे गस
द्याः कृष्णनोदिताः २२ भोजवृष्ण्यंधक मधुश्शूरसेन दशार्हकाः अन्नवीर्याणको
टिसंख्यायादवानां प्रकथ्यते २३ ततसैन्यसंख्यानृपतेकः कारिष्यतिमहामिषु र २३
थ्यपहस्तोचलतान्नपाणां विकर्षतां तां महतीं च सेनां कोटंडटंकारयुतो मवल्कोद्धा
कारस्रातां डिलहंदुभीनो २४ इभेंद्रचीत्कारहयेंद्रहेषरीनेंदहुस्छेगुहद्वीरगर्जैनेः ८
दंष्ट्रानिनादैर्पटहवस्तडित्स्वनैः प्रचंडमेघाइवते विडिंडिरे २५ राजद्रुजोमंडल
मेव दिग्गजाः महत्स्वनैस्तैव धिरीकृता इव सद्योथदुर्गे गिरयो विदुद्रुवुः निःसाह
साकोचलतां महात्मनो २६ कूर्मा स्त्राकिंकाविति केवदंतः कुतः क्वगच्छामि इ
ति द्रवंतः उपद्रवोह्यद्य विधे कयाति च चाल लोकैः सहितां चलेति २७ कुलेन

ग· सं·
वि· खं·
६

वत्सस्य हरेः परेश्वरे भारं विदेहेश भवो वतारयन् यो भञ्जन्नर्च्यो हृदयरोयदोः कुलेन सो
नमोऽनन्तगुणाय प्रभुने २८ इति श्रीमद्दुर्गाचार्य वि· नारदबहुलाश्वसंवादे प्रद्यु
म्नदिग्विजये यादवागमनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीबहुलाश्व उवाच कान्कान्देशान्य
यौ जेतुं क्रमतः श्रीहरेः सुतः तस्य कर्माणि सर्वाणि ब्रूहि देवर्षिसत्तम १ अहो श्री
कृष्णचन्द्रस्य कृपाभक्तेषु वेदृशी पुनाति प्रसक्तानां ध्यातापापिनां सकुलं जनं २
नारद उवाच साधु साधु त्वया पृष्टं साधुते विमला मतिः चरितं कृष्णभक्तानां पुनाति
भुवनत्रयं ३ तत्काले मेघधाराश्व महसेः सर्वैर्जातिश्च कौशिक्य हरणाय राजन्नरहे
रेः श्रीमतो गुणाः ४ चतुर्योजनमात्रे हि छायायस्य प्रदृश्यते तेन श्वेतातपत्रेण
शोभितो रुक्मिणीसुतः ५ रथेन शक्रदत्तेन सर्वसैन्यैर्निवारितः कच्छदेशान्ययौ
जेतुं त्रिपुरानुगिरिशो यथा ६ कच्छदेशाधिपः प्रभुं श्रीकृष्णगजाख्यो विनिर्गतः स
नोत्तमाम्मागतं ज्ञात्वा पुरीं हालांसमाययौ ७ प्रद्युम्नस्यागतास्सेनानां गजपादप्र
ताडनैः चूर्णायेतीतरस्तन्देशान्यातयन्तीच मैथिल ८ उत्थितैस्तद्रजोहेदेरे
धीभूतोनभो भवत् भयं प्राप्नुर्जनाः सर्वे कच्छदेशनिवासिनः ९ तदा तिद्धर्षितः
भूप्तोगजानां हेममालिनां नीत्वा पंचशतं सद्यो हयानामयुतं तथा १० विंशद्धारं
सवर्णानामागतस्तस्य सन्मुखे च दत्वा बलिं नना मा प्रभुस्त्नावद्धाकरद्वयं ११ ना

कृष्ण
६

सैनद्धः शैवरारिः प्रद्दौ रत्नमालिकां संख्यायां राज्ये ते राजं स्तेषां हि प्रकृतिः स
तो १२ कलिंगान्स्वयंयोजे तेरुक्मिणीनन्दनो वली पतत्पताकैः सत्सैन्यैर्मेघैरिव
उववृजन् १३ कालिंगराजः स्ववलैः समर्थवलवाहनैः निर्ययौ सन्नद्धो वेषां द्व
प्रद्युम्नस्य महात्मनः १४ कलिंगमागतं वीक्ष्यानिरुद्धो धन्विनां वरः रथेनैकेन त
त्सैन्यं युयुधे दानवाग्रतः १५ शतवाणैश्च कालिंगरश्मिभिरश्मिभिरश्वान् अतार
यन्ता जान्वीरश्चापं तत्टंकारयन्मुहुः १६ स्वशत्रुं चश्रुते सर्वे साधु साधु इति
वादिनः अनिरुद्धः प्रयुयुधे प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः १७ अनिरुद्धस्य वाणौघैः केचि
द्वीराः द्विधाकृताः गजाश्च भिन्नाशिरसः पादुभिन्नाहयान्वा १८ रथाश्च चूर्णी
२ चूर्णीकृताश्चाहतनायकाः रथसारथयो वातेर्निपेतुः कार्दपाद्व १९ पलायमा
नं तं सैन्यं कालिंगो वीक्ष्य मैथिल आजगाम गजारूढो विक्षिपन्कवचोरुषः २०
द्विसप्ततिभारकृतां गदां चिक्षेप सत्वरं गजेन पातयन्वीरान्जगर्ज घनवद्बली २१ व
गदाप्रहारव्यथितः किंचिद्व्याकुलमानसः अनिरुद्धः प्रधीवीक्ष्य यादवाक्रोधमूर्छि
तः २२ तदैव ते ऽ कालिंगवाणो स्तीक्ष्णोः स्फुरत्प्रभैः समासं उद्धरं प्रपेनेकुसरा
स्त्रुष्यियथा २३ कालिंगोपि तदा क्रुद्धः सन्यं कृत्वा धनुः स्वयं टंकारयन्कृद्वीरो
वीरो स्फूर्णीचकार ह २४ गदां गदं समादाय वलदेवानुजो वली तद्भजेतादवा

ग० सं०
वि० त्रि०
७

मासद्यामहत्सेनमेन्धिल २५ अर्द्धचंद्रप्रहारेण विशीर्णो भद्रजास्तदा इंद्रवज्रप्रहारेण
गंडशैलोयथाद्रय २६ कालिंगःपतितोभत्वागत्प्लीत्वामहतोगदां गदेचताडयां
मासकालिंगं चगदस्तदा २७ कालिंगगदयोस्तत्र घोरयुद्धंबभूवह विस्फुलिंगा
न्तरत्योहृदंगदे चूर्णीबभूवतुः २८ गदेगृहीत्वाकालिंगपातयित्वा रणांगणे चक्र
वेसवकरेणाशु कृतीनेगदहृद्धोयथा २९ गदप्रहारव्यथितः स्मृतीणां गस्थिः कु
लिंगराट् प्रायंयौशरणंसौपिप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ३० इत्वावलिंप्राहकालि
गराजस्त्वंदेवदेवःपरमेश्वरोसि क्रोधादहंतेकः प्रसहेत कौत्वाजनोयथा देइ धरे
नमस्ते ३१ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यवि० नारदबहुलाश्वसंवादे कलिकालिंगदेश
विजयोनामपंचमोध्यायः ५ श्रीनारद उवाच इत्थंजित्वाथकालिंगं प्रद्युम्नोथ
दवेश्वरः मरुःधन्वजनानामाश्रुवनंवैस्त्वानेरोयथा १ गिरिदुर्गसमायुक्तं धन्व
देशाधिपंनृपं उद्धवंप्रेषयामासज्ञात्वातेयादवेश्वरः २ गिरिदुर्गेततःसाक्षा
दुद्धवोबुद्धिसत्तमः सभामेत्यनृपंप्राहसम्यग्राजन्महामते ३ उग्रसेनोयादवें
द्रोराजराजेश्वरोमहान् जंबूद्वीपनृपान्जित्वाराजसूयंकरिष्यति ४ परिपूर्णतम
क साक्षात्श्रीकृष्णोभगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्मंत्रीतस्याभवद्धरिः ५ तेनवै
प्रेषितःसाक्षात्प्रद्युम्नोधन्विनोवरः शीघ्रंतस्मैबलिंनीत्वाकुलकौशल्यहेतवे

कृष्ण
७

वे ६ श्रीनारदउवाच श्रुत्वा किंचित्प्रकुपितो वीर्यशौर्यमदोद्धतः उद्धवं प्राह हन्
पतिर्गयो नाम महाबलः ७ गयउवाच वालैस्तैस्तैर्न दास्यामि विना युद्धं महामते अ
ल्पकालेन यादवो गन्ता हन्मि भवादृशाः ८ इत्युक्त्वा उद्धवो राजन्नृपं बरारिं समेत्य सः
सर्वं वा यादवानां च श्रावयामास प्रशंसह ९ तदेव शार्ङ्गिणः पुत्रो गिरिदुर्गमश्रायये
वर्णायन्नगजपदेश्च नगरभजन्मानं हनुमान् १० अग्नेश्चाहिरण्याश्च समायुक्तो गयो
हविरिन्द्वियो ततोऽन्ये यादवैः सार्द्धं घोरं युद्धं बभूव ह ११ रथिनो रथिभिस्तत्र गज
वाहा गजैः सह अश्ववाहैः अश्ववाहाः वीरा वीरैः परस्परं १२ खड्गकुन्तैश्च बाणौ
घैश्च भल्लैर्गदाभिर्भिः पाशैः परश्वधै राजन् शतघ्नीभिर्भुशुण्डिभिः १३ हन्यमा
नाश्च यदुभिर्गयवीराः भयातुराः सर्वे स्वं स्वं रणं त्यक्त्वा दुद्रुवुस्ते दिशो दश १४ पला
यमाने स्वबले गयो नाम महाबलः एकाकी प्रययौ योद्धुं धनुष्टंकारयन्मुहुः १५
दीप्तिमान् कृष्णपुत्रस्तु धनुर्बाणैररिपो हि यान् एकेन सारथिं जघ्ने द्वाभ्यां केतुं समा
कृन्त १६ रथं च वाणैर्विंशत्या कवचं पंचभिः पुनः धनुस्तस्यापि चिच्छेद शात
वाणैर्महाबलः १७ गयोऽन्यद्धनुरादाय दीप्तिमन्तं हरेः सुतं जघान वाणैर्विंशा
त्या जगर्ज घनवद्बली १८ तत्प्रहारेण समरे किंचिद्व्याकुलमानसः दीप्तिमा
न्प्रत्यग्राह शक्तिं ज्योतिर्मयीं दृढां १९ चिन्तयामास मयि त्वातो गयाख्याय महात्म

ग॰ सं॰ ने साधितहृदयंभित्वा पयोधरमधिरं महत् २० गयोपि निहतिस्ततो राजन् मूर्छितोभवद्
वि॰ ख॰ रणांगणे दीप्तिमानथ धन्वंतुः कोट्यां कर्षयन् गलेऽरिपुं २१ प्रद्युम्नस्य पुरः प्रागात्क
८ कुद्धंगदस्तोयथा नरद्रुमः यथानेतु देवद्रुमयस्तथा २२ प्राकोद्भवं कृष्णदेवा पुष्प शा
व वर्षाणीत्तीयापथिव तदैतेनापि समर्चिताघ्रिः श्रीकृष्णपुत्रान्व पश्चात्पथिः प्रा
वंतिकोसप्रययौ महात्मा श्रीकारीकास्वर्णमयीमिवालिः २३ [illegible] त्यागतं तेजयसेन
एवं हि समर्चयामासस माल्यवाधिपः आनीय हंसावलिं महात्मने प्रधाषितामैं
थिलतत्प्रभाववित् २४ राजाधिदेवीस्वपितुः पितुः स्वसा प्रणामतो कृष्णसुतो
महामनः विंदान्विंदौ परिरभ्य तत्सुतौ वभौ हृतमाल्यवदेशसंभवैः २५ प्रद्यु
म्नो धन्वि नो भषुः पुरीं माहिष्मतीं ययौ यादवैः स्वबलैः सार्द्धं नर्मदां सरदर्शी ह
२६ राजतां मदकल्लोलैः शृंगारतिलकामिव वहंतीं पुष्पनिचयं [illegible] हे मुद्रि
कामिव २७ वेतसैर्वेत्रतरुभिः पुष्पितैः माधवी हृतैः स्फुरद्रुक्मिहिंसमहिद्रुम
देवैः × स्वर्गां नदीमिव २८ तत्तीरे शिविरं कृत्वा प्रद्युम्नो यादवेश्वरः संयतां महायादवैः २
सार्कदेवैर्देवप्रभुः २९ इन्द्रनीलो महाराजं तानि माहिष्मतीपतिः स्वहृतं प्रेष
यामास प्रद्युम्नाय महात्मने ३० प्रद्युम्नराजनो शिविरं हृतो नत्वा कृतांजलिः उवाच व
वनं तत्र सर्वेषां श्रृण्वतां नृप ३१ हृत उवाच हास्तिनापुरनाथेन धात्रेरा

कृष्ण
८

हेनधीमता स्थापितोवलीवीरः वलिंकस्मैनदास्यति ३२ सयोधनाचेदेछाभिद्र
वेयछंतिमावलात् योद्दव्येन भवद्भिस्त्र विफलोहिरणाङ्गवे ३३ श्रीप्रद्युम्न
उवाच यथागयोद्दृतकलिंगराहयथातथाभिमतोपिवलिप्रदास्यंति नचेन्ना ना
तिमहोग्रसेनकेमाहिष्मतीशोयमतीवराजराट ३४ श्रीनारदउवाच उक्तोद्द
तः तदेवाशुगत्वामाहिष्मतीपतिं सभायांकथयामासप्रद्युम्नकथितंवचः ३५
यद्दूनामुद्भटसैन्यंवीक्ष्यमाहिष्मतीपतिः गजानांपंचसाहस्रंहयानांनियुतंशुभं ।
३६ रथानामयुतंनेत्रेनीलाख्याविनिर्मितः वलिंददौसमत्याप्रद्युम्नायमहात्मने
३७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्ये वि॰ नारदवहुलाश्वसंवादेमरुधन्वमालवमाहिष्मदेश
विजयोजयोनामषष्ठोध्यायः ६ नारदउवाच प्रद्युम्नोयमहावीरोजित्वामाहि
ष्मतीपतिं विकर्षयन्महतींसेनांगुर्जरराष्ट्रमाययौ १ गुर्जराताधिपेवीरऋष्य
नामममहावले जग्राहसेनयाकार्ष्णिर्मित्स्यराज्ञोयथाविराट २ सद्यस्तस्माद्दलिनौ
तायादवेंद्रोमहावलः विकर्षयन्महतींसेनांचेदिदेशांस्ततोययौ ३ दमघोषा
ख्दिराजोवसुदेवस्वसुःपतिः शिशुपालस्तस्यपुत्रः कृष्णशत्रुःप्रकीर्तितः ४ ।
हम अभियायमहावुद्धिंदमघोषंमहावले नत्वाप्राहावुद्धिमद्दवोवृद्धिसत्तमः ५ उ
द्धवउवाच राजन्देहिवलिंतस्मैउग्रसेनायभूभृते विजित्यनृपतीन्सर्वान्राजसू

ग. सं. वि. खं. ४६

वेकथ्यति ६ श्रीनारद उवाच इत्येतन्निशम्य वचनं दमघोषसुतः खलः स्फुरद्दो
ष्ठो मन्युपुरः प्राह हे इसदसि लक्षरे ७ शिशुपाल उवाच दुरत्यया कालगतिरहो चि
त्रमिदं जगत् विधेः कुलालस्य कप्रजापत्यो भविष्यति ८ कराजहंसः काकः क
कमरुखंडितम्पक्व मत्वा विजेष्यति तेन ये चक्रवर्तिनमीश्वरं ९ ययातिशापाद्य
दवो भ्रष्टराज्यपराः स्मृताः राज्यं स्वल्पं जलं प्राप्य प्रोच्छलन्त्यल्पका इव १० प्रा
वेशसंभवो राजा मरुश्चिपुत्रोद्धि पंडितः निर्द्धनो गेहे धनं प्राप्य तत् सावन्मन्यते जग
त् ११ उग्रसेनः कतिदिनै राज्यत्वं सम्प्रागतः मंत्रिणा वासुदेवेन प्रजितो न बला
त्रयः १२ तस्य मंत्री वासुदेवो जरासंधभयाद् द्रुतं मथुरां स्वपुरीं त्यक्त्वा समुद्रं श
रणं गतः १३ आभीरस्याधिनेतस्य एव पुत्रः प्रकीर्त्तितः वसुदेवो मन्यते तं मन्दु
त्रो गतत्रपः १४ वसुदेवाद्धीरवर्गा द्वयं ग्रामः कुतो भवत् पितामहोपि गोरो
रक्षकः स्वतास्यामिदं वचः १५ प्रद्युम्न तत् तं जित्वा सबलं यादवैः सह कुशस्थ
व्यामि लीं गमिष्ये महीं कर्तुम यादवीं १६ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा धनुराराय तत्रोणाचाप
त्वयसायकौ गंत्तुं सम्मुखं दितेषोत्थ चेदिराजस्तमब्रवीत् १७ दमघोष उवाच शृणु
पुत्र प्रवक्ष्यामि क्रोधं मा कुरु मा कुरु अम्प्रमादाचरेत्काद्यं न सिद्धिं विंदते ह्यसौ १८
धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनेन नृमासमं तस्मात्त्वाम प्रकर्तव्यं सार्थो न सदृशं सु

श्रीराम ४६

तं १९ हानेनराज्ञतेसामदानेसत्क्रियया पुनः सत्क्रियापि यथा योग्यं प्रमुसां प्रेष्य राज
ते २० यद्वा स्वेदिपाश्चैव ज्ञातिसंबन्धिनः स्मृतः चेदिपानां च दमघोनां कलिं नेच्छामि
तत्वतः २१ श्रीनारद उवाच शिशुपालो बोधितोपि दमघोषेण धीमता नोवाच किं
ख चिद्धि मनाल्लभ्यां प्रभूतो महाबलः २२ श्रुत्वैतद्वचो वा चेदिपराजराज्ञी स्वस्ता प्रभा स्वरस्तस्य
राजन् समेत्य पुत्रं शिशुपालं सतेजसं त्याह सम्यग्विनयान्विता सा २३ श्रुतिश्रवा उवा
च मा पुत्र खेदं कुरु तात कदाचिन्मा भव त्वं कलि श्चेदिपयादवानां ते मातुलो यं किला
श्वरस्तु कृष्णो तात चैते तत्सुतरामहं क्षमः २४ तस्मात्महात्मायेत्र समागतास्ते प्रद्युम्नमुख्याः
शतशो महान्तः संपूजनीया भवता मया भवद्भिः संलालनीया ननु हि युद्धयोग्याः २५ अ
हं न मित्राणि समाह्वयितान्नेत्रं त्वया ताततमं निगृह्य तेन स्तान दृष्ट्वं विरोत्कंठमना महोत्स
यं वैनेतादृशो समयः कदाचित् २६ शिशुपाल उवाच मम शत्रुरामक्रुष्णो यदवः
शत्रवश्च मे घातयिष्यामि तान् सर्वानन्यैर् हितिरस्कृतः २७ पुरा वैकुण्डिनपुरे याभ्यां
मे हेलनं कृते विवाहो वासितो मे वैरमक्रुष्मा वरी मम २८ यदि ते बायादवानां पु
वो पदोर्नकारिष्यथः नरानास सहायिप्रोनिगृह्य निगडैर्दृढैः २९ कारागारे कारया
मास कंसः स्वपितरं यथा अन्यथा चेद्बुद्धिध्याम्यि शपथो मे न दुर्घटः ३० वाहिनी
ध्वजिनीसंख्यावेत्रास्मिन्याद्वैः सह श्रीनारद उवाच इति तद्वचानां तद्वचः परुषं श्रु

ग॰ सं॰ त्वात्तदिमां यातेषुचेद्दिषे उद्भवः स्वबलेप्राप्य प्राहूसर्वं यथोदिते ३१ वाहिनी ध्वजिनी
वि॰ खं॰ चैवपृतनाचवरू— दौहिणीयुताचतुर्धाशिशुपालस्य सेनायुक्ता वभूव ह ३२ व
१० ह्रुलाश्व उवाच वाहिन्यादीश्च वयासेनातत्संख्यावदमेप्रभो ऊखयोहिप्रज्ञानन्तिभ
त्रैमैव्यमवत्सर ३३ श्रीनारद उवाच शतंद्विपानांरथिनांसहस्रंशतसंयुते अ
युतेतुरगाणांचपत्तीनांलक्षमेव सेनायालक्षणंह्येवंद्विगुणंचतुरंगिणी ३४ च
तुःशतंद्विपानांचरथानामयुतंतथा चतुर्लक्षंहयानांचपत्तीनामेककोटयः ३५
लोहकंचुकसंयुक्ताःसमर्थबलवाहनाः शस्त्रास्त्रज्ञायत्रसैन्येवाहिनीसाबुधैःस्मृता
३६ वाहिन्याद्विगुणीभूताध्वजिनीसाप्रकीर्तिताः ध्वजिन्याद्विगुणीभूतापृतना
कथ्यतेबुधैः ३७ दशनागसहस्राणिनागेनागेशतंरथाः रथेरथेशतंह्यश्वाः अ
श्वेश्वेपत्तयःशतं ३८ एवांत्ववाक्षौहिणीज्ञेयाकविभिःकथितापुरा ससाहस्रोविश्व
रःस्यात्समितःशतरथःस्मृत ३९ सामन्तानांशतंविभ्रत्सगणीकथ्यतेमृधे स्वदे
हसारथिंचाश्वान्रथेरक्षेद्रथीचयः ४० सेनारक्षतियोवाणैःकथ्यतेसम
हारथी स्वसेनारक्षयन्शत्रून्सदयन्रणमण्डले ४१ योक्षौहिण्यासमंयुद्धेलक्षा
णामतिरथःस्मृतः ४२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यविश्वजित्खंडेनारदबहुलाश्वसंवा
देयज्ञेराजविजयोचेदिदेशगमनंनामसप्तमोध्यायः ७ श्रीनारद उवाच निर्गतः

क्रम
१०

शिशुपालोसौसबलस्त्वं द्विकापुरात् पितरौ नौ ति त्क्लन्त्यस्वभावो ह्यसत्तामयं १ वाहि
नीध्वजिनीभ्यां च द्युमच्छक्तौ विनिर्गतौ पितरौ तौ हि सौभ्यां तौ रंगयोगौ च मंत्रिणौ २
शिशुपाल महासैन्यं प्रलयाब्धिसमं नृप सेवीत्य परस्परस्तत्र चानग्यः कृष्णसपीतकाः
३ वाहिनीसहितः पश्चाद्द्युमान्नाम महाबलः युयुधे यादवैः सार्द्धं शिशुपालप्रणोदि
तः ४ हयाश्च सैन्ययोर्वीरौ रथकारो भवद्रणे हयपादरजो हेरैः भास्थितैः छादि
तं नभः ५ हयाश्च न पधावंतः प्रोत्पतंतो हि पोन्नत द्विपाश्च सज्जताः युद्धे पानयंतो
वरैर्हि वः ६ शुण्डादंडस्यमुक्तांकारै मर्दयंतास्ततस्ततः कस्तूरीपत्रसिंदूररक्तकंबलम
ण्डिताः ७ बालो गदाभिः परिघैः खड्गैः शूलैश्च शक्तिभिः छिन्ना गजा पतयः पेतुः छि स्त
न्नबाहुपरिजानवः ८ कृष्णश्वनीत्वासिना राजन्हयान्युद्धे द्विधाकरोत् केचिद्दंता
न्गृहीत्वा कुंभे स्थकं रेणा गताः ९ आमान्ये हस्तिवाहे च मर्दयंतोम्ल गोद्रवन् आले
घयंतः सहयाग हेद्रं महाबलः १० खड्गसहस्रं कुर्वंतो विद्रावयपरे सैनिकान् हय
पृष्ठान्द्रह्यसंपतेद्दृश्यंते नटाइव ११ सैन्यवेगं च शत्रूणां दृष्ट्वाक्रूरः समाययौ चक्रा
रुद्ध्वै नबाणैः धनुष्टंकारयन्मुहुः १२ पलायमाने स्वबले द्युमान्वीत्य महाबलः
आययौ सन्मुखे योद्धुं स्वाफल्के मैथिलेश्वर १३ बाणजाले स चिच्छेद बाणौघैश्च
पनिर्गतैः छादयामास चाक्रूरं वर्षास्वंपमिवांबुदः १४ छित्वा तद्बाणपटलम

ग॰सं॰ वि॰ख॰ ११

क्षिप्ता गोप्त्रिनी हतः शाल्वात्तताड तं वीरं द्युमन्तं क्रोधमूर्छितं १५ तत्प्रहारेण भिन्ना
शाल्वः छिन्नोघटिकाद्वयं पुनरुत्थाय युयुधे शिशुपालः सर्वबलः १६ गृहीत्वा
चायसं गौलं तु भारं गिरिनिर्मितं तताड हृदये वीरं नगं क्रोधघनं च द्युमान् १७ ग
दाप्रहारेण किंचिद्व्याकुलमानसः युयुधानस्तदा शारंगाख्यं धनुः टंकारयन्मु
हुः १८ शिरस्तस्य खड्गविच्छेदवाणानैकेनलीलया पतिते द्युमति सैन्यानि वीरास्तस्य
विदुद्रुवुः १९ तदेव शाल्वः संप्राप्तो दृष्ट्वा सेनां पलायितां म्लेच्छेन्द्रे प्रसह्य युयुधानाय
धीमते २० युयुधानः स्ववाणौघैः खड्गं शतधाकरोत् शाल्वोगृहीत्वा परिघं युयुधा
नं तताड ह २१ युयुधानोऽर्जुनसखः क्रोधं परमवाप ह तदेव वीरः संप्राप्तः कृतव
र्मा महाबलः २२ शाल्वस्यापि रथं साश्वं बाणैः चूर्णीचकार ह शाल्वोपि चूर्णयामास ग
दया तद्रथं परं २३ कृतवर्मा रथं त्यक्त्वा शाल्वं जग्राह रोषतः पातयित्वा भुजाभ्यां तं वि
ज्ञेपनं पयोजनं २४ शाल्वे च पतिते युद्धे शिशुपालप्रणोदितौ रंगपिंगौ महावीरौ तौ प्र
तिस्पन्द्रौ हिरण्यकृतौ २५ बाणवर्षं प्रकुर्वन्तौ मदयन्तौ वरौ ... आगमत् मैथि
लेन्द्रयथा वातं तु जगताशनौ २६ उद्भटं तद्बलं वीक्ष्य यादवेन्द्रः पितुः समः यादवा
पसदसि प्रद्युम्नो वाक्यमब्रवीत् २७ प्रद्युम्न उवाच अहं गमिष्यामि पुरः रंगपिंग श्री
रुधे जनाः रंगपिंगौ च द्रक्ष्यते महाबलपराक्रमौ २८ श्रीनारद उवाच प्रेक्ष्य कृष्ण

११

त्वामहाबाहू भानुः क्रुद्धस्ततो बली सर्वेषामग्रतो भूत्वा भ्रातरं प्राह नीतिवित् २९ ।
भानुरुवाच त्रैलोक्ये दृश्यते प्राज्ञ यदा ते सत्त्वरः खड्गप्रभो नरास्ते चापटंकारो भविष्य
ति न संशयः ३० केवलेनापि खड्गेन शीर्षशीर्षं गर्गिणां गयोः छित्वा चात्र गमिष्यामि
कलिंग शकलाविव ३१ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये नारद बहुलाश्वसंवादे प्रद्युम्नकृति
बन्धो नाम अष्टमोध्यायः ८ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा शत्रुहा भानुर्गृहीत्वा खड्गचर्म
महीं पदाति प्रययौ सैन्ये वने वह्निरिव प्रभुः १ भानुः खड्गेन शत्रूणां हस्तिनां वाजिनां
श्चकार ह द्विपान्हयान्संन्यस्वस्थान्याश्वस्थां द्विधाकरोत् २ खड्गद्वितीयाद्दैत्या
काकीर्णे च्छिद्रत्रैरैन्ये नीहार मेघपटलै भानुर्मोहरिव सूर्यः ३ हस्तिनं
छिन्नकुंभानां भानुखड्गेन मेघैल मुक्ता निपेतुः स्वयथा तारकाः द्यौरकस्मात् ४
तेरणमात्रे तातस्तैन्यपातयित्वा रणांगणे रंगपिंगोपरि प्रागाङ्गानन्वी रोमहाबलः
५ क्रुद्धमदन्नेन खड्गेन रथीतो रंगपिंगयोः छित्वा हयात्सूतेन तस्य भानुर्युद्धे द्विधाकरो
त् ६ खड्गौ नीत्वा रंगपिंगौ तेऽभुत्तम होद्धुटौ भानुस्वामिगतौ खड्गौ भंगौ भूतौ वभ
वतुः ७ भानुः खड्गप्रहारेणाशिरसी रंगपिंगयोः युगपत्पातततः युद्धे तदद्भुतमिवा
भवत् ८ भानुस्तयोश्च शिरसी नीत्वा प्रद्युम्नसन्मुखे आययौ विजयी वीरः श्लाघि
तः सैन्यनायकैः ९ दिवि देवदुन्दुभयो नेदुर्नेदुर्दुंदुभिभिः सम स्मभूज्जयजयारावः

ग॰ सं॰ पुष्पवर्षास्तदैः कृता १० रंगाधिंगोमन्तो म्फल्लाशिशुपाल्वषाचितः जैत्रं रथं समारुह्य
वि॰ ख॰ यदूनां सन्कवचधृक् ११ मदच्युद्गजे दीर्घे रत्नकंबलमंडिते स्वर्णानोडसमायुक्ते लो
१२ लघंटाङ्कमालिने १२ रथेषु स्वेदवधिहमाभेवा षुवगेस्तंगमे विद्याधरसमेवी
रैनीहयन्व सुधातले १३ शिपालबलं हस्त्वा शंकरं तत्र रथे स्थितः सर्वेषामग्रतः
कार्ष्णिः प्रययौ धन्विनां वरः १४ शंखं दध्मौ हरेः पुत्रो दिशः खेनादयन् नृप ते
न नादेन शत्रूणां केपोभ्रद्धृदिमानर १५ शिशुपालमहासैन्य प्रसारं मिव दुर्गमे
चक्रे नाराचसोपानं सहस्राण्यक्षिणीस्ततः १६ रणमध्ये वसंतोधीमान्धनुष्टंका
रयन्मुहुः ब्रह्मास्त्रेणापि तद्युद्धे दत्तात्रेयेणाशिक्षिते १७ प्रचंडं सर्वतस्तेजो दृ
ष्ट्वाक्षौहिणीस्ततः ब्रह्मास्त्रेणापि तद्युद्धे संजहार सलीलया १८ शिशुपालो
महाधीमांस्तेनागास्त्रं समादधे यामदग्न्येन यद्दत्तं महेन्द्रे पर्वते नृप १९ तस्माद्गा
रवर्षाभिः कार्ष्णिः सेनातिविह्वला पर्जन्यास्त्रं महादिव्यं नदाकार्ष्णिः समादधे ।
२० स्थूलाभिर्मेघधाराभिरंगाराः शांतिमययुः शिशुपालस्तदा क्रुद्धो गजास्त्रं तत्स
मादधे २१ यद्गजास्तेन नाम्ना निनाशीहितमलयाचले महोद्गता गजा दीर्घाः कोटिश
स्तदविनिर्गताः २२ ते सैन्यं पातयामासुः प्रद्युम्नस्य महात्मनः हाहाकारो महानासी
द्धन्तां वाहिनीषु च २३ प्रद्युम्नोपरगास्त्रं धीनृसिंहास्त्रं समादधे नृसिंहोनि

गतस्माच्छादयन्वसुधातले २४ स्मरन्स्तोदीर्घबालोन खलोगलभीषणः नानाहङ्कृ
कृतैः शङ्खैर्भर्त्सयन्स्तानानानूरुरोः २५ विदार्यगजकुम्भानमुत्पतन्भगवान्गिरिः गजहे
हेमहृष्येत्वा तत्रैवांतरधीयत २६ रथहेपरथरोधाद्धि शिशुपालो महाबलः विक्षेद
परिघं तं हैयमदंडेन माधवः २७ ततः शङ्खो रुषाविक्षेप [illegible] खङ्गं च मालि प्रद्यु
म्नतमपाधावत्पतङ्गमिव पावकं २८ कार्ष्णिमल्लातु ततस्तवृंड्यमदंडेन वै गतः चैद्यो वि
वेते राजन्नाविविलिखेच्चशत्रु [illegible] सह २९ पाशिरदंतेन पाशेन समहत्त्यापरेश्वरः दम
घोषसुतं वध्वा विवक्षर्द्धरणीमगत ३० शिशुपालं घातयितुं खड्गं गृह्यादुरोषतः तदै
व तत्कर्णे तालाङ्कु देवाग्र्याहवेगतः ३१ गर्ग उवाच पश्य शीतमेनानां श्रीकृष्णेन महात्म
ना वध्योपदेवं चैनं भगवन्मा हृत्याकुरु ३२ श्रीनारद उवाच तदा कोलाहले जाते शि
शुपालस्य वैरिणे दमघोषो बलिनीताः प्रागात्स्वयं प्रद्युम्नसम्मुखे ३३ कार्ष्णिमल्लमागं तं दृष्ट्वा
त्यक्त्वा शस्त्राणि शीघ्रतः उद्गतश्चैवदिव्याश्वन्नमामिशिरसा भुवि ३४ मिलित्वा चाशि
षं दत्वा प्रद्युम्नाय महात्मने दमघोषो महाराजा प्राह गद्गदया गिरा ३५ दमघोष उवाच
प्रद्युम्न त्वं तु धन्योसि श्रीयदूनां शिरोमणिः मत्पुत्रेणाकृतं यच्च तत्क्षमस्व दयानिधे ३६
श्रीप्रद्युम्न उवाच मम दोषा न ते चार्य न ते पुत्रस्य हे प्रभो सर्वकालकृतं मन्ये प्रियम
प्रियमेव वा ३७ श्रीनारद उवाच इत्युक्तो दमघोषोपि प्रद्युम्नेन सुपूजितः शीघ्रं

ग॰ सं॰ पालेमोचयित्वावैप्रागाच्चेद्दिकांपुरीं ३८ प्रद्युम्नस्यबलंश्रुत्वासानाज्ञीकृष्णतेजसः
वि॰ खं॰ नकेपिकुयुद्धुस्तेनराज्ञानस्ववालिरुद्द्रुः ३९ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायां॰ वि॰ नारदबहुलाश्व
२३ संवादेहेरंगपतिंगवधुंश्रीमत्पालंकृष्णदेवेदिरेशविजयोनामनवमोध्यायः ९ श्रीनार
दउवाच मनुस्लोथततःश्रुत्वाप्रद्युम्नोयदुभिःसह प्रययौकोंकणान्देशान्दुंदुभीन्ना
दयन्मुहुः १ कोंकणास्याधिपोमेधावीगदायुद्धविशारदः एकाकीमल्लरूपेणापरीत
न्नायुयौवने २ प्रद्युम्नंसबलंप्राहश्रृणुमेयादवेश्वरः गदायुद्धंदेहिमह्यंमद्बलेना
शयमप्रभो ३ प्रद्युम्नउवाच एकेनोह्येकतोवीरावलवंतोमहीतले मानेमाकुरु
३ हेमल्लविद्दमायातिदुर्गमा ४ वयंबहवोवीरास्त्वमेकाकीसमागतः अथमोंप्रम
हामल्लहृश्यतेयाहिसाधुर्न ५ मल्लउवाच यदायुद्धंनकुरुतभवंतोवलशालिनः
मत्वादिग्विजयीनियात तदायास्यसिसोप्रतं ६ श्रीनारदउवाच एवंवदतिमल्लेवैसर्व
यादवपुंगवाः वभूवुःक्रोधसंयुक्ताःपश्यतस्तस्यमैथिल ७ गदेगदांसमादाय
वलदेवानुजोवली तस्योत्तमांगेगदांनीवेगात्सर्वेषांपश्यतांनृप ८ गदांगरिष्ठोवि
त्नेयगदायसमहावलः गदोपरिगदांनीत्वासगदांप्रादाद्दिग्वदृढः ९ गदस्यगदयाश्रोतो
विताडितःपतितोभुवि मूर्छितोनचकारासौउह्यामनरुधिरंमुखात १० कोंकणास्या
धिपमेधावीमत्वाप्राहहरेःसुतं परिज्ञार्थंचभवत्तामेतत्कार्यंमयाकृतं ११ त्वमेवभ

गवान्तान्हात्कृतोहेम्राक्रतोजनः तमस्त्वमेपराधेवोत्तामहेश्वरं गतः १२ श्रीनारद उ
वाच इत्युक्तोथ बलिर्दत्वा नमस्कृत्य हरेः सुतं कोङ्कणाख्यपुरीं प्रागान्मेधावी तत्र
यो नृपः १३ कुटकाधिपतिर्मौलिर्मृगयायां विनिर्गते जग्राह सा महाबाहुः साम्बो जा
म्बवतीसुतः १४ कान्हिमिस्तत्समाहूय लिनीत्वा हे उवास्य वनं ययौ मत्तीनामा प्रमेयपा
श्यन्नसैन्यपरिगारितः १५ निर्विद्यो च पयाहमौचतापीत्तीत्वा हरेः सुतः सूर्पार
के महादेवं स्नात्वा ह्येपायिनौ ततः १६ ऋष्यमूकं ततः कपश्यन्नवर्षन्तमागिरिं गतः ।
यत्रैव भगवान्साक्षान्नित्यदा यत्र वर्षति १७ गोकर्णाख्यं शिवक्षेत्रं दृष्ट्वा कार्ष्णिः
स्वसैन्यकैः त्रिगर्तान्केरलान्देशान्ययौ तेन महाबलः १८ केरलः केरलाधीशः
श्रुत्वा वार्तां च मन्यवान् दैत्येश्वर बलिं शांबं प्रद्युम्नाय महात्मने १९ कृष्णो हेसीत
होतोथ्येतैलंगान्विषद्यान्ययो सैन्यपादरजो हरेः रहीषु करवेन्नभस्थले २० तैलंगा
लो स्याधिपो राजा विशालाक्षः प्रकीर्तितः पुरस्योपवनेरमेस्त्ररीगणसंवृतः २१ मृदा
गाद्ये स्थवादित्रैर्मधुरध्वनैस्तकुलेः परैरपुरसारागेगीयमानः स्तराङ्गव २२ तं
प्राह सैदरी ताम्रारात्तामराखरमालिनी रजोव्याप्तं नभो वीक्ष्य ध्रुव्यहिं वाद्य रापरा २३ ।
मेसार मालिन्युवाच राजन्नजानासि सदा विहारादहर्निशाकामवेपाललोलः प्र
हेनजानामि कहापिद्भः सेभखालकालिमयंरामवेत्ता २४ द्वारावतीप्राध्वरनाग

म

ग सं वेल्लीचयेमसमाप्य दिशोजयार्थी विजित्य सर्वान्नृपचेदिपालसमागतोसौप्यरुराजराजः
वि.खं श्य धुंकारशङ्खस्वनदुन्दुभीनां चीत्कारफुत्कारहयपातो कारउटकारमयवरा
२४ णांकल्यांतसारस्वतनादकारे २६ लरेवलंमेवधर्षितवरारयेमधावतीः पवपनेरं वाकं
सरीः च्युतप्रसूनाः अमवारवेष्टीनवनप्रवेशास्फुटकेशमडनाः २७ पत्नी
ततः स्फुत्वाविशंकेलातिधर्षितः प्रद्युम्नसन्मखेवसोपिवल्लिनीत्वासमाययौ २८
लो तेनसंपूजितः सात्वास्वयुम्नाधान्वितोचरः स्नात्वापचापसरस्तीर्थं महाराष्ट्रं ततो
ययौ २९ महाराष्ट्राधिपोराजाविमलोनामवैदमवः भक्त्यापरमयाकाहिंमेपूज
यामासमवेतः ३० तथाहिकर्णटपतिः सहहंसजित्ततः समानीयवल्लिमहात्मने ।
संपूजयामाससप्रभोर्घ्यहेतवेश्रीशंकरांरिंजगतःप्रभुं पर ३१ प्रद्युम्नोभगवान्साक्षा
द्यादवैः सहमैथिल कस्याघान्वेषयान्याप्रागाज्ञातेयोगीवदेहजान् ३२ महारंग
पुरेतत्रहंद्विषोनामहामतिः भक्तीयःस्फूर्तिदेवायाः वसुदेवस्वसुन्नृप ३३ तस्य
पुत्रोदंतवक्त्रःकृष्णशत्रुःप्रकीर्तितः शिशुपालइवक्रुद्धोयोद्धुंचैमनःस्वयं ३४ मा क्रे
त्रापित्रावारितोपिदेत्योदत्याक्रुद्धतः यादवान्योगतोविध्यानिकोपमिश्रंचकार
ह ३५ आदायसगदांगुर्वीलक्षभारविनिर्मितां एकाकीययौयोद्धुंप्रद्युम्नबलस
न्मुखे ३६ दंतवक्त्रकृष्णवर्णकज्जलाद्रिसमप्रभं ललाग्निहक्घोररूपतालव कृहम

२४

त्वद्दशोक्तितं ३७ किरीटकुंडलधरं हेमवर्मविभूषितं किंकिणीजालसंयुक्तं चल
त्स्वरसान्नूपुरं ३८ कंपयंतं भुवं वेगात्पातयंतं गिरीन्द्रुमान् घातयंतं खगरथान्सहस्रशो
नमिवदुर्नृनान् ३९ तं दृष्ट्वा यादवाः सर्वे भयं प्रापुर्महाग्रणी आगते दैत्यवक्रे च महा
न्कोलाहलो ह्यभूत् ४० प्रद्युम्नः प्रेषयामास तस्योपरि महद्बलं अक्षौहिणीदशाक्षौहि
णी धनुष्टंकारयन्मुहुः ४१ बाणैः पर्वसंधैः शनैः शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः ततस्तु यीद
वाः सर्वे सर्वे लोहितप्रवहानाः ४२ दैत्यवक्रः खगरथ्या करोत्सुत्कटान्वहून् पात
यामास राजेन्द्र भिन्नकुंभस्थलान्मृधे ४३ कांश्चित्पादेन चोत्क्षिप्य किंकिणीजालना
दितान् सशृंखलान्विनोत्तुंगान्सलोलघंटारवान्वनान् ४४ चालयन्कलभिवाकृ शे
विशेषपतयोजनं शुंडादंडेन कांश्चिद्वेगाद्गृहीत्वा दैत्यपुंगवः ४५ भ्रामयित्वा गग
नान्दैत्यः प्राक्षिपद्भुवि कांश्चिद्दृग्वावंसयोः स्वकरयोरुभयोरपि ४६।
पद्भ्यामाक्रम्य मुमुर्दैत्यः कांश्चित्रदूवतं रथान्सरसतान्साश्वान्सध्वजान्सम
हारयान् चिक्षेप गगने वीरः पद्मानीव प्रभंजनः ४७ तुरगान्स्वपदातीन्सप्रा
क्षिपद्गगने बलात् अधोमुखाश्चोर्ध्वमुखा राजपुत्राः महाबलाः ४८ सहस्रार्कत्वके
यरंतयुक्तोस्तारकाइव आकाशादापतंतस्ते वमंतो रुधिरं मुखात् ४९ वल
विलोडयामास खगदयो दैत्यपुंगवः दृष्ट्वा प्रलयकालाग्निर्वाराह इव मेदिनीं ध

ग॰ सं॰ वि॰ ख॰ १५ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये॰ विश्व॰ नारदबहुलाश्वसंवादे कोंकणकुटकत्रिगर्त
केरलतैलंगमहाराष्ट्रकर्णाटविजयेकाहस्यदेशगमनं नाम चतुर्दशोऽध्या
यः १४ श्रीनारद उवाच ततः श्रीकृष्णपुत्राणां महोद्दाममहारथाः सन्नत्तका
रयामासुर्दंतवक्रं महाबलं १ दंतवक्रोऽतिशुशुभे सन्नतोरुक्धारया लालये
वथ्यासोऽथ ग्राहाहरिनाम्नानुचिंतयन् २ कृतवर्मा च शैनेयो धृष्टतेजश्चानरणामसो युयु
धानस्य रवोद्भ्यनशक्त्या क्रूरोऽमहाबलं ३ नारणास्ते कुठारेण ह्यनंतं रोहिणीसुतः
दंतवक्रोऽतिगदया शुशुधानं ततताडह ४ करेणाकृतवर्माणामक्रूरे स्वां च्छिरणाहन
त् नारणाभृजवेगेन कालूवारणाद्रुमेदः ५ अक्रूरः कृतवर्मा च शुशुधानोऽथ सार
णः निपेतुर्मूर्छितास्तत्र मोमरूतां पादपा इव ६ ततो गदां समादाय सांबो जांबवतीसु
तः गदायाः परिगर्जानोऽत्यागरयाततताडह ७ दंतवक्रो गदां नत्वा सांबं जांबव
तीसुते गृहीत्वा पातयामास भूमंडले ८ सांबस्तदा समुत्थाय बाहुभ्यां
सत्तरस्य वक्षसि गृहीत्वा पादयोश्चैतं भ्रामयित्वा पपात स तद्भुतमिवाभवत् ९ दंतव
क्रस्तु समुत्थाय संक्रुद्धः सांबं तदाकरोत् ननाद तेन ब्रह्मांडं सप्तलोकैर्बिलैः सह १० पताका
लोके दिव्यानि सहस्राणि त्यव चैसा सहस्रं युक्तेन रथेनाश्विगधनादिना ११ आगतो
नमतं च प्रद्युम्नं धन्विनां वरं दंतवक्रोऽपि तं वीक्ष्य साहो देवरुषं वचः १२ दंतवक्र उ

कृष्ण
१५

वाच यथैव यादवाः सर्वे कृष्णमेयोऽन्धकादयः मल्यसत्वाजनात्सर्वे विद्वत्तायवृद्धमी
रवाः १४ ययातिशापवंशभूपः गतराज्यगतत्रपाः एकोऽहंबहवोयथैव स्वामिभ्यकृतन
घ १५ अधर्मवर्तिमित्स्ते धर्मशास्त्रविपर्ययात एवंपितातेश्रीकृष्णेमानेदृस्यपथुरत्न
कः १६ गोपालोकृष्णोभोजोच सोऽद्यैवयादवेश्वरः हैयगवीनदध्याज्यदुग्धतक्रा
दिकंरसे १७ चोरयामासगोपीनांरसिकोरासमंडले उग्रसेनश्चमध्यात्मेपितामहे
शरणागतः १८ सोऽद्यैवयदुनाथोभद्यैमीरुः कालसन्मुखे तेनरत्नेहर्म्यमराज्यम्
ग्रसेनस्यमेत्यसः १९ कारिष्यत्यल्पसारार्थी राजसूयेऽकृत्स्नेम उद्वत्याकालमानत्वा
नातन्त्वेत्रमहाजगत २० अथ्यासेतिहशार्दूलम्यगालोह्यतिदुर्बलः श्रीप्रद्यु
म्न उवाच पुरावैकुंठेनपुरे यहुनोबलमूर्जिते त्वयादृष्टेनकिंतत्रपश्यस्येवयविनिद
नः २२ युष्मान्सर्वैर्विनाज्ञात्वानेकैर्हृष्टकरूपवद्वलात्वयदकार्षीस्वधर्मेशा
स्त्रत्वयाकृतं २३ नेदोऽद्यैशेनावसत्साक्षाज्जातोगोपकुलेहिसः गोपालायेचगोप
लोकेकृष्णमेरोमसमंडुवाः २४ राधारोमोद्भवागोप्यस्ता स्त्वसर्वाइहागताः काश्चि
व२ त्पुन्यैः कृतैः सर्वैः प्राप्ताः कृष्णवरैः २५ पतिप्रणीतमनःसातात्पर्कीकृष्णोभगवान्स्व
यं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेशः परात्परः २६ यस्मिन्सर्वाणितेजांसि विलीना
यंतेस्वतेजसि नवदंतिपरेसाक्षात्परिपूर्णतमंस्वयं २७ उग्रसेनोऽयराजेंद्रोम

ग॰ सं॰ ततो नामवरः कृतः श्रीकृष्णस्य वरेणासौ पार्श्वे देवो व्यभवत् २८ निरंकुशो महानासर्वोऽपि वि
वि॰ खं॰ विदित्वासिमहद्बलं सन्नः प्रार्थयते किंचिद्यथा सिंहः शिवाहृते २९ श्रीनारद उवाच
२६ एवं वचः स तदा श्रुत्वा दन्तवक्त्रो महोत्कटः गजेन्द्रगर्वीं समासाद्य सम्प्राह्वत्र स्थापयि ३०
गदया पातयामास पातयामास स महत्सं घोटकानां रदन घोटकाद्यद्भुतः सर्वे दृष्ट्वा स्वरूपं भयंक
रं ३१ प्रद्युम्नोऽपि गदां नीत्वा तं तत्र उरस्यहन् तत्प्रहारेण दैत्योऽसौ किंचिद्व्याकुल
मानसः ३२ तयोश्च गदया युद्धं घोररूपं व्यभवत् गदाभ्यां सततो तौ होमदृश्यतां प
रस्परं ३३ नदन्तौ मृगराजगिरौ केशरिणौ यथा दन्तवक्त्रो भुजाभ्यां तं गृहीत्वा श्री
हरेः सुतं ३४ भूमौ निपातयामास सिंहः सिंहमिवौजसा ३४ प्रद्युम्नोऽपि समुत्थाय
गृहीत्वा भुजयोर्बलात् भ्रामयित्वा भुजाभ्यां तं पातयामास भूतले ३५ प्रद्युम्नस्य प्र
हारेणासौ पितद्रुधिरं वमन् वर्णिताक्षिः छिन्नगात्रो मूर्च्छितो विह्वलाकृतिः ३६
गरीद्रुद्रवमस्य शरजैः शस्त्रायुधाहता तत्प्रहारेण वसुधा वैचाला भवत् ३७ विचे तारं
लुर्दिग्गजास्तत्र स्थानात् समुद्राश्च चकंपिरे पातशब्देन राजेन्द्र त्रैलोक्यं बधिरं कृतं ३८ से
तद्देव कारुषपतिर्महात्मा श्रीवृद्धशर्मा स्फ तदेवयाच राज्या महारंगपुरा च हन्ता समा
वयोर्भद्रसंधिकारी ३९ दत्वा बलिं मैथिलशाल्वराज्ये तं गृहीत्वा कृतसंधिरग
तः तथा यदूनां प्रवरैः प्रपूजितः पुनर्महारङ्गपुरं समाययौ ४० इति श्रीमद्गर्गसं
हस्य
२६

इ॰ वि॰ नारदवङ्कलाख्यसंवादे हंतवक्त्रयुद्धे कार्त्तदेशविजयो नामैकादशोऽध्यायः
११ श्रीनारद उवाच अर्णवं दक्षिणं गत्वा प्रद्युम्नो यादवाधिपः उशीनरं स्थितो नेत
माजगाम बलैः सह १ कोऽहिशः कोऽहिशो गावो यत्र हि शेचरंति हि गोपालमंडले छ क्षोभ्जे
त्तो भवन्यनहीयः २ श्रीशीनराश्च गोपाला गौरवर्णा मनोहराः हैयंगवीनमादाय तेत्य
युः कार्ष्णिं समन्मुखे ३ तैः पूजितः शंबरारिर्दत्तैस्तेभ्यो महाधने गत्वान्ह्यानूरथात्
रत्नवस्त्रमथादिहर्षितः ४ चंपावती नाम पुरी मणिहारत्नसमन्विता विराजते यत्र न
पैः सर्वैः भोगवती यथा ५ चंपावतीपतिर्वीरो नाम्ना हेमांगदो नृप नीत्वा बलीसमे
त्याश्च श्री कार्ष्णिं प्रणनाम ह ६ तस्मै तु शाशंबरारि मालां किंजल्किनीं ददौ सहस्र
दलशोभाढ्यां पद्मे दिव्यां दृढां पुनः ७ अथ कार्ष्णिर्महाबाहुः स्वसैन्यपरिवारितः ८
विरभोन्स्वयं योधान्वीडंदुभीन्नादयन्प्रभुः ८ भीतां महं तु तान त्वा रुक्मिणीनंदनो
बली कृतदेशाश्चवरदान्स्वयं योयादेवप्रभुः १० भीष्मकः कुंडिनपतिरागतं रुक्मि
णीसुतं आनीय पूजयामास ससैन्यं बहुभिर्धनैः ११ मलयाचलपाठीरवायुभिः
वाति सेवतः श्रीखंडकेतकीपुष्पगंधाढ्ये मलयाचले ११ अगस्त्यमुनिशाहूलपी
त्वा वाद्य सहदर्शीहं कृतांजलिपुटः कार्ष्णिर्नमस्कृत्य महामुनिं १२ स्थितो भक्त्यट्टे
साक्षादादाशीर्भिरभिनंदितः १३ श्रीप्रद्युम्न उवाच दृश्यं पदार्थं जगतः सत्यवद्द्य

ग॰ से॰
वि॰ वि॰
१८

तेनैकत्वे कृतो ब्रह्मा साक्षात्को भक्त्या वद्वतेयेक छेगुरोः १४ एतत्सर्वं मम ब्रूहि नितरां मति
सत्तम त्वं सर्वज्ञ दिव्यचक्षुः सर्वं मम प्रविदांवरः १५ अगस्त्य उवाच त्वं साक्षात्कृत्य मे च
इस्यप्रदर्शितमस्यच पुत्रोसिपृच्छसे मां वालीलामात्रमिदं वचः १६ लोकसंग्रह मे
वायं कुर्वन्देवो हरिर्यथा तथान्तरेण त्वकल्याणं कुर्वन्विचरसि प्रभो १७ यथा सत्य
स्य वेतासि विवागारेषु सत्यवत् दृश्यते सत्यवद्रूपं प्रधानपरयोस्तथा १८ कोच मूल
गुणे सर्पे सकृतजीवनेयथा तथायं स्वदेहगुणो वे इति प्रेक्ष्य तान्स्वयं १९ सुतीक्ष्ण उवा
च कथं न वद्धते देही येनोपायेन तद्वद वैराग्येन विदेतापि कुर्वेहै श्वदस्व विदांवर २० अग
स्त्य उवाच विवेकयः समाश्रित्य भजन्ब्रह्म सनातनं मनोमयं जगन्मत्वा सब्रजेत्पर
मं पदं २१ जन्ममृत्युशोकमोहा जराबाल्यभवादयः अहंमदो व्याधिभयप्रत्यवं लोके
हो धारतिः २२ आधिव्याधिस्तस्य राजन्न भवंति कदाचन आत्मा निरीहो ह्यतनुः
सर्वतश्चान हंकृतिः २३ सूक्ष्मो गुणाश्रयः साक्षात्परो नित्यः फलस्त्वात्म दृक् ज्ञाना
त्मकः सदा परो विदितो योगिनां स्वरैः २४ तं ब्रह्म परमात्मानं ज्ञात्वायो विचेत
सो आत्मन्येवाचाने जागर्त्ति सर्वं पश्यति यः पुमान् २५ नायं तं वेत्ति पश्यते न प
श्यति कदाचन न भो गिनैः पवनो काष्ठकाष्ठ प्रादुत्तेरणुभिः २६ न सज्जते गुणौ
ब्रह्म वर्णोस्य स्फटको यथा त्वहणाभिधानिब्धगेज्ञायते न कदाचन २७ कुत

कृस्म
१८

स्वलोकैकवाच्यस्तस्मै श्रीब्रह्मणे नमः केचित्कर्म प्रवदंत्यन्ने केचित्कालं तथापरे ।
२८ कर्तारं योगमपरे सांख्यं ब्रह्म वदंति के केचित्तं परमात्मानं वासुदेवं वदंति के २९
प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसंविदा विचार्यैतद्ब्रह्म परं निःसंगो विचरेदिह ३० ।
यथांभसा प्रचलता तरवोपि चला इव चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते चलतीव भूः ३१ त
थागुणानां भ्रमतो भ्रमतामनसा यता भ्राम्यमाणाः सदा राजन्नकरेणालातचक्रवत्
३२ करिष्यामि करोमीति ममेदं तव चाप्यहं त्वमहे च सुखी दुःखी सदा जीवो विमोहितः ।
३३ ऊर्ध्वं गच्छंति सत्वस्थाः मध्ये तिष्ठंति राजसाः जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छं
ति तामसाः ३४ अंधकारे गुणात्कारे मिसर्वे बुद्धेर्विभेति च आत्मानि श्चिको वा नि
तथैमन्यते जगत् ३६ गतागतं सुखं विद्धि यथा मंडलवर्तिनो तथा नरा त्रिदिवं
दुःखं च नरकवासिनो ३७ घनावलिर्हि सूर्याणामहोरात्रं गतो गुणाः यथा सांध्यं
तथा दृश्यं न किंचित्स्व देवहि ३८ पञ्चजाते यथा नाडात्मारे ज्ञाते तथा उपात्त ज्ञा
नाद्वै यथालोकादर्श्यता किं प्रयोजनं ३९ यथोल्कया दृश्यमुल्कया किं प्रयोजनं
तथा मार्गं निधायाशु विचरेत्समदर्शनः ४० यथेंदुरपात्रेषु यथाग्निः काष्ठसं
स्थः तथैको भगवान्साक्षात्प्राणिनामात्मनेकवत्स्थितः ४१ घटे मठे तथाकाशो वर्त
ते तर्वर्हिमहान् तथापरात्मा निर्लिप्तो देहेषु सुखमतेषु ४२ यः कृष्णभक्तः शांता

चे

ग॰ सं॰ वि॰ खं॰ १८

ज्ञात्वा ज्ञाननिष्ठो विरागवान् तेन स्वशांतीहगुणाः क्षान्तीव विशारदे दले ४३ ज्ञानीस
मदा नेदमयो बालवद्विचरेज्जने न पश्यति ध्रुतं वासो मदिरामदमत्तवत् ४४ सर्वे
द्रियं यथा वल्गुः गृहे राजेन्द्र दृश्यते हरिकृत्यं तथा ज्ञानं सा ज्ञात्वा ज्ञात्वतनो हृहत् ४५।
यथेन्द्रियं प्रथग्द्वारैर्र्थो बहुगुणाश्रयः ज्ञानेयतेत तथा ब्रह्म शास्त्रवर्त्मभिः
४६ परं पदं वदंत्येतं केचिद्ध्येवमेवं तत्त्व केचिद्वैव्याप्यवैकुंठं शांतं केपि ततः परं ४७
कैवल्यं तद्वहंत्के चित्परं धाम [illegible] स्वर्गं च परं केचिद्गोलोकं प्रकृतेः परं ४८
केचिन्निकुंजे विशवेव वदंतीह पुराविदः ज्ञानवैराग्यभक्तिभ्यः प्राप्नोतीह न चान्य।
थैः ४९ श्रीकृष्णचंद्रस्य हरेः परस्य कैवल्यनाथस्य परात्परस्य व्रजेत्पदं श्रीपुरुषो
त्तमस्य यत्प्राप्य भक्तो न निवर्त्ततेथ ५० श्रीनारद उवाच इति भागवते ज्ञानं स्वक्षेत्री
कार्हेम हात्मते प्रत्यंगजं यामासमस्त्यान त्वा कृतांजलिः ५१ इति श्रीमद्गर्गसंहि
तायां वि॰ नारदबहुलाश्वसंवादे श्रीनरविरमकृतविजयेऽग्निहोत्रिकार्हेम ज्ञानप्र ३२८
लापो नाम द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीनारद उवाच कृतमालोतामत्स्पर्शी स्नात्वा श्रीयादव १२श्री
राजन वेश्वरः यदुभिः सैनिकैः सार्द्धं राजपुरं ययौ १ साल्वो राजपुराधीशः कृत्वा मकरध्व
तो यदून् आगतान्स्वययोशीघ्रं हि विदेनामवान् राघवः २ हि विरोस्यति संक्रुद्धो।
वीरमित्रसहायकृत् शंबरा रावले प्राग्वालयन्व्रसधातलं ३ विदहारनरेवै शम्म

१८

नैः पताकाध्वजच्छत्रकान् काश्मीरकैश्च तैलैर्गन्धास्त्रमङ्गलानस्त्रीभिर्भूषितान् ४ रथा
नन्यान् ... मासयज्ञानानास्त्रवेगतः अश्वान् विह्वावयामास भूमौ गोवानरस्त्वनैः
५ इत्थं कोलाहले जाते प्रद्युम्नो धन्विनां वरः आजगाम रथेनाशु धनुष्टंकारयन्
मुहुः ६ द्विविदस्तद्ध्यात्वा गदां चक्राम महोत्कटः छित्वा धनुस्तत्पुच्छेन कंपयन्स्यंदनं
चरणे ७ प्रद्युम्नः स्वधनुश्चक्रेश्यामलकेतचक्रबंहह कपिस्तत्ताडितो मुष्टिना
ततस्ताडह ८ प्रद्युम्नो धनुरादाय सज्जीकृत्य विधानतः आकृष्य कर्णपर्यंतं वि
शिखेन ततं ताडते ९ विशिखो भ्रामयित्वा तं गगने शतयोजने प्रहरार्द्धे तदा जेङ्कलंका
यां समुपातयत् १० रक्षोभिः सह तद्युद्धं बभूव घटिकाद्वयं निर्वीर्यस्त्वरतो ... त्रि
कूटे चापरहह ११ भ्रामक्रामत्रिकूटात्तु मैनाकागिरि स्वरोपरि मैनाकात्सिंहले
पुनः चैव भारते चापययौ १२ शनैः शनैर्वानरेन्द्रो हिमाचलगिरिंगतः हिमाचलस्य शि
खरान्प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ १३ मल्लारं दृष्टाधिपतिं प्रद्युम्नो यादवेश्वरः मह
न्नेत्रनाम कृतेमयचाभौ सेतुबंधने १४ शतयोजनविस्तीर्णं समुद्रं मकरालयं वीक्ष्य
कार्ष्णिर्महावीरस्तस्थौ वेलां समंततः १५ सांबादींस्तस्समाहूय अक्रूरोद्धवादवा
न्बकान् सभायामुद्धवे प्राह कार्ष्णिर्यदोश्वरेश्वरः १६ प्रद्युम्न उवाच विभीष
णो हीवपतिर्महोत्तालंकापतिकोपपहेद्दमद्भयः वदामि किं भोजवरायमंत्रिन्

ग॰ सं॰ नचेहह्लियच्छन्तिमेवदास्य १७ उद्धवउवाच त्वंदेवदेवः पुरुषोत्तमोत्तमः श्रीकृष्ण
वि॰ ख॰ चेन्द्रः परमः त्वमेवहि त्वंपृच्छसिलोकइवप्रभोमांमायायाचतेयोगवरेद्रुरत्यया १८
१५ त्वत्प्रसादयोयस्यचरणानुगामनंवहतिमञ्जामतत्तेनघोषिताः सत्वसाक्षात्पुरुषोऽसि
प्रमत्स्वामानदासोऽस्मिवदामिकिंते १९ श्रीनारदउवाच इत्युक्तः पश्यतांते
षांतत्रभुक्तोभगवान्हरिः पत्रंगृहीत्वाविलिखत्संदेशमेप्यितत्स्मर २० श्रीभोज
राजायवलीन्द्रयच्छवलीनचेत्सैवचनेष्टाणत्त कोदंडमत्कौविशिखेष्वसत्य
मि वध्यागमिष्यांसमेन्यसघः २१ लिखित्वेदसमादायकोदंडंचंडविक्रमः वाणाय
त्रेसमाधायचकर्षातेततत्तानह २२ प्रत्यचास्फाटनेनैवहेकारोभस्तडित्स्वनः न
नादतेनब्रह्मांडंसत्तलोकेविलेः सह २३ कोदंडमत्कोविशिखोद्योतयन्मंडलंदि
दिशा विभीषणसभामध्येसंपपाततडित्स्वनः २४ नरेचराक्षसाः सर्वेप्रोत्थिता
श्चकिताइव सकंचुकातिशङ्काशिजरनूर्वैगतःखलाः २५ पत्रंबाणात्समा
होष्यपठित्वाथविभीषणः विस्मितोभूतसभामध्येराक्षसेन्द्रोमहाबलः २६
प्रातंतदेवसदसिशुक्राचार्यंविभीषणः पूजयामासपाद्याद्यैर्नत्वाप्राहकृतांजा
लिः २७ विभीषणउवाच भगवन्कस्यवाणोयंभोजराजस्तकः हितो किंबलंतस्य जे
मेब्रूहित्वंसाक्षात्दिव्यदर्शनः २८ श्रीशुक्रउवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासे स्कंस
१९

पुरातनैर्यस्य प्रवलमात्रेण तारजन्यापः प्रणश्यति २९ पुरा हि ब्रह्मणः पुत्राः सनकाद्याः
दिगंबराः विरेमुर्लोके पञ्चहिंस्युश्चरंतो भुवनत्रये ३० दिगंबरान् शिशून्मत्वा जयो विज
यत्वतान् द्वारपालौ रुरुधतुर्वैकुंठे नातः पुरः स्थितौ ३१ अशपंश्चैव ते क्रुद्धाः क्रमद
शनलालसाः भूयस्तमसरोद्भवौ पापौ हि जन्मभिस्त्रिभिः ३२ एवं शापात्स भवनात्
पतितौ भूमिमंडले जज्ञाते तौ दितेः पुत्रौ दैत्यदानववंदितौ ३३ हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्या
क्षोऽनुजस्तथा भगवान्यज्ञवाराहो भूत्वा क्ष्मामुद्धरज्जलात् ३४ जघान मुष्टिना दैत्यं हिर
ण्याक्षं महाबलं हिरण्यकशिपुं साक्षान्नृसिंहः प्रचंडविक्रमः ३५ ददार जठरे तं वै कर्कया
धवसहायकृत् भ्रातरौ तौ पुनर्जातौ लोके विख्यातौ विश्रवःसुतौ ३६ रावणः कुंभकर्णश्च स
वेलोकैकतापिनौ सायकैः राघवस्यापि पेततुर्भूमिमंडले ३७ तावेवैते महावेगौ सा
सैन्यौ पश्यत स्तव तृतीयेस्मिन्भवे जातौ क्षत्रियाणां कुले किल ३८ शिशुपालो दं
तवक्रो वर्तमानौ महाबलौ परिपूर्णतमः साक्षात्कृष्णो भगवान्स्वयं ३९ अंसेख्य
ब्रह्मांडपतिर्लोकपाः सपरात्परः जातस्तयोर्वधार्थाय यदुवंशे हरिः स्वयं ४० यादवे
न्द्रो भूरिलीलो द्वारिकायां विराजते युधिष्ठिरस्य महायज्ञे युद्धे शाल्वस्य माधवः ४१ शि
शुपालं दंतवक्त्रं हनिष्यति नराधिपः तस्य पुत्रः शांबरारिर्दिग्जयार्थी विनिर्गतः ४२ वि
जेष्यति नृपान्सर्वान् जंबुद्वीपस्थितान्नृपान् ४३ जित्वेमान्सर्वदेवेशो द्वारिकायां यदू

ग॰ सं॰ तमः उग्रसेनो भोजराज्ञो राजसूयं करिष्यति ४४ तस्याधिकोदंड विनिर्गतो बलात्पुच्छं
वि॰ खं॰ डवेगो विशिखस्त्विहागतः तन्नाम चिह्नं ज्ञातितडित्त्वनो वभो मद्योतयेन्मंडलं दिशां
२० श्रीनारद उवाच श्रीमत्कोथ विभीषणोसौ विज्ञाय कृष्णमनुपराम चंद्रं नीत्वा वलिं को
णो हंदमरव्याः समायये मदरशत्रुसेना ४६ तदावतोर्थ्योषु महावनात्स्फुरद्धन द्युति
दीर्घवपुर्जयन्तमाः मदान्तिरीक्षत्य हरेः सुतं पुनः कृतांजलिः सन्नस्वरघ्रानत्थितोम
त ४७ विभीषण उवाच नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय वेधसे प्रद्युम्नायानिरुद्धा
यनमः संकर्षणाय च ४८ नमो मत्स्याय कूर्माय वाराहाय नमो नमः नमः श्रीराम
चंद्राय भार्गवाय नमो नमः ४९ वामनाय नरसिंहाय नमो नमः नमो बुद्धाय शु
द्धाय कल्कये चार्तिहारिणे ५० श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा श्रीहरेः पुत्रं पूजयामास
मानद उपचारैः षोडशभिः भक्त्या परमयाद्रुत ५१ तस्मै तुष्टः शंवरारिर्ददौ ज्ञान
विरक्तिमत् भक्तिं प्रोतिकरीं साक्षाद्यां विदुः प्रेमलक्षणां ५२ प्रसन्नं ददौ महादिव्यां
पद्मरागांशीरोमणिं पौलस्त्य नपुरंदरं रत्नमालां स्फुरत्प्रभां ५३ चंद्रकांतिमणिं
तस्मै वैदद्दत्तादवौ पुनः पीतांबरं परं साक्षात्प्रद्युम्नः परमः प्रभुः ५४ विभीषणोथ
प्रद्युम्नं नत्वाद त्वावलिं ततः जगाम लंकां समगणो राक्षसेंद्रो महाबलः ५५ इति श्रीम
द्गर्गाचार्य॰ वि॰ नारदबहुलाश्वसंवादे शालमल्लारलंकाविजयो नाम त्रयोदशोध्यायः कृष्ण
२०

यः १३ श्रीनारद उवाच ऋषभाद्रिं ततो दृष्ट्वा श्रीरंगाख्यं हरेस्ततः कामकोष्णीं
पुरीं कांचीं नदीं प्राचीं सरिद्वरां १ कावेरीं च तदा तीर्थं सह्याद्रिं विषयं ययौ यादवैः
सहितः साक्षात्प्रद्युम्नो भगवान्हरिः २ शिविरेषु समायातं मत्तः केशी दिगंबरः अ
वधूतं प्रधावंतं पूर्णांगं रजसावृतं ३ बालास्तमनुधावंतस्तलशब्दैस्ततस्ततः
कोलाहलं प्रकुर्वंतो हसंतो मैथिलेश्वर ४ यं दृष्ट्वा चोद्धवं प्राह कार्ष्णिर्बुद्धिमतां व
रः प्रद्युम्न उवाच कोयं पुष्टवपुर्घोरं जडोन्मत्तपिशाचवत् ५ तिरस्कृतोपि ह
सति जनैरानंदवान्महान् उद्धव उवाच अयं परमहंसाख्यो वधूतो वा हरेः कला स
ह्यनेरमयः साक्षाद्दत्तात्रेयो महामुनिः ६ यस्य प्रसादात्परमां सिद्धिं प्रापुः परे नृपाः
सहस्रार्जुनमुख्याये यदुकायाधवादयः ७ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा शिवराशिनें
त्वा संपूज्य तं मुनिं स्थाप्य चासने दिव्ये पप्रच्छेदं यदूत्तमः ८ श्रीप्रद्युम्न उवाच
भगवन्मे हृदिस्थो वै संदेहो नाशय प्रभो जगतो ब्रह्ममार्गोस्त्रं देवं त्वं ब्रूहि तत्त्वतः ९।
श्रीदत्तात्रेय उवाच दृश्यते न वसु यावत्तावदुत्का प्रयोजनं प्रारब्धं सो महानंदे तथा
त्मपार्के प्रयोजनं १० तावदास्ते जगत्साधो यावत्तत्त्वं न विद्यते परिस्मिन्ब्रह्मणीज्ञा
ते जगतः किं प्रयोजनं ११ आस्य बिंबो यथादर्शे पश्यते न परे वपुः प्रधानार्थे तथा त्मो
वो तीतेन नासौ परात्परे १२ यथा सूर्योदये सर्ववस्तु नेत्रैराद् दृश्यते तथा ज्ञानोदये ब्रा

ख्यातस्त्वं जीवेन सर्व्वतः १३ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वाथ तेन त्वा प्रद्युम्नो यादवेश्व
रः वेंकटाद्रिं द्राविडेषु ययौ सेनासमन्वितः १४ स त्वाग धर्म्मतत्त्वज्ञो राजर्षिर्द्राविडेश्व
रः प्रद्युम्नं पूजयामास भक्त्या परमया युतः १५ श्रीशैल दर्शनं कृत्वा गौरीशालय
मद्भुतं स्कंधं वा त्यक्त्वा ततो राजन् पंपासरोवरं १६ गोदावरीं भीमरथीं गतः श्रीद्वारि
केश्वरः प्रदर्श्य पंढरे तीर्थं महेंद्राद्रिं ततो ययौ १७ महेंद्राद्रिस्थितं रामं भार्गवं ज्ञानवि
यातकं नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य तं तत्र स्यो हरेः सुतः १८ रामस्तस्मा आशिषं दत्वा यादवानां
बलाय वै चतुरंगाय रत्नेंद्रो योगेनाहृत्य महारत १९ भक्ष्यः सूपः सलेहश्च सुदिकाद
धिशाकजा शिखरिणी च लेहश्च वटकाच सुखवारिणी २० त्रिकोणापर्पटी राजन् वकु
कोमधुशीर्षकः फेणिका चोपरि पूशतपत्रः सच्छिद्रकः २१ चक्राभिचिद्रिका च
सत्सुधाकुंडलिकाः स्मृताः घृतपूरो वायुपूरस्तथा चेंद्रकलास्मृताः २२ दधि
स्थलश्च कर्प्पूरनाडी स्यात् खंडमंडले गोधूमपरिका चैव सपलाव्यात् तथैव च २३ द
धिरूपो मोदकश्च काशीसोधान एव च मंडकापायसं दुग्धं दुग्धं गोघृतमेव हि २४
हैयंगवीनं मराडुरी पत्रिका पर्य्यटस्तथा २५ शक्तिकालसिका चैव वस्त्रकृतं पावटाव
हि सूपलेश्च सस्तायुक्तैः फलानि विविधानि च २६ तथा मोहनभोगश्च लवणं च
तथैव हि कषायो मधुरस्तिक्तः कटुरम्लस्त्वनेकधा २७ षट्पंचाशद्भोगा हि एते भोगाः

सर्वे मकीर्त्तिताः एतेषां भार्गवः शैलानकार्षीर्योगमास्थितः २८ सैन्यैः समेतोतनत्र
हस्तान्न्यैर्नतत्तमवत् वैभवं भार्गवस्यापि दृष्ट्वा सर्वे तु विस्मिताः २९ प्रद्युम्नस्त
नसस्तत्र यादवैः सहितस्ततः सर्वेषां पश्यतामजन्मप्रकोदहरेः सुतः ३० प्रद्युम्न उवा
च भगवन्भवतादत्तं सर्वेभ्यो भोजनं पर सम्भवैः सिद्धय स्वत्वद्दष्टावास्थिताः प्रभो
३१ सर्वेषां हरेर्भक्तानां प्रियो भक्तस्तु को हरेः एतन्मे ब्रूहि विप्रेन्द्र त्वं परावरवित्त
म ३२ श्रीपरशुराम उवाच प्रभो त्वं किं न जानासि लोकवत्पृच्छसे यथा लोकस
ग्रहमेवारां कुर्वत्विचरसि द्वितौ ३३ निष्किंचनो हरिपदाब्जपरागलब्धः श्रीमा
न्कयाप्य वणकीर्त्तनतत्परोयः ३४ तद्रूपसिंधुलहरीविनिमग्नचित्तः श्रीकृष्ण
चेष्टदयितः कथितः स भक्तः ३५ दांतो महाननखिलं जगमवत्सलोयः शांतस्तितिक्षु
रतिकारुणिकः सहिष्णुः ३६ लोकं पुनाति निजपादरजोभिरग्र्यः कृष्णदयितः+ कथितः
परेशः ३६ यः पारमेष्ठ्यमखिलं न महेंद्रधिष्ण्यं नो सार्वभौममनिशं न रसाधिपत्यं
न योगसिद्धिमभितो न पुनर्भवं वा वांछत्यलेपरमपादरजः स भक्तः ३७ निष्किंचनाः
स्वकृतकर्मफले विरागाः यत्तत्यदं हरिजनाः मनयो महांतः भक्ताजुषंति हरिपादर
जःप्रसक्ता अन्यो विदंति न सुखं किल नैरपेक्ष्यं ३८ भक्ता[illegible] प्रियो न विदितः पुरुषो
त्तमस्य शास्त्रविधिनेचरमानचरो हि लोयः भक्तानन्जत्रजति भक्तनिवद्धचित्त श्च

रु

ग॰ सं॰ ड्यमानोः सकललोकजनस्य हृद्गमः २९ गच्छन्निजं जनमनः प्रपुनाति लोकानावे
वि॰ खं॰ दयन्हरिजनेस्वचिमहात्मा तस्मात्ततो वै भजतो भगवान्मुकुंदो मुक्तिं ददाति न कदा
२२ चिदपि भक्तियोगं ४० श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा यादवेंद्रो नत्वा श्रीभार्गवोत्तमं प्रा
च्यां दिशि ययौ राजन्गंगासागरसंगमं ४१ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां वि॰ नारदबहुला
३ श्वसंवादे वंकटाद्रिकृतविदेशप्रा विजयो नाम चतुर्दशोध्यायः १४ श्रीनारद उ
वाच दिग्जयस्य मिषेणासौ भूभारहारयन्बहु प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाद्गदेशात्ततो ययौ दा
१ अंगेशोत्र तं पुराधीशोऽगदाहोता यादवेंद्रवने सोपि तस्मै बलिं प्रादात्प्रद्युम्नाय महात्म
सो ने २ उड्डीशडामराधीशो वृहद्वाहुर्महाबलः नददौ स बलिं राजन्प्रद्युम्नाय मदोत्कटः
३ प्रद्युम्नप्रेषितो वीरः सांबो जांबवतीसुतः एकाकी प्रययौ धन्वी रथेनादित्यवर्चसा
४ छादयामास बाणौघैर्डामरनगरं नृप गिरिं तुषारपटलैः नीहारत इव सर्वतः
५ तदा तं डामराधीशो धर्षितः सन्कृतांजलिः बलिं ददौ नमस्कृत्य प्रद्युम्नाय महात्म
ने ६ वंगेश्वराधिपो वीरो वीरधन्वा मदोत्कटः आययौ सन्मुखे योद्धुं मत्तो हिरण्याह
तो बली ७ चंद्रभानुर्हरेः पुत्रः प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः विभेद तद्बलं बाणैः कुवाकोर्मिवृ
तामिव ८ करिणां वाजिनां भिन्नान्नानाशीर्षाणि मौक्तिकानि च प्रस्फुरंति निपेतुः कोटिशो
तारागणा इव ९ निपेतू रथिनोऽनेका गजाश्वाश्च पदातयः तद्बाणैश्छिन्नशीर्षाः कृष्ण
२२

कूष्मांडपाकुलाइव ९ क्षणमात्रेणतत्सैन्यंहतंजातंनलीह्यभूत् मनस्विनांदुर्ध
कुरीस्वल्यानांभयकारिणी ११ मुंडैःकबंधैर्ग्रीवाद्भिर्हारकेयूरकुंडलैः करीटैः
क केशैःशस्त्रैर्महामारीवसर्वभो १२ कूष्मांडोन्मादवेतालाभैरवाब्रह्मराक्षसाः शिरां
सिजगृहुर्वेगाद्धरमालार्थहेतवे १३ इत्थंनिपात्यतत्सैन्यंवीरधन्वासमागताः चंद्र
भानुस्ततादृग्गुगरयावज्रकल्पया १४ तदाहतिमहारेणनचचालहरेःसुतः चंद्रभा
नुगदांनीत्वाततताडभुजांतरे १५ गदाप्रहारव्यथितोमूर्छितोधरणीतले पपातपा
दपइवसोहमनरुधिरंमुखात् १६ लब्धसंज्ञोमुहूर्तेनवेगदेवाधिपोन्नपः ग्रा
वयोशरस्तांसोपिप्रद्युम्नस्यमहात्मनः १७ यातेरत्नेवलेराजन्नगरंवीरधन्वनि
व्रलावत्रसमन्तौयप्रद्युम्नाअमितविक्रमः १८ आसीन्माधिपतिर्विवरुद्दीयादवेश्वरः वलि ना
मानयवद्भिःकामरूपेसमाययौ १९ कामरूपेश्वरःपुत्रःऐंद्रजालविशारदः नि
र्गतःसेनयासार्द्धंयोद्धुंप्रद्युम्नसन्मुखे २० आसीन्मानोयदूनांचघोरयुद्धंवभूवह बा
णैःकुठारैःपरिघैःशूलैःखड्गैर्ष्टिशक्तिभिः २१ पुंड्रोविद्याध्वकास्त्रोगुप्तेशाचारगण
तसीः ततोगोराक्षकर्माधर्वीःसर्वतोमैथिलेश्वर २२ प्रधावंतोरणेतत्रग्निशाचाश्चि
शीताशनाः कोटिशःकोटशोंगारान्नुपयंतोमुहुर्मुहुः २३ क्षणमात्रेणतत्सैन्यंवर्म
तोगरलेमुखात् फूत्कारमतिकुर्वंतोदंदशूकाःसमागताः २४ खरारूढाहतेवक्ताल

ग॰ सं॰ त्वज्जिह्वामयंकराः चर्वयंतो नरान्युद्धे धावंतो राक्षसास्ततः २५ यदा स्वसिंहवदनास्त
वि॰ खं॰ रंगवदनान्प छिंधि भिंधीति गर्जतः स्थलहल्लाइतस्ततः २६ तदा माते रामेघाना
२३ समहेच्छादितं नभः अंधकारो ह्यभूद्राजन् रजसा वातवेगतः २७ भोजवृष्ण्यंधका
मधुशूरसेनदशार्हकाः भयं प्राप्य महायुद्धे न्यस्तशस्त्राः पराङ्मुखाः २८ कृष्णदत्ते
धनुः कार्ष्णिर्मायाय प्रतिकारवित् सत्यात्मिको महाविद्यां बाणे प्रायुंक्त मैथिल २९ ।
बाणाः पिशाचानुरगान्स्तारक्षान्यदान्तामाधवघनांधकारान् विभेदद्दिव्यैः प्रभवे।
यथा हि नीहारमेघान्किरणैर्विवस्वान् ३० बाणाः सपुंखाः सरथान्सवाहनान् भ्रामयित्वा
घटिकाद्वयं खे निपातयामासुरलं सपत्ते पद्मे पार्थिवानामिव चक्रवातः ३१ पुरु
लदातमुखे रणे समेत्य प्रधर्षितः सद्य उपाययानानि लब्ध्वैहयानाम युद्धे हि पानायुता
निहत्वा भूगतानामकार्ष्णि ३२ विपाशो सतनेदोतीमये सैन्यैः शाल्यानद्वन्ये कैकयाना
नः ययौ धन्वी प्रद्युम्नो यदुनंदनः ३३ कैकयस्याधिपो राजा धृतकेतुर्महाबलः वसुदे
वसुतः केतकृतकौतौ पतिर्मतिर्महान् ३४ प्रद्युम्नमर्हयामास धृतकेतुः सया
दरं भक्त्या परमया राजन् श्रीकृष्णस्य प्रभाववित् ३५ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये वि॰ नार
दबहुलाश्वसंवादे उद्दीपशाडामरवंगमासीमकामरूपकेकयविजयो नाम पंचदशो
ध्यायः १५ श्रीनारद उवाच इंदुमीं त्वादयं स्तस्मात्प्रद्युम्नो यदुनंदनः मैथिला कृष्ण
२३

नाथयोरात्मजैस्तद्देशान्सुखावहान् १ सर्वपापौघहरत्तु चैषः सद्गृहैराजितापुरी मि
थिलानीलप्रोताममारा उद्धवं प्राह माधव २ प्रद्युम्न उवाच कस्येयं नगरी मंत्रि
न्हदृश्यते सांप्रतंमया राजते दिव्यसौधैश्च पुरी भागवता यथा ३ उद्धव उवाच ।
जनकस्य पुरी ह्येषा मिथिला नाम मानद मिथिले द्वीपतिस्तस्या महाभागवतः
श्री कविः ४ सर्वधर्मभृतां श्रेष्ठः कृष्णेष्टो हरिप्रियः बहुलाश्व राजपुत्रैः कृत देवद्वि
जतथा ५ सारत्पले हारिकायां श्रीकृष्णो भगवान्हरिः गेहे नश[illegible]देवं दृष्ट्वा मन
जे स्वकुतः प्रभो ६ इति परमया भक्त्या श्रीकृष्णवशकारकः ७ श्रीनार
द उवाच तत्कृत्वा भगवान्कार्ष्णिरुद्धवेन समन्वितः स्वशिष्यमुद्धवं कृत्वा ध्या
तिद्दृष्टसमाययौ ८ भक्तिभावपरीतार्थे कर्तुं तस्य न पश्यच २२ [illegible] मिथिलो
कार्ष्णिरुद्धवेन समन्वितः ९ वर्णसीमाश्रमतो वीरमालातिलकशोभिताः नृप
तः कृष्णनामानि सर्वत्रैव यत्रमालया १० लिखितानि च नामानि द्वारिद्वारि गृहेगृहे तो
रणे श्रीकृष्णचित्राणि लिखितानि शुभानि च ११ कुड्ये कुड्ये गृहाणां वै गदाप
द्मानि मानद दशावतारचित्राणि शंखचक्राणि यत्र वै १२ तुलसीमंदराणि स्यु प्रा
गणे च गृहे गृहे एवं पश्यन्स सौधानि मिथिलायां जनान्बहून् १३ मालातिला
कसंयुक्तान्सर्वान्भक्तान्ददर्श ह तिलकैर्द्वादशाङ्गेषु स्वयं कैः कुंकुमजैर्वृतान् १४

रैवा

गा॰सं॰ गोपीचंदनमुद्राभिश्चर्चितान्शांतविग्रहान् ऊर्द्ध्वपुंड्रधरांश्चैवमान्हरिमंदिर
वि॰ख॰ चित्रितान् १५ गदांमुद्रांललाटे च मध्ये हरिनाम च चक्रंशंखंकमलंच कर्णे
२४ मत्स्यंभुजद्वयं १६ दधतश्चधनुर्बाणं मध्ये श्रीनंदकं हृदि मुशलंचहलंस्कं न
न्धेस्फिकार्द्दमिरदर्शह १६ कश्याबीथ्यांभागवतंकेचिच्छृण्वतिमानवः इति श्री
हासंभारतंचैवहरिवंशंतथापरे १७ सनत्कुमारकांसैर्याज्ञवल्क्यपराशरैः गर्गं
बोलस्ययघमाद्दिश्हिताकेपठंतिहि १९ ब्राह्मपाद्मं वैष्णवंचशैवंलिंगंसकांदकं
नारदीयंभागवतंआग्नेयंस्कंधसंहितं २० भविष्यंब्रह्मवैवर्त्तंमार्कंडेयंसवामनं
वाराहंमत्स्यंकूर्मंचब्रह्मांडाख्यमितित्रिषट् २१ वीथ्यांवीथ्यांचशृण्वंतिजनाः
सर्वेगृहेगृहे बाल्मीककाव्यंकेचिद्वैश्रीरामचरितामृतं २२ स्तुतींपठंतिकेचिद्वै
केचिद्वैदत्तयोद्विजाः केचित्कुर्वंतियज्ञंवैवैष्णवंमंगलायनं २३ राधाकृष्णेति
वैकेचिद्वदंतीतिमुहुर्मुहुः केचिन्नृत्यंतिगायंतिहरिकीर्त्तनतत्पराः २४ मृदं त्रैः
गतालवाद्यैकांस्यबीणामनोहरैः मंदिरेमंदिरेविष्णोः कीर्त्तनंक्रियतेजनैः २५
नवलक्षणसंयुक्तांभक्तिंवैप्रेमलक्षणां कुर्वंतिमैथिलाराजन्मिथिलायांगृहेगृ
हे २६ एवंतन्नगरींदृष्ट्वाप्रद्युम्नोभगवान्हरिः राजद्वारंसमेत्याशुमैथिलेशंद
ददर्शह २७ मैथिलेशसभायांतुवेदव्यासंशुकोमुनिः याज्ञवल्क्यंवसिष्ठश्च रामः
२४

गौतमोहंवृहस्पतिः २८ अन्येचमुनयस्तत्रवेदार्थविदराश्च दृष्ट्वेतिधर्मेचनारा
हमिनिष्ठाःइतस्ततः २९ मैथिलेंद्रो[illegible]तिलत्रभक्तिभावनताननः वलस्यपदुका
पूजांकुरुतेविधिवन्नृप ३० जनकाज्ञाकिंकरंनामश्रीहरौवलदेवयोः दृष्ट्वास्थाप
नमध्येकैसारिशिष्यप्रसद्वारिणा ३१ तंपूजयित्वाविधिवत्याद्यापैर्मिथिलेश्वर।
ज. कृतांजलिपुटोराजातदाग्रेचास्थितोभवत् ३२ जनकउवाच अद्यमेसफलंजन्म
मंदिरंविशदीकृतं देवर्षिपितरःसर्वेसंतुष्टाआगतेत्वयि ३३ नितिकल्याःसमह
शास्त्वादृशाःसाधवःक्षितौ निश्रेयसायभगवन्दीनानांविचरंतिहि ३४ प्रस्वाचा
र्यउवाच धन्योसिराजशार्दूलधन्यातेमिथिलापुरी धन्याप्रजास्तवतेसर्वायेविहस्मभ
क्तिसमन्विताः ३५ जनकउवाच ममयन्नगरीनास्तिनप्रजानगृहेधनं कलत्रपु
त्रपौत्रादिसर्वंकृष्णस्यचैवहि ३६ परिपूर्णतमःसाक्षाच्छ्रीकृष्णोभगवान्स्वय
मसंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेधाम्निराजिते ३७ वासुदेवासंकर्षणःप्रद्युम्नःपु
रुषःस्वयं अनिरुद्धस्तथाचेकश्चतुर्व्यूहोभवत्क्षितौ ३८ कायेनमनसावाचा
बुद्ध्यावाचेंद्रियैःकृतं तस्यासमर्पितशोकंमयावागीमहात्मने ३९ ब्रह्मचार्युवा
च हेवैदेहमहाभागविष्णुभक्तिमतांवर त्वद्भक्त्यातोषितःकृष्णस्तवैवकल्वंप्रदा
स्यति ४० जनकउवाच दासोहंकृष्णभक्तानांत्वादृशानांमहात्मनां भक्तिनिष्ठा

ग॰सं॰ मिहृष्ट्वस्तैन्नेकृतोहेतुवर्जितः ४१ ब्रह्मचार्य्युवाच कथंश्यहेतुकीभक्तीराजेंद्रहेतु
वि॰खं॰ वर्जिता निर्गुणाभक्तिभावेश्च प्रेमलक्षणसंयुतः ४२ प्रद्युम्नोभगवान्साक्षाद्द्वि
२५ जयार्थीविनिर्गतः नायातस्तवदेशेषु संदेहोमेमहानभूत् ४३ जनक उवाच प्रद्युम्नो
भगवान्साक्षाद्दत्तयोमोहरिःस्वयं सर्वगःसर्ववित्कस्मादृष्ट्वानास्तिचकिंप्रभो ४४ ब्र
ह्मचार्य्युवाच ज्ञानदृष्ट्यापिचेत्कार्ष्णिममसन्निनिरंतरं तर्हिदर्शयतंदेवंप्रद्यु
म्नंदृष्ट्वादिव्यदृक् ४५ नारद उवाच एवंब्रुवतितदाराजामहाभागवतोत्थितः प्रद्यु
म्नंसामरेवास्मरन्तोमाहरंगद्गदयागिरा ४६ जनक उवाच यदिमेश्रीहरेर्भक्तिरनिमित्ता
भविष्यति तर्हिकार्ष्णिर्हरेःपुत्रःप्रादुर्भूयात्ममाग्रतः ४७ यदिश्रीकृष्णभक्तो
नाशोसौहृदयरितत्कृपा सर्वज्ञत्वादितज्ज्ञावत्तर्हिमेयात्मनोरथः ४८ नारद उवाच ।
प्रादुर्बभूवासुरतद्देवकार्ष्णिर्विस्फुरज्यसद्यःकिलवर्णास्तु पश्यत्सुसर्वेषुजनेषुशी
घ्रःसत्तुष्टवोभूद्ध्रुहरिभक्तिनिष्ठः ४९ घनप्रभंपद्मपत्रदलायतेक्षणंप्रलंबबाहुं
जगतांमनोहरं पीतांबरंनीलकुंडलकाभिःस्फुरल्लसच्छ्रीमुखपद्ममंडलं ५० शान्तं
तेबालार्ककिरीटकुंडलकांच्यांगदस्फूर्जितदिव्यवेगरूं विलोक्यतंकृष्णसुतंकृ
तांजलिर्ननामसोत्रागमलब्धतिन्द्रियः ५१ जनक उवाच अहोऽतिधन्योममभूरि
भाग्यदंतेत्वयामेनिजदर्शनेहि ज्ञातोद्युकायाघवतुल्यसारादहंकृतार्थोऽस्मिकुलेन कृष्ण
२५

ममैव ५२ प्रद्युम्न उवाच धन्यस्त्वं राजशार्दूल भक्तस्त्वं भक्तभाववित् भक्तिभा
वपरीतात्मा प्रीतोऽस्मि तव साम्प्रतं ५३ अद्यैव मम सान्निध्यं यातो मैथिलेश्वर बलमायुर्य
शः कीर्तिरिह लोके भवत्वलं ५४ नारद उवाच तव पित्रा च धृतिनाम प्रजितापश्य
राज तोसतां प्रययौ श्रीविराजन् प्रद्युम्नो भक्तवत्सलः ५५ इति श्रीगर्गसंहितायां वि० नारद
बहुलाश्वसंवादे मैथिलदेशविजये जनकोपाख्यानं नाम षोडशोऽध्यायः १६ नार
द उवाच अथ तां मागधीं जित्वा प्रद्युम्नो मीनकेतनः गिरिव्रजं जगामाशु स्वसैन्यैः परिवा
रितः १ श्रुत्वागतं हरेः पुत्रं दिग्जयार्थे विनिर्गतं जरासिंधो मागधेन्द्रो महत्क्रोधं चका
र ह २ जरासंध उवाच नृकोये यादवाः सर्वे पुरा विद्रुतचेतसः तेषां वे जगतोजेतु निर्गि
तागतबुद्धयः ३ मद्भयात्स्वगुरीं त्यक्त्वा मद्भयान्माधवोऽपि हि समुद्रे शरणं प्रागात्पितावास
द्दुरात्मनः ४ सर्वपैत्रारामक्तु हेतो मया भस्मीकृतो बलात् कृत्वा दुर्गं वसत्सोऽहि द्वारकायां
समाश्रितो ५ वध्यातो घातयिष्यामि सोग्रसेनो कुशस्थलीं अयादवीं करिष्यामि पृथ्वीं स्य
सागरमेखलां ६ नारद उवाच इत्युक्त्वा निर्गतो राजा गिरिव्रजपुराद्बहिः अक्षौहिणी
भिर्विंशत्या तिसृभिः संयुतो बली ७ गोमूत्रचयसंधरक्तसूरीपत्रम्भन्केरवैः अव
न्मातैः स्वधरेर्ईतैर्मेघैरिंद्र इव प्रभुः ८ शुंडादंडस्य फूत्कारैः तृपयद्रुस्तरस्वहन् व
मागधेंद्रो मागधेंद्रो मेघैरिंद्र इव प्रभुः ९ रथैः स्वदेवधिदमाभैः सध्वजैरश्वनेतः

ग॰सं॰ भिः चामरैर्दोलितै राजन्लोलचक्रध्वनिद्युभिः १० हेरंगमैर्वायुवेगैर्ध्वजवद्भि
वि॰खं॰ र्दोत्कटैः सौवर्णपत्रहाराद्यैः शीरवार रथ्य हृद्यामरैः ११ सकेचकेवीरजनैः खड्गचर्म
२६ धनुर्धरैः विद्याधरसमैः प्रागान्मागधो हि महाबलः १२ धुंकारैः दुंदुभीनां च
हेषानेडुः धनुःस्वनैः चचाल वसुधा सैन्यैः रजोभिः कोटिते नभः १३ जरासंध
सुतं सैन्यं प्रलयाब्धिमिवोल्वणं विस्मिता यादवाः सर्वे बभूवुर्वीक्ष्य मैथिल १४ प्र
हस्य भगवान्वीक्ष्य मागधं द्वलाढ्यं शंखं दध्मौ हरिर्हीनाख्यं माभैष्टेत्यभयं द
दत् १५ ततः शाम्बो महाबाहुः प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः अक्षौहिणीनां दशभिर्युयुधे मा
गधेन सः १६ गजा गजैश्च युयुधिरे रथिभिर्रथिनां मृधे हया हयैः पत्तयश्च पत्तिभिर्मैथि
लेश्वर १७ बभूव तन्मलं युद्धं अद्भुतं रोमहर्षणं मागधानां यदूनां बाणरागाणां निर्जरैर्यथा
१८ अश्वारूढाः केपि वीरा भल्लहस्तास्ततस्ततः मर्दयंतो गजारूढान्करिकुंभगताश्च यः
१९ केचिच्छिन्नास्तु हि हस्तां शिराः हीत्वाचिं हपुर्वलात् नाशं नाशं खरीभिस्तादशशातान्
न्यरणागताः २० केचिद्धीनरदंताः कोररागानि च विचित्रिभुः विच्छिद्य वीरयदलं
लौहावरवथोयथा २१ भिंडिपालैर्मुद्गरैश्च कुठारैरसिपट्टिसैः शतघ्नीकाहिमसीलेहनिस्त्रि
शैः भुशुण्डिभिः २२ तोमरैश्च गदाभिश्च बाणैश्छिन्नानि भूतले निपतन्वीरकरिणां मूर्धानो च य
शिरांसि च २३ कबंधास्तत्र चोत्पेतुः पातयंतो हयान्नरान् खड्गहस्ताः प्रधावंतो संग्रामभु कृष्ण
२६

भयंकराः २४ वीरोपरि गतावीरान्निपेतुश्छिन्नवाहवः हयोपरि हयाः केचिद्बाणैः संछि
न्नकंधराः २५ विद्याधर्य्यश्च गंधर्व्योवब्रिरे हवरंगनान् वरान्पतीन्समिके त्यक्तासो
वा स्वकलिमहान् २६ तात्रधर्म्मपराः केचित्सुहृद्दत्तासवांस्तथा नचलंतः पदं रणे ह्मस
हसंग्रामशालिनः २७ जग्मुः परंपदं तेवै भित्वा मार्त्तंडमंडलं ग्रामं नुः श्रीसुमारैवकुंड
लेवनवाड्व २८ एवं सा बलमहावीरै मर्द्दितमागधं बलं दुद्राव पश्यतांते वाहहारमभ
हेकु त्यायथा स्तुभे २९ केचिद्वर्म्माण्याच्छिन्नचापास्तथापरे पलायमानाधावंत स्यक्त
खड्गूर्हिपारायः ३० पलायमानांस्स्वबलं वीक्ष्य तान्मागधेश्वरः धनुष्टंकारयन्स्त्रा
तोमाभीरित्यभयं ददौ ३१ स्वबलेनोद्दयामासजरासंधोधनुर्ज्यया महामात्यः
पुनर्मत्तमकुशेनगजेयथा ३२ सांवर्त्तदेवसप्रोज्ज्वाद्दशभिश्चापनिर्गतैः बाणैर्वि
व्याधसमरेमागधेंद्रमहाबले ३३ धनुर्ज्यामध्यिकल्लोलभीमसंघर्षनादिनी चिच्छेद
दशभिर्बाणैः सांबुजाम्बवतीसुतः ३४ धनुरन्यसमादाय जरासंधो महाबलः धनुः
सांबस्य चिच्छेद बाणैर्दशभिरमितः ३५ चतुर्भिश्चतुरोवाहान्द्वाभ्यांकेतुरथं शरैः
एकेन सारथिं जघ्ने मागधेंद्रो जरासुतः ३६ सच्छिन्नधन्वा विरथोहताश्वो हतसारथिः
पुनरन्यसमास्थाय रथं साम्बो महाबलः ३७ गृहीत्वाचापमत्युग्रं सज्यं कृत्वा विधान
तः तद्दधचचूर्णयामास साम्बो बाणाशतैर्वेली ३८ रथं त्यक्त्वा जरासंधो गजमारुह्य वमतः
सं

ग. से. वभौ गजो मागधेन्द्रो इन्द्र ऐरावते यथा ३९ चित्रपत्रविचित्रांगो कालान्तकयमोपमः सोवा
वि. खे. घनोद्व्यामास समेनैमं क्रुद्धमानसः ४० गृहीत्वा सरथं सायुधं प्रभुं ताडदेन नागराट् कुर्वन् श्वा
२७ त्कारशब्दं च कल्ले विक्षेप नववयोजनं ४१ तस्य कोलाहले जाते सा व सेना हि मैथिल प्रसन्ना
स्या व गदा प्राप्तो भीम हे गतः वल ४२ विनाशय त्वं ... कारयथा के उदयाचलात् तं
सधस्मा पिराज्ञे मुष्टिना वहदेवतः ४३ जघान शक्रो वज्रेण हृदये याम्य चास्यं दशेम्प्रते गजो ग
मुष्टि प्रहारेणा विह्वलो धरणीं गतः ४४ जगाम सपचे तारा जन्तु तरङ्गतम्भि वो मत जरासं
नः घस्तदा क्रुद्धो गदामादाय वेगतः ४५ गदेन ताडसहसा जगन्ने घनवह्वलो तत्प्रहारेण
स गदोन व चाल रसातोगरसात् ४६ ... गदा सम्मादाय वलेन भार चा तेमिर्तो ताउ
यज्ञो रासंघ सिंहनादमथाकरोत् ४७ तत्प्रहारेण पतितो ... वली जरास
धः समुत्थाय गृहीत्वा स गदां गदे ४८ चिक्षेप ... योजनं गदा
पि मागधं नीत्वा भ्रामयित्वा महावलः ४९ चिक्षेप गगने तं वै योजनानां सहस्रकं
... राजा मागधो विंध्यपर्वते ५० उत्थाय युद्धे तेन गदेनापि महाव
लः ५१ तदेव सावः सम्प्राप्तो गृहीत्वा मागधेश्वरं भ्रामयित्वा ... कोपयामास सिंहः सिंहमिव
वा नसः ५२ एकेन मुष्टिना सो ... द्वितीयेन गदेन तथा ततो ताड मागधो राजा जगन्नाथ उर
... ५३ मुष्टि प्रहारव्याप्तो गदसो वोच मूर्छितो हाहाकारो महानासीत् तदे क्रम २७

वापुरसंगरो ५४ रथेनामितदीप्तेन प्रद्युम्नो यादवेश्वरः सैन्यैर्हि संवृतः प्राग
तं मे हि त्वमयं रहो ५५ जरासंधो गदां नीत्वा लक्षभारविनिर्मितां विवेशयदु
सेनायां मकरव्यूहे नीरेव प्रभुः ५६ रथाश्वान्गजान्वीरान्पातयन्गदया हन पात
यन्मारयन्नेव दृष्ट्वा नाटीव महागजः ५७ जरासंधस्याथ सेनासा पि सर्वा समागता
जघान निशितैर्वाणैर्यदूनां सर्वतो वलं ५८ प्रद्युम्नोपि युद्धे निर्भयो यादवे
प श्वरः निवारयन्रिपून्वाणैर्धनुष्टंकारयन्मुहुः ५९ तदेव यदुपुंगवस्तु वलदेवः स
मागतः प्रादुरभवत्तत्रापि सर्वेषां पश्यतां सतां ६० समाकृष्य हलाग्रेण मागध
धेन्द्रवलं महत् मुशलेनाहनत्क्रुद्धो वलदेवो महावलः ६१ शतयोजनपर्यन्तो
रथाश्वगजपत्तयः पतिताः भिन्नशिरसः सर्वे ते निधनं गताः ६२ देवदुन्दुभयो ने
दुर्नरदुंदुभयस्तथा वलदेवोपरि सुराः पुष्पवृष्टिं प्रचक्रिरे ६३ तदा जयजयारा
वो यदूनां स्ववले भवत् प्रद्युम्नाद्याः सैनिकाः कामपालं गतव्यथा ६४ दृष्ट्वा जित्वा
मागधं देववलदेवो महावलः प्रययौ द्वारिकां राजन्भगवान्भक्तवत्सलः ६५ जरास
धस्ततो धीमान्सह देवडपायन नीत्वा पुरा श्वशुरारेगिरि दुर्गाद्धि निर्गतः ६६ ग
र्वाद्धं रद्यानो च हि तत्त हस्तिनी तथा देवो बहिः सहस्राग्नीन त्वा कार्ष्णिं प्रभाववित्
६७ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये विश्वजित्खण्डे नारदव मागधदेशविजयो नाम सप्तदशो

ग॰ सं॰ ध्यायः १७ श्रीनारद उवाच अथ कार्ष्णिर्मार्गयामेत्य कल्लंरुस्नात्वा संसेनि
वि॰ खं॰ कं अन्वाहृष्य ततो जेतुं प्रस्थानमकरोत्पुनः १ कृत्वा जितं जरासंधं तदा
२८ तेकौन्रपावरे उपायनं ददुस्तेवै मयार्त्ताः शरणंगताः २ सोपितस्मैवलिं
गोतमीसरयूपुण्यामनुस्नात्वा ततोगमत् ततो भागीरथीतीरे काशीमभिजगाम
ह ३ कार्ष्णिग्राहः काशिराजो गृहीतो मगयांगतः सोपितस्मै वलिं प्रादात्कृ
त्वा तस्य बलं महत् ४ प्रद्युम्नः सैनिकैः सार्द्धं कौशलां प्रगतो बली अयो
ध्यानिकटे राजन्नंदिग्रामे स्थितोभवत् ५ कोशलेन्द्रो नग्नजित्सु खंरंगै
श्वगजैरथैः महाधनैः शंबरारिमर्हयामास सतत्ववित् ६ उत्तरेशोदीप
तमोनयपाल्लोहितोगतः विशालेशो वर्हिरास्यु एते वै तद्बलिं ददुः ७ नैमिष
शो हरेर्भक्तः श्रीकृष्णस्य प्रभाववित् कृतांजलिपुटो भूत्वा ददौ वलिं नृप तस्मै
८ प्रयागं गतवान्कार्ष्णिः स्नात्वा वेणीं पापनाशिनीं स्नात्वा ददौ महादानं ती
र्थेराजप्रभाववित् ९ गजानां विंशतिसाहस्रमश्वानां दशलक्षकं रथानां
च चतुर्लक्षं गवां तत्र दशार्बुदं १० हेममालासमायुक्तं हेमांबरसमन्वितं २८
राधाकृष्ण

दशभारंसुवर्णानां म्लेछानां लक्षमेव हि ११ द्विलक्षं नवरत्नानां वस्त्राणां दश
लक्षकं काश्मीरकंबलानां च द्विलक्षं नवकंबले: १२ आसमुद्रोभ्यावृत्तो कान्हीं
तीर्थे राजेहरिप्रिये कारूषाधिपतिस्तत्र पौण्ड्रकोनाममेच्छिल १३ हैहयशत्रुः सोपि
कान्हीं पूजयामासशंकितः प्रद्युम्नं चागतं राजन्यां चालोकान्यकुब्जके १४
भयंप्राप्तुन्नृपाः सर्वे दुर्गं दुर्गकृता गताः कान्यकुब्जाधिपो वीरोभमलेदन इति स्मृतः
द्रुपदो कपिला धीशो दवतुः शंतितो वलिं १५ अथ कान्हीं महावाहुर्विंदु देशोस्त
नाययौ विचेल वैदवाः सर्वे भयात्तो दुर्गमाश्रिताः १६ विंदुदेशाधिपो राजा
दीर्घवाहुर्महावलः शंबरारेः परां संधि कर्तुं सैन्यैः समाययौ १७ दीर्घवाहुरुः
वाच यूयं सर्वे यादवेंद्राः प्रागता जयिनो दिशां मनोरथं मे कुरुत भवंतः प्रेमान
साः १८ सजलस्यापि काचस्य पात्रस्य शरवेधतः नद्वारेद्विं दुरेकोपि वाणस्त
दंधितिष्ठति १९ नायात्रेशकलीभूतं तन्मध्ये हस्तलाघवं ये कुर्वंति प्रतिज्ञा
मेतेभ्योदास्यामि कन्यकाः २० यूयं सर्वे यादवेंद्रा धनुर्वेदविशारदाः मया
पिनारद मुखाच्छ्रुता: सर्वे महावलाः २१ नारद उवाच सर्वेषां विस्मितानां च प्र
द्युम्नो धन्विनां वरः तद्येत्युवाच सदसि विंदुदेशाधिपं नृपं २२ दीर्घवेशो

ग॰वि॰ दुर्विस्थाप्यगुणं वध्वा तदंतरे गुणं वध्वा काचकुंभे सजलं पश्यतां सतां २३ ध
स्व नुर्गृहीत्वा तद्वीर्यवान् कौरवो धीमान् समारंभे काचपात्रे शरैर्भित्वा तस्यो मध्ये विनि
२९ ष्क्रान्तः २४ एकतो भरत्वपुत्रश्चाभ्यारविरास्मिरिवाबुदे काचपात्रे च भो बाणास्तदङ्कु
नमिवाभवत् २५ नपात्रे शाकुशली भूते त्रिकुशस्य फलं यथा नचचालन कंपनं
च बिंदुस्रावोपि न भवत् २६ प्रद्युम्नो भगवान्त्वारात् द्वितीयसंदधे पुनः सोपि
पूर्ववत् सर्वं तत्र निष्पन्नं तस्थौ विदेहराट् २७ सांबोपि धनुरादाय बाणान्यं च स
बो मादधे काचपात्रं च ते भित्वा तस्थुस्तत्राद्वितीयस्ततः २८ युयुधानो धनुर्नीत्वा
बाणमेकं समाक्षिपत् सर्वे पश्यतां ते सपात्रे च सौवर्णं वहन् २९ उद्धवकेः
नहसः सर्वे यादवाः परसैनिकाः त्वं महान्बाणधारी हि कार्तवीर्यार्जुनोथवा
३० अर्जुनो भरतो रामश्चित्रपुरघ्नो हवा भवान् द्रोणो भीष्मोथवा कर्णो ज्ञाम
रुग्न्यद्वा वदन् ३१ अन्यपात्रे समादाय अनिरुद्धो धनुर्विनावरः सद्यो गत्वा
घ थतं दृष्ट्वा बाणं विद्धोत्तागवान् ३२ सोपि पात्रं तले भित्वा पात्रे तत्रोर्ध्वं निःसृतः
तत्पात्रहस्तपंचोर्द्धैः वध्वा पापा बाणमंबरे ३३ दीप्तमान् धनुराधाय बाणमेकं
समादधे सोपि पात्रं तले भित्वा बाणाङ्गुत्तरन्यच्च गतः ३४ नाडिंपित्वा च पापाणं
ध्वनस्त्वस्मिन्समाश्रितः गतागतेन पावहे बिंदुस्रावोपि न भवत् ३५ नदावी कृ॰ म
२९

रा श्रुत्वा ते सर्वे साधु साध्विति वादिनः । भानुर्धनुः संगृहीत्वा विंदन्मीलितलोचनः ३६
आसीच्च देवनाराचस्सर्वेषां पश्यतां सतां । सोपि बाणं तदाभित्वा पात्रे कूटे घोषरवे
३७ पुनरुद्धृत्य रथं कृत्वा तस्यौ तत्राद्भुतं ततः । बाणवेगेन तद्भिन्नं बिंदुश्चापि ना भवत्
३८ तत्पात्रं शकलीभूतं तन्नष्टमिवाभवत् । एवं श्रीकृष्णपुत्रायं प्रद्युम्नो दशमहारथ्याः ३९
सर्वे ते विस्मिताः पात्रं जलं आर्द्रं न भवत् ह्रेहे विदर्भदेशाधिपो राजा दीर्घबाहुः स विस्मितः
तेभ्योदात्कन्यकाः स्फुल्लाब्जसदृशस्मललोचनाः ४० तेषां विवाहसमये शंखभेर्यान
कादयः । नेदुर्जगुश्च गंधर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ४१ तेषामुपरि देवास्तु जय
ध्वनिसमाकुलाः । ववृषुः पुष्पवर्षाणि चक्रुः श्लाघां मुदा विस्मिता ४२ गा
जानां षष्टिसहस्राणि हयानामर्बुदं तथा । दशलक्षं रथानां च दासीनां लक्षमेव च
४३ शिबिकानां च लक्षं वै पारिबर्हं ददौ नृप ताः प्राहिणोद्धारवतीं विभो कार्ष्णिर्यदूत्तमः
४४ दीर्घबाहुर्महान् राजा प्रद्युम्नाय निषधान्ययौ ततः । निषधाधिपतिर्वीरः सेनजित्वा महामथि
ल ४५ उपायनं ददौ सोपि प्रद्युम्नाय महात्मने । तथापि मद्राधिपतिः श्रीकृष्णे ला
हरिप्रियः ४६ पूजयामास सर्वत्र वहन्तो हरेः सुते मायुयानस्फुरसेनाश्च मम
स्यान्तः ससैनिकः ४७ स्वजनैः पूजितः कार्ष्णिमच्छुरामाययौ पुनः । ततः प्रदद्दिशो

कृत्यमथुरेसवलोकिल ४८ गोपानोपीयेषोशंचनंदराजोव्रजेश्वरे वृषभानश्च
नेशंश्चनन्दकार्हिर्वेभोन्वय ४९ वलिंचनंदत्वादत्वापुनःपुनः पूजितःकतप
यदिनैःस्थितोभवंदशोकुले ५० इतिश्रीविश्वजित्खंडेकाशीकोशलोत्तरन
यपालेवैशालनैमिषकारूषपांचालेकान्यकुब्जकाम्पिल्यविंदुनिबद्धमद्रम
धुस्कूरसेनदेशविजयोनामाष्टादशोध्यायः १८ नारदउवाच अथकार्हिर्मे
हावाहुर्ध्वजिनीभिःसमन्वितः नादयनंदुदुभीर्नंदीघोषेगःकरून्ययौ १ विंश
तिश्चयोजनानांचमर्यादीकृत्यतद्ध्रुवे तस्यांतपंक्तिवराणांचविस्तारोदशयोज
ने २ पंचयोजनमाश्रित्यतद्वलेराजपद्धतिः धनाढ्यानांचवैश्यानांआप
णानिसहस्रशः ३ ततोरत्नपरीक्षाश्च[illegible]णांवस्त्रव्यापारकारिणां कुंदुकारा
वापकाम्बरणकारःकुलालकाः ४ कंदकारास्तैलकारामालाकारास्तथैव
च कटकाराश्चित्रकाराःपत्रकाराश्चनापिताः ५ पटकाराहेमकाराधर्मी
काश्चशिल्पिनः लाक्षाकारामालिनश्चरजकास्तैलिनस्तथा ६ तांबूलशा
धिनस्तत्र चित्रपाशाणकर्मका घंटनेमजेकरास्तत्रकाचभेदिनतत्ववहि ७
ष्कादीनांचरत्नानांसूक्ष्मानांरत्नवेधिनः एतेकारुजनाःसर्वेह्यर्पत्या

सं॰ सं॰ वि॰ ख॰ ३१

जणश्रेष्ठौ ८ काश्चिज्ज्ञानमतीलीला ऐंद्रजालविधायकाः काश्चिन्नृत्यासमन्
त्यंतयुद्धेमाल्लकयोः क्वाचित् ९ काश्चच्चवानरीलीलाउमरूवाद्यतत्पराः गायंति
कुत्रचिद्द्रजेन्द्रमागधबंधिनः १० वारांगनासमन्त्यन्तिम्बे वेद्ध्वाद्यशाभिहेलाः द्वियेत्रा
उशांसुमारैर्हैरं त्वस्मरसामनः ११ बंधनाममपिसेनानामहोतत्काराजाह्वये चालेन
संप्रमोपेतं विह्वलेस्मितेनेरम्भूतु १२ विदुरबुजनाः सर्वे गहेछापातितोऽर्गलाः कोला
लाहलोमहानासीद्वुहे गेहेजनेजने १३ मदवीर्यबलोपेताः कौरवाश्चकवर्तिनः श्रा
समुत्पत्तितीशेद्वाजा नात्लदपिशंकिताः १४ मछुमप्रभावितः साक्षाडोऽहंबुद्धिस
ंभ्रमः कौरवेंद्रपुरेप्राप्त धृतराष्ट्रं ददर्शह १५ मदच्युतामस्यनपसदंति
ना कस्तुरिकाकुंकुमगंडशालिनां सिंधुरस्तुडामसुदककरीताडितैः खंडेर्घ्रिभिर्भ
ञ्जितमंदिराजिर १६ यत्भोष्मकर्णाग्रुरुशल्पकृपेश्च (?) रिवाल्हीकद्रोणसुयोधनकु
नेसहसंजयेन दुःशासनेन विदुरेणचलक्ष्मणेन दुर्योधनेनचकृपेसुत
सोमदत्ते १७ श्रीय ज्ञ केतसहितैःसहितंन्पेंद्रलीलातपत्रसितचामर
हेमपीठेः संसेवितं परिसमेत्यगजाह्वयेशात स्योद्धवः प्रणतश्चाहकृताञ्ज
लिस्त १८ उद्धव उवाच श्रीप्रद्युम्नेनकथितस्यूणुराजेन्द्रसत्तम उग्रसे
नस्त्रितीशेंद्रोयादवेन्द्रोमहाबलः विजित्यनृपतीन्सर्वान् राजसूयं करिष्यति

कृष्ण ३१

प्रेषितस्तेन तु सेनाभिः प्रद्युम्नो रुक्मिणीसुतः २० जेतुं महोद्भटान्वीरान्जम्बूद्वीपस्थिता
न्नृपान् चैद्यसाल्वजरासंधदंतवक्त्रादिभूपतीन् २१ विजित्य चागतः कार्ष्णिरस्म
त्प्रियं च बलिं बहु उपायनं च दातव्यो बहूनां चैककामनया २२ मा भूत्कुरूणां च भूमी
नां कलिर्नो चेद्भविष्यति तेनोदितमिदं कथितं तत्समस्तं नृपेश्वर २३ हितं यद्धि नरे
वः स्यात्त्वया प्रोक्तं यद्वदामि तत् नारद उवाच तच्छ्रुत्वा कौरवाः सर्वे राजन्संजातमन्यवः
वीर्यशौर्यमदोन्मत्ता ऊचुः प्रस्फुरताधरः २४ कौरवा ऊचुः दुरत्या कालगतिर
हो विचित्रमिदं जगत् सिंहोपरि प्रधावंति शृगाला दुर्बला वने २५ अस्मत्सकाशा
त्सहस्रसंभूतं नृपासनाः दातॄणां प्रतिकूलाः स्युर्दातॄणां फाल्गुनो यथा २६
हृष्टमयो यादवाः सर्वे बुद्धिविक्लवचेतसः तैश्च वशासनं कांतं प्रहृताद्दिगतक्रियः २७
उग्रसेनोल्पवीर्यश्च जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् विजित्याहो बलिं नेष्यति राजसूयं क
रिष्यति २८ यत्र भीष्मश्च कर्णश्च द्रोणो दुर्योधनादयः तत्र त्वं प्रेषितो मंत्री प्रद्युम्नेन
कुबुद्धिना २९ तस्माद्यातु पुरीं सद्यो यत्र वै जीवनेच्छया नचेद्यास्यथ वः सर्वान्
नयामो यमसाधने ३० नारद उवाच इत्थं श्रीकृष्णविद्वेषैः कौरवैः परुषं भावि
तं श्रुत्वोद्धवः शंबरारिमेत्य सर्वमुवाच ह ३१ कौरवोक्तं वचः श्रुत्वा प्रद्युम्नो धा
न्विनां वरः प्रतिशार्ङ्गं संगृहीत्वा रोषात्प्रस्फुरिताधरः ३२ प्रद्युम्न उवाच कौरवान्

घातयिष्यामि बंधून् यो मदोद्धतान् बाणैस्तीक्ष्णैर्यथा योगी निर्यमे देहजानिह ॥ ३३ ॥ य
हंता सैन्यं च कः पि स्वबले यो न दास्यति कौरवो भ्यो पि सर्वमान्ये तस्मी तन्ने वीरसः ॥ ३४ ॥
नारद उवाच तदैव यादवाः भोज वृष्ण्यंधकादयः गजाश्वरथपत्त्युः सैन्यैः राजन्संजा
तमन्यवः ॥ ३५ ॥ इति विश्वजिति कुरुदेशागमने कौरवोपाख्याने नामैकोनविंशोध्या
यः ॥ १९ ॥ नारद उवाच तदैव कौरवाः सर्वे निर्गताः दीप्तमन्यवः स्वैः स्वैर्बलैः समायुक्ता यादवे
विजयध्वजास रथाः पदाः समायुक्ता रत्नकंबलमंडिताः ॥ १ ॥ गजाः षष्टिसहस्राणि निर्ययुः
स्वर्णशृंखलाः ॥ २ ॥ प्रलयाब्धिमहावज्रसंघघंटाध्वनिकारिणः [illegible] गजाः षष्टिसहस्राणि अं
डुभीनागैर्विनिर्गताः ॥ ३ ॥ गजवाहा बृहद्भल्ला लोहकंचुकमंडिताः शिरस्त्रमौलिसंयु
क्ता द्विलक्षाणि विनिर्ययुः ॥ ४ ॥ हेमकंकणकेयूरकिरीटकर्णकुंडलाः गजस्थाश्च द्वि
लक्षाणि संग्रामे लघुकारिणः ॥ ६ ॥ रक्तांबरधराः केचिद्रत्नमुक्ताविभूषिताः रत्नकं
बलसंयुक्तैर्गजैरश्वैर्विनिर्गताः ॥ ७ ॥ कृष्णांबरधराः नागैर्हरिद्वस्त्रसमावृताः केचि
त्कुंकुमांबरधरैः केचिन्निर्ययुः पाटलांबराः ॥ ८ ॥ रथैश्च देवधिष्ण्याभैरगैर्ध्वजशोभि
तैः चलत्पताकैरत्नचैः निर्ययुः कोटिशो नृपाः ॥ ९ ॥ श्रृंगैर्वेगैः सिंधवैश्च चंचलैस्तुरंगैः
नृपाः मनोजवैः वर्णभेदैर्निर्ययुः शस्त्रसंवृताः ॥ १० ॥ समंतान्निर्ययुर्वीराः लोह

रः

ग॰सं॰ कंचुकमंडिताः विद्याधरसमा राजन्संकुलाः पुष्पशालिनः ११ जग्मुर्यशः कौरवाणांस्तुत
टि॰ग्रि॰ मागधबंदिनः भेरीमृदंगैः पटहैरानकैर्युद्धतिस्वनैः १२ मृगेंद्रध्वजसंयुक्तैः शुक्ल
३२ वाहनयोजितैः व्यजनैः वजदंडैश्च चामरैः शैलराजितैः १३ चतुर्योजनमानेन चंद्र
मंडलचारुणा छत्रेणामंडिते राजन्निर्द्वंद्वे तु मनोहरे १४ दुर्योधनो वभौ सैन्ये महति
स्यंदने स्थितः तथान्ये धार्तराष्ट्राश्च स्वेस्वे स्यंदने स्थिताः १५ चलद्योजनमात्रेश्च केतौ त्रै
मुक्ताविलविभिः कर्णरथेनागतिभीष्मेण कृपेण गुरुणा सह १६ वाह्लीककर्णशल्यैश्च सो
मदत्तेन धीमता १६ अश्वत्थाम्ना च धौम्येन लक्ष्मणेन धनुष्मता शकुनेन च वीरे
णतथा दुःशासनेन च १७ संजयेन तथा चान्यैर्भूरिणा यज्ञकेतुना कृपो धनो
न्वैपैर्जेय यथा शक्रो मरुद्गणैः १८ इंद्रप्रस्थात्पांडुपुत्रैः प्रेषितं चातिनाहुयं तदेव
चागतं राजन्कौरवाणां सहायकृत् १९ अक्षौहिणीभिर्दुर्भिः कुरूणां चलतां तदा। क्र
चचाल भूर्दिशो नेदुः रजोव्याप्तं नभो भवत् २० तारकेव वभौ सूर्यो गताश्वरथैः राशिभिः
अंधकारो ह्यभूद्भूमौ देवाः सर्वे विशोकिताः २१ यत्र तत्र गजानां नादनादिश्च भूरुहाः
निपेतुर्नुरगैर्वीरैर्हेमभूखंडमंडले २२ सेनाकुरूणां वहुमीपुष्पधुश्च परस्परं तो णां
सैन्य तोः शस्त्रैस्तथा समुद्रास्तरलोर्मिथा २३ हयाद्रयैरिभाश्चाभिराथिनो रथिभिः सह
पत्तयैनैः श्येना इव क्रव्यपतयः पतमिर्भिदे २४ महामात्यैर्महार्मद्यास्तैस्तैस्तान्वपै कृरम
३२

पाः युयुधुः क्रोधसंरब्धाः सिंहैः सिंहा इवौजसा २५ खड्गैः कुन्तैः शक्तिभिश्च
भल्लैः पट्टिशमुद्गरैः गदाभिर्भिन्दिपालैश्च क्रोशे तोमरैश्च स्फुरत्प्रभैः २६ छिन्दि ३:
बाणपटलैः शिरांसि क्रोधमूर्छिता बाणान्धकारे संजाते महाघोरे धन्विनां व
रः २७ दुर्योधनेन युयुधे भगदत्तः कारयन्मुहुः धृष्टद्युम्नश्च भीष्मेण द्रौपदीसुतं
श्चव्हपेराख्ये २८ भानुमतोऽनुसात्वतस्तु बाह्लीकेन महात्मना मध्यःकर्णेन चाप
य्यह्हू हत्वा नः शल्येनैव २९ चित्रभानुर्हैरेवत्रः सोमदत्तेन धीमता अश्वत्था
मा द्रुपदक्श्चैव बाणो धौम्येन मेचल ३० युष्कलालहमरोनाम्गु दुर्योधनसुते
नैव वेरवाडूरूहमसुतः शकुनेन महामृधे ३१ दुःशासनेन समरे हतरेवो
हरेहरः तथाहित्वे युयुधे संजयेन रुनंदनः ३२ विदुरे गागदासा ह्लाल्क
तवर्मा च भूरिश्रवा अक्रूरो युयुधे राजन्नाहवे यज्ञकेतुना ३३ एवं परस्परं युद्धं व २
भवत्तुमुलं महत् कार्ष्णिर्विलोडयामास दुर्योधनबलं महत् ३४ बाणसंघेन
वाराहो दष्ट्वा यथा पार्थो वा बाणसंभिन्नकुंभानां करिणां प्रवर्तत सवात् ३५
भल्लाःफलानि रेजुः कौरवेन्द्रोत्तारागरणा इव वाणेः संपातयामास रथिनः सारथी
रथात् ३६ महानन्देमेघलेदूवेगे वातायथा तरून् ३७ दुर्योधनः पुनस्तस्यक

ग॰से॰ वक्षेसायकान्दश निचखानस्वर्णपुंखान्भित्वावर्मततोगतान् ३८ सहस्त्रैर्बाण
वि॰कि॰ वर्षैः सहस्त्राश्वान्निजघानह चिच्छेदवाणशतकैःकोदंडंसगुणंपरं ३९ शंब
३२ रारेर्महावीरोघ्नतराष्ट्रसुतोवली प्रद्युम्नंसरथंत्यक्त्वान्यमारुह्यसत्वरं ४०
स्यंदनं धनुर्नीत्वासज्यंकृत्वाविधानतः एकंवाणंसमाधायकर्णांतंतत्चकारह
४१ भुजदंडस्यवेगेनतद्वक्षेनिचखानह ४२ गृहीत्वातद्वाणंभ्रामयित्वाद्य यं
दोहवयुः आकाशात्पातयामासकमंडलुमिवार्भकः ४३ पतनेनरथःसद्युम्न
तिम्भूतोवभूवह मस्तृतास्वहयाः सर्वेपंचतांप्रापुरग्रतः ४४ अन्यंरथंसमा
स्थायधार्तराष्ट्रोमहावलः प्रद्युम्नंताडयामासदशभिःसायकैर्मृधे ४५ सोस्त्रा
ऽ द्वितैर्हरेःपुत्रोमालाहस्त्वद्विपः कृष्णस्तेचकोदंडंतथैकंबाणमादधे ४६ वाणा
स्तेरथनीत्वा यावत्प्रारामास्महांवरे तावद्वाणाद्धितोयोधितंगृहीत्वायोत्वरं ४७
तावत्नीयासं प्रासोनीतेमदराजेरे घ्नतराष्ट्रसमीपेचसरथंसाश्वसारथिं
आकाशात्पातयामास वज्रेकोशमिवानलः वाणोपितंवातयित्वारसोन्
कानिमृः समायया ४९ पतनेनविशीर्णाग्नः दंगारइवतद्रथः सुयोधनो
तो मूर्छितःसद्दमन् रुधिरंमुखात् ५० इतिश्रीविश्वजित्खंडेकौरवयुद्ध
वर्णनंनामविंशोध्यायः २० नारदउवाच दुर्योधनेगतेतत्रहाहाका

कृष्ण
३२

सेमहानभवत् तदादेवव्रतोभीष्मो गांगेयः प्रयथोत्तरे १ यद्धनां पश्यतां तेषां ध
नुष्टंकारयन्मुहुः भस्मीकर्तुं यद्बलं वनं वह्निरिवज्वलन् २ सर्वधर्मभृतां श्रेष्ठो
महाभागवतः कविः वीरस्तथाग्रणीयेन रामो विष्णुर्घोतोषितः ३ शिरस्त्राणकरी
गौरःस्मितश्मश्रुः पितामहः यथाबोद्धशवबीथो युद्धतविचरवलात् ४ वारोगनि
पातयामास निरुद्धस्यबलमहत् करिणा[illegible] न्नभिरसोहयास्तेभिन्नकंधराः ५
छिन्नहस्ता भीष्मवाणैः पतयापिहिधाभवत् रथा मूर्छितास्ते हतसूतास्वना न
यकाः ६ अघोमुखाऊर्ध्वमुखाश्छिन्नपादान्वयात्मजाः छिन्नहस्ता धनुर्हस्ताः पति
ताश्छिन्नवाहवः ७ केचिद्वैकिन्नकवचा निपेतुर्भुवि भूतले अश्वैर्गजैः रथै
र्नागैः पतितैः सर्वपृष्ठाबितैः ८ छत्रमण्डलमारजे बनहैःसेहतैर्यथा शस्त्रदशावारा
केशा ध्वजवस्त्राः करिस्तनाः ९ रथाः गकुंडला राजन्महामारीवभर्स्वैभो हतगजस्कव
संभृता रथा स्यंदनरवाहिनी १० आपगाभूत्महादुर्गा निरैवेतरणीयथा कूर्मांडोमा
दवेलालाजगम्हन् नृशीरांसिच ११ रथेनातिपताकेनानिरुद्धोधन्विनांवरः सं
वलैपतितं दृष्ट्वा प्रागाद्भीष्मं प्रयेमहान् १२ प्रलयाग्निमहावर्तभीमसंघ वनादि
न नी धनुर्ज्यां तस्य चिच्छेद बाणेनैकेन कार्ष्णिजः १३ तोमराणां तु उपायान्नागमहः सर्व
णीयथा भीष्मो न्याधनुस्तदाय तज्यचकोत्तरात्मवान् १४ सर्वबाणं पश्यतां तत्र वधुद्यास्त्र

मा

ग॰से ॰रथेस्थे ततः प्रादुष्करं तेजः प्रचंडं वीक्ष्य माधवः १५ स बलस्योपरि त्राणार्थं ब्रह्मास्त्रं
वि॰ति॰ संदधे स्वयं द्वादशादित्यसंकाशौ युद्धं घाते परस्परं १६ त्रील्लोकान्दहती दृष्ट्वा योनिरुद्ध
२४ स्तेजहारेह गांगेयस्य कोदंडं तद्धि हरौ जह्नुनन्दनः १७ चिक्षेद सायकैः सूर्यो नीहारमिव रश्मि २
भिः भीष्मो गृहीत्वाथ गदां ललंन भारमर्षी दृढां १८ प्राहिणोत्तदनुद्धाय सिंहनादं तदाकरो
त् गृहीत्वा गदां महतीं ता गरुत्मान्निव पन्नगीं १९ मध्ये मार्गे भगवान्सा दोर्भ्यां गृहीत्वा
गदां हृदि गदाप्रहारव्यथितो मूर्छितः पतितो रथात् २० वभौ सूर्यो यथाकाशाद्गांगेयो म
धमंडले कृपाचार्योपितरेवानिरुद्धाय महामृधे २१ शक्तिं चिक्षेप सहसा रूपा मस्फु
रीता धरः दीप्तिमान्क्रूरमत्युग्रस्तु पथि चिच्छेद तां नृप २२ खड्गेन शितधारेण कृपाचार्यो
३ वमिंतो द्रोणाचार्यो महाबाहुर्भानू परिरूपान्वितः २३ चिक्षेप पर्वतं चास्त्रं घनौघ
कारयन्क्रुद्धः पतते पर्वते व्योम निर्मुक्तोऽयं ते हि षष्ठले २४ तेषां पातेन राजेंद्र हाहाका
रो महानभूत् ततः हरेः सुतो भानुर्वायव्यास्त्रं समादधे २५ तद्धाते नाद्रयः सर्वे दु
द्रुता ह्यभवन्नृणात् वाल्हीकस्तु तदा क्रुद्धो ब्रह्मास्त्रं संदधे ततः २६ भस्मीभूतं तव
नजातं वह्निरेव महद्धने पर्जन्यमाददे तत्र सांबो जांबवतीसुतः तेन शांतिं गतो व
ह्निस्तोने ने त्वहं कृतिः २७ कर्णस्ततो म[illegible] धृत्वा सांबो पारिरूपान्वितः जघान
बाणविंशत्या जगर्ज घनवद्बली २८ तद्बाणैः सरथः सांबो व्योम घटिकाद्वयं कौ हरि
२४

तं पुनः प्रलितः किंचिद्व्याकुलमानसः २९ पुनर्गसमांयरणं त्यक्त्वा सभेत्य सः त
ताडगदयाकर्णे सांबं जांबवतीसुतः ३० गदाप्रहारव्यथितः पतितो धरणीतले मूर्छ
प्रापरणे तत्र राजन् करोति वीरः महाबलः ३१ सांबोपि स्वधनुर्नीत्वा रथमारुह्य वेग
तः शल्यं जघान विंशत्या सोमदत्तं च पंचभिः ३२ द्रोणं च दशभिर्बाणैर्द्रौणिमष्टाभिः
सह लक्ष्मणं दशभिस्तत्र शकुनिं पंचभिस्तथा ३३ दुःशासनं च विंशत्या संजयं च चतुष्क
ष्टकं भूरिं बाणशतै राजन् धूमकेतुं शतैः शतैः ३४ बाणैर्जघान समरे जगर्ज घन
वद्बली दशभिर्दशभिर्जेतुं नैकैकेन हयान्नाजान् ३५ पंचभिः पंचभिर्वीरान् बाणैः
सांबस्तताडह वीर्यं जांबवतीसुतः सांबस्य करलाघवं ३६ खेचरैः सैनिकाः सर्वे
३ विस्मयं परमं गताः तदा भीष्मास्तस्याय गृहीत्वा धनुरुत्तमं ३७ विद्धे च दशभिर्बा
णैः सांबकोदंडमुत्तमं भीष्मो महाबलो वीरो द्रोणाचार्यश्च सायकैः ३८ कर्णस्त्वया
घदु रले न पुत्रो नयचायागुणाः दुर्योधनः पुनर्योद्धुं रथमारुह्य मानद ३९ जघान द्वि
त्रिभिर्दशभिर्द्रौदयन्नायघयोमध्ये देवो पुरमापुरुषो तदा विभेदत्यमेघिलराम
कृष्णो सुपर्णे तालध्वजेन शालिया नौ प्रद्योत यंतोपरि तो दिशस्तो ४० तदा जय
रावसमाकुलाः सुराः गंधर्वमप्सरस्याश्च जगुर्मनोहरं सुरानकाश्च दुंदुभयो नेदुः

श्रीलाजगुर्वैव हृष्टाः पुरस्त्रियः ४१ तद्दैवने दुर्योधनाद्याः परेश्वरो दुर्योधनाद्याकु
रवस्तु सर्वतः निधाय शस्त्राणि हि दुर्बलिं परं सर्वे प्रपन्नाः कृतहस्तसंपुटाः ४२
प्रद्युम्नमुख्यान्सबलान्निर्भर्त्स्य वाग्भिः परमेश्वरौ हरी प्रणाम्य देवव्रतम
ख्यकौरवान्समेत्य दुर्योधनमूचतुः परे ४३ श्रीरामकृष्णाऊचतुः राज
न्यैरेभिः किल बालबुद्धिभिस्तत्तुल्यतामाभवयुमेनास्वतः यद्धान्तु किंचित्परुषं
प्रकीर्तितं प्रकीर्तितं नो भवतान्नृपेश्वर ४४ मा भ कुरूणां भुवि यादवानां क
दापि किंचित्कलिरेव राजन् सबंधिनो ज्ञाततरे व सर्वे निचोव स्त्राइ वप्रियार्थाः
४५ नारदउवाच पूजितैः कुरुभिः शश्वद्रामकृष्णौ महेश्वरौ प्रद्युम्नाद्यैः
सयदुभिरेजतुः मैथिलेश्वर ४६ इति श्रीविश्वजितखंडे कुरुदेशविजयो
द्यमे कौरवमेलनं नाम विंशोध्यायः २१ नारद उवाच दुर्योधनेन शान्त
चित्ता सान्त्रं कुरुभिः सह जग्मतुः पांडवान्द्रष्टुमिंद्रप्रस्थं यदूत्तमौ १ इंद्रप्र
जा स्थात्ततो राजा तत्र शत्रुर्युधिष्ठिरः भ्रातृभिः स्वजनैः सार्धं नेतुं कृष्णं समाययौ २
शंखदुंदुभिनादेन ब्रह्मघोषेण वेणुभिः पुष्पवर्षैः प्रकुर्वद्भिरिंद्रप्रस्थनि
वासिभिः ३ रामकृष्णौ परिष्वज्य दोर्भ्यां राजा युधिष्ठिरः भ्रातृभिः स्वज्ञै

परमाणि हृतिं लेभे योगीवानेरसं हृतः प्रद्युम्नाद्या हरेः सुताः ग्रसोमुः श्रीयुधि
ष्ठिरं पप्रच्छ कुशलं तेषां युयमाध्यानाभिवंदितः ५ यदा प्रद्युम्नतमोऽसौ ज्ञात्वा श्रीकृ
ष्णोऽस्वयं हरिः असंख्यब्रह्माण्डपति हरिदासैः पूजितो ६ प्रस्थाप्य प्रद्युम्नश्चाश्व
प्रद्युम्नादीन् नरेशान् सैनिकान् समग्रो जगती जेतुं चाश्वमेधत्वविधानतः ७ मिलि
त्वा सानुजं धर्मं सर्वेष्वेशो भक्तवत्सलो द्वारकां जगमतु राजन्नोरश्चमो मनो
हरो ८ इत्थं श्रीकृष्णचरितं मया ते कथितं नृप चतुःपदार्थदं नृणां किं भूयः श्रो
तुमिच्छसि ९ बहुलाश्व उवाच कुशस्थलीं गते कृष्णे सबले पुरुषोत्तमे तत
श्चकार किं साक्षात्प्रद्युम्नो भगवान् हरिः अद्भुतं तस्य चरितं श्रवणीयं मनोहरं
मुक्तानामपि मत्तानां नितरां सूनोः पुनः किमु १२ अर्थोऽयं नाम धर्मदं सदा तातानामा ग्रा
र्तिनाशनं चतुर्विधानां जीवानां सर्वेषां पापनाशनं १३ कथं दिग्विजयं कृत्वा
दिग्यात्रार्थी हरेः सुतः आजगाम पुनः सैन्यैरेतन्मे वद तत्त्वतः १४ देवर्षे त्वं
सतां भगवान् सर्वदर्शनः श्रीकृष्णस्य मनः पूर्वं तस्मै ते हरये नमः १५ ना
रद उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन् धन्यो त्वं तत्त्वभाववित् श्रीकृष्णचरितं श्रोतु
पात्रं त्वमसि भूतले १६ कृष्णे याते जातशत्रुरक्षार्थं स्नेहतो नृप शत्रुभ्यः श

ग·सं· कितः कार्ष्मैः प्राप्नुताभ्युक्तिरीटकं १७ अथ कार्ष्मिर्यदुश्रेष्ठः फाल्गुनो नरसत्तमं
वि·त्रि· न्यप विकर्षन्नाहर्तिं सैन्यांस्त्रिगर्त्तान्प्रययौ त्वरं १८ त्रिगर्त्ताधीश्वरो धन्वा सुशर्मा
३६ तेन्मग्नोकितः उपायनं ददौ तस्मै प्रद्युम्नाय महात्मने १९ विराटेन तथा राज्ञा पू
जितो यादवेश्वरः सरस्वतीं स्नात्वा कुरुक्षेत्रं ददर्श ह २० पृथूदकं बिंदुसरः त्रि
तकूपं सुदर्शनं स्नात्वा सारस्वतान्स्नातान्गाहूत्वा दानान्यनेकशः २१ सारस्वताधि
पो राजा कुशांबो नददौ बलिं कौशांबीनगरीमेत्य दुर्योधनवशानुगः २२ चारु
देष्णसुदेष्णश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् सुचारुचारुगुप्तश्च भद्रचारुस्तथापर
रः २३ चारुचंद्रो विचारुश्च चारुश्च दशमस्तथा रुक्मिणीनंदना ह्येते प्रद्यु
म्नेन प्रेरिता हि ताः २४ सिंधुदेशहयारूढाः सर्वे बाणपश्यतागताः कौशांबीन
गरीमेत्य चक्रे नाराचदुर्दिनं २५ बाणैः प्रसादशिखराध्वजकुंभादितोलकाः
शीर्णाः सत्ता निपेतुः कोलाहलात्यथाम्नगैः २६ बाणांधकारे च कृते रुक्मि
णीनंदनैर्यदा तदोपायनपाणिः सन्कुशांबो निर्गतः पुरात् २७ कृतां
जलिः शंबरारिं दत्वा तस्मै बलिं बहुः उग्रोपनगरीं राजन्नभयातो भयविह्वलाः
२८ तदेव सौवीरपतिः स्वावीरुदेवः आभीरनाथो पि विचित्रनामा त्रिवेदी

कृष्ण
३५

गो

गदः सिंधुपतिर्महौजाः काश्मीरपो गौगलपालमेरुः २९ लाद्वो मरो धर्मपतिर्वि
डौजा गांधारमुख्यो विरुद्धो धनस्य वशोस्थितास्ते विभयात्किलैते हत्वावलिं नेम
रतीवकाले ३० यथो कार्ष्णिर्महाबाहुः स्वसैन्यपरिवारितः अबुदान्म्लेच्छदेशां
मुजे कल्किरिवोद्भटः ३१ कालस्यापि सुतस्तस्माड्डोयवनेन्द्रो महाबलः का
र्ष्णिं समागतं श्रुत्वा मन्मुखात्कोपपूरितः ३२ पितृहंतुः सुतं मत्वा यास्याम्यपप
चितिं पितुः इत्थं विचार्य मनसा म्लेच्छानां दशकोटिभिः ३३ मदच्युतं शोणंर
तं गजमारुह्य रक्तहृत् निर्ययौ संमुखं योद्धुं प्रद्युम्नस्य महात्मनः ३४ आगा
वर्षो तां महतीं सेनां बाणप्रवर्षिणीं चंडप्रत्तोदितां हृष्टां प्रद्युम्नो वाक्यमब्रवीत् ३५
प्रद्युम्न उवाच सेनां मुह्यापियमध्ये शिरस्त्रसहितं शिरः आनेष्यते तस्य बलेक
रिष्यामि ध्वजापतिं ३६ नारद उवाच एवं कार्ष्णेर्वचः श्रुत्वा रात्फाल्गुणो वानर
ध्वजः एकोविवेश गांडीवी धनुष्टंकारयन्मुहुः ३७ वीरान्गजान्रथान्म्लेच्छा
न्सन्मुखस्थान्द्विधाकरोत् गांडीवमुक्तैर्विशिखैर्गांडीवी रणदुर्मदः ३८ केचि
च्छिन्नभुजाः पेतुः शाखिरवद्भुवि पार्थसायकैः छिन्नपादाश्छिन्नमुखाः केचिद्वीराः सकं चि
चुकाः ३९ दुद्रुवुः करिणो युद्धे भिन्नकुंभा मदस्रुताः गतघंटाः स्रवन्नाडाः पातय

ग॰ सं॰ नः क्रुद्धैः जनान् ४० जिष्णुर्बाणौघैर्द्विधा स्वैस्तैर्गजैरश्वैरथैर्गजाः बभौ देवेन्द्रशंकुलया
वि॰ खं॰ कूष्मांडशाकलैरिव ४१ तदैव दुंदुभुः म्लेच्छास्वस्त्वाऽस्वस्थराः सरो नभो कुर्वरश्मिसं
३७ भिन्नानीहारपटलादिव ४२ गजारूढो म्लेच्छपतिः शक्तिं चिक्षेप जिष्णवे भ्रामयि
त्वा मेघवेलैर्हसित्वा नादसमया करोत् ४३ विद्युल्लतामिवायांतीं बाणैः क्षेमसखो
बली गांडीवमुक्तैः राजेन्द्र लीलया शतधाच्छिनत् ४४ यावद्द्वंद्वो महाम्लेच्छो
धनुर्जग्राह रोषतः तावच्चिच्छेद गांडीवी बाणेनैकेन लीलया ४५ द्वितीयध
नुराहाय स चंडश्चंडविक्रमः प्रत्यंचां द्विमहावर्त्त भीमसंघर्षेनाद्विनी ४६
विछेद संजनीं जिष्णोर्गरुत्मानिव पन्नगीं विभक्तः स्वमसिं नीत्वा स्फुरंतं च मेरवास
ह ४७ जघान तं कुंभे शैलमिंद्रो यथा पविः शृंगे दंतेन दंतेन खड्गेन भिन्नकुं
भो गजो न दनु ४८ जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा करांपरमे ययौ चंडः खड्गं गृहीत्वा सं
रव पद्भ्यामाहनत्पांडुनंदने ४९ तं वै चर्मणा शौनीय भ्राहोहितोत्तकुरुद्वहः स शिरस्त्रे
शिरस्त्राणचास्य देहाद्भिन्नं बभूव ह ५० सव्यं कृत्वा धनुः कृष्णोऽनिधाय विशाखे च तत्र
भ्राकृष्य पातयामास प्रद्युम्नस्य बले महत् ५१ तदा दुंदुभिनादोऽभूज्जयारावः स
माकुलः अर्जुनस्योपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे ५२ तदैव कार्ष्णिः स्वबलस्य। कृष्ण ३७

जित्वं चकार नाथे विजय ध्वजमथ ध्वजस्य संव्यंजयामास सितचामराद्यैः कपि
ध्वजे यादववृन्दमुख्यैः ५३ वेगवान् वृद्धाधीशः प्रद्युम्नश्शरणांगतः उपायनै
२ श्चैकैर्दत्तैर्नमस्कृत्य कृतांजलिः ५४ मोरंगेशोप्यदहासो हयानाद्दशलक्षके
य दत्वाभिरूत्नमस्थ्यं के प्रद्युम्नाय महात्मने ५५ इत्थं खंडं भारतारव्यं जित्वा का
र्ष्मियद्वितमः हिमाद्रिं दत्तीकृत्य प्राग्दीशोरिंशयो ५६ इतिश्रीमद्ग
र्गाचार्यसंहितायां विश्वजिते नारदबहुलाश्वसंवादे इस्य त्रिगर्तवैराटकुरु
जांगलकोशालसारस्वतसौवीरामीरसैंधुकाश्मीरजांगललानगांधाराहुरा
म्लेच्छसौवीरदेशविजये भरतखंडदिग्विजयनामसंपूर्णो द्वाविंशोध्यायः
२२ नारद उवाच नसनद्यास्समुद्रा श्च रथवीथिरदुन्दुपः घष्टतासेजसा
लसैमसैन्याय महात्मने १ कैलाशगिरिपार्श्वे च कृकरवीरस्य पत्तनं बाणा
स्यशोणितपुरं प्रययौ यादवेश्वरः २ बाणासुरोतिसंक्रुद्धो यदून्वोदयाना
तानि पुनः श्रेष्ठो हिरणाभिह्वारशरभिस्थंकहेमनोदधे ३ तदेवमागान्युक्
षःपुराणोमहेश्वरेणं दिवर्षास्यनासौ हिमाद्रिपुत्रीसहितो त्रिशूली समे
त्य बाणांतपमाह देवः ४ शिव उवाच परिपूर्णतमासाक्षाच्छ्रीकृष्णा भगवा

ग॰सं॰ वि॰खं॰ ३८ नवकं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेश्वरः परात्परः ५ त्रयो वयं यस्यांशे कला हि स्तस्य
ब्रह्मविष्णुशिवादयः सर्वज्ञो यस्य विस्मृतिस्तादृशानां च का कथा ६ तस्यापि
त्रैलोक्यबद्धं निरुद्धं येन ते भुजाः छिन्नाः किं तान जानासि संग्रामे तं हरिं स्वयं ७ त
स्मात्ते सामदामाभ्यां पूजनीया हरेः सुताः अनिरुद्धाय जनी यो जामाता तेन न सं
शयः ८ न ददामि त्वनेनोक्तं तव युद्धे यास्यसुरपुंगव नचेद्युद्धं बलाद्धृत्वा दृष्टामत
त्तव ९ नारद उवाच शिवप्रबोधितो बाणोऽनिरुद्धधात्विनावरं समाहू
य च स पूज्य पारिवर्हं ददौ पुनः १० स सैन्यं सादरं रामावृत्य प्रद्युम्नं पूज्य वंधु
वत् गजायुतं चाश्वकोटिं रथानां पंचलक्षकं ११ ददौ वारेण महाबाहुः प्रद्युम्ना
य महात्मने अयुतं कोटिभिः महायानेशसैन्यं यदुभिर्हेतः १२ अलकां प्रययौ धन्वी
पुरीं गुह्यकमंडितां श्रीनदालकनंदाभ्यां गंगाभ्यां परिवीं कृता १३ रत्नसो
पानयुक्ताभ्यां पद्मीभिः परिशोभिता विद्याधरीभिः परितः किन्नरीभिर्मनो
हरा १४ दिव्याभिर्नागकन्याभिः पुरीं भोगवतीमिव धनदो नंददीता तस्मै प्रद्यु
म्नाय ... बलिं ददौ हरेः प्रभावविदपि विमोमायाबलात्वहो १५ लोकपालो
स्म्यहं नित्यमित्यज्ञानं विमोहितः नोदितो बलमिर्यदोः युद्धं कर्तुं मनो दधे १६ गो॰ हस ३८

निर्धनो हि धनेशो हि धनं ज्ञात्वा त्वरात्वमन्यते जगत् नवानां निधीनां कोपतीनां
किरुपवर्त्तिनं १७ तदेवं हे मम कटो हृतो धनदनोद्धितः कार्हिमिमेत्यसभामध्येन
त्वेदं प्राहमानद १८ हेमकूट उवाच धनेश्वरो राजराजो लोकपालो लकेश्वरः
तेन यत्काथितं राजन् तच्छ्रुत्वं तदद्भुतम १९ देवराजो यथा शक्रः सुतो नान्यो
दिविसंस्मो तथैको राजराजो हं कथितो मतलेमहान् २० मनुष्यधर्मैः राजेंद्रैः
स्थितोहं सदा भुवि उग्रसेनेन दातव्यं महंसोपायनं परं २१ पराकृतं
स्वेन दासाम्मि कुराजा यमः स्मृते न मन्ये चेत्तं ग्रामं करिष्यामि न संशयः
२२ नारद उवाच एवं हूतवचः श्रुत्वा प्रद्युम्नो भगवान्हरिः चकार कोपं रक्ता
तो रुषाप्रस्फुरिताधरः २३ प्रद्युम्न उवाच सुधर्मा पारिजातं च तस्मै इंद्रो ददौ
भयात् श्यामकर्णान्हयान्त्वा शीघ्रं तस्मै दत्वा न नामहं २४ स्वनेन राजरा
जेन भीरु यानि धयो न व प्राप्ताः स्तिहि न ज्ञानातिराजराजो महाबले २५ व
र्तते तत्सभामध्ये परिपूर्णतमो हरिः असंख्यब्रह्मांडपतिः श्रीकृष्णो भ
गवान्स्वयं २६ यस्यैकरोम्णि विलवत् श्यंतेमंडलं भुवः उग्रसेनसभाम
ध्ये सोपि नित्यं विराजते २८ उग्रसेनं प्रेषितो हं कुबेराय मत्तमेने नारद्वा
हा

ग॰ सं॰ बलिं दातुं तत्क्षणं दिष्ट्या मि संप्रतं २९ नारद उवाच एवमुक्त्वा गृहीत्वा स्वं कोदं
वि॰ सी॰ डं चेडु विक्रमः चकार भुजदंडाभ्यां टंकारं तारयन्तुरा ३० गत्वा चास्फोटयन्नेव
३९ मंडितो भूतलं तुल्यनः ननादतेन ब्रह्मांडं सनलोकैर्विलैः सह ३१ विचेलुर्दिग्गजा
स्त्वारास्तत्तत्मस्वं तु मंडलं निर्गतान्वरमाक्रम्य प्रद्युम्नो धात्विनोवरः ३२
प्रतिशार्ङ्गस्य धनुषि बाणानेके समादधे द्वा ॥ दशादित्यसंकाशो द्योतयन्
भूमंडले दिशो ३३ विछेदन्यह्यके शस्य बाणात्छत्रं सचामरं नवकुटं वा राज
राजो हृष्टो चित्रमिदं महत् ३४ नारदस्य प्रपश्यत्के सैन्ये युद्धकामो विनिर्य
यौ ३५ घंटानादेन यहेस्तामत्रणापा मोलनाः नलकूवरमारीगग्री
वो स्युभुभ्रातेध्वजाग्रतः ३६ तुरंगवदनाः केचिन्मृगेंद्रवदनाः परे शीशुमा
रमुखाः केचित्केचित्क्रमुखान्वय ३७ अर्द्धपिंगाः प्रार्द्धकृष्णाः कुर्द्धके
शामदो त्कटाः वक्रदं ताः लल जिह्वा हृद्दे
ष्टामहा बला

३८

रा॰म
३९

करालास्याः सकवचाः खड्गचर्मधरापरे शक्तिहस्तास्त्रिशूलहस्ताभुशु
ण्डीपरघायुधाः ३९ धनुर्वाणधराः यत्ताः केचित्परशुपाशायाः
यन्तारांहस्तिवाहानांरथिनामश्विनांतथा ४० विरेजुर्निर्गतानांचमंडला
नि सहस्रशः शंखदुंदुभिनादैश्चसूतमागधबंधुभिः ४१ रेजिरेश्रीद्या
वीराकोमेघाइवतडित्वनैः एवंयत्तेषुमत्तेषुकोटिशोनिर्गते
षुच ४२ दिव्यान्महायोगमयान्स्थिवत्तेत्राहिदेहरा
२ आयंयोतत्सहौर्येप्रमथानांबलेमहत ४३
स्ताश्चप्रमथाः केचित्करालास्यामहो
त्कटाः डाकिन्यायातुधान
श्चवेतालाः सविनायकाः
४४

ग॰ सं॰ कूष्मांडोन्मादसंयुक्ताः प्रेतामातृगणाः परे पिशाचाश्च पिशाच्यश्च ब्रह्म
वि॰ जि॰ राक्षसभैरवाः ४५ नदंतो भैरवं नादं हुंहुं हिंहिं इति वादिनः इत्थं तु भूत
४॰ बलयाकोटिशश्चाययुश्च वै ४६ रौद्रस्यारुतैर्भूतानामेघैः सावर्त्त

कैरिव मयूरस्थः कार्त्तिकेयो मूषकस्थो गणेश्वरः
४७ ययमंत्यौ ग्रीयमानौ तौ ढक्कावादित्रनिःस्व
नैः सर्वेषामग्रतः प्राप्तो वीरभद्रेस्ता
संयुतौ ४८ रक्षस्यंपुत्रजनना

नो तु गणानां यदुभिः सह बभूव तुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणं ४९ र
थिनो रथिभिस्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः हयाहयैरिभाश्चेभैर्युयुधुः खलेपर
स्परं ५० रथ्येभाश्वपदातीनां चरणोत्थितं रजः छादयामास राजेंद्र ससूर्यं
व्योममंडलं ५१ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीविश्वजित्खंडे नार
देवबहुलाश्वसंवादे कुरवीरदेशविजयो यादवहृदेशप्रयाणो नाम त्रयोविंशोध्यायः शुभम्
४०

३२०

नारदउवाच प्राप्तांधकारे संजाते मणिग्रीवो महाबलः विभेदारिवलं बाणैः कुवाक्यैर्मित्र
तामिव १ मणिग्रीवस्य बाणौघैर्गजाश्वरथपत्तयः निपेतुस्तत्र ताम्भोमो हत्वा वातहता
इव २ चंद्रभानुः हरेः पुत्रः सत्यभामात्मजो बली मणिग्रीवस्य कोदंडमच्छिनद्बाणपं
चभिः ३ दशभिस्तद्रथं छित्वा जगर्ज घनवद्बली मणिग्रीवो यथा वैदेहे पशक्तिं स्वां चंद्र
भानवे ४ भासयंती दिशः शस्त्रं महोल्कामिव मैथिल गृह्य हीं चंद्रभानुस्तां वाम
हस्तेन लीलया ५ तयाजघान समरे मणिग्रीवं महाबलं पुनर्जगर्ज समरे चंद्रभा
नुर्महाबलः ६ तत्प्रहारेण पतिते मणिग्रीवे प्रमूर्छिते चंद्रभानुं बाणजालैर्नल
कूवरनोदिताः ७ छादयामासुरसुराः वर्षाद्रीनां यथा बुधः दीप्तिमान्कृष्णपुत्रस्तु खङ्ग
घेम्यवेगवान् ८ विवेश यत्र सेनासु नीहारेषु यथा रविः तस्य खड्गप्रहारेण केचिद्दैत्या द्विधा
रसा भवन् ९ केचिद्वै छिन्नशीर्षाः छिन्नपादाश्च बाहवः भित्रहस्ता छिन्नकर्णाः छिन्नोष्ठा येतु राहवे
१० तेषां शिरोभिर्वीभत्सैः सकिरीटैः सकुंडलैः सशस्त्रैः सर्वदृक्तैः महामारीव भूर्बभौ ११
शेषा विदुद्रुवुर्दैत्याः सहताः भयविह्वलाः हाहाकारस्तदा जातो यदुसेनासु मैथिल
धनुष्टंकारयन्प्राप्तो दंशितो नलकूवरः १२ रथेनातिपताकेन माभैष्ट त्वभयं ददौ
पंचभिः हतवर्माणमर्जुनं दशभिः शरैः १३ दीप्तिमंतं च विंशत्या ताडनलकूवरः

ग॰ सं॰
वि॰ ऽ॰
४१

कृतवर्मा महाबाहुः जघानानलकूबरं १४ पंचभिर्विशिखै राजन्नाछादयन्मंडलं दिशां
ते बाणाः कवचं भित्वा तनुं भित्वा धरातले १५ विविशुःपश्रपतां तेषां वाल्मीकं फणिनो
यथा वीक्ष्य तद्बाणभिन्नांगं मूर्छितं नलकूबरं १६ अयोवाहेणास्ततो हेममालीतिना
ममाक घंटानादः पार्श्वमौलिः कुवेरस्य च मंत्रिणो १७ जघ्नतुर्बाणपटलैर्यदूनाम्
ष्टुटवले स्वर्णपुंखैः स्लीक्ष्णमुखैः मृगपतैः मनोजवैः १८ छादयद्दिशः सर्वा मार्तंडांके
रणैरिव ततोर्जुनो महावीरः प्रतिवाणान्समादधे वाणसंघर्षयोच्छेर्विस्फुलिंगाः स
हस्रशः १९ विरेजुन्पताके द्योतचंचलालातचक्रवत् सर्वं तद्बाणपटलं क्षणमात्रेण वा
नतः २० गांडीवमुक्तैर्विशिखैर्गांडीवी रणदुर्मदः योजनद्वयमात्रेण तद्दैत्यध्वजो
बलात् २१ अर्जुनो वाणपटलैश्चक्रार शरपंजरे हता विमात्रेति ज्ञात्वा ते सर्वे पूर्णजनाः स्व
रं २२ दुद्रुवुः स्वरणे त्यत्का परं हा हेति वादिनः तदा तु भूतावलयः कोटिशश्चायायुर्मधे
२३ डाकिन्यः कोटिशो राजन्नचिहिपुर्वारणं मध्ये भक्षयंत्यो नरान्स्वान्चर्वयंत्यो रथा
न्पृथक् २४ नरेतरं पृथग्मस्ता धावंतो दशभिर्दिशः प्रमथाः पातयामासुः खट्वांगेन ज
नान्युद्धः यातुधानाश्चर्वयंतः शिरांसि रणमंडले २५ वेतालश्च कपालेन पिवंतो रुधिरं व रं
ऊ- विनायकाश्च नत्यंते प्रेताः गायंति एवहि २६ कूष्मांडाश्च ततो योन्मादाः शेरा सिजं

कृष्ण
४१

ला

गृह्यमध्ये हरस्य कंठे मालार्थं वीरराक्षसा स्वर्गगामिनां २७ तथा मातंगशाला ब्रह्मराक्षसा भै
रवा मध्ये शिरांसि कुंडकानी वहेयपंक्तो मंडूमेरु: २८ हसंतः प्रहसंतश्च साट्टहासाः समा
कुलाः पिशाचाः किंकरास्माः रुदंतः केपि कुत्सिते २९ पिशाच्याः तत्र नेत्रं स्मपापयं
न तः शिरश्च मध्ये मारोदीरि तिवादिन्यो नेत्रा प्रपिंदघामतत ३० इत्थं गणा वल्लेहृष्टा व
लदेवानुजो बली गदेन गदा समादाय जगर्ज घनवन्मध्ये लक्ष्मारमत्तामोघ्यो गदया त
द्दलं महत् पोथयामास हि गदो वज्रेणेंद्रो यथा गिरीन् ३१ कूष्मांडोन्माद वेता
लाः पिशाचा ब्रह्मराक्षसाः निपेतुः मूर्छितास्सर्वे तद्गदाभिन्नमस्तकाः डाकिनी
भिन्नदंताश्च प्रमथाञ्चिन्नकंधरान् यातुधाना छिन्नमुखाः श्रृकार समरे गदः ३४
गदया मर्दिताः प्रेताः कुक्कुरास्ते दिशो दश बाराहदंष्ट्रया मग्ना लये दैत्याश्च थाना उप ३५
पलायिते मृते गणो वीरभद्रः समागतः गदेन ताडं गदया बलदेवानुजो बली ३६ गदोप
रि गदां नीत्वा गदः स्वां प्राहिणोद्गदां तयोर्युद्धं महद्वीर गदाभ्यां मैथिलेश्वर ३७ विस्फु
द्व लिंगान् तदा तस्यो द्वे गदे च र्णीव भवत् मल्लयुद्धं तयोरासीन्नादयत्तोपस्थरं ३८ भुजैश्च
जानुभिः पादैः पातयंतौ गिरीनिव हृतन् करवीरसमत्याल्पवीरभद्रो गिरिं बलात् ३९ अट्टहासे
तदा कुर्वन् गदोपरि समाक्षिपत् गदोपरि संगृहीत्वा तस्योपरि समाक्षिपत् ४० गृहीत्वा
च गदां वीरो वीरभद्रो बली हली चिक्षेप चोजसा राजन् आकाशे लक्षयोजनं ४१ गदोपि

ग.सं.
चि.जि.
४२

पतितोस्मौ किं चिद्व्याकुलमानसः गृहीत्वा वीरभद्रास्त्वं भ्रामयित्वा महाबलः ४२ ओजसा प्रा
क्षिपत्क्षिप्रमाकाशे लक्षयोजनं वीरभद्रस्तु पतितः कैलासशिखरोपरि ४३ गदाप्रहारा
व्यथितो मूर्छितो घटिकाद्वयं कार्त्तिकेयस्तदा प्राप्तः शक्तिमुद्यम्य वेगवान् ४४ अनेन रु
द्रायसौ वायशक्तिं चिक्षेप सत्वरं अनिरुद्धरथं भित्वा सा वसौ चरणं पुनः ४५ गत्वान्तर
धानं सहस्रं च वीरलक्षं मृधांगणे भित्वा नदन्ती सा जज्ञे तीव्र चपलेव दिशो दश ४६ विवेश
भूमौ फूत्कारं कुर्वती पन्नगीव सा तदा क्रुद्धो महाबाहुः सौवो जाबैतोस्त्र ४७ कृत्वाथ व
संजनी घोषं तिषंगाद्बानमाददे एकोपि स बहिस्तस्माद्दशरूपी व भवद् ४८ चापेशतक
शरोच सहस्रेरूपमाददे मोक्षरोलक्षरूपाणि कोटिरूपाणि वै रिपु ४९ अनेकरूपी
विशाखः शिखिनं शिखिवाहनं भित्वा विभेद वीराणां कोटिशः कोटिशो रणे ५० का
र्तिकेयस्य भिन्नोगात्किंचिद्व्याकुलमानसः गणेश्वरस्तदा प्राप्तो मूषकस्थो गजाननः ५१
गोमूत्रपत्र मृगनाभि विचित्र कुंभश्रीकुंकुमाकलितकुंडरवक्रतुंडे सिंदूरपूरित
कपोलमनोहराभं कर्पूरधूलि धवलीकृतकर्णावर्णी ५२ व्यालोलकर्णाहतमत्त
मधुव्रतैस्तैः श्रीगंडजातमदिरामदविह्वलांगैः संगीततालकुसमाकरगीतरागैः संसे
वितं गणपतिं कृतभालचंद्रं ५३ बालार्कवर्णममलं गदहेमहार ग्रैवेयमौलिकिरणैः
परितः स्फुरंतं आखुस्थमेकदशनं गजमस्व्यमस्तिं पाशांकुशाबुजकुठारवरं दधानं

कृ.हम
४२

ने ५३ प्राप्तं चतुर्भुजमतीवरुषेण वृत्तं कोपाग्निरक्तनयनस्त्वचकेरत्नाढ्यं तंताकुशेन संमर्द
येत मुरुधारयरस्य धेन श्रीमैथिलेंद्र भुवि शसद्म ततः समन्तात् ५४ वीरेभवाजि
रथसैन्यचबलं निपात्य सोपि प्रगृह्य सरथं घनात्क्षिपंतं तं वीक्ष्य विस्मितमनाः स
गणेशमुख्यकार्ष्णिभिः युद्धसंयुक्तमनिरुद्धमुवाच सम्यक् ५५ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसं
हितायां श्रीविश्वजित्खंडे यत्तपुरगणयुद्धवर्णनेनामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ प्र
द्युम्न उवाच श्रीकृष्णस्य कलासाक्षादनिरुद्धोयमसावलः जेतुं न शक्यो दिवजैर्मनु
वर्तते ष्यैस्तु कथं भुवि १ यत्र नीकटे तत्र नास्ति परजयः श्रीकृष्णेन वरो दत्तः पुरासै शंक रु
रालये २ यदुद्यं वर्त्तते त्वात्र तदानस्याजयश्च नः शत्रुपक्षे गताये वै श्रीकृष्णस्य
वरोज्झितः ३ तस्मात्त्वं चंडमार्जारो भूत्वा मे पुरतो बलात् विद्रावय महायुद्धे फूत्का
रैश्च दिशो दश ४ यावद्बलं विजेष्यामि तावद्विद्रावयत्वरे नारद उवाच अथानिरुद्धो व
भगवान् चंडमार्जाररूपधृक् ५ आलिदितीं गणेशेन नज्ञातो विष्णुमायया फूत्का
रमुत्कटं कुर्वन्नुत्पपातारवुसंमुखे ६ विदारयन् नखैर्वाजैंसंततैर्नखरैः खरैः गणेशे
णु नसहैवाखुर्दृष्ट्वा भयविह्वलः ७ उड्डीयत्वयितेप्राद्यात्कपितारगणमंडलात् ७ तम
न्वगात्कुपितो मार्जारो स्थूलरूपधृक् मूषकं स्वमयो वाह गणेशोपि मद्धेङ्गुः ८

ग॰सं॰ वि॰ पु॰ ४२

नायद्योसावरमं वारम्ब्युं डमार्जारपीडितः सप्तद्वीपान्सप्तसिंधून्दिशश्चविदिशस्तथा
धावन्नैव सप्तलोकेषु न लेभे शर्म मैथिल पत्रगतापृष्ठाखुराखोशेन समन्वितः १० न३
तत्रगतो राजन्मार्जारस्तु विक्रमः एवं सप्तसु केयाते गर्गाशौ विदिशांतरं ११ विस्मि
तेषु च यदेषु गणेषु प्रमथेषु च पुष्पकस्थः कुरंसौ मायां चक्रे ह्यैौ द्यकीं १२ गृही
त्वास्वं धनुर्दिव्यं नमस्कृत्य महेश्वरं समेत्र कवचं धृत्वा बाणसंघं समादधे १३ तदै
वक्षाद्दिते व्योम मेघैः सांवर्तकैरिव तडित्स्वनैर्महाभीमैस्तमोमस्तनयत्नुभिः
१४ विरेजो हस्तसदृशानि वृष्टः सोपलान्दधे धाराभिः हस्तिहस्ताभिर्ववृषुर्वीरिदा ३
स्तदा १५ तरोनसिंधवः सप्तप्लावयंतो धरातले पतितौ जीवसहिता दृश्यंते रणा
मंडले १६ प्राकृतप्रलयं ज्ञात्वा यादवा भयविह्वलाः त्यक्त्वा शस्त्राणि तथा चुः
ति श्रीकृष्णं मंडलं कृष्णः १७ ज्ञात्वा तद्दैत्यकीं मायां प्रद्युम्नो भगवान्हरिः सत्वात्मि
कां च स्वां विद्यां सर्वमायोपमर्दिनीं १८ ज्ञात्वा कृत्वा कामबीजं बाणमध्ये निधाय
यसः मस्त्वं च प्रणवं धृत्वा पुरेव श्रीबीजमेवच १९ आकृष्य कर्णपर्यंतं कृत्वा
स्थितवान्मंत्रं चित्तपविग्रीशरवं चापोद्दंडाभ्यां तत्क्षणात् २० कोदंडमुक्तो
विशिखो द्योतयन्मंडलं दिशां जघान गौह्यकीं मायां अंधकारं यथा रविः २१ भ

कृष्ण
४२

यभीतोमन्त्रराजः पुष्पकस्योरसांगरगात् पर्ल्यमानोयदैत्यप्रकंपितःसुग्रीवयथौ २२
प्रद्युम्नोपरिमनुराः पुष्पवर्षाप्रचक्रिरे जहृषुर्यादवाः सर्वेजयशब्दसमाकुलाः २३ तदा
तिष्ठदेवतोराजन्नूरजरजः कृतांजलिः वलिनीत्वाद्ययोपीप्रप्रद्युम्नस्यापिसन्निधौ २४
गजेन्द्राणांद्विलक्षंचद्विपुडादंशालिनां दृष्टिस्वतरंगयुक्तानांमहीस्पर्द्धयतामदैः २५
दशलक्षंरथानांचम्मक्ताभरणशालिनां शतात्मयोजितानांचरोक्माणांस्वर्ण्यवर्चसा २६
शिवकानांचतुर्लक्षंमार्क्तिकेरछिनवर्चसा पंजरस्यापिनोराजनशाईलानांद्विलक्षकं ।
चित्रकानांम्पगाणांचग्रवयानांतथैवच २८ मृगयासारमेयानांकोटिकोटि ।
विदेहराट शुकानांसारसानांचकलकंठप्रवादिनां २९ हेमानांरवपीवर्णानांम ।
न्येषांचित्रपक्षिणां पंजरस्यापिनोराजन्नूलहोलक्षन्नपमर ३१ विमानेविस्तुदत्ता
ययंमुक्तादामविलंबितं मप्तयोजनमुच्चांगनवयोजनविस्तृतं ३२ लक्षकुंभध्वजो
पेतंनिर्मितंविश्वकर्मणा कामगंस्वर्णशिखरंसहस्रादित्यसुप्रभं ३३ सहस्रंकल्प
वृक्षाणांकामधेनुशतंतथा चिंतामणीनांचशतंशतंदिव्याश्मनांतथा ३४ तस्य
शैनापिलोहस्तहेमत्वयातिमैथिल छत्राणांचामराणांचहेमसिंहासनंशतं ३५
तथादिव्यपद्मानांमालाकिंजल्किनींशतं शतंपीयूषयद्मासाः फलानिविविधानि
च ३६ रवचिद्वल्लस्वर्णानांमरुणानांसुवाससां दिव्यानांकंबलानांचकोटिशागवा

ग॰सं॰
वि॰त्रि॰
४४

त्वंसेवये ३७ अमोघानांचशस्त्राणांकोहिसोढंसांशालिनां गतैर्नैरैर्भारथाहे: प्रेरिताच
निधीन्त्वं ३८ इत्थावलिंराजराजः प्रद्युम्नायमहात्मने ३८ असाहिवसर्वविदेतिगु
णायमहात्मने प्रधानपुरुषेशायप्रत्यग्धाम्नेनमोनमः ३९ स्वयंज्योतिस्वरूपायव्या
मलांगायतेनमः नमस्तेवासुदेवायनमः संकर्षणायच ४० प्रद्युम्नायानिरुद्धाय
सात्वतांपतयेनमः मदनायचमारायकंदर्पायनमोनमः ४१ दर्पकायचकामायपं
चबाणायतेनमः अनंगायनमस्तुभ्यंनमस्तेशंबरारये ४२ हेमन्मथनमस्तुभ्यं
नमस्तेमीनकेतवे मनोभवायदेवायनमस्तेकुसुमेषवे ४३ अनन्यजनमस्तुभ्यंर
तिभर्त्रेनमोनमः नमस्तेपुष्पधनुषेमकरध्वजतेनमः ४४ स्मरणायात्मभुवेनि
त्यंजगद्विजयकारिणे नमोरुक्मवतीभर्त्रेसदैरोपतयेनमः ४५ इदंकरिष्यामिक
रोमिसमन्त्रमेदमस्मीतितत्वेदमाकुवन अहंममः स्वीड्: स्वयुतःसद्गुणोनालोकोहि
हंकारविमोहितोमनः ४६ प्रधानकालस्वायदेहजेगेहैः कुर्वन्विकर्माणि
जनोनिबद्ध्यते कावैभेकंसेकतत्त्वजीवनगुणाश्चसंप्रतनोतिमायाहितमिः ४७
कृतंमयादिहलतनमद्वमोहतस्तन्माययामोहितचेतसःप्रभो नमन्युसेवालंपितेवबा
हिमाम्स्तुनमेमतिरीदृशीमनाक् ४८ सदाभवेत्वच्चरणारविंदयोर्भक्तिः यथापा
चविदुर्गतीयसीं ज्ञानंचवैराग्ययुतंतथैवायनेदेहिप्रशस्तंनिजसाधुसंगमं ४९

कृते

कृष्ण
४४

नारद उवाच प्रद्युम्नस्य प्रभुभक्तो त्रैप्रातरुत्थाय यः पठेत् संकटे तस्य सततं सहायः २
स्याद्धरिः स्वयं ५० इत्युक्त्वा वै तपस्तेशं प्रद्युम्नो भगवान्हरिः तर्पयस्तु त्वाद्देवो राजन्यदु
राजशिरोमणि ५१ नाभिकेत्समभवद्दत्वाललाटे च्छत्रे सचामरे सिंहासनमणिमयं प्राद्युम्नि
यादवेश्वरः ५२ कार्ष्णिर्मद्रादेशी राज्ञस्य राज्यराजो धनेश्वरः नत्वाययौ राजधानीमा
लकामलकेश्वरः ५३ जितं कृत्वा राजराजं प्रद्युम्नेन महात्मना नैकेपि गुह्यकास्तेन यातु
मानश्च बलिं दद्दुः ५४ अथ कार्ष्णिर्महाबाहुः नारदेन तदुद्वोधितो वहेत् समस्तावाहिनीयुक्तः
प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ ५६ भौमासुरसुतो नीलो धर्षितो यस्य तेजसा पुराप्रद्युम्नबाणेना
ताडितो यो महाबलः ५८ सउत्थाय रुषाविष्टो दर्शनेनैव रवैः खरैः विद्राव्य वीरान्स्वस्य
स्वभ्रूभंगैः प्रजगर्ज्जेह ५९ लांगूलेनरथानश्वान्प्रान्तिपल्लवणां भुसि गृहीत्वा सुगजान्
नदो भ्योविचिक्षेपाथ बलात् ६० प्रातृ जित्वा कार्ष्णि कार्ष्णिः प्रतिशत्रुं शरद्धेनी
त्वा शरस्तं सहसा भ्रामयित्वा वै रेवलात् ६१ एवं कृत्वा ततो मामाहाकिंकरो यो महाकपि
वान् पुनरागतं बाणैः प्रद्युम्नस्य प्रभोः स्फुरन् ६२ इति श्रीगर्गसंहितायां श्रीविश्वजित्खंडे प्राग्ज्यो
तिषपुरविजयो नाम पंचविंशोऽध्यायः २५ नारद उवाच अथ कार्ष्णिर्मपरान्देशान्दिव्य
द्रुमलताकुलान् सहस्रपत्रवद्भिश्च सरोभिः शोभमानान्ययौ १ अदृष्टोहिमणीशतयुतः प्र
द्युम्नः खंडविक्रमः यतीत्वैर्वहिष्टेनमार्गेणखंडं किंपुरुषं ययौ २ रंगवल्लीपुरं यत्र हेम

ग॰ सं॰ कूटगिरेरधः तस्मात्किंपुरुषाऊचुः शंबरारेस्त्र प्रगावतः ३ किंपुरुषाऊचुः अहोतिध
वि॰ टि॰ न्यामथुरापुरीवराबभूव यस्यां परमः स्वयंहरिः अहोतिधन्यस्सततेयदोः कुलेजातोगृहे
८५ यस्मादखिलोडुपालकः ४ धन्यं चतत्कूरसूतस्यमन्दिरं गोलोकनाथेंमनोहरंकुलं। न
धन्यंपरंमाथुरमंडलेहरेः स्तद्गुल्मेयत्रचचारमाधवः ५ महावनंधन्यतममनो
हरंयपितुर्गृहंयत्रगतोहरिःशिशुः चचारकृष्णःशिशुनावलेनहियशोदयाद्ग्ध्या
मृतवत्सलालतः ६ वृन्दावनंपुण्यतमंपरात्परं श्रीकृष्णपादांबुजरेणुराजितं गाः।
पालयन्यत्रचचारबालोगोपालबालैस्सबलःस्वयंहरिः ७ योरासलीलांकिलमानलो
लांश्रीरासलीलांव्रजसुन्दरीभिः वृन्दावनेयत्रचचारकृष्णोयस्यापिगायंतियशांसि
लोकाः ८ अहोतिधन्यावृषभानुनंदिनीलीलावतीसानिजलोकशालिनी चचारकृ
ष्णेनकलिंदनंदिनीतटेमिलिंदध्वनिसंकुलेवरे ९ अहोतिधन्यास्तिकलिंदनंदि
नीश्रीकृष्णवामांगसमुद्भवाया तटेमलिंदध्वनिसंकुलेवटेतत्स्पर्शनातियातिन
रःकृतार्थताः १० समुद्भवोयोहरिवक्षसोगिरिर्गोवर्द्धनोनामगिरींद्रराजराट् विराज
तेसव्रजमंडलेपरोयद्दर्शनाज्जन्मपुनर्नविद्यते ११ अहोतिधन्यायमुनेमंडलीयेंविराज यी
वेरु तेंमनोहरांवैकुंठलीलाधिकृताकुशस्थलीयप्यातद्रुद्दुर्जलदावलिर्दिवि १२ पुरे
वसातांन्पुरुषःपुरीस्वरोधत्वाचतुर्व्यूहमत्रविराजते यस्त्वग्रसेनायददौनृपे

परा

कृष्ण
८५

शातोहमाप्यतस्मैहृदयेनमोनमः १३ प्रसन्नोदितस्तेनतत्प्रेम्णाधीमताजगद्गुरुस्तेऽहमकरा
ध्वजोमहान् ज्ञात्वाथतद्दर्शनमद्यदुर्लभंवयंकृतार्थाहिभवेमसर्वतः १४ श्रीनारद
उवाच इत्थंहरेर्नवयशोविशदैस्त्रिभिस्तैरुद्यत्त्रिलोकममलंविशदीचकार एषोंदु
रश्मिमिलितैस्तरलैःस्फुरद्भिःप्राग्यद्भिरुदहत्तनवामलदुग्धसिंधुः १५ इत्थंयशःस्वममलं
नृपशंवरादैःस्तुत्वातितुष्टचित्ततत्तुप्रददौधनानि केयूरहाररनवरत्नमनोज्ञहारिनस्तकि
रीटमणिकुंडलकंकणानि १६ रंगवल्लीपुराधीशःसवाहुस्वंद्वावंशजः नत्वाबलिंददौ से
विप्रचक्षुज्ञायमहात्मने १७ तस्मैप्रसन्नोभगवान्प्रद्युम्नोपीनकेतनः दत्वाचतुरंगमंदिव्यं
वपुष्केदंमहात्मनः १८ प्रद्युम्नोवाच रंगवल्लीपुरस्यापिनामकेनप्रकाशितं एतद्ब्रूहि
सवाहोमेस्तुतंपर्वतत्वयाकिल १९ सवाहुरुवाच हेवासुदेवःपुरांजन्माथैतावतीरसाग रा
रःसिविनिर्गतानिमथ्यनाद्रत्नानिचतुर्दश २० निर्गतेकलशेतस्मात्सुधाएषांमनोह
२ रं तेददृशुर्देवाःसासान्नेत्राभ्यांसुदीतलाः २१ तन्नेत्रहर्षविंदुश्चकलशेनिपपातह त
स्माहृत्तास्वकद्भूतःतुलसीतिप्रकथ्यते २२ रंगवल्लीतितन्नामचकारमधुसूदनः
प्रकीचित्सुरूपरवेदेहेमकूटगिरेरधः २३ तस्यापरंगवल्ल्याकोस्थापनांसचकारह
रंगवल्लीमहान्वृहःसदात्रैवविराजते २४ तन्नामेदंप्रसिद्धोभूद्रंगवल्लीपुरंहितो अत्रति
ष्ठेहिहनुमान्ब्रह्मचैवयोनुशासनः २५ दर्शनार्थंसमायातिमध्याह्नेरामपूजकः नार

ग॰ खं॰ वि॰ ग्रि॰ ४६

दउवाच इतिश्रुत्वाशंकरात्सर्वंगवल्गीमनोहरो २९ हृष्टःप्रहृष्टःश्रीरामात्प्रदेशानन्यानन्त
गामद्द हेमकूटनदीमध्येतत्रवनेप्रांतभयंकरे फेत्कारोझंकारसंयुक्तेसिंहव्याघ्रकनादितेव
न्यैःकरैःदैःसंयुक्तेःशिवालकरनावृते कीचकाख्यस्यमन्दारवटमध्येसमाकुलेह्ल
दमाहरीतकीवल्लीखदिरैःसघनेवने तस्माद्धिनिर्गतःसर्पोदशयोजनविस्तृतः अग्र
सद्भुजवेदानिफुत्कारंकारयन्मुहुः ३० हाहाकारोतदाजातोनायामिमेघ्विलेश्वरः
प्रचंडगरलैर्वीतेर्भस्मीभूतेदिशांतरे ३१ भानुःस्वभानुःस्वर्भानुःप्रभानुर्भानुमी
लया चेद्रभानुःप्रहर्षानुरतिभानुस्तथाष्टमः ३२ श्रीभानुःप्रतिभानुश्चसत्यभामात्म
जादश एतेनघूःश्रीरैःस्तीहनोःसर्पैरोष्टमहोत्कटे ३३ वाराःसमित्रसंयोगःपतितो
धरणीतले सर्पैरस्यविहायस्सुगन्धनामस्तुश्रुतिः ३४ गत्वाश्रीकृष्णपुत्रोऽस्ता
न्द्योतयन्मंडलेदिशां पुष्पैर्वर्षत्सुदेवेषुविमानेनदिवंययुः ३५ वज्जूलाम्भूडवा
न्नेम च आर्ष्टिषेणस्ययोभ्रातासमतिश्वरः रामाययोहनुमतःपठितंतदसमागतः ३६
हेमकूटेहनुमतःकुर्वतोरामसेविनो प्रातकांतःमारभ्यघटिकाश्चतुर्दश ३७ सल्ल
ग्नोरामचंद्रंध्यायतोजानकीपतिं फूत्कारैःसर्पवल्लस्यध्यानंभंगंचकारह ३८ तदाक्रुद्धो
महावीरोहनुमान्वानरेश्वरेश्वरः शापंददौसमतयेत्वंसर्पोभवदुर्मते ३९ तदैव हनुम ४६

ला

नत्वा

तस्य च रथौ सा प्राह कृतांजलिः हे देव पाहि पाहीति दीनं मां शरणागतं ४० अथ प्रसन्नो
भगवान्सुमतिं प्राह धर्मवित् ह्यापरांते शरीरस्य त्वं तो हि गुणत्रयनिर्मुक्तेः ४१ भिन्नस्तत्
स्या प्रकृतिर्यास्य भिन्नत्वं न संशयः गंधर्वः सुमतिर्नाम विमलोऽभूद्विदेहराट् ४२ स
तोषयामास विवरदो वरो मां ज्ञात्वा थेदः केम अथ कादंबिमहावाटो स्वैत्रे द्यानमनोहरा
न वसंतमाधवी चैत्रैः शोभमानास्तु जगाम ह सहस्रदलपद्मानां बटपरध्वनिशा
लिनां पतंतिस्त्रावे यत्र सरस्यां नीरचरां वत् एलालवंगतिलका हंसाभ्यां घ्रि
भिः यद्वि तेन मं गारवल्लीरेजे कंकिकरी प्रतापिता यत्रैव पुरुषा राजन्नुना गायुता
समावले वलीपालितदोर्गधा सदूक्ष्म विवर्जिताः त्रेता युगसमः कालो वर्तते य
२७ त्र नित्यशः ४६ आयुतवर्षाणि दिव्यो बंधनदीर्घ्ययोः बोधवत्कल्पचपयोर्द्धैम
स्मि विराजंते ४७ मुक्ताविद्रुमवैडूर्यरत्नोत्पत्तिश्च यत्रैव संदर्याः प्रमदाः रामोमि
त्यायौवनभूषिताः ४८ स्फुरत्पुष्पवने धारा सौदामिन्या बने स्थिव यत्रैव नगरी
राम्या वसंततिलकाशुभा ४९ शृंगारतिलको नाम राजा यत्र महाबलः चैत्रान
वीरान्समाहूय गजमारुह्य दशातः ५० योद्धुं विनिर्ययौ राजन्प्रयत्नात्स्वपसै
न्यकैव सार्धैः सुमित्रैः पुरजित्कृतजित्सु सहस्रजित् ५१ विजयान्स्वेचकेतुस्वद्यु
तिमान्द्रविडः क्रतुः जांबवत्यां ताहोते चक्रुर्नाराचदुर्दिनं ५२ पलायते स्वुचैत्रेषु

स

वासौ मिन्नेषु मेरुथिल वासगोधकारे संजाते महाकोलाहलो ह्यभूत ५३ तदा शृंगा
रतिलकोनाम्नाश्वो महाबलः निष्कलेन तदा सोबहुरि विद्याधरो षतः ५४ अन्य
संक्षादयामास शरैः कोदंडनिर्गतैः एकाकी विचरन्दुष्टे बने वेपमानरोपथा ५५
तदागदः समागत्य तक्षेजेस्तमदोत्कटं मुडादंडे संगृहीत्वा पातयामास भूतले ५६
हरेश्चपतितः शीघ्रं शृंगारतिलकोनृप सद्योमयात रोमस्वा युद्धेव धोजलिः स
तः ५७ तुरंगानामर्बुदं च रथानां लक्षमेव च गजानामयुतं राजा प्रयच्छाय बलि
हदो ५८ इत्थं किंपुरुषखंडं जित्वा कार्ष्णि महाबलाः नेषादृश्यंते मार्गे हरिव
र्षततोययौ ५९ इति श्रीविश्वजित्खंडे रंगवल्लेचैत्र देश विजये किंपुरुषखं
डविजयं नाम षट्विंशः २२ नारद उवाच हरिवर्षनामखंडं सर्वसंपत्तिसंयु
तं तस्य सीमागिरिः साक्षान्निषधोनाम मैथिल १ वीरकोदंड टंकारघोषेभ्यो
माहृतात् तदा तत् उर्वीलास्तमहृद्धाः कोशमात्रवपुर्धराः २ तौ तृणानि डासगरु
डासर्वदोषायुधोनृप अग्रसन्सैन्यकान्सगान् हयांस्ते विबुभक्षिताः ३ आका
शेपतितिभिर्व्यालेजाते नपत्तप्रभंजने सत्नायामंधकारे गाहाहाकारो महानभूत् ४
तदा कार्ष्णि महाबाहुस्तान्हंतुं मनस्समादधे तद्वाणान्निर्गतः साक्षात्हेन तेयः खगेश्वरः
५ कांश्चित्तुंड प्रहारेण कांश्चित्पक्षैर्हतेः स्वरं नखैः रुधान्कुलिगाना काशात्पात।

ह श्री

यामास सप्ततले ६ भग्नदर्पाः छिन्नपक्षाः सार्दिताः पतितास्सते भयातुराः कुटुम्बैस्तैस्तार्क्ष्ये
णापि द्विदर्शी ७ ततः काशीमिमहाबाहुर्दशार्णोविषयान्ययौ दशार्णदेशाधिपतिः
शुभांगः सूर्यवंशजः ८ नागायुतसमोयुद्धे निःक्षोभ्याविपुरीपतिः वेदव्यासमुखा
च्छ्रुत्वा प्रद्युम्नायमहात्मने ९ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षात्सर्वज्ञः सर्वदर्शनः पप्रच्छेदं
शुभांगं तं लोकसंग्रहकाम्यया १० प्रद्युम्न उवाच दशार्णो यं कथं देशः केन नाम्ना
भवत् एतन्मे ब्रूहि हे राजन्निःक्षोभ्या विपुरीपुते ११ शुभांग उवाच इति प्रवदतो हि
भ्यामानंदजलविप्लुतः हिरण्यकशिपुं हत्वा नृसिंहो भगवान्पुरा प्रह्लादेन विहा
गत्य हरेर्वृषं स्थितो भवत् १२ प्रह्लादं प्राह भगवान्नृसिंहो भक्तवत्सलः नृसिं
ह उवाच शांतस्यत्वं भक्तस्य मया युद्धे पितार्दितः तस्मात्त्वं घातयिष्यामि वंशे ते हि म
हामते शुभांग उवाच इति प्रवदतो हि भ्यामानंदजलविप्लवः पतितः कौचे ना
रजस्तेरामस्त्मंगलायने तदा प्रावर्तवरो राजन्प्रह्लादो हर्षविह्वलः १५ नृसिंहं प्राह हे
धर्मात्मा नत्वा भूत्वा कृतांजलिः प्रह्लाद उवाच मातापितृभ्यां सेवा न कृतास्मात्वतो पृते १६
स्नानं तयोः कथं मम्भवेद्धेत तत्परमेश्वर नृसिंह उवाच मत्नेत्रजलसंभूते तीर्थे वै मंग
नृ लायने १७ स्नानं कुरु महाप्राज्ञ मुच्यते दशभिः क्रतोः मातुः पितृश्च भार्यायाः संतानस्य ३
स देवयोः १८ विप्राणां च प्रपन्नानां मुखी णां पितृ रामसे यः स्नास्यति महातीर्थे

स्व

वि॰ति॰ सर्वेहेलनतत्परः १९ अशौचः द्वादशाभिः सोपि मुच्यते नात्र संशयः श्रीभगवानुवाच द
ग॰सं॰ शार्णमोचने तीर्थे स्नात्वा कार्याधवो नृपः २० मत्वा त्वद्यापि से याति स्नाते तत्र विष
४८ द्धाद्विरे: २१ दशार्णमोचने तीर्थे दशार्णा दशाउच्यते तत्कोतमः समुद्भूता दशार्णा यत
तदा स्मृताः नारद उवाच तच्छ्रुत्वा भगवान्कार्ष्णिः सर्वैः परिकरैः सह दशार्णमो
चने तीर्थे दानं स्नानं चकार ह २३ दशार्णमोचनस्यापि कथां यः शृणुयान्नृप
द्वारौ स्व दशाभिः सोपि मुच्यते भक्तिभाग्भवेत् २४ इति श्री विश्वजित्खंडे विज दशार्णो
ये हरेः ब्रह्मखंडे विजये सप्तर्षि नामसप्तविंशोध्यायः २२ श्रीनारद उवाच अथा देश
कार्ष्णिर्महाबाहुः सुमेरुनगरान्कुरून् ययौ श्रीभगवतः पार्श्वे विचित्रान्देशसंवृ
तान् १ महागंगातते स्नात्वा वारा हीं नगरीं ययौ कुरुखंडाधिपस्तस्याश्चक्रवर्ती
गुणाकरः २ महासंभृतसंभारो देवर्षिगणसंभृतः अश्वमेधं समारेभे दशाश्व
सगुणाकरः ३ तेनोत्सृष्टं हयं श्वेतं श्यामकर्णं मनोहरं तत्पुत्रो वीरधन्वा वैरक्षि
तुं निर्गतो भवत् ४ अहो हि सर्वाभि देशाभि मंडितः प्रचंड विक्रमः विचचार महा
वीरो वीरधन्वा महारथः ५ वीरचंद्रस्य सेनाप्रचित्रगवैगवान्नृपः स्नामश्वो
कुर्वंस्तः श्रीमान्कृती नाक्तिजितस्तताः ६ सर्वतस्तं हयं श्रुभ्रं गृहीत्वा हर्षपरिताः
न कस्यायं हयं वदं स्तेका र्ष्णिं से न्यसमाययुः ७ प्रद्युम्नस्तं मालपत्रे परिठित्वा विस्मि कृष्ण
४८

तोभवत् सर्वे विस्मितास्तस्थुर्देवोग्रहीत्वा परमायुधः ८ ततश्चैव सेनासंग्रामा [illegible] चित्रे
तीरहयैन्नृप इत्यूचुरजेयोयत्तु बलाद्दूरे तस्थौस्तुविस्मिता ९ गुणाकरे राजनि चैव
विक्रमेनरदस्यवः स्युः कुरुखंडमंडले गतोनकालोनचक्रवातकः कुतोरजःप्रो
द्भूतमर्कमंडले १० एवंवदंतोवरवाहिनीस्थताः क्रोदंडघोषद्रुददस्वनेपरं करें
२ द्रचीत्कारतुरंगहेषणावादित्रमिश्रंसमुपाप्ररेणाहतः ११ ततोद्भवः कुरुमसैं
नप्रनोदितः वलेसमस्तायुसवीरधन्वनः प्रलम्बतेप्राहरयाम्यैतन्नृपंगुणाकरस्योरस
मर्कतेजसः १२ उग्रसेनः स्थितेशश्हौद्वारिकेशायहत्तमः जंबुद्वीपन्नृपान्जित्वाराजंये स
करिष्यति १३ तेनप्रणोदितः वीरः प्रद्युम्नोधन्विनांवरः जित्वातद्भारतंखंडंतथा
किंपुरुषंनृप १४ हरिवर्षंततोजित्वाकुरुखंडेसमागतः आदित्वहिरण्येतयुतोध्रुवनदेना श्री
पिरुजितः १५ उपायनंत्वयादेयंप्रद्युम्नायमहात्मने तेननीतेयत्र्नृपयुमाहतैकःस्व
मःस्थितो १६ श्रीकृष्णश्चैवहीभगवान्सहायस्तस्यविद्यते प्रभुमस्याहानमानाभ्यान
वेपुण्ठमविष्यति १७ वीरध्वजोवाच गुणाकरोनृपेशोयः शक्रेणापिपराजितः
नदास्यतिबलिंसोपिप्रद्युम्नायमहात्मने १८ भगवत्त्वदुतेरस्यवाराहोविद्यतेह
रिः यस्यसेवानदामस्मिः करोतिपरमादरात् १९ तस्यसेनेत्यपस्तेयमत्वयतांहिगु
णाकरः वर्मायणामयुत[illegible]रोहहरिर्वीयाहहरुपधृक् २० संतुष्टोनृपतिर्भक्तिंव

ग॰सं॰ रंध्रे हि तत्र युवां हि राजोवाच कस्मिन्नत्वा रोमांचीप्रेमविह्वलः २१ भगवंस्त्वत्प्रसादेन तेदेशोसदेशो
वि॰खं॰ न्यापिनरोषिचैवा मजेत्ता मामवेद्रूमा वीक्षितो यं वरो मया २२ तथास्त्वित्युक्त्वा भगवान्
४९ तत्रैवांतरधीयत तस्मात्तस्य पदाशीर्भ्युपेक्क तेऽद्य मोचनं स्थतः २३ न चेद्व्रतं ह्यस्यक
र्त्तुं करिष्यामि न पांसुप्रयः श्रीनारद उवाच इत्युक्त उद्धवस्तस्मात्स्वासेनां मत्यभूप
ते शतांसस्सैवेयद्वं तेयदूनां संदसित्वरं २४ कृतकर्मा ह्युषोवीरः सवाहुंभटमंडलैः
लैः २५ शतावृद्देशः पूर्णोमासः सोमकोवर एवच कालिंदीनंदनोद्योतप्रद्युम्नस्यप्रपश्य
तः २६ अश्वेतोदृश्यामिदेशाभिहितायोद्धुं समागताः उत्तरैः कुरुभिः सार्द्धं यदूनां चतुर्विध
क्रमैः २७ बभूव तु महलेयद्धं ह्रस्वधीनामहोभिर्यथा स्फुरहिन्निशितैः शास्त्रैरसैर्वीर
पुंगवाः २८ वर्षाकाले यथा राजंस्तडिद्भिः सर्वतो घनाः परिघैर्मुशलैः शार्ङ्गैः शक्तिकु
तपरश्वधैः २९ गदाभिर्घातवाणौघैः युयुधुर्वीरपुंगवाः तत्रामात्रेण रुधिरप्र
भवा रौद्ररूपिणी ३० नदी वभूव राजेन्द्र शतयोजनविस्तृतः विदुद्रुवुस्तदाशेषाः
उत्तराः कुरवो जनाः ३१ शरत्काले यथा प्राप्ते मेघसंघा इतस्ततः पूर्णोमासो महा
वीरः कालिंदीनंदनो बली ३२ चकर्षयामास वाणौघैः स्यंदनं वीरधन्वनः वीरधन्वा
पि विरथो धनुष्टंकारयन्रुषः जघान वाणैर्विंशत्या पूर्णोमासं महाबलं ३३ पूर्णो
मासः स्ववाणेन मध्यतस्तान्द्विधाकरोत् वीरधन्वाप्यविच्छेद धनुर्ज्यां तस्य मा हरम ४९

य

दिनी ३४ वारणेनैकेन राजेंद्र कुवाक्येनेव मित्रता । लब्ध्वा भारमयीं गुर्वीं गदामादाय सत्वरं ३५
जघान वीरधन्वानं पूर्णमासो महाबलः गदाप्रहारव्यथितो वीरधन्वा महोत्कटः ३६
परिघेन जघानाशु पूर्णमासं हरेः सुतं पूर्णमासः समुत्थाय स्वपचेनेन नामपर्वतं ३७ स
मुत्पाट्य स्थापितो भक्त्या हस्ताभ्यां श्रीहरेः सुतः वीरधन्वा समुत्पाट्य स्वपानपात्रे च पर्वतं
स्थितो भक्त्या महाबाहुर्ननाद रणमंडले द्वयोराहत्य परमात्मा द्यो मर्दितो धर्षितो गिरी पति
तौ भूतले चूर्णीचक्रतुस्तौ नरावकुसुमेन ३९ गृहीत्वा वीरधन्वानं पूर्णमासो हरेः सु
तः भ्रामयित्वाथ चिक्षेप वाराह्यां पुरि वेगतः ४० वीरधन्वा प्रपतितो गुणाकरक्षितस्थ
ले मूर्छितो भग्नवेगो भस्मद्गुह मनरुधिरं मुखात् ४१ हाहाकारो महानासीद्वाराह्यां पु
रि वेगतः देवदुंदुभयो नेदुर्नेदुर्भयस्तथा ४२ पूर्णमासोपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे
श्वेतद्वीपायनपतिः पुत्रे हृष्टा यरू क्षितं ४३ गेहमभ्युद्दिते वीक्ष्य वामदेवात्मब्रवीत् ।
श्रीमहादेव उवाच राजंस्त्वं हि न जानासि परिपूर्णतमं हरिं स्वराज्यं महद्दर्शाय ज्ञातय
दुकुले स्वयं ४४ भुवो भारावतारायभक्तानां रक्षणाय च भूत्वा यदुकुले साक्षात् द्वारिकायां ले
विराजते ४५ तेन कृष्णेन पुत्रोऽयं प्रद्युम्नो यादवैः सह उग्रसेनमखार्थाय जगज्जेतुं प्र
लोदितः ४६ गुणाकर उवाच परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः लक्षणानि वद मे
ते ब्रह्मंस्त्वं परावरवित्तमः महादेव उवाच यस्मिन्सर्वाणि तेजांसि विलीयंते स्वतेजसि तं व

स

वि॰ गि॰
ग॰ सं॰
५॰

देहि मे परेशात् साक्षात्परिपूर्णतम स्वयं ४९ अंशांशोंऽशस्तथावेशः कलापूर्णः प्रकथ्यते व्या
साद्यैश्च स्मृतः षड्विधः परिपूर्णतमः स्वयं ५० परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो नान्य एव हि
एककार्यार्थमागत्य कोटिकार्यं चकार ह ५१ श्रीनारद उवाच श्रुत्वा कृष्णस्य माहात्म्यं
बलिनो त्यागुणाकरः वैरं विसृज्य प्रद्युम्नदर्शनार्थं समाययौ ५२ कार्ष्णिं प्रदक्षिणीकृ
त्य नत्वा हत्वा बलिस्ततः प्रद्युम्नपरिपूर्णं त्वा माह गद्गदया गिरा ५३ गुणाकर उवा
च अद्य मे सफलं जन्म कुलं मे द्य दिनं शुभं अद्य क्रतुक्रियाः सर्वाः सफलास्त्वद्दर्शनात्
५४ त्वदंघ्रिभक्तिः परमार्थलक्षणा सदा भवेत्सज्जनसंगमं परं त्वमेव साक्षात्त्रिजगद्भक्त
वत्सलः परेश मां मन्यारिपाहि पाहि ५५ नारद उवाच इत्युक्तो भगवान् कार्ष्णिः प्रद्यु
म्नो भक्तवत्सलः ददौ तस्मै नृपतये हयमेधतुरंगमं ५६ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये विश्व
जित्खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे उत्तरकुरुखंडविजयः समाप्तः २८ नारद उवाच ।
प्रद्युम्नोथ महावीरो जित्वा तूत्तरान्कुरून् हिरण्मयं नाम खंडं जेतुं कार्ष्णिर्जगाम ह १
यत्र सीमा गिरिर्दीर्घः श्वेतो नाम महाद्युतिः तत्र कूर्मो हरिः साक्षादर्यमा यस्य देशकः २
पुष्पमालानदीतीरे नाम्ना चित्रवनं महत् सुपुष्पफलभाराढ्यां केदम्लानिधिः स्व
तः ३ वानराः संति तत्रापि वंशजा नलनीलयोः त्वत्साक्षी रामचंद्रेण त्रेतायां मैथि
श्वरः ४ सैन्यघोषं च ते श्रुत्वा युद्धकामा विनिर्गताः प्रद्युम्नसैन्यघोषेन तु भंगेऽको कृष्ण
५

धर्मवर्द्धिताः ५ नरैवैः देतैस्तु लांगूलैर्गजानश्वान्नरान्नृप द्रुतस्ततः प्रधावंतः पातया
मासुरद्भुताः ६ लांगूलेश्वरथान्बध्वा चिक्षिपुर्मूर्द्धि वेगवलात् विजयध्वजनाथस्य
विजयस्यार्जुनस्य च ७ रथं बध्वाथ लांगूले केचिद्दुत्पेतु रंवरे कपिध्वज ध्वजेसा ता
न्कपिं दृष्ट्वा हनुमान्प्रभुः ८ क्रोधात्सपुच्छलानासरवाडुत्पपात रसातगरो घटनात तत्र
वपुर्दीर्घं शतयोजनविस्तृतं ९ लांगूलेन च तान्बध्वा पातयामास भूतले तदा प्रह
र्षिताः सर्वे तालाः श्रीरामकिंकर १० नमुस्ते सर्वतो राजन्कृतांजलिपुटाः शनैः केचिद्दा ल
लिंगनं चक्रुः केचिद्दुत्पेतुरोजसा ११ केचिच्चुचुंबुर्लांगूलं केचित्पादं च वानराः एता
न्नीलिंगम हाधीरः स्पृष्ट्वा सत्पुरतस्तापुनः दत्वाशिषं तत्कुशलं पप्रच्छ कपिकेसरि
नीसुतः १२ नत्वा ते वानराः सर्वे जग्मुः प्रिये वनेनृप हनुमानर्जुनस्यापि ध्वजे प्रतर
धीयत १३ मकराख्यां ततो देशान्प्रद्युम्नाभिनकेतनः यथौ च कुमिव वैरेसार्द्धं दुंदु भीना
दलक्षणः १४ मकरस्य शिरः पार्श्वा दुंदुभिध्वनिमिश्रितैः मध्य भस्त्रामधुकाराः कोटि
शः प्रोच्छ्रिता किल १५ तैर्द शितं वलं सर्वं हस्तिचीत्कारसंयुतं तदा काह्निमं महावाङ्कः प
वना स्त्वेव समादधे १६ तद्वात ताडिता राजन्गत्वा स्ते विदिशो दिशः तत्र देशजना राजन्सर्वे
९ वैमर्कननाः १७ ततस्तु गिद्धिभोदेशस्तत्र हस्तिमुखाजनाः एवं देशास्ततः पश्चाद्धिश्वध्र
गात्विषयान्नातः १८ काह्निमिद्र्दशितत्राप्तिमनुष्यान्पद्मेगधारिणाः त्रिपृष्ठगस्य गिरेः

ग·सं· पार्श्वेन नगरीं स्वर्णवर्त्तिकां १९ हेमसौधमयीं दिव्यां रत्नप्राकारमंडितां हिरण्यवर्णैः पुरु
वि·खं· षैः स्त्रीजनैश्चाप्तदिग्ध्वजैः २० नागैश्च नागकन्याभिः भोगवतीमिव चंद्रकान्तानदीती
५१ रे शोभितां मंगलालयां २१ कामिभिः समायुक्तां राजन्यपाशक्रां अमरावतीं तत्र राजा महा
वीरो नाम्ना देवसखावली २२ मकरध्वाजहल्लेश्च त्वावलिनां त्वाहिरण्मयीं प्रद्युम्नेन पूज
या मासमभ्यर्च्यापरयायुतः २३ तेपप्रछमहाबाहुः प्रद्युम्नो भगवान् हरिः चंद्रकान्तेयं कथं शो
भासं वैद्याच वदाशु मे २४ देवसख उवाच श्रूयतां मगराय पित्रा पतिना कुमेरूपस्य माप
तेः स्रे पीप्रक्षालितौ तेन वारिणा महानदी २६ श्वेतपर्वतशृंगाद्भावतरत्पहूत
म एवं ब्रह्मरव्याम नुस्ततो गोपालो गुरुणा कृतः २७ जघान कपिलां राज्ञा विसिनाखि
ह शंकया वसिष्ठेन तदा प्राप्तः कुष्ठं त्वेतमपागमत् २८ कुष्ठेन पीडितस्ततस्तु पर्यटन्न
तीर्थमाचरन् अस्यां नद्यां यदा स्नात्वा गलत्कुष्ठात्मनोः सतः २९ सप्तांशभस्त्रद्वा
तस्य देहरूपो भावमभवत् चंद्रकान्तानदीचेयं प्रसिद्धा भूधिरण्मये ३० तस्याः स्नानेन चक
तीरे वयं सर्वैन्नृपोत्तम रूपेण चंद्रतुल्याको भवामो त्र न संशयः ३१ नारद उवाच
इति श्रुत्वा महाबाहुः प्रद्युम्नो यादवैः सह चंद्रकान्तानदीं स्नात्वा ददौ दानान्यनेकशः
३२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे मकरध्वजदिग्विजये सिंहकौंचविषयेग
देशविजये हिरण्मयखंडविजयवर्णनो नामैकोनत्रिंशः २९ नारद उवाच ॥ श्रीम
५१

वेम्हिरस्मयंखंडं जित्वा कार्त्तवीर्यो महाबलः जगाम रम्यके खंडे देवलोकमिवस्फुरन् १
तस्यसीमागिरिर्नीलोतत्रच्छोतानामनगाधिराट तत्रांतरे कालदेशे नगरी भीमनो
दिनी २ कालनेमिसुतस्तत्र कलंकोनामराक्षसः त्रेतायुगे रामचंद्रेणाजितोयुद्धा
त्पलायतः ३ लंकापुर्यादिहागत्य वासमकृताद्गसैः सह राक्षसामयुतेनापकुद्ध
यत्कृतनिष्ठवः ४ रम्भारूढैः क्रूरमवर्णैर्यद्धनोबलमायया यद्धनाराक्षसानांच
घोरं युद्धं बभूवह ५ प्रद्योतोनागसवान्वितोमहाबलः प्रबलं ऊद्धंगः सहस्रैर्नागैर्महा
शक्तिरपराजितएवच ६ लक्षमानानेरनाहोते प्रोक्तस्य सुतास्तु भाः सर्वेप्यायया
तः प्राप्तावारोसीतोसोः स्फुरत्प्रभेः ७ राक्षसानांबलं जघ्नुर्वायुवेगैर्यथावनं वा
ताघस्थिक्त्रिभिर्नागाः राक्षसारणाद्रुमद्राः ८ त्रिशलानानाम्हराणांबबीचक्रूर्मदे
त्कटाः कलंकसुतदाप्रैन्नाप्यैवखित्वारणात्तरथान ९ हयान्नरान्सशस्त्रान्सप्राणा
न्सर्वान्वितपसस्त्वरं गजान्यादेवचोन्नीयसनीडानरस्तंकबलान् १० घंटानादस
माकृष्टान्साक्षिप्य बाबरेबलात् प्रद्योतः श्रीहरेः पुत्रः कपिद्वास्तेसमादधे ११
नद्वाणान्निर्गतास्तत्राहायुपुत्रोमहाबलः गृहीत्वामुद्गरं घोरं वज्रमिंद्र इवाग्र
मः १२ राक्षसान्यर्वतोकारान्यातयामासभूतले कांश्चित्करेणप्रोन्नीयं विवे
पगगनेबलात् १३ कांश्चिद्द्वारदेस्मिंतान्विटपान्सिंधुरोयथा परिवीया

गा.सं.
वि.जि.
५२

दुरुत्क्रांताग्निदृष्टांतोग्रहस्तेनमहाबलः बालस्तत्फलमिवाकारो विज्ञेयःशतयोजनं हनुमं
नितरांतातात्वाकल्लकोरात्रसैन्येश्वरः १५ लतेन्मारमयोगुर्वींगदांचिक्षेपनारदवत्
उत्पपातकपिर्वेगाद्रुद्राभ्रमोपपातह १६ उत्पन्यानराधीशोभूमंगकाय
मज्जः मुष्टिनाघातयित्वातंकिरीटेतस्यचाददे कल्लकोपितदातंसमुत्रिशूलंस्व
समादधे १७ उत्पतन्सकपिर्वेगान्ह्रिदेशोपपातह हनुमानतदार्श्याम्पात
यित्वामहीतले १८ वैडूर्यपर्वतंनीत्वातस्योपरिसमाहितः गिरिपातेनचूर्णी
भूतमर्दितःपंचतांययौ २० तदाजयजयारावःशंखध्वनिरभूत्तोभवन् हनुमान्श्च
गवान्साक्षात्तत्रैवांतरधीयत २१ प्रद्युम्नस्योपरिसुराः पुष्पवर्षाप्रचक्रिरे अथकां
र्ष्णिर्महाबाहुःस्वसैन्यपरिवारितः २२ मनोहरांस्वर्णमयीमानर्वाजगरीं ययो ह
रिचंदनमंदारपारिजातोपशोभिता नैःश्रेयसंवनेतत्रकल्पवृक्षलताक्षते २३ संता
नामोदरसंमिश्रवायुभिःसुरभीकृते केतकीचंपकालतांकुटजैःपरिसेविते २४ मा
धवीनांलताजालैःपुष्पितैःसफलैर्नतैः नदद्भिर्हेमगालिकुलैःवैकुंठमिवसुंदरं स्व
योजनानांपंचशतैर्लंवितंजाखिलगिरिं अधोधःशोभितंराजन्शतयोजनविस्तृतं
२६ पुंस्कोकिलैःकोकिलैश्चमयूरैःसारसैःशुकैः चक्रवाकैश्चकोरैश्चहंसैर्दा
त्यूहकूजितं २७ सर्वपुष्पशोभाढ्यमालिपच्चंदनेवनं मगशालावारंभंतंचेश्वादे

श्रीराम
५२

लैः समेयिवान् २८ नकुलाः कपीभिः सार्द्धं यत्र वैरविवर्जिताः आम्रकुंतरूसायत्रेभूम
रद्धुनिसेवते २९ सहस्रपत्रैः कमलैः शतपत्रैः स्फुटत्प्रभैः इतस्ततो वनेमानमाने
रामिव सस्तिमत ३० तद्वनं सुंदरं दृष्ट्वा निरीताजगरोजनान् पप्रच्छ वांछितं साद्ग
प्रद्युम्नः सर्ववित्कवि ३१ प्रद्युम्न उवाच कस्येयं नगरी रम्या कस्येदं वनमद्भुतं
वदतास्मु सविस्तारं हे लोकाः पुण्यशालिनः ३२ जना ऊचुः वैवस्वतो मनुर्नाम
योऽसौ वैवस्वतेंतरे मानवे च गिरौ रम्ये मत्स्यनारायणो हरिः ३३ वर्तमाने सदानत्वा
करोति विपुलं तपः तस्येयं नगरी रम्या तस्येदं नैःश्रेयसं वनं ३४ वैकुंठाच्च समानी ते
श्रीहरेः कृपया नृप वैकुंठाच्च समागाच्च समानीता भूमिस्थ गिरिस्तथा ३५ सर्वे
सर्वे पिराजानो तस्य वंशभुवः क्षितौ सूर्यवंशांतरे राजेंद्र त्वं च मवे हि भो ३६ श्रीना श्री
रद उवाच तेषां वाक्यं च सर्वे चाह्वते प्रपितामह आहूं देवं मनुं ज्ञात्वा विस्मितो भवद्र
देषतः ३७ श्रुत्वा वचस्तदा सद्यो भ्रातृभिर्यदुभिर्वृतः मानवाद्रिं समारुह्य श्याम हू
देवं ददर्शह ३८ शतसूर्यप्रभाकोत्याद्योतयंतं दिशो दश महायोगमयं साक्षात्हु
हतेनु शांतिरूपिणा ३९ वेदव्यास शुकाद्यैश्च वसिष्ठाधिवलादिभिः परस्परं महाँ
राजेन्द्र संवृतो श्रीहरेर्यशः ४० ननाम कार्ष्णिर्यदुभिः सदेवतां कृतांजलिस्तत्र समा
स्थितो भवत् मनुः समुत्थाय हरेः प्रभावविद्द्त्वा सनेगतं गुरुष्याऽगिराब्रवीत् ४१ श्रीम

नुरुवाच नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये
नमः अनादिरात्मा पुरुषस्त्वमेव त्वं निर्गुणोसि प्रकृतेः परस्त्वं सदा वशीकृत्य बलात्प्र
धानं गुणैः सृजत्यत्सि च पासि विश्वं ४३ ततो विवेकं समवेहाय सर्वतो मत्वाखिल
वात्मनो मयं जगत् भजे परं निर्गुणमादिपूरुषं सर्वज्ञमाद्यं पुरुषं पुरातनं ४४
मा गतिर्योस्मिन्नरायने गते सति नायं जनो वेद मतः परं तं पश्यति माद्यं पुरुषं हि
जनो न पश्यति स्वकर्मतश्च तं भजे ४५ यथा नभो गतैः पवनो न सज्जते घटेन काष्ठे
न रजोभिरावृतैः तथा भवान्सर्वगुणैरसङ्ग निर्मलो वर्णो यथा स्यात्स्फटिको महोज्ज्व
लः ४६ योगिनवालत्तयाचेतताकार्यैरथैः परस्परोरुपरायणोः परं न घ्रायते य
त्त्वविनो त्तमेन सदा च येन तद्ब्रह्म कुतस्तु लौकिकैः ४७ वदन्ति केचिद्गुविकर्म
कर्त्तृ यत्कालमेके वितरं योगमेव तत् केचिद्धि चारं प्रवदन्ति यच्च तद्ब्रह्मेति वेदान्तविदो व
दन्ति ४८ येन स्वशक्त्या हि गुणान कालजामायैर्हि यैचितमनो न वुद्धयः महत्त्वे
दो वदन्तीति तत्परं विशन्ति सर्वे नलविस्फुलिङ्गवत् ४९ हिरण्यगर्भः परमात्म
तत्त्वयद्ब्रह्म सदेवं प्रवदन्ति सन्तः एवं विदित्वा पुरुषोत्तमोत्तमं त्वां न त्वा सदाहं विचरा
म्यसङ्गः ५० श्रीनारद उवाच मनोर्वाक्यं यदाकर्ण्य त्वा भगवान्हरिः मंदस्मितो मनुं सुस्त्रोभ
प्राह गीर्भिः संमोहयन्निव ५१ श्रीप्रद्युम्न उवाच त्वन्नो गिरेः त्वविद्यारणमादिष्टः कृष्ण ५३

प्रपितामह: मत्स्यजिनो योहद्वोसि स्वाध्यो धर्मधुरंधर: ५२ वे:प्रजाभ्यवधेरक्षा:
पाल्या:पोष्याश्च सर्वत: भवतानयनादिष्येतपस्तेनजगत्स्रष्टुरेव ५३ मत्यसत्त्वदृशोसा
धोपरमात्मा हरि:स्वयं त्वदूशानेतत्समोहारीसाधुरेवनभास्कर: ५४ श्रीनारदउवा
च इत्युक्तो भगवान्काहिमिरत्त्नाप्यप्रणम्यते परिक्रम्यमनेराजन्नुत्स्वाच भगवोनगा
मह ५५ इतिश्रीमद्भागवते विष्णुधर्मे केलेकदेशमानवदेशविजयोदयकरव
उविजयंनामत्रिंशोऽध्याय: ३० नारदउवाच इत्थंहरम्यकंखंडंजित्वाकाहिमिर्महा
बल: सुमेरो:पूर्वदिग्भागेकेतुमालंजगाममह १ तस्यसीमागिरे:साक्षान्माल्यवान्नाम
मैथिल चेहर्नोचाम त्रगंगामहापातकनाशिनी २ गिरेर्माल्यवत:पार्श्वेपुरीमन्मा
थशालिनी रत्नप्रकारसौहोम्यदेवधानीवशोभिता ३ यत्रवैपुरुषाराजन्कामदेव
समप्रभा: शारदेंदीवरश्यामा:पद्मपत्रनिभेक्षणा: ४ पीताम्बरधरानार्य:पुष्प
हारमनोहरा: क्रीडंत्य:कुंडकेयत्रकामिन्योनवयौवना: ५ यद्देहात्मोदपवनोमज्ञा
लिकुलनादित: गेहीकरोतिभंमार्गसमंताद्धतयोजन ६ तत्पुरीवासिनोलोका:।
निर्गतास्तेवकुस्मृता: जगुर्यश:श्रीमुरारे:मद्धुब्रह्मादिप्मुराघवत: ७ केतुमालाउचु:
आदावुरगशायनेजगदादिहारी [illegible] सोज्ञानमथानपुरुषेभ्वरमाद्दिदेव: य:प्रार्थित:
स्वरवैर्भुविनाचामूतेतस्मैनमोभगवतेपुरुषोत्तमाय ८ जातोगत:पितृगृहात्पि

ग.सं. तनैर्विमोक्तनेशालयं शिशुः तनुः सततुनेदवत्स्या संलालितः सुघणायाबद्धमंगलश्रीस्रा
त्रि.मि. णमहारमकरोत्किल पूतनायाः ९ बालो बभंज शयने शकटं प्रकुर्वन् दैत्यं निपात्य मरु
५४ द्रूतमस्य सूक्ष्ममात्रे प्रदर्श्य निजरूपमलेहतो भङ्गर्गस्तस्य संकथितसुंदरभाग्यलक्ष्मीः १०
संलालितो व्रजजनैर्नवनीतचौरः श्यामो मनोहरवपुः सुदृढः स बालः भित्वा जघास दधि
पात्रपतीव दध्नो हृतो बभंज जनतीलघुदामवद्धः ११ वृन्दावनेन विचरन् किल वत्सगोप
वेक्ष्मासुरं च विनिपात्य कपिस्थवृक्षे सद्यो विगरह्य खरतुंडतटे च दोर्भ्यां दैत्यं ददार स
बकं कलनावत्रतिन्या १२ संधारयन् सबलीमसुभिर्वत्ससंघान् वेणुं क्वणन्मदन
२ मोहवेषमन्दघोः गोपानघाहर मुखे प्रहितानजुगोपगोपीपवत्सवपुषः स च कार
सद्यः १३ हेतुः कृष्णादिगुरुषो भगवाननन्तः प्रणामप्रधानपुरुष ब्रह्मगादिदेवः दृष्ट
त्वा वपुः स विरहन् व्रजबालकेषु संमोहयात्विधिमजो विचचार कृष्णः विहेणधेनु
कसौवलिना बलेन तालेषु गुह्यसहसा फणी कालियाख्यं वभ्रामवह्निमपिव
दन्जेषु प्रलेवं सद्यो जघान सबलो हृदमधिनाच १५ संचारयन्व्रजपशून्मधु
रं क्वणन्यो वेणं वनेषु जनवधूनिजगीतकीर्तिः दिव्याबरांश्वा सज्जहारवरांगनानां
विप्रांगनाभिररमितः कृतमन्मथोजः १६ देवेन्द्रवर्षं तिपश्चन्द्रपकारिरिवाङ्गमेव
हेनेन कृतबालरवोत्थिलोभा विमृङ्गिरि ततगजराज्ञि वकं जसेक हलेपाचीपलीव कृष्ण
५४

भिरतस्तु तोस्मत् १७ नंदं जगोपवधूहरणात्स्वजनायलोके दिव्यं परं च तमघोद्धिवद
र्शयित्वा श्रीरासमंडलगतो व्रजसुंदरीणां रेमे कलिंदतनयापुलिने गनाभिः १८ मानं
हरन्मदनयौवनमानिनीनां अंतर्दधे व्रजवधूनिजगीतकीर्तिः स्वांगीमनोहरवपुर्वि
रहातुराणां साक्षाद्बभूव मदनमोहन आविरासीत् १९ हंसावनेसचरराजवरांगनाभि
र्विष्णुर्विभ्रमितभिनेवाहु विराड्दिदेवः रेमेस्तुतः सुरवरैः सचरासरंगे केयूरकुंडलकि
रीटविचित्रवेषः २० नंदं हि निगीर्णस्यफणिनेप्रदेशो चमोचितो दिव्यमणिसजहारहि शंखचू
डात् गोपस्ततो वृषभरूपधरं ह्यरिष्टं भूमौ निपात्य निजघान करेण सृष्टे २१ कं
सः परं भयमवापच तेकेशी संप्रेषितः सघनमेघवपुः प्रचंडः उत्सृज्यते च तरसा
पुनरापतंतं श्रीबाहुनामुखगतेन जघानकृष्णः २२ योनारदेनवहुवर्णितमाऽयल
क्ष्मीर्व्योमासुरं सुरारिपुहतवान्बलेन अक्रूरवर्णितमहोदयसादिदेवो गोपीजना
तिविरहातुरचित्तचौरः २३ श्वाफल्किनेस्तुतिकरायनिजंस्वरूपमंतर्दधेजलच
येसचदर्शयित्वा संप्रापतत्रमथुरोपवनेव रिष्टं गोपालकैः सबलो मथुरां ददर्श
२४ स्वैरंचरन्मधुपतेरजकंत्वहत्वाहत्वाकृष्णः प्रदायचवरानथवायकाय मालाय
तस्समनुकंप्यचकारकुब्जां धनं सहसानमय त्वभंज २५ हास्तिद्विपंच विनहत्यन
रेंद्रहस्तान् हत्वा भग्नह्यविनिपात्यसुरंगमध्ये मोकेसंहरोस्तु पितरावथमोचयित्वावं

वि॰ प्री॰ धात्र्यं पुरीं चकार महोग्रसेने २६ तेनैव प्रसादेन बहुदानकरोयदुहस्तिनाहूय तत्र पुरे धने
ग॰ स॰ प्रवेशयित्वा विद्यामधीत्य सद्दीप्तमतेरुपपत्त्यं कृत्वा वधं देवजयं च वनेऽस्य कृष्णः शै
५५ गाप्रीजनान्समनुगृह्य सचोद्धवेनाक्रूरेण हास्तिनपुरे त्वथ पाण्डुपुत्रान् कृष्णेऽभिवि
जित्य वलेन च जरासुतं च भस्मा चकार स च कुंददेशासकाले २८ निर्माय चाद्भुतपुरं
स्थित यत्र कृष्णेमानिन्ये च कुंडिपुरात्किल भीष्मकन्यां पुत्रेण शंवरमपि निजघान
चादाह्या जेमगांधियुधि विजित्य मुक्त्वा राज्ञे २९ भौमात्पातिः सत्यशिरः शतधन्वन
लत्त्वा ह्युवाह सविनुष्क हतापरेशः आवृत्य राजतनजां सुजहार कृष्णः सत्यां स्वयंव
राहेऽवृषभान्दमित्वा ३० केकयराजतनजां सुजहार भद्रां श्री लक्ष्मणामपि बलमद्र
वरेः सतां च भौमं विजित्य सवलं युधि षोडशस्त्रसंघेनित्ये च षोडशसहस्रवरांगनाश्च ३१
भौमेकृत्यास्तरतरुं च समानमधर्मी शक्रं विजित्य सजहार कलौ मित्रैः योत्वकमागांव वि
जघान वलेन गोमूत्रावाणस्य वाहूनिचये शतधाच्छिनत्सः ३२ तेनोग्रसेन कृततां
वेवजगाम त्विजेतुं संप्रेषितो निजसुतः किल शंवरारिः यो ज्ञागतो भुवि विजित्य नृपा
ल न्समस्तान् श्रीकंठमापतयेऽवनमोस्तुतस्मै ३३ नारद उवाच प्रसन्नः श्रीहरिः
कार्हेमैः कुंडले कटकानि च हीरामणीगजान्स्वान्दत्तोऽतिप्रमो महामनाः पुरोमन्मथ
शास्त्रिन्याः पतिः संवत्सरो महान् प्रद्युम्नाय वलिं प्रादात् नमस्कृत्य प्रजापतिः अथका कृ॰ ष॰
५५

हेमिमहाबाहुर्दिव्यकामवनेयथे जनेरगम्यगम्यंप्रजापतिदुहितृभिः सेंद्रैमन्मथा
क्रीडेइतनेकामास्त्रतेजसा नारीसंसेव्यपतति च्युतगर्भानुवत्सरं तस्मात्कामवनाद्विनि
र्गतः श्रीपुष्पधन्वान् पंचसायकः पीताम्बरः श्यामतनुर्मनोहरः ततानकोदंडगुणाद्धा
निस्मरः ३८ यदास्तेनाथयादवपुंगवाः स्वतःसमेत्यकाः साम्बगजापदानिभिः निपेतुराशा
त्किलकामविह्वलास्तद्बाणवेगस्यनवर्तनेभवेत् ३९ अथास्युकादेमोजगादीश्वरेश्व
रः प्रलीनतामापततेलजलेयथा सद्योविलिसमभूरेद्वोससैन्यकाविजायपरान्वत
विनिर्गमिष्यते ४० इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांविज्ञानखंडेमन्मथदेशविजयकेतुमा
लखंडविजयनामैकत्रिंशः ३१ श्रीनारद उवाच अथ काश्मीरमहाबाहुः केतुमालंवि
जित्यसः भद्राश्वंप्रययौधन्वीखंडयोगसमन्वितम् १ यस्यसीमागिरिः साक्षान्मन्दरोगंध
मादनः सीतानाम्नीयत्रगंगा [illegible] हतीपापनाशिनी २ वेदचोत्रेमहातीर्थे सर्वपाप
प्रमोचने हयग्रीवोमहाबाहुर्यत्रसन्निहितोहरिः ३ भद्रश्रवाधर्मसुतस्तस्यसेवां
करोतिहि गंगातीरेसपुलिनेप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ४ वभ्रुःशिखरव्यूढाः हेममा
वरमनोहराः भद्रश्रवाधर्मसुतोमहात्माभद्राश्वदेशाधिपतिर्महौजा प्रद्युम्नदेशागीकृ
त्यननाममक्त्यादत्त्वाबलिंकृष्णसुतायचाह ५ भद्रश्रवा उवाच त्वंसाक्षाद्भगवान्स्व
न यंतः परिपूर्णतमः स्वयं साधूनांरक्षणार्थायजगज्जातोविनिर्गतः ६ भगवान्कंसावरोदे

त्वाः सर्वे जितस्त्वया तस्य भ्राता महादुष्टः कनीयानुत्कचः स्मृतः ७ गोकुले कृष्णचंद्रे
ण मार्गितः शकटे स्थितः तस्य भ्राता महादुष्टो ज्येष्ठोऽस्ति शकुनिः स्थितः नेतुं योग्यस्त्व
या देव नान्यैरपि कदाचन श्रीप्रद्युम्न उवाच कस्य वंशसमुद्भूतः शकुनिर्नाम दैत्य
राट् कस्मिन्पुरे स्थितिस्तस्य बलं किं वद धर्मज ९ भद्रश्रवा उवाच कश्यपस्य प
त्नेर्दित्यामादिदैत्यौ बभूवतुः हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजस्तथा १० हिरण्या
क्षस्य तस्यापि बभूवुर्नव पुत्रकाः शकुनिः शंबरो हृष्टो भूतसंतापनो वृकः ११ काल
नाभो महानाभो हरिश्मश्रुस्तथोत्कचः देवकूटाद्दीणो हि जठरस्य गिरेरधः १२
पुरी चंद्रावती नाम दैत्यानां दुर्गमंडिता शकुनिस्तत्र वसति भ्रातृभिः असुरावृतः १३
यदा यदा हि मृतिभिर्यज्ञारंभो भवेदिह तदा तदा हि तेनापि भंगः कार्यः प्रयत्नतः १४
पुरंदरस्यापि हि यो रत्नमुच्चैःश्रवाः स्मृतः आहृतस्तेन बलिना कामधेनुः सुरद्रुमः
१५ यस्माच्च संति शक्राद्या अद्रिस्नाः सात्वतां पते जेतुं योग्यस्त्वया देव वरदः कूटेत्या
पुंगवः १६ त्वया जितं जगत्सर्वं भक्तानां शांतिकारिणा १७ प्रद्युम्नाय नमस्तुभ्यं
चतुर्व्यूहाय ते नमः गोविप्रसुरसाधूनां छंदसां पतये १८ नारद उवाच एवं नमः
संप्रार्थितः साक्षात्प्रद्युम्नो भगवान्हरिः देवाय भद्रश्रवसे माभैष्टेत्यभयं ददौ १९
अग्रे कार्ष्णिर्महाबाहुः स्वसैन्यपरिवारितः पुरीं चंद्रावतीं गंतुं प्रस्थानमकरोत्तदा कृष्ण

तदा १९ मन्मरवाक्कुनिः श्रुत्वाग्रागकं तं यद्वृत्तमं दैत्यानां सदसि प्राह मूलमह्यम्य
दैत्यराट् २० शकुनिरुवाच दिस्यादिस्याद्दिशत्रुः प्रद्युम्नोत्र समागतः जेतुं योग्यो
मया दैत्या भ्रातरं मयमास्त्रिवागतः २१ भ्राता मे शंबरो नाम येन पूर्वं च मारितः तस्मात्तं घात
यिष्यामि प्रद्युम्नं यदुभिः सह २२ तस्माद्घातबलं तस्य विध्वंसं कुरुतासुराः पश्चात्पुरं द्वा
रकां घातयिष्यामि निर्जरान् २३ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्य दैत्यैः सोमहाब त्यो
लः प्राययौ सन्मुखे योद्धुं दैत्यकोटिसमावृतः २४ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाल्लीलामानुष
विग्रहः महत्या सर्वसेनाया गदयाक्रम्य चकार ह २५ गदां चैवोर्वतमानोऽनिरुद्धो धन्वि
नां वरः ग्रीवायामर्जुनः पृष्ठे सांबो जांबवतीसुतः २६ पादयो रुक्मयो यानन्नार्यस्थितो दी
प्तिमद्भद्रो कार्ष्णिमैः साक्षात्तद्दुर्दरे पृष्ठे भानुर्हरेः सुतः २७ बभूव तुमलं युद्धं सीतां गंगा
तटे च दैत्यानां यदुभिः साकं मध्यो नाम संधिमिर्यथा २८ बाणौघैः शूलैर्भ्रांतैः
भिंदिपालैस्तोमरर्ष्टिभिः वध्यमानाः सर्वे धारामिरिव वारिदाः २९ रजोधसूर्यचा
काशं सैन्यपादसमुत्थितं रजस्वारणं च यथार्वीरदाः प्राहुरद्भुताः ३० वृकोदरः
निलोत्पलध्यो वह्निनोत्पादयेव च महायशाः बभ्रो वह्निः वृष्टिमिव दशमः स्मृतः ३१
मित्रविंदात्मजो दीप्तेते पृषध्रदीनवैः सह बाणांधकारे संजाते वृकोनाम महरेः सुतः
३२

ग.-शे सर्वेषामेव ततः श्रान्तो धनुष्टंकारयन्मुहुः देवान्विभेद वाणौघैः कुवाक्यैर्भित्रतामिव
दे.-त्रि ३३ गजान्तुरगान्हत्वा श्रीरान्पातयामास भूतले निपेतुः छिन्नकवचाः पादरणाङ्ग- छिन्नै
५७ णे ३४ केचिद्वाणैर्भिन्नपादाह ताव्वातहताइव मुधो मुखा ऊर्ध्वमुखा वाणौघैश्छि-
न्नवाहनाः ३५ रेजू रणाङ्गणे राजन्नाण्डजा इव हताः छिन्नमस्ता गजा वाणैः पतिता
रणमण्डले ३६ विरेजुः स्फटिकाविद्धाः कूष्माण्डशकला इव ते देवहूहः संप्राप्तः सिंहा-
रूढो महाबलः ३७ विभेद शक्रचापस्य सज्जनीर्दशभिः शरैः चतुर्भिश्चतुरो वाहान्हत्वा
भ्यासूतध्वजौ त्रिभिः ३८ रथं च वाणैर्विंशत्या विभेद दनुजाधिपः छिन्नधन्वा ह-
कोमध्वा हताश्वो हतसारथिः ३९ अन्यं रथं समारूढो धनुर्जग्राह रोषतः तावत्ता-
स्य धनुर्दैत्यश्चिच्छेद समरे शरैः ४० तदा गदां समादाय शक्रो कोपादवप्लुतः ततो दु-
र्द्धर्षं चास्य दैत्यपरिष्ठितं पुनः ४१ सजोहूहः क्रोधसंपूर्णः समुत्पत्य रणाङ्गणे ग्रेन
कोन्यातयामास नर्दैर्वर्दन्तैः करैरपि ४२ हुंकारैर्भीषणो रूक्ष्व ज्वालालोलजिह्वः स्फुरत्सटः
शक्रं संपातयामास शरभो दण्डकरी यथा ४३ गृहीत्वा तं शक्रो दोर्भ्यां पातयित्वा मही-
तले तस्योपरि नर्दंस्तस्थौ मल्लो मल्लं यथा रणे ४४ उत्पतत्ते पुनः सिंहश्चचर्व यतत-
देवलात् ततो दुर्मुष्टिनातैर्विमित्रविदारितमनो बली ४५ तस्य मुष्टिप्रहारेण केशरीप
कु.ध्म
५७

चेतोगतः ततः क्रुद्धो हृष्टदैत्यः स्थले चिक्षेप सत्वरं ४६ स्थले स्फुटं महोल्काभंची
छेदरुद्रस्मिनाद्यकः तोलम[illegible]याते उग्यारा राजन्यकर्णी नेगरुडो यथा ४७ हृष्टोपि त्वाम
सिनो त्वा नाद्यनवे महाबलः गृह्यानते हकेमद्धिं कंपयन्व‍स्य घातले ४८ खड्ग
ञ्कोशोते खड्गं उपधाय ह्रकावली कंधरे स्वेन खड्गमानेन तताड स्फुरद्रुषा ४९ खड्गा
च्छिन्नं शिरस्तस्य पतितं भुवि मैथिल रेजे कमंडलमिव सकरीटं सकुंडलं ५० हते
तेन दानवेंद्रे तु शेषाः सर्वे पलायिताः भयात् राम महाराज मनुष्वब्रह्मावर्तानुरी ५१ देवदुं
दुभयो नेदुर्नेदुः रंभयस्तथा श्रीवृकस्योपरि सुराः पुष्पवर्षां प्रचक्रिरे ५२ इति श्री
मद्भगोचार्य विश्वजित्खण्डे चं हृष्टावत्युः हृष्टदैत्यवधः ३२ नारद उवाच हृष्टे निव
तिते श्रुत्वा शकुनिः क्रोधमूर्छितः आत्मसंभवयामास देवानां भयकारकान् १
भूतसंतापनो नाम गजमारुह्य निर्गतः वृकः खरं समारुह्य कालनाभोष्ट्रकं
२ महानाभो मत्तमग्निं हरिश्मश्रुः तिमिंगिलं वेनयंते रथे जैत्रे मयदैत्य विनिर्मिते ३
पंचयोजनविस्तीर्णे सहस्राश्वनियोजिते मायामयकामगे च पताकाशतसंवृते ४
सहस्रकलशाढ्ये च मुक्तादामविलंबिते रत्नमयमणिभूषा हेमशत चंद्रसमोज्वले
५ सहस्रचक्रसंघुष्टे घंटाटंकारमोक्षरे आरुह्य शकुनिः सद्यो योद्धुकामो निर्य
यौ ६ सहोतो हि भिर्हीरश्मिभिर्दैत्यानां मैथिलेश्वरः धनुः स्वने वीरशब्दैरश्वहय

रा

वि

ग॰ वे॰
वि॰ ग्रं॰
५८

दृश्यस्तु नः ७ चीत्कारैर्हस्तिनामाशामंडले च जगर्ज्जेह दैत्यसेनाप्रयाणेन चकंपे मंड
लम्भुवः ८ निपेतुर्गिरयोऽनेकाः विचेलुः सिंधवोन्नृप निपातितागत्वा देवं बभूवास्य
मरावती ९ ततोऽनन्यमोषां हृष्टाप्रसन्नमुग्धो धन्विनां वरः वल्लीदोर्धरसाकरः कार्मुकं
प्राहेदं पदं भगवान् १० श्रीप्रद्युम्न उवाच इदं शरीरं मम विपांच मोतके फेनोपम
ल कं मे गुराणादि निर्मितं गतागते का विशंका राधि हि वुधान शोचंति यथाधिकं कृते ११
गच्छंति चोर्द्धं किल सात्विका जनाः मध्ये च तिष्ठंति हि राजसा नृपाः अधः प्रगच्छंति हि ता
मसा परं मूढाः कुसंगेन विचरंति कर्मभिः १२ विभेत्यपि वा किल सर्वतो यथा नेत्रभ्रमे रणा
चलतीव भूर्यथा तथा च सर्वं मनसा कृतं जगत्का चैव भेकं ह्यमकस्मा हतो यथा १३
यथा स्तुरवं मंडले वर्त्तितो ज्वलं तथास्ति शातोलनरकं सदानंदे यथामरणा कृतं सर्वत्र
भिः कृतं स्मरे ... त्यजेत्तत्सवत्परो जनः १४ क्रतो गुरोर्देहगतो घनावली रात्रि
दिने यातितथा जनः स्वयं दृश्यं च यच्चात्र हि किं चरस्तितद्यथा व्रजेन्न दृष्ठति यथा से
यमः १५ दृश्यं यथावस्तु पदेल्लकया तथा पारंगतेर्किं ह्युदुपप्रयोजनं विधाय
मार्गं विचरेत्तपस्विवत्यं पश्यं हि सर्वत्र हरिं परेश्वरं १६ यथैव दूरे को जलपात्रवीं
दृष्टो यथाग्निरेको विरतः समिच्चये तथा परात्मा भगवाननेक से तदेवहि स्यात्सया
ग कृतेषु देहिषु १७ यो ज्ञानानिष्ठोतिविं गमाश्रितः श्रीकृष्णभक्त स्वनपदाकोपि

नै
यः स्तयोर्वनेचापिगृहेगृहेवनेस्थशेतितौतेयगुणोत्सर्वेतः १८ ततोमुनिस्था
श्राप्तनेन न्यगमन्यरात्परस्थविमसदानंदमयल्लबालवत् देहनपश्यत्सुतमवकारणाद्द
तेचवासोमहिरामसंधवत् १९ सूर्योदयेस्ववेतमोविलीयतेमदृश्यतेवस्तुगृहेयथा
मेनैः ज्ञानोदयेऽज्ञानतमःपलायतेसंप्राप्यतेब्रह्मपरंतेनोयथा २० यथैवहियानगाचव
यकृद्वर्त्मभिर्नीनेयतेर्थीनिगुणाश्रयःपरः एकंमतंतस्यपरस्यधामततंतथा
मुनीनांकिलशास्त्रवर्त्मभिः २१ परंपदंकेपिवदंतिवेदमवेकेव्याप्यवैकुंठपदंपरं
परे शांतिचयत्केपितमःपरंबृहत्कैवल्यमेवेपरमेचधामके २२ यदक्षरंकेपि
विशंवदंतिगोलोकमात्रेप्रवदंत्यथापरे केचिद्विकुंजेनिजलीलयाच्युतेमा
प्रांतिकृष्णमस्यपदंचतज्ज्ञानिः २३ श्रीनारद उवाच इतिकादंबिवचःश्रुत्वास
वैयादवपुंगवाः शस्त्रंजगृहुश्चैत्यातज्ज्ञानेधैर्यवर्द्धने २४ बभूवतत्रमलयुद्ध
दैत्यानांयदुभिःसह सीतागंगातटेचारुक्रौरकृत्सोकपिभिर्यथा २५ रथिनोर
थिभिस्तत्रपत्तिभिःपत्तयोन्वय अश्ववारेरश्ववाराश्चयुयुधुश्चगजागजैः २६
केचित्कदीर्घाउन्मत्तामहामात्यैःप्रणोदिताः गोरीह्वाइवदृश्यंतेमुक्तानांमेघडंब
रैः २७ शुंडादंडैःस्फूत्कारैःसचीत्कारैःसबृंहलैः पातयंतो[illegible]रथानश्वान्वी
रान्नराजन्नरणांगणे २८ कांश्चित्तमर्दपादाभ्यांसंविदार्यकरेदृढैः सहताश्च

ग. सं. गत्वा राजन्स्वधावंतो रक्षोगणान् २९ स यत्नात्सुरगा राजन्नस्त्वा वीर प्रणोदिताः उल्लं
वि. श्री. घयंतोथरथान्गजान्कुंभांतरे गताः ३० केचिदश्वे महावीरः शक्तिहस्ता मरोत्कटाः
५९ जघ्नुर्गजस्थान्नृपतीन्सगेहाइव समाप्यान् ३१ अश्वारूढाः केचित्ते नो विदार्य वि
निर्गताः खड्गवेगैः पद्मवने लीलाभिर्वायवो यथा ३२ केचित्सरस्वरसाश्वेहत्व
नेतारणांगेस्ता खड्गैर्जघ्नुर्येथाक्रव्या खुरस्तुभिः पादिता गांवरे ३३ केचित्खड्गैः परश्व
भिः केचित्प्रक्रैः प्रहातयः चिच्छिदुर्निशितैः भल्लैः कलानीशिरांसि च ३४ संग्रा
मजित्कृतहस्तेनः शूरः प्रहरणेरितैः जयः स भद्रो वामश्च सात्यकश्चापरेव च ३५
स भद्रायास्तताह्ये तश्ची हस्तस्यो रमः स्तुभाः सर्वेषामग्रतः प्राप्ताः पुरुषुइंत्वा
कुमवेः ३६ प्रतसंतापनोनाम गजारूढो महासुरः यदुसैन्ये महाराजं च कोना
राचकुर्दिन ३७ वाणांधकारे च कृतेभ्रंतसंतापनेनवै संग्राम जित्तदा प्राप्तास्त्री ता
कृत्यमस्य सतोवली ३८ विव्याधबाणशतैके प्रतसंतापनेरशी प्रलयार्णावसंघ
हभीमस्य घट्टनादिनी ३९ धनुर्ज्यां तस्य चिच्छेद प्रतसंतापनोवली संग्रामजि
च्छरिस्वान्यद्गृहीत्वा स्वंतरेष्वभिः ४० सज्जीकृत्वा विधानेन शतं वाणान्समादधे
तेवाणास्तद्वनेद्यो च कवचे लोहनिर्मिते ४१ भित्वा क्षित्वा तनुं तस्य गजं भित्वा वि
निर्गताः वाणप्रहारव्यथितः किंचिद्याकुलमानसः ४२ गजं स्वं नोदयामास रूप
वि ५९

भूतसंतापनोवल्ली ४३ कालांतकसमेनागेदृष्ट्वासंग्रामजिद्बली गृहीत्वास्वमसिं
नीत्वासेजघानेरणांगणे ४४ तस्यखड्गप्रहारेणशुंडादंडोद्विधाभवत् चीत्कारमु
त्कटंकुर्वन्नरक्तंस्रावयन्नकरोत् ४५ भूतसंतापनस्तत्रापुर्वसैन्यंक्षयनागजः।
निवार्ययन्महावीरोघंटानादेनदन्तुरः ४६ नवल्लाक्ततमितोदैत्यैः शृंगेवद्रावती
ययौकोलाहलोमहानासीद्धाजनेवेगतोच्छ्रितो ४७ भूतसंतापनस्खड्गश्रीकृष्णस्य
वल्ली हतं विद्युत्पातिनोरानलोद्भ्रोग्रीष्ममार्तंडवत्स्फुरत् ४८ तदागतंभ्रमदृष्ट्वाचक्रभ
ह्रात्मजोवल्ली स्वचक्रेणमहारजलीलयाश्रातघातकेनतत् ४९ जठरस्यगिरेः शृंगंसमुत्पा
त्यमहासुरः चिक्षेपदृष्टपुत्रायनादयन्व्योममंडलं ५० संग्रामजितबुतंक्षगृहीत्वाभु
जयोर्बलात् तताडुतेनशृंगेणभूतसंतापनेरणे ५१ भूतसंतापनोदैत्यः स्वशृंगंजठर
गिरिं गृहीत्वासंगरेतस्यैतडुढौदैत्यपुंगवः ५२ अनेनघातयित्वामित्वारणाम्बु
देन्तुखात् तस्यौतत्क्षणान्मुखेशोणितस्तद्रुतामिवाभवत् ५३ शैवंतेपर्वतंदैत्यभूतसंता
नेन्मप तताडुगिरेःरणाखेनरणेसंग्रामजिद्बली ५५ जठरोदेवकूटस्सहोगिरीन्द्रस्य
मस्तकेपतितेमेरौमाराध्योवज्रसंघर्षनादितो ५६ भूतसंतापनस्तस्मात्पति
तः पंचतांगतः तज्ज्योतिः संग्रामजितेतलीनंजातंविदेहराट् ५७ श्रीसंग्रामजितः
सैन्येनेदुंदुंदुभयस्तदा इति श्रीमद्गर्गाचार्ये भद्राश्वखंडगमनेचंद्रावत्युपाख्यानेदै

ग.सं.
वि.नि.
६८

त्यवधोनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ श्रीनारद उवाच संग्रामजित्महायुद्धे भ्र
तरेतापनेमृते हाहाकारोमहारोमहानासीद्बृत्सेनामेथिल १ शकुनिर्वृकः का
लनाभोमहानाभस्तथैवच हरिश्मश्रुश्चपंचैते संप्राप्ताः रणमंडले २ कार्ष्णिः श
कुनिनायुद्धं चानिरुद्धोवृकेनवै कालनाभेनसांबस्तु महानाभेनदीप्तिमान् ३
हरिश्मश्रुश्चप्रद्युम्नो रणभानुः कृष्णसुतोबली सर्वेषामग्रतः प्राप्तोऽनिरुद्धोध
न्विनांवरः ४ विमेदबाणैर्दैत्यान्सर्वान्दैत्यांत्रोयथागिरीन् अनिरुद्धशरैर्दैत्या
श्छिन्नपादाश्मजानवः ५ निपेतुर्मूर्छिताभूमौ हृताबातहताइव अनिरुद्धशरैः
हस्तिनांवराः स्तोत्रोः संछिन्नामेघडुंवराः ६ छिन्नकुंभाः भिन्नशुंडाः पतितारणमंडले रु न्न८
रुणार्ताः छिन्नकर्णाः शैलावज्रहताइव ७ द्विधाभूताः गजाः पेतुः स्फुरत्कादम्बर
कंबलाः करिणांभिन्नकुंभानाम् मुक्ताः रेजुः स्फुरत्प्रभाः ८ बाणांधकारे संजाते रात्रौ २२
तारागणाइव मध्यवर्तिनः केपिवीराः अनिरुद्धशराहताः ९ कपित्थफलानीव
हस्ताग्रे उग्रतानिच ससामांत्रेणगजेंद्रैर्दैत्यानांवाहिनीभृशंच १० नदीवभूवसंग्रामे
भीषणारक्तजलसंवाता दृश्यन्ताहाचोद्भ्रुत्सुरकबंधाश्वाद्दिककच्छप ११ शिशुमाररथाः
केशशैवालाभुजंगसर्पिणा करमीनामौलिरत्नहारकुंडलशर्कराः १२ शस्त्रमुक्ताः
शतशंखचामरध्वजसैकता रथांगावर्तसंयुक्ता सेनाद्वयतटावती १३ शतयोज

कृष्ण
६८

नविस्तीर्णावृषैर्वेत्रस्तोमयथा भ्रमभ्याभैरवा भूता वेताला योगिनस्तथा गताः १४
अट्टहासं प्रकुर्वन्तो नृत्यन्तो रणमंडले पिबंतो रुधिरं शश्वत्कपालेन नरेश्वर १५
हरस्य मुंडमालार्थं जगृहुश्च शिरांसि च सिंहारूढा महाकाली डाकिनीशतसंवृ
ता १६ भक्षयंती रणे दैत्यानट्टहासं चकार ह विद्याधर्यप्सरस्त्ववरस्या गंधर्व्यो प्सर
सस्तथा १७ तत्र धर्मं परित्यज्य तान्वीरान्वव्रिरे देहरूपिणः परस्परं कलिरभूत्तासांप
त्यर्थं सुवीरे १८ ममानुरूपो नायं वइति क्रोधेन तत्र तत्सा केचिद्दीना धर्मपरा रणांगना
त्रांगलिताः १९ यष्टुर्विहृत्य परे दिव्यां भित्वा मार्तंडमंडलं २० अनिरुद्धभयाद्देहस्थाः केचि मेरु
द्दैत्याः पलायिताः केचित्त्यक्त्वा रणं तस्मात्कांदुर्दुदुवुस्ते दिशो दिश २१ तदा कूष्मांडको म
हादैत्यः खरारूढो भयंकरः आजगाम नदन्युद्धे धनुष्टंकारयन्मुहुः २२ अनि
रुद्धस्यापि चापं तज्जवेन सहितं तेन प चिच्छेद दशभिर्बाणैर्दैत्यकोपि रणदुर्मदः २३ ॥ श्रा
। छिन्नधन्वा निरुद्धस्तद्गृहीत्वा यद्धनुः परं चिच्छेद दशभिर्बाणैर्दैत्यकाचापमहाब
लः २४ कूष्मांडकः [illegible] ज्वलन्मुद्गरमुद्यम्य प्रस्फुरित्ताधरः ललाटे [illegible] निरुद्धे
धन्विनां वर २५ दैत्य उवाच उवा अद्यैव त्वां हनिष्यामि [illegible] विक्र
मं त्वया सेना हता मे [illegible] पश्य विक्रमममद्भुतं २६ अनिरुद्ध उवाच येवदंति मुखेनेह
ते कुर्वन्ति न किंचन अद्यैव त्वां हनिष्यामि पश्य मे विक्रमं परं २७ न चेत्त्वां घातयिष्ये

ग.सं. ष्यामिश्रृंताङ्कुपश्येमम विभ्रमोकृमावाल्लानोहत्वामेस्याद्दिहेवहि २८ नारद उवाच
वि.जि. वकोपिकृपर्यहत्वा खरारूढोमहाबलः जेयानतं त्रिशूलेनानिरुद्धंघुल्मिनोवरं
६१ २९ नकुलेनामहस्तेनगृहीत्वाकार्ष्णिनेदनः ततोडसहसाराजन्नवृकंदैत्यमहाब
लं ३० त्रिशूलंतमपेभित्वाविनिर्गतं सस्वयंगोमयचर्मचपलवविदेहराट् ३१ ख
रलुपचतमाशोहवृकःसमर्छितोभवत् पुनर्हकःसमुत्थायगृहीतोगदो ३२ च लामह ५
रीयामासमहसाज्ञानिरुद्धरथवलात् प्रद्युम्नःशतधारेणखड्गेनअजदयन्वेक्षे ना ६
ल० द भिंदुरेणाप्रुशेयचोयथारूपा ३४ तदाभिवमन्नोदैत्यःवड्डामार्कपय
न्नेवे विस्तीर्णवदनेकृत्वालोललज्जिह्वमयंकरं ३५ करालवक्त्रदंष्ट्रःप्रवि
गील८ न्नाकाशदैत्यपुंगवः तिमिंतिमिंगिलइवप्रासत्कार्ष्णिनंदनं ३६ दैत्योद
रेकृष्णपौत्रःश्रीकृष्णानुकंपया नममारमहाराजकार्ष्णिर्मीनोदरेयथा ३७
वकोदरेयथाकृष्णोयथागोपानधायासुरे वकोदरेयथाकेसायथवृत्रोदरेहरे
रा ३८ हाहाकारेतदाजातेयदुसैन्येविदेहराट् गदोगदोसमाराघवलदेवानु
जोवली ३९ ततोउमस्तकेदैत्यंवृकंनाममहाबलं तदाहतशिरोदैत्योरेजेहत
नविंदुभिः ४० गरिकजलधाराभिर्यथाविंध्याचलोनृप फाल्गुणाःस्वमसिंहो
नीत्वातत्पार्श्चोजसाहरत् ४१ छिन्नांघ्रिःसपपातोर्व्यां छिन्नपक्षोयथा॥ कृष्ण
६१

गिरिः अनिरुद्धस्तद्बुद्धरेभिल्लाख्यस्तु तन्निर्गतः महारतपर्क्षरोचाश्च यथा वज्रेण वृत्र
उप हा ४२ तदा जयारावो यदुसैन्ये च भूद्वह देवदुंदुभयो नेदुर्नरदुंदुभयस्तथा ४३
अनिरुद्धोपरि सुराः पुष्पवर्षाणि चक्रिरे कथितं ह्यद्भुतं चेतत् किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ४४
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे वृकदैत्यवधो नाम चत्वारिंशोध्यायः
बहुलाश्व उवाच अहो अत्यद्भुतं युद्धं येन प्रद्युम्नना कृतं वृके हते महादैत्ये किं बभू
व रणे पुनः १ नारद उवाच वृकदैत्ये हते वीरः कालनाभो महासुरः क्रोधारूढो रणं
आगात् टंकारयन्मुहुः २ अक्रूरं बाणविंशत्या गदं च दशभिः शरैः अर्जुनं दशभि
र्बाणैः युयुधानं च पंचभिः ३ सप्तभिः कृतवर्माणं साम्बं बाणशतेन वै अनिरुद्धं
बविंशत्याहत्वा निमेते च पंचभिः ४ स एवं च शतबाणैश्च विव्याध समरे सुरः तद्बा
णैः सरथा वीराः बभ्रमुर्घटिकाद्वयं ५ हयाश्च पंचतां प्राप्ताः शूरीभूता रथाश्च
ते तद्धस्तलाघवं दृष्ट्वा प्रसन्नो रुक्मिणीसुतः ६ कालनाभस्तदा पद्भ्यां पातयामास
तरे प्रद्युम्नः स्वधनं नीत्वा बाणमेकं समादधे ७ कोदंडमुक्तो विशिखस्तत्क्षणाद्दैत्य
देहं घ्यन्संस्तमं भ्रामयित्वा सवैलोकेशतयोजने ८ आकाशात्पातयामास सस
हेमीमनाद्रिवत् प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाद्द्वितीयं बाणमादधे ९ सोपि बाणं समुन्नीय ग
कालनाभं महाबलं भ्रामयन्पातयामास तयामास चंद्रावत्यां बलात्पुरि १० कालना

ग.से.
कि.खि.
६२

मः प्रपतितः किंचिद्व्याकुलमानसः गृहीत्वा च गदां गुर्वीं लक्षभारविनिर्मितां ११
रत्नांशाद्धि यद्दुर्वलेपो घ्राययामास दैत्यराट् गजानरथानश्वान्वीरान् गदया वज्रकल्प
या १२ पातयामास वेगेन महावातो यथा तरून् कांश्चित्कराभ्यां प्रोद्धीय चिक्षेप
गगने बलात् १३ एवं राज्ञि निपेतुः कोटिशो न्बेधापला उत्र १ समदागदां समासाद्य सं
बोधं ववतीसुतः १४ ततो उमंर्द्धि तदैत्यकालनामा महासुरः १५ तयोर्युद्धमभूद्धोरं
गदाभ्यां रणमंडले विस्फुलिंगान् दूरं त्योहीगदेचूर्णीबभूवतुः १५ अन्यां गदां
समासाद्य तस्थितः समरे च तौ कालनामा तदा प्राह सौरजां ववतीसुतं १६ एकेना
पि प्रहारेण त्वं ये यो गो सि मामनूप एकेनापि प्रहारेण हन्मि त्वां नात्र संशयः १७ ए
वं प्रहारं कुरु मे इति सा वो वदडूतो कालनामा प्याग गदया सौवमसुद्धि ततो उह १८
गदे वरिंगदां नीत्वा सो बोजोववतीसुतः जघान गदया दैत्य कालनामकः स्थ
ले १९ गदासंभिन्नहृदयः उद्वमन्रुधिरं मुखात् प्रपपात महीपृष्ठे वज्राह
त इवाचलः २० अभ्र जयजयारावः साधु साध्विति तान्परे ववं दुंदुभयो नेदुर्नर
दुंदुभयस्तदा २१ सौवसेनापपि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे विद्याधर्यः पश्चगंध
र्वीं ननृतुः स्वर्गजगुस्तदा २२ इति श्रीमद्गर्गाचार्य्य चेट्रवत्तु पाख्याने कालना
मवधो नाम पंचत्रिंशोध्यायः ३५ श्रीनारद उवाच कालनामेघपतिते

कृष्ण
६२

महान्कोलाहलोभवत् उग्रास्ततोमहानाभोदैत्यः प्राग्नेयरणांगणे १ सस्रजदाग्नेयम
स्त्रंहंसोमायावीदैत्यपुंगवः तेनाग्निनाभस्मिहतोजज्वलस्सर्वदिशोदश २ वीराणां
केचुकोष्णीषाकटिवेष्टांगरक्तकाः प्रजज्वलुर्महाराजसंग्रामेजपुष्पप्रतलवत् ३ समुद्रा
वह्नेर्विभवैः पीतारुणासितासितैः हरितैरसितैर्वर्णैर्न्यस्तैः काश्मीरजैरपि ४ हेम
रत्नखचितैश्चक्कवल्लैः सहिताः गजाः प्रजज्वलुर्मध्येरामेन्द्रहसैः शैलाइवाग्निना ५
शरखारत्नैः स्वामरैस्सहारैर्हेमपरिष्कृतैः उत्पतंतोहयायुद्धे मृगाइवदवाग्निना
६ ध्वजानांपाटिकाभिस्वपताकैर्हेमदामभिः ज्वलंतस्सरथारेजुः शृंगारागिवदवा
ग्निना ७ सैन्येभयातुरेदृष्ट्वादीप्तिमान्कृष्णनंदनः मायावह्निप्रशांत्यर्थंपर्जन्या
स्त्रंसमादधे ८ वाराणान्निर्गतामेघाः सांवर्तकगणाइव ववृषुर्जलधाराभिर्न
दंतोभैरवंरवं ९ आसीत्तामहाराजप्रावृट्कालोभवन्निवो पुंस्कोकिलास्समयूराः हंसा...
सरसादयः १० मंडूकाः प्रजगुर्गीर्भिः प्रातकामेघदर्शने इंद्रचापेनदामिन्यामे
ष्योल्लिंद्रधोभोनभः ११ इत्थंशांतिंगतेवह्नौमहानाभोमहासुरः प्राहिणोत्त्रिशतं
स्थूलखड्गादीप्तिमतेत्वरं १२ स्थूलेसर्वेमेघायातदीप्तिमान्रोहितास्ततः विक
टदंष्ट्रासितांगुष्ठकराग्नेगरुडोयथा १४ दृष्ट्वातेप्राकृतंबाणंमहानाभस्यवाहने दी
प्तिमानस्वनरवैर्जघानरणांगणे १५ द्विधास्मृतःपतितोस्यखड्गसंस्केरके

सं

धरः जगामपंचतांकृष्टो महानाभस्य पश्यतः १६ महानाभो महादैत्यो गजमारुह्य वे
गतः शुंडलहस्तात्पुनः प्राग्यान्नारदयन्व्योममंडले १७ दीप्तिमानश्वमारुह्य सैंधवं
वेगवंतं क्षितौ तडित्प्रभं नखड्गेन बभौ श्रीकृष्णनंदनः १८ तुरंगः पादिमिर्घातैः नभ्रान्त
नधरणीतलात् रुरोहेगजकुंभांतं गिरिं शृंगं यथा हरिः १९ खड्गेनाशीतधारेण दी
प्तिमान्कृष्णनंदनः महानाभस्य सहसा शिरः कायात्स्वाहरत् २० बाणावर्षी प्रकु
र्वंतीं सेनां तस्य दुरात्मनः जघान दीप्तिमान्वीरो गजं तु पंथं यथा मिनौ २१ केचित्खड्गेन
निहताः शेषा दैत्याः पलायिताः देवा दीप्तिमतो मूर्ध्नि पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे २२ जगुः किं
नरगंधर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः जयशब्दं नेदुर्देवास्तुष्टुवुः श्रीहरेः सुतं २३
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां चेद्वत्तुपाख्याने महानाभदैत्यवधो नाम षड्
विंशः ३६ नारद उवाच महानाभं हतं श्रुत्वा सेनां वीक्ष्य पलायितां दैत्यस्ति
मिंगिलारूढो हरिश्मश्रुः समाययौ १ हरिश्मश्रुर्महादैत्यो रुषा प्रस्फुरिताधरः
उवाच परुषं वाचं यादवानां च पश्यतां २ हरिश्मश्रुरुवाच यूयं सर्वे विभि
न्ना मनुष्याः स्वल्पविक्रमाः शस्त्रैर्न यूयं वीरान्वै पौरुषं किं भवादृशेः ३ भव
तां बलवान्कोपि विना शस्त्रं मया सह करोतु मल्लयुद्धं वै दोर्दंडं येन दृश्यते ४ श्री
नारद उवाच इत्थं दैत्यवचः श्रुत्वा हस्तात्तत्पोद्भटे वपुः सर्वेव भरवुत्तलदीर्घा

प्रणेमतुः परस्परं ५ सर्वेषां पश्यतां भानुः सत्यभामात्मजो बली त्यक्त्वा शस्त्राणि स
हसा तस्थौ कृष्णमश्मरनरो ६ तिमिंगिलात्मजस्तावद्धरिश्मश्रुर्महाबलः न
ख्यातस्तान्मुखो राजन्भुजमास्फोट्य यत्नतः ७ भुजाभ्यां च भुजौ बध्वा नोदन्तौ चक्र
तुर्बलात् दन्तैर्गजाविव वने प्रहरंतौ परस्परं ८ नोदयामास तं भानुः स दैत्यः शोणि त
यत्नाप्तिं तेन गजराजेन्द्रः सिंहः सिंहमिवोन्नमत् ९ ततः पुनः कृष्णसुतो हरिश्मश्रुं महासु
रं नोदयामास चिक्षेप सहस्रयोजनं बलात् १० कंधरे स्वभुजं कृत्वा कंठे चैव विनि
धाय तं भुजेनांसे संगृह्य पातयामास दैत्यराट् ११ भानुस्तस्य पृष्ठदेशेपि सं
निधाय भुजमोजसः गृहीत्वा स्कंधयोर्दैत्यं पातयामास भूतले १२ अथ तत्पुनरु
त्थाय भुजमास्फुट्य तस्य ततः त्वरसंबलेन राजन्मत्तवारणगीर्वाणविव १३ दैत्यो भुजौ
नमानीत्वा भानुं आक्रम्य नंदनं चिक्षेप सोऽद्रिं वायुराकाशे लक्षयोजनं १४
आकाशात्पतितो भानुः किंचिद्व्याकुलमानसः प्रद्युम्नादेशिलां गारुदितः कृप
या हरेः १५ हरिश्मश्रुं संगृह्य दीर्घश्मश्रुं हरेः सुतः भ्रामयित्वा थ चिक्षेप
व्योम्नि स लक्षयोजनं १६ आकाशात्पतितः सोपि किंचिद्व्याकुलमानसः मु
के ष्टिं कृत्वा स्वं कुचे मुष्टिना तं तताड ह १७ मुष्टामुष्टिरणो राजन्बभूव घटिकाद्वयं
निःपिष्टांगो हरिश्मश्रुः स्वर्गतोऽस्थि भानुमुष्टिभिः १८ दीर्घवर्त्मसमुत्थाय माहि

ग·सं· वङ्गानुमर्द्दितिः भानुर्वीरं संगृहीत्वाप्रादिपत्तस्य मस्तके १९ सोपि हुंमे संगृही
वि·त्रिं त्वाप्राहिणोत्तिभानमस्त्रेण हरिश्मश्रुर्महादैत्योयरक्ताक्षः क्रोधमूर्छितः २० गजं
६४ गृहीत्वा भुजाग्रेण तेन भानुं तताड ह भानुस्तं चान्यं गजं नीत्वा गृहीत्वातत्र तेक
रे २१ हरिश्मश्रुर्महादैत्यो गजेनाभ्यहनद्दृढं महत्हीत्कारं कुर्वतं गजं नीत्वा
निपात्यते २२ तद्दृष्ट्वा च समुत्पात्य ताभ्यां भानुं तताड ह भानुमाकाशवागाह
कूर्चेन त्वयुः किलास्येच २३ वरेणाशीवर्द्धनेन धर्मिर्ज्ञितोयं महासुरः इति श्रुत्वा
वचो भानुर्धावन क्रोधपूरितः २४ संगृहीत्वा भुजाभ्यां तं पादयोः भ्रामयन्नुरुः
भ्रामयित्वा महाराज सर्वेषां पश्यतां सतां २५ पातयामास भूपृष्ठे कमंडलुमि
वार्भकः भुवान्तं हि वै समुत्क्षीय समुत्पात्य करेजसा २६ तताड मुष्टिना मूर्द्धि
हरिश्मश्रुं महासुरं तदामृत्युगते दैत्ये हरिश्मश्रुमहासुरे २७ देवदुंदुभयो
नेदुर्नेदुर्दुंदुभयस्तथा जयमंत्रयजयशब्दो ननृतुर्देवनायकाः २८ प्रस
न्नो देवताराजन पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे इत्थं श्रीकृष्णसपुत्राणां विक्रमं परमा
द्भुतं २९ मयाते कथितं राजन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३० इति श्रीमद्गर्गाचा
र्य· चेद्वावत्युपाख्याने हरिश्मश्रुदैत्यवधो नाम सप्तत्रिंशः ३७ वङ्गला
श्व उवाच हरिश्मश्रुप्रादिकानाथतूनरतान्न्यत्वा महासुरः शकुनिः किं हरम

६४

चकारा यन्नेव वैदेतन्मानिसन्नम १ श्रीनारद उवाच हरिस्मरणमाहात्म्यं ते राजन् शकुा
निः क्रोधसर्छितः रंगाग्गतोऽग्ना हृदैत्यान् मातृशोकपरिप्लुतः २ शकुनिस्तु
लि च हेतुलोमा काकेयाः सर्वे भ्रातृतमहद्बलाः महादेवबलेपेन त्रैलोक्यमुत्याहितपृथ
यः ३ कालनाभेन मे भ्राता वासमहद्गमध्ये नयमः न्नितः पूर्वं सोऽपि देवान्मनुष्या
रिहमायितः ४ शंबरः सूर्यजित्सा त्वात्कार्हमैनाशिपुनाजितः उत्कचः
ह्र शक्रजेतापि धौम्येन नगनिपातितः ५ यस्मान्नेव रणः पूर्वं युद्धभीतः पलायि
तः मतसेतापनः सोऽपि मारितस्तच्छुविक्रमैः ६ येन पूर्वं महायुद्धे विक्रमान्नो
षितः शिवः सहकोह्यहमिति भिस्तच्छु मारितः संगरे जनैः ७ महानाभेन मे भ्राता
हिविवायुर्विनिर्जितः मनसेऽयोर्वरे हवेरक्रमारितः सोऽपि सोऽभवत ८ हादेव येनस्वा
लोके जितः शक्रस्ततो वली निपातितः सोऽपि चात्र हरिस्मरणस्मरमानवैः ९ तस्मा
द्यादवीप्रच्छीकरिष्ये शापयमम नरासंघेन शाल्वेन दंतवक्रेण धीमता १०
५ शिशुपालेन मित्रैश्चा भिः सहितो ह्यहं सततं च समाहूते नैवं मृत्युविक्रमैः
११ देवान्नेनेत गमिष्यामि नरणाहुरसमन्वितः काम्यार्थे शंरुद्रस्य वान्हरतो
ताडुरात्मनः १२ सस्त्रीकानमरान्वध्यादितिप्रभेस्तु महाभासुरे वे गोविन्दस्वरसाध्यम्
कं देवसधर्मए वच १३ यन्नप्रा द्वेतितिद्दाच नानातीर्थरयं पुनः हरिष्यामि नेस

देहः कोद्दिव्याभिमुखं ततः १४ धन्याकेसो महावीर्यो देवसेनां विजयी बली -नविद्य
तेषु मित्रलेमित्रेमेवरमः स्मृतः १५ नारद उवाच इत्युक्तो शकुनिर्युद्धे दानवे
शोमहाबलः आययौ दैत्यसहितः प्रद्युम्नस्यापि सम्मुखे १६ महद्वन्द्वः समाल
यललभारसमहुदे मयेनतिमितत्स्याहंकारसुचकारह १७ धनुष्टकारशब्दे
नदिग्गजा बधिरीकृताः निपेतुर्गिरयो नेकाविचेलुः सिन्धवो नृप १८ ननाद
सर्वं ब्रह्माण्डं चकंपे मण्डले भुवः वीरो वरिगता वीराज्यादो षेणातिविह्वलाः १९ र
णाद्दिड्डुडुवुर्नागा उत्पेतुर्त्यो हयाम्बुधे एवं पलायिते सर्वमकस्माद्भयविह्वले २
नदागदा दैत्यो वीरा प्राजगमः स्पर्दनेष्वपिताः धनुष्टंकारयनस्त महाबलपराक्र
माः २१ शकुनिर्देयाभिवीरो विद्याधार्जुनेर्महाहवे गाण्डीवीसरथस्तस्माद्ब्रुत क्रोशे
चपातह २२ गरेद्ववाराविशात्वा शकुनिर्युद्धदुर्मदः चिक्षेप सरथं राजन्नाकाशयन्त्यो
ममण्डले २३ चत्वारिं शक्रोशे वीरो निरुद्धे धन्विनां वरे विद्याधः सरथ राजन्नाकाशयु
न्योममण्डले २४ साम्बो रथो निरुद्धस्य षोडश क्रोशमेस्थितः सावचाशीतिवाणे
स्थतताडशकुनिर्मृधे २५ सा वो पि सरथो राजन्नेवे रसंभ्रमन्नगतः द्वाविंशा
द्योजने मार्गे सपपात विदेहराट २६ कार्ष्णिं समागतं दृष्ट्वा शकुनिः क्रोधपू
रितः सहस्रैर्बाणपटलैः सज्ञघान रणांगणे २७ प्रद्युम्नस्य रथो राजन्नसंभ्रम

नघटिकाद्वये शतक्रोशप्रमाणतोऽयोकमंडलुरिवाहृतः २८ सर्वे विस्मिताः शकुनेर्बे
लदर्शनाच्च देवाः नघुनानाविधैः शस्त्रैर्हत्यमहंगप्रयागजाः २९ गदोर्जुनोनि
रुद्धश्च सांबोजांबवतीसुतः धनुष्टंकाररवं तत्र तेभृशं युद्धे समागताः ३० अष्टकाहमि
महावाहुर्वायुवेगरथे स्थितः धनुष्टंकाररवं राजन्नास्ते गगनमंडले ३१ प्रलयवा
७ वस्य घट्टभीमस्य घर्घनादिनौ धनुर्ज्या शकुनेः काहिभिः चिच्छेद दशभिः शरैः ३२ स
हदेवश्च सहस्राश्च यानूरथे विशिखैः शितैः सारथिं वारणांश्चा पातयामास भूतले ३३
ततो रथं समुत्साय हृयैरन्यैर्नियोजितं अन्यस्तु तं रथं कृत्वा रथमारुह्य दैत्यराट् ३४
सं दधे सज्जनौ राजन् कोदंडे चंडविक्रमः शतवाणान्समाकृष्य तान्निवेगात्स घातोगा
तान् ३५ चापे निधाय कर्णांतमाकृष्य प्राह मन्मथं ३६ शकुनिरुवाच एतैस्त्वां
घातयिष्यामि शत्रुसैन्यमदोत्कटं पश्चात्तेनाहनिष्यामि यदुसैन्यं त्वत्यंतजं सं ३७ ॥
श्रीप्रद्युम्न उवाच सहायवान्कालवलेन देहिनां प्रयाति कश्चित्त्येव र वैमूढं मूढः तथा
वदुःखं च सुखं गतागते घनावलिर्वायुवलेन खे यथा ३८ कृत्वा कर्माणि सिंचति पाति
सर्वतः छिनत्ति हंत्रेरणाय था हि जीवलः तथादिकालः स्वकृतान्जनान्वलिः सृज
त्ययंप्यातिगुरोर्विलेपति ३९ इदं करिष्यामि करोम्यथ्सं चममेदमस्तीति तवेद माकुव
न गेहे सरंवे दुःखभृतः सदुर्जनो लोकस्य हंकार विमोहितोसुर ४० शकुनिरुवाच

ले न

ग॰सं॰ वि॰खं॰ ६६ धन्यस्त्वं राजशार्दूल मुनीनवाग्भिर्विदुवचत् स्वभावो दुस्त्यजो नृणां पृथग्भूता स्त्रि
भिर्गुणैः ४१ श्रीनारद उवाच एवं कृत्वा रणं वन्योन्यं प्रद्युम्नशकुनी मृधे युयुधा
ते महावीरौ शक्रवृत्राविवारुषितौ ४२ इति हृन्त्रोमजानन् विशिखान् सूर्यरश्मिवत् वि
च्छेदकार्ष्णिर्बाणान कुवाक्ये न्न्वामित्रता ४३ ततः भारमयीं गुर्वीं गृहीत्वा महतीं गदां
जघान मूर्ध्नि प्रद्युम्नं शकुनिर्दुर्द्धमदः ४४ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाद् गदया वज्रक
ल्पया काचपात्रं यथा दंडस्तद्भूतां शतधाकरोत् ४५ अहंत्यो रूपवि ह्युत्रिशूलेना ष्य
सुरः पृष्ठे प्रद्युम्नस्य महान्मूर्ध्नि शब्दं ब्रह्मैः समचरत् ४६ त्रिशूलेन हरेः पुत्रस्त्रि
शूलेन शतधा भिनत् कुंतेनापि शकुनिर्व्याहिशात् त्वकिंनां सततः ४७ कुंतेन
विह्वहृदयः किंचिद्व्याकुलमानसः परिघेन हरेः पुत्रं संतताडु रणांगणे ४८ य
मदंडेन तेनापि ताः क्लिराणेन दनो वलो चूर्णीचकार दैत्यस्य परिघं परमाद्भुतं ४९
चंचलोऽसहस्त्राणां स्थानं यमदंडेन भिष्ठिल सारथिं स्यंदनं दिव्यं पातयामास भू
तले ५० सते मृत्युं गते सास्वं चूर्णीभूते रथे न्वच परिघेन च तं दैत्यः स्कंधे कार्ष्णि
ताडह ५१ तस्य पातेन शक्रात्ते सद्योमूर्छापपात ह दैत्यसेनां विवेशाशु श्रीका
र्ष्णिः क्रोधमूर्छितः ५२ निपातयन्महावीरान्व्यनं व्येप्यान रोयथा गजानश्वान् गां
धर्वान्दैत्यांस्तानाततायिनः ५३ दैत्ययादवनजायुद्धे मूर्छितान् निधनं गताः क्ष्म ६६

यमरेउघरं दृष्ट्वाप्रद्युम्नेभीमविक्रमे त्यक्तास्त्वस्वैररागेकेचिदुद्रुवुस्तेदिशोदश ५७
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीविश्वजित्खंडे चंद्रावत्युपाख्यानेऽष्टाविंशः २८
नारदउवाच शकुनिरुत्थायस्वबलंवीक्ष्यपोत्थितं नग्राहसहसाराजन्नलंतमार
मर्दनः १ नैधायबाणांविशिखकोदंडेचंडविक्रमे कार्ष्णिंप्राहरोषराजन्शकुनि
दैत्यराड्वली २ शकुनिरुवाच कर्मप्रधानेजगतीतलेमहत्कर्मैवकर्मैसाक्षाद्दूरी
श्वरःप्रभुः उच्चावचत्वंभवतीहकर्मणातेनैवराजन्विजयःपराजयः ३ गवांसहस्रेषु
यथाहिवत्सकःस्वमातरंविंदतिपश्यतांसतां तथाहियेनापिकृतंशुभाशुभंनरंखु
निघ्नस्तमेवगच्छति ४ नतोविजेष्यामिहदेनकर्मणारिपुंभवंतंशपथःकृतोमया
से मयाकुरुत्वंप्रतिकारमेवतत्येनापिनस्याद्ध्रुविपराजयः ५ श्रीप्रद्युम्नउवाच कर्म ते
प्रधानंयदिमन्यसेभवान्कालंविनातर्हिफलंनविद्यते कृतेचपाकेयदिविघ्नमाकृवि
त्स्नत्वयाविदुःपरे ६ पाकप्रकारेसविपाकसाधनंकर्तापिकर्तारमतःतेन
ज्ञायते वदंतिकर्तारमतःपरेपरेनकर्मकालंमृगाउदैत्यपुंगव ७ योगंविदुःका
विपश्चिताह्ययोगतःकथंभवेत्कोकिलपाकसाधनं सर्वेहियोगम्तेयथाभवत्
कालेनपाकंमनीषिकर्तरिस्थितं ८ योगेनपाकंमनीषिकर्तरिस्थितेकालविधिःसो
ख्यम्तेहयथाभवेत् पाकप्रकारद्युविचारमुद्धरान्नतर्हिपाकस्ययथाप्रसाधनं ९
योगःकर्मविधिःकारकसाराख्येब्रह्मपरमस्तेनहिकिंचित् तत्रमान्त्यपरंशांतमतंये

सा

नविघ्नमखिलं भिदितं स्वे १० शकुनिरुवाच हे प्रद्युम्न महाबुद्धे त्वं साक्षाज्ज्ञानशे
वधिः नवदेशनमातेरोगानरोमातिक्रान्ताथता ११ यत्त्वत्संगसमाद्यवातीकुर्वन्ति नि
त्यशः तेषां हि महिमानं हि नालं वक्तुं चतुर्मुखः १२ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा श
कुनिर्दैत्यो घोरं गात्वं समादधे महारंगाद्यदस्य कामहारकामसंघात्कटाः कोटिशो स्व
निर्गता राजन् करालारोहरूपिणः १४ ते दैत्यं तेवलसंबे स्थूल्कारे मन्तलोगत वी
त्यकारं हिमं महाबुद्धे गरुडास्त्रं समादधे १५ कोटिशो गरुडा बाणान्नीलकण्ठाः क
स्त लापिनः अन्येच पक्षिणो भीमा निर्गतास्य पश्यतः अम्नशङ्करगान्युद्रे दरस्थकान्सहाम्बि
कान् तीव्रतान्तेऽग्रहेहत्यत्ताद्वाणात्तेदृश्यतोगताः १७ दैत्यो धरांशं मायां गांधर्वी सो
प्यकां पुनः पैशाचीं संदधन्नरजन्न शकुनिर्युद्धदुर्मदः १८ तद्बाणान्निर्गताम्स्तास्तया
प्रेताश्च कोटिशः अंगारान्कमुचुस्ते वै करालाः कृष्णरूपिणः १९ ज्ञात्वाथ तामसीं मायां
पैशाचीं मीनकेतनः सत्वास्त्रं संदधे वाणा युद्धकोदीधे हरेः सुतः २० तस्माद्दिव्य निर्गता
राजन् कोटिशो विष्णुपार्षदाः जघ्नुः पिशाचीं तां मायां वस्त्रगीं गरुडो यथा २१ मा
यां दैत्यो तिमायावी गौह्यकीं संदधे पुनः संभूताः कोटिशो मेघाः गर्जन्तो भीमरूपिणः
विरामन्वपरयरुधिरमेधामज्जास्थिवर्षिणः ज्ञात्वाथ गौह्यकीं मायां प्रद्युम्नो भगवान्
हरिः २२ तन्नाशाय महाराज क्रोडास्त्रं संदधे स्त्रिषा तद्बाणाद्युद्धवाराहा निर्गता घा

घोरस्वनः २४ महासिश्चापि चालेनदंष्ट्रयातीक्ष्णया च तान् विदारयन् रणे रेजे वे
तान्मत्तगजो यथा २५ छित्वाथ गोह्यस्त्रैर्मायाऽन्तर्धानं गतास्तदा गांधर्वीं चत
तामायां चकार रणमंडले वुद्भुतहूरूपते तत्र हेमसौधानि कोटिशः २६ वस्त्रालंका
रयुक्तानि वभूवुः पश्यतां सतां विद्याधर्यश्च गंधर्व्यो गायंत्यो नृपतत्पराः २७ मृ
दंगताल वादित्रैर्मोहनीरागमिश्रिताः हावभावकटाक्षैश्च तोषयंत्यो जगन्नृप
२८ मोहिन्यः सुंदरीरामाः श्यामाकमललोचनाः तासां लावण्यरागाभ्यां मोहया
पु तैर्नृपसैनिकु २९ गांधर्वीं मोहिनीं मायां ज्ञात्वा कार्द्दमिर्महावलः संदधे तत्प्रहाराय
र्थं ज्ञानास्त्रं रणमंडले ३० ज्ञानोदये तदा प्राप्ते मोहनाशान्नृपेश्वर नाशं गता या
मायायां मायावी दैत्यपुंगवः ३१ सर्पाहैः पर्वते राजन्हरणाराङ्काछादिते नभः ३२ अं
वै धकारो महत्त्वं चांदन्यान्नत्युडुगणैरिव रणधूस्तागिरोलास्त्यो निकवंधसुधरा
णीच ३३ गदापरघनिस्त्रिंशभुशलादीनि सर्वशः अवर्षं छूच्छुः शैलाः मेघाइ
वविदेहराह ३४ रक्षोगणाः शूलहस्ताः क्रोधिमिंधोवादिनः यातुधान्या
श्च शतशो भक्षयंत्यो हि पान्हयान् ३५ सिंहव्याघ्रवराहाश्चाविरूपंते रणमंडले
महेदंयंतो नवैनागांश्च वयंतो तरून्नि वै ३६ पलायमाने स्ववले दृष्ट्वा कार्द्दमिर्महा
वलः जेठेतो राक्षसीं मायां न सिंहास्त्रे समादधे ३७ आविर्भूतो हरिः साक्षात्र

ग·सं· वि·खं· ६८ सिंहो रोरुहत्पुच्छः स्फुरत्सटोल्ललज्जिह्वो नखलांगूलभूषितः ३८ चलद्वालो
भीषणास्यो हुंकारैरतिभीषणः सिंहनादं चकारोच्चै रणस्थितो रणमंडले ३९ नना
दितेन वृत्रस्तु सप्तलोकैर्विलैः सह चिचाल दिग्गजास्त्रासं जग्मुः खंडमंडले ४० ग
हीत्वा हयवरैः शैलान्स पदातीन्खरैः खरैः ४१ पातयामास सुभ्रूणां दैत्यानां च प्रव
श्यतां रक्षोगणान्स लांगूले हीत्वा पातयामास वेगतः ४३ चिक्षेप गगने विक्रमस्त्वेवा
नदेद्धेनुनः नाशं गतायां मायायां राक्षस्यां स्कंधरीस्थितः ४४ शंखदुंदुभिविजय
देवैर्दिव्यैर्जयस्वरं शुभं जयजयारावो दुंदुभिध्वनिमिश्रितः ४५ मरुत्पुत्रस्तोप
व दिष्टाः पुष्पवृष्टिं प्रचक्रिरे स्वमायायां निर्जितायां शकुनिर्दैत्यपुंगवः ४६ सर द
थैः सैनिकैः सार्द्धं तत्रैवांतर्हितो भवत् मायां चकार दैतेयी भयदैत्यप्रदर्शितां ४७
हलिसृष्टा ससमं धारां वर्षतां तितडित्स्वनाः सावर्तकगणा मेघा व्याज्जगर्जुः पश्यतो
सतां ४८ तद्गणानां प्रसमद्भ्रास्त्रं चंडवातेन वेपिताः क्षोभितास्तु निःसंघवादैः
प्लावितं मरुद्भ्रहाः ४९ भूमंडले सजनितेन प्लावितं चात्मनिःसमं दृष्ट्वा यथा यादवाः
सर्वे प्रापुस्तत्र भयं परं ५० वर्द्धतो राम कृष्णेन तु विस्मृत्य स्वपराक्रमं तदा मात्रेण
राजेन्द्र कृष्णोऽभूत्ताः पराजिताः ५१ तदाकार्ष्णिर्महाबाहुः कोदंडं चंडविक्रमे बाणं
निधाय सहसा प्रज्ञास्त्रं कृष्णो सामादधे ५२ नवार्ककोटिद्युतिमन्महान्महोऽभिरे कृष्ण ६८

जयन्तैस्थिलगांदिशोदश समागते यत्र कुशस्थली द्विजाः स्वयेवं स्वार्थामिवाभिकां
तिते ५२ तस्मिन्पुरे ते जस्मिन् तनो कुरुक्षे विंसवर्गां कुजरे मृदुवाससे ५३ गावलीकुति
तकुतलावलिसतेरध्यानेनवैवेजयंती ५४ श्रीवत्सरत्नोत्तमचारुवक्षसं चलभुज
वद्धविशालवीक्षणं स्फुरत्किरीटोवरहारनूपुरं लसत्नवाकेयुतिहेमकुंडलं ५५।
विलोक्यदेवंपरदैवातिहर्षिताः परंप्रणामंकृतहस्तसंपुटाः ५६ प्रचक्रिरे मे स्थि
लवृक्षवासिगोमराजयाराजवमतीवसवृतः ५७ दैत्यस्यशकुनेः सज्येकोहंतु प्राक्किन
दुधा शार्ङ्गठकेनतत्क्षणात्त्वाणेनैकेनलीलया ५८ सच्छिन्नधन्वा शकुनिस्यक्तायुः
हेप्रधर्षितः हेतिसंहेतिमानेते ययौ चन्द्रावतींपुरीं ५९ इतिश्रीमद्गुगाचार्ये चन्द्रा
वतीपुण्ड्रावाख्याने शकुनिसमागमनं नामैकोनचत्वारिंशोध्यायः ३९ श्रीनारद उवा
च दैत्येगतेयशकुनेर्भगवान्कमलेक्षणः काहर्म्यादीन्पाद्वान्सर्वान्नाहूय त्यभचा
चह १ श्रीभगवानुवाच दैत्योयं शकुनिः पूर्वं सुमेरोः पार्श्व उत्तरे चतुर्युगंनि
र्जितान्नः तपसातोषयच्छिवे २ चतुर्युगंयमतीतत्र साक्षाद्देवो महेश्वरः प्रसन्नोद
र्शनंदातवरंब्रूहीत्युवाचह ३ नत्वातंशकुनिर्दैत्यः कृतांजलिपुटः शनैः हर्षरोमा
ञ्चपूर्णांगः प्राहगद्गदयागिरा ४ ऋतः संभमिसस्पर्शाद्धृयसंजीवितः प्रभो आका
शेमेमृतिर्दैवमाभूयाद्वृटिकाहृये ५ दैत्येनोक्तोहरः साक्षाद्दत्वातस्मैवरद्वयं पं

गरस्थं शुकं दत्वा प्राह दैत्यं मनुदानवं ६ जीवरूपं शुकं चैनं रक्ष दैत्य सदा तव अस्मिन्न
ते च त्वां तव्यं निधनं स्वल्पमासरः ७ इति दत्वा वरं तस्मै रुद्रश्चान्तरधीयत तस्माद्
स्य वधो दुर्गा दुर्विज्ञ्यति शुके स्थिते ८ नारद उवाच इत्युक्तो विद्रुमसदृशि भगवान्दे
विकी स्थितः हयग्रीवः शीघ्रमाहूय प्राह प्रहसिताननः ९ श्रीभगवानुवाच स्वर्गा
त्त्वं महाबुद्धे गच्छ चंद्रावतीं पुरीं शतयोजनविस्तीर्णां दैत्यसेनासमाकुलां १० ।
प्रासादे गगनस्पर्शे हेमरत्नमनोहरैः विचित्रोपवने राजशोभितां दैत्यपुंगवैः ११ दु
र्गैर्दुर्गद्वारदेशे रक्षितां दैत्यपुंगवैः ताहृत्वा गारुडो राजन्संहत्य रूपं दधार ह १२ प्र
ताडितो दैत्यवृन्दैः पश्यन्प्रासादं तालिकाः तेषु त्वं मल्लपतनं कुरु ते मंदिरं गतः तन्
१३ मत्त्यनं शुकं दैत्यं जीव वृक्षांते तत्रास्थितो भवत् पश्चाद्दर्शितं तत्र शकुनिं दैत्यपुं
गवं १४ नानाशस्त्रधरं वीरं क्रोधप्रपीतमानसं गृहीत्वा तं पारिकरे प्राह राजन्म
दालसा १५ मदालसा उवाच राजन्सर्वेपि सहृदो दैनकृत्वा भ्रातरस्तव मारिताः सं
रे मतं प्रोक्षिताः इत्थं पुंगवाः १६ मायाहि योद्धुं युद्धुमिरागतो भगवान्हरिः दृहित
स्मि वर्लिं स च्योयेन भ्रियोह्यवाप्स्यसि १७ शकुनिरुवाच हनिष्यामि यदृन्यैर्मे।
घातिता भ्रातरोऽतुलाः मृत्युर्मे नास्ति स्मरमध्ये जीवस्यापि वरो मे १८ उपद्वीपे च
द्रनाम्नि पर्वते गैपर्वते शुभे मे जीवरूपी तु शुको वर्तते सोऽत्र तं प्रिये १९ शंखचूडेन स

वैनारद्वितोहर्निशंमुकः एतत्कोपिनजानातिकथंमत्तुष्टमेभवेत् २० नारदउवाच
सुकवार्त्तांततःश्रुत्वागरुडोविष्णुवाहनः उपद्वीपंचचन्द्राख्यंगतेतस्मात्मनोरथे २१
उत्पतन्गरुडोवेगात्समुद्रस्यतटेगतः विचिन्वन्द्वीपंचंद्राख्यंमाकाशेविचरन्खगः
२२ शतयोजनविस्तीर्णेसमुद्रेभीमनादिनि यद्दृष्टान्सिंहलंप्रापलताहंसमनोहरं २३
तत्रपप्रच्छगरुडःकिंनामस्यजनान्प्रति सिंहलोयमितिश्रुत्वागरुडःप्रोत्पतन्खगः २४
लंकांप्राप्तोमहावेगात्त्रिकूटशिखरेनृप लंकांत्यक्त्वाततोवेगात्पांचजन्यंजगामह २५
पांचजन्याद्धिनिकटेक्षुधितःपक्षिराड्बली मत्स्यान्मीनान्जग्राहतीक्ष्णयातुंड
यामृशं २६ तत्रैकंकोमहान्क्रोलंवितोयाजनद्वयं वारंगृहीत्वागरुडोविचक
र्षजलोतटे २७ बलेनगरुडस्तस्यचकाराकर्षणंतटे तयोराकर्षणंराजन्नभिन्नोमम
का दृष्टिद्वयं २८ प्रचंडवेगोगरुडोस्तीक्ष्णयातुंडयाचतं ततउपरिस्थःसौगंरोदेन
यमराड्यथा २९ तत्क्ररूपंविहायाथसुसोमःविद्याधरोमहान् नत्वासोगरुडंसाक्षा
त्प्राहप्रहसिताननः ३० विद्याधरउवाच अहंविद्याधरःपूर्वंनाम्नावैहेमकुंड
श लः प्राकांगगायांस्नानातुंगतोद्विजमंडले ३१ तत्रस्नानंप्रकुर्वंतंककुत्स्थमुनि
सत्तमं पादेगृहीत्वाहास्येनजलांतेगतवानहं ३२ मांशशापककुत्स्थोपित्वंनक्रो
भवदुर्मते मयाप्रसादितःशीघ्रंप्रसन्नःसन्वरंददौ ३३ तार्क्ष्यतुंडप्रहारेणनक्र

ग. सं.
वि. कै.
७.५.

लोकं विमुच्यसे तस्य शापादस्य मुक्तः शुकपपात च सुव्रत ३४ नारद उवाच इत्युक्त्वा
पगते स्वर्गे विद्याध्रे हेमकुंडले उड्डीनो गरुडस्तस्मात्पक्षाभ्यां व्योममंडले ३५ हरिस्था
नं चोपद्वीपं प्राप्तवान्वेगतः खगः अपांतरतमस्तत्र कोटिविपुलेतपः ३६ तस्या
श्रमे खगेशस्य पत्तचेंद्रपपात ह तं दृष्ट्वा प्राह गरुडमपांतरतमा मुनिः ३७ पतेदि
शायमसद्धिंगकुंपतित्वयथा सखे पक्षनीत्वागतस्ता दैत्या दृष्ट्वा तमसत्कैवत ३८
तत्समाना न्यपतिचेंद्रा ननेकान्स ददर्श ह प्राहाति विस्मितस्तान्तु मपांतरतमा मुनि
३९ यद्यायद्गृहीं श्रीकृष्णमावतारे मतदोत दांपत्तः पद्मोसोमसद्धिंसोनिसोपि अनं
तलादेतत्वंतव ह इतिपतितन्नम्रद्विनो निकृष्णमायतस्मे ४१ श्रीनारद उवाच त
च्छ्रुत्वा विस्मितास्ता दैत्यान्नत्वा तं मुनिपुंगवं द्वीपेरमणाके प्रागादुत्पतन्व्योममंड
लात ४२ सर्वेभ्योपि वर्ल्लिं नीत्वा द्वीपमावर्तके गतः तत्रदिव्ये सुधाकुंडे सुधां पीत्वा चिर
दली ४३ कुशद्वीपं तसे प्राप्तोपप्लक्ष च चेद्रभाक मयाप्रगतो स्थितः पद्मोद्वययाबु
तरोहि शे ४४ चंद्र शुक्लद्वीपं तु संप्राप्य पर्वते पतगो गतः जलदुर्गं वह्निदुर्गं वैनते
योददर्श ह ४५ जलदुर्गं च चुचुटे सर्वं पीत्वा चिराहृतं वह्निदुर्गं च तेनापि सांत्वक
मासमैथिल ४६ हरीमखपायाना ये दैत्या लक्षसमाश्रिताः तैः सार्द्धं समहद्युद्धं
वभूव घटिकाद्वयं ४७ कांश्चित्पादनखेभुद्धे विददार खगेश्वरः कांश्चिद्देत्वा

कृष्ण
७.

न्सपत्नाभ्यांपातयामासभूतले ४८ कोप्यश्विंचंचुपुटेनापि गृहीत्वाथ द्विराड्
बली पातयामासयित्वागिरेःपृष्ठेचिक्षेपगगनेबलात् ४९ केचित्सुता
लघाशेषाउड्डुडुवुस्तेदिशोदश इत्थंदैत्यवधंकृत्वादरीमध्यागतःखगः ५०
चकारयादृश्चिद्देवेशंखचूडोपरिस्फुरन् शंखचूडोथगरुडेदृष्ट्वासोपिप्रध
र्षितः ५१ सकुंडलीपंजरस्थंशीघ्रंत्यक्त्वापलायितः चंचुदेशेतुतेनोत्क्षाप्यु
कंसद्यःसपंजरं ५२ सोत्पन्नेचवरेराजन्युद्धेगतेतुनौमंदधे यावत्पलायितांदैत्या
स्तावत्कोलाहलोमहान् ५३ शुकोनीतःशुकोनीतोवदन्तामेवरेनृप तच्छ
श्रोदितंसैन्यानांघनशब्देनशुश्रुवता ५४ दिविष्ठोसर्वतोपिब्रह्माण्डोपि
प्रपूरितः शुकोनीतइतिश्रुत्वाशकुनिःशंकितोसुरैः ५५ सूत्स्नंनीत्याततः

सद्यश्चंद्रावत्याः समुत्थितः गरुडेन शुकं नीतं ज्ञात्वा क्रुद्धः समन्वयात् तच्छूल
ताडितस्तार्क्ष्यो नन्तहीनो मुखतः शुकं सन्नद्धो पात्सन्निधिंघन्निरीत्तं मुखतः खगः
५७ तमन्वधावत्तदैत्येंद्रो दिग्दिगन्दिगन्त [illegible] दिशांतरे भ्रमन्नागतः कोश
न्नाकाशे कोटियोजने ५८ दैत्यत्रिशूलसंघातमनन्तहीनो मुखतः शु
कं स पंजरः शुको राजन्नाकाशाल्लक्षयोजनात् ५९ पपात वल्लवद्वेगात्सु
मेरुगिरिमूर्द्ध्नि पंजरो गौरवात्तत्र विशीर्णो मुक्तः शुकः ६० गरुडो
थ महाबुद्धे कृष्णपार्श्वे समागतः दैत्यः खिन्नमना राजन् पुरीं चंद्रावतीं
ययौ ६१ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां विश्वजित्खंडे चंद्रावती
युद्धोपाख्याने नाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४० श्रीराधाकृष्णमजी

नारदउवाच दैत्यशेषान्समानीयनानायुद्धधरातवली उच्चैःश्रवसमारुह्य हयंदिव्या
मनोहरं १ धनुष्टंकारयन्वीरः शकुनिःक्रोधमूर्छितः ययौसन्मुखेयोद्धुंश्रीकृ
ष्णस्यापिसन्मुखे २ पुनःप्रासंदैत्यसैन्यैःसकुनिर्युद्धदुर्मदं तवीरसहस्रघःसर्वे
जग्मुःस्वायुधानिवै ३ दैत्यानांयदुभिःसार्धघोरंयुद्धंबभूवह वाणैःसंछयुधुर्वी
रःसिंहासिंहरिवाहवे ४ सर्वेषामग्रतःप्रासःकोदंडनादयन्मुहुः शकुनिर्मेघ
वद्राजेश्वक्रोनाराचदुर्दिनं ५ वाणांधकारेसंजातेभगवान्गरुडध्वजः सार्ङ्गीशा
र्ङ्गाणधनुर्घ्यायर्पैद्धेणचनोवभौ ६ श्रीकृष्णोभगवान्साद्राछकुनेरश्वरस्यच विछेद
वाणपटलंवाणेनैकेनलीलया ७ शकृष्यकर्णपर्यंतंकोदंडशकुनिर्मृधे ततादु
रू. दशभिर्वाणैःश्रीकृष्णंहृदिमेघिव ८ प्रलयाब्धिमहावर्तमीमस्तघषेनादिनिः धनुर्ज्या
शकुनेःशौरिःविछेददशभिःशरैः ९ मायावीशकुनेर्दैत्याशतरूपीबभूवह युयो
धहरिणायुद्धेसर्वेषांपश्यतांनृप १० सहस्राणिस्वरूपाणिधृत्वासाताद्भुतैःस्वयं
युयुधेतनदैत्येनतदद्भुतमिवाभवत् ११ मयदैत्येनरचितंत्रिशूलंनिर्जलंत्रिभ
भ्रामयित्वाप्रहरयेप्राहिणोदैत्यराड्वली १२ ततःक्रुद्धोमहावाहुःपरिपूर्णतमो
हरिः विछेदतंशरैस्तीक्ष्णैःपन्नगंगरुडोयथा १३ ततःक्रुद्धोमहावाहुःपरिपू
र्णतमोहरिः हैययानंपातयामासगदयावज्रकल्पया १४ गदाप्रहारव्यथितः

ग॰ सं॰
वि॰ खं॰
७२

द्रुणं मूर्छां गतोसुरः संगृहीत्वा गदां युद्धे युयुधे माधवेन वै १५ तयोर्युद्धमभूद्घोरं
गदाभ्यां रणमंडले श्रमज्वरचटारावो वज्रनिष्पेषवत्किल १६ श्रीकृष्णगदया
तस्य चूर्णीभूता गदा भुवि विरेजे गावतस्तस्य सर्वेषापशपतो मृधे १७ गिरिद्याय
यासिंहौ वनेमतौ गजाविव रणमध्यगतयातौ बाहु युयुधाते परस्परं १८ श्रीकृष्णं
नोदयामास शकुनिः शतयोजनं हरिस्तं प्रेरयामास सहस्रयोजनं भुवि १९ गृहीत्वा भुज
योस्तं वै भुजाभ्यां भुवनेश्वरः पातयामास भूपृष्ठे कमंडलमिवार्भकः २० किंचिद्व्यथां ग
तो दैत्यो गृहीत्वा जारुधिं गिरिं प्राहिणोद्धि यदुराजाय शकुनिर्युद्धदुर्मदः २१ समाग
तं गिरिं वीक्ष्य भगवान्कमलेक्षणः प्रतिगिरिं समुत्पाट्य ततार्द रणमस्तके २२ तयोः
शब्दं प्रकुर्वतावन्योन्यं ताडितौ गिरी चूर्णयामासतो राजन्नर्धं चंद्रावतीपुरी २३ ॥
तदा दैत्योति संक्रुद्धो गृहीत्वा खड्गचर्मणी आययौ सन्मुखे राजन्श्रीकृष्णस्य महा
त्मनः २४ शार्ङ्गी शार्ङ्गं संगृहीत्वार्धचंद्राभसं शरं संदधे सहसा युद्धे ग्रीष्ममा
र्तंडसन्निभं २५ शार्ङ्गमुक्तो दिव्यबाणो द्योतयन्मंडलं दिशां शकुनेर्मस्तकं छि
त्वा भूमिं भित्त्वा तलं गतः २६ बहुर्भूत्वा तदा दैत्यः पतितो रणमंडले भूमिस्पर्शेन त
त्सजीवोऽभून्क्षणमात्रेण महाबलः २७ करेणादाय मुंडं स्वकबंधे विनिधाय सः ।
युद्धं कर्तुं समुत्तस्थौ तदद्भुतमिवाभवत् २८ इत्थं कृष्णेन निहतः सप्तवारं महासुरः

कृष्ण
७२

भूमिस्पृष्टोसजीवोभूद्राक्‌वत्पुनरुत्थितः २९ एकाकीयादवबलेसंहारंकर्तुमु
द्यतः विवेशाश्रममहादैत्योवनेवह्निरिवप्रभुः ३० ततरंगान्रथान्वीरान्सशस्त्रा।
नुत्कटान्गजान् संगृहीत्वाभुजाभ्यांखेप्राहिपल्लक्षयोजनं ३१ काश्चिद्गजान्मु
षेघृत्वातालकंघयोरुभयोरपि कंचयोर्भयोर्दैत्योवभौकालाग्निरुद्रवत् ३२ पद्भ्यां
कराभ्यांदैत्यस्यनाशंयातेमहामृधे हाहाकारोमहानासीत्श्रीकृष्णस्यमहात्मनः।
३३ तदैवभगवान्साक्षात्कृष्णोविस्मयरतकः सुदर्शनास्त्रंप्रायुक्तसाधूनांरक्षणपरे
३४ तद्धस्तमुक्तंनिशितंसुदर्शनंलघार्ककोटिद्युतिमुज्ज्वलप्रभं जहारतद्वःशकुने
र्दृढंशिरोयथाहिवृत्रस्यपविर्महामृधे ३५ तद्गृहीत्वाशकुनिमृधेहरिःश्चित्प
तत्घोमृतमंबरेबलात् उत्पातमोकुरूत्तेषुभिर्दिवियहूनगैराश्रीपतिरित्युवा
चह ३६ श्रीनारदउवाच इत्थंहरेर्वचःश्रुत्वासर्वेयादवपुंगवाः शरवरातप्रपतंतं।
विभिदुर्वाणैःनश्यतः ३७ सांवस्यापितुवाणेनसहस्रयोजनंगतः पुनस्तमायांतं
तुस्वाजत्वष्टुरणाजिनः ३८ तेनवाणेनदैत्यंद्विष्योजनंचाच्युतंगतः अनिरुद्धस्यवाणे
नलक्षंयोजनमास्थितः ३९ प्रद्युम्नस्यापिवाणेननियुतंयोजनंगतः पुनस्तमाप
तंतंवाहीकृष्णयोगेश्वरेश्वरः ४० वाणेनस्मादघेतेनगतःखेकोटयोजनं एवंखे
संस्थितेदैत्येव्यतीतंप्रहरद्वयं ४१ द्वितीयेनापिवाणेनतंजघानहरिःस्वयं सता

ग॰ सं॰
त्रि॰ वि॰
७३

एणत्वंभ्रामयित्वादितिर्वैकोटियोजनं समुद्रेपातयामासवातःपद्ममिवप्रभुः ४२ एवंहते
तदादैत्येतज्ज्योतिर्निर्गतंस्फुरत् सर्वतोपिभ्रमन्राजन्श्रीकृष्णेनीलतांगतं ४३
तदाजयजयारावोदिविभेमौपपातह विद्याधर्यश्चगंधर्व्यानन्दतःखेसुखाश्रिताः
४४ जगुःकिन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः ऋषयोमुनयःसर्वेप्रशंशन्तोहरिंपरं
४५ इतिश्रीमद्गर्ग॰चंद्रावतीयुद्धेपाद्मानेशकुनिदैत्यवधः ७१ नारदउवाच।
पलायतेषुशेषेषुदैत्येषुरणमंडलात् वीणावेणमृदंगादिनादयन्दुंदुभिस्वनैः
१ गीयमानोयादवेंद्रःसूतमागधवंदिभिः सपुत्रैर्यादवैःसार्द्धंस्वसैन्यपरिवारितः
२ शंखचक्रगदापद्मशार्ङ्गैश्चापिविराजितः प्रविवेशासुरैःसार्द्धंपुरींचंद्रावतींप्रभुः
३ दुःखार्तांभर्तरिमृतेरुदतींकरुणावृतां अंकेगृहीत्वाशकुनेस्ततोराज्ञींमदालसां
४ श्रीकृष्णचरणेवालेनिधायाश्रुकृतांजली अश्रुपूर्णमुखीदीनाहरिंनत्वाजगा
दह ५ श्रीमदालसउवाच भारावतारायभवःप्रभोकृंजातोयदूनांकुलेस्मदेव।
ग्रसिष्यसेपाहिभवंविधायगुणैर्विलिप्तोसिनमामितुभ्यं ६ मदात्मजंपालयभीति
भीतंमनुष्यहल्लंकुरुशीघ्रमेदेव भद्राकृतंमेकिलतेपराधंक्षमस्वदेवेशजगन्निवा
स ७ नारदउवाच इत्युक्तोभगवान्तस्यमूर्ध्निकृत्वाकरद्वयं सर्वंचंद्रावतीराज्यंद
दौतस्मैमहामनाः ८ कल्पांतमायुषंदत्वाभक्तिंज्ञानंविरक्तिमत् शकुनेःशिश

ग॰ सं॰
७३

वैकुंठस्तस्य मालां प्रददौ शुभं ८ उच्चैःश्रवा ह्यघोरत्नं कामधेनुः सुरद्रुमः आहृता ये शकु
निना पुरा युद्धे पुरंदरात ९ पुरंदराय तान्याशु दात्यसंन्नो श्रीजनार्दनः गोविंद्रप्रसस्तो
धनांश्चादत्ता पालकः स्वयं १० वकुलाश्च उवाच केमी दैत्याः पूर्वकाले शकुन्या
द्याः महावलाः देवर्षिप्रमं चित्रं कस्मान्मोक्षमुपागताः ११ नारद उवाच ब्रह्मक
ल्पे पुरा राजन् गंधर्वेशः परावसुः आसीत्तस्य शुभाः पुत्राः वसुवुर्नवचौरताः १२
कंदर्पसमलावण्यः दिव्यभूषणभूषिताः नित्यजगुर्ब्रह्मलोके गीतवाद्यविशार
दाः १३ मंदारो मंदरो मंदो मंदहासो महाविलः सुदेवः सुधनः सौधः श्रीमानुरि
तिविश्रुतः १४ एकदा मोहिते पुत्रीं वाग्देवीं वीक्ष्य वेधसि जहसुस्ते स्वमनसि पुरा
वसुसुता स्वये १५ सरस्वत्यापराधेन गत्वा योनिं च तामसीं वाराह्य हिरण्याक्षप
त्न्यां तेजज्ञिरे तथा १६ शकुनिः शंवरो धृष्टो भूतसंतापनो वृकः कालनाभो महा
नाभो हरिश्मश्रुरुत्कचः १७ एकदा गृहमायांतं मुघांतरतं मुनिं नत्वा स
पज्य विधिवत्स प्रक्षुरिदमादरात १८ दैत्या ऊचुः श्रुतं शुकमुखाद्ब्रह्मन्कैवल्ये शो
हरिः स्वयं ददाति मोक्षं भगवान्भक्तो भक्तवत्सलः १९ अस्माभिर्न कृता भक्तिराशु
रीयोनिमाश्रितैः दुःसंगानिरतैर्दुष्टैः कथं मोक्षो भवेदिह २० उपायं वद नो ब्रह्म
न्कल्याणस्य परस्य च कल्याणार्थं विचरसि दीनानां जगति प्रभो २१ अर्थांतरत

ग॰सं॰ वि॰जि॰ ७४

८।.म

मउवाच गुणानामपृथग्भावैर्ये भजंतिहरिंपरं तैस्तैःप्राप्यपरंदैत्यानिर्गुणंमोक्षनाय
कं २२ एकांचसौहृदंस्नेहंभयंक्रोधंस्मरंतथा विधायपूर्वेसततंश्रीकृष्णेलीनतां
गताः २३ शिशिगर्भस्यतंवंधात्प्रजान्नांपतयोयथा कायाधवःसौहृदाच्चस्नेहाच्च
सुतपामुनिः २४ भयाद्धिरण्यकशिपुःक्रोधाद्दक्षपितामहः स्मराच्चऋतवःप्राप्युर्योगि
नेदुर्लभंपदं २५ येनकेनापिभावेनश्रीकृष्णेधारयेन्मनः भक्तियोगेनतद्धामयु
द्दैभिःप्राप्यतेसुराः २६ नारदउवाच इत्युक्त्वांतर्हितेराजन्नपांतरंमेमुनौ चक्रुर्वै
रंशाकुन्यासुराःपरिपूर्णतमेहरौ २७ तेप्राप्युर्वैरभावेनश्रीकृष्णंपरमेश्वरं नाचि
रेविद्धिराजेंद्रकीटपेशस्कृतंयथा २८ इतिश्रीमद्गु॰विश्वजि॰शाकुनिवधंनाम
भद्राश्वखंडविजयसंपूर्णंद्विचत्वारिंश ४२ नारदउवाच अथखंडेतुभद्राश्वजि
त्वाश्रीयादवेश्वरः यदुभिःसैनकैःसार्द्धंमिलावृतमथाययौ १ विभातियत्रैकणि
रीन्द्रराजोभूपद्मगोलस्यचकर्णिकेव स्फुरद्युतिःस्वर्णमयःसुमेरुःसुरालयोमेदि
लरत्नसानुः २ तंसर्वतोमंदरमेरुमंदरौसुपार्श्वएवंकुमुदश्चतुर्थकः विभातियैः
कौगिरिभिर्नरेश्वरैश्चतुःपदार्थेश्चमनोरथाइव ३ जंबूनदंजंबुभवंहियत्रयतःस्व
तःसिद्धभवंसुवर्णं वज्रारूणोत्ताकिलयत्रजातायद्वारिपानोद्युतिचामयत्व ४।
कदंवजातामधुपंचधारायासांनुपानेनजरांकदापि शीतोष्णवैवर्ण्यपरिश्रमा

घ्रादैर्गंधभावानभवंतिराजन् वरोद्भवाकामदधान्दाक्षरत्नान्नवासः शुभभूषणा
नि शय्यासनादीनिफलानियानिदिव्यानितानि त्यतिवाहयंति ६ एवंचतत्रोर्द्धवनेप्र
सिद्धंसंकर्षणोद्य३विराजतेप शिवःसदासौरमतेप्रयाभिःस्त्रीभावतांयांतिजनस्तु
तत्र ७ हेमांबुजापितवसंतुराधुभिरेजल्लतैलाद्विलवंगजालैः देवद्रुमामोदमदो
धषट्पदैरिलावृतंखंडमतीवरेजे ८ पश्यन्भुवंस्वर्णमयीमनोहरां वैडूर्यरत्नां
कुरहृद्यचित्रितां इलावृतंसर्वमलंकृतंसुरैर्विजित्यखंडंजगृहेवलिर्हरिः ९ श्री
शोभनोनामपुराकृतेयोजन्ममात्रकामभूत्मुचुकंदभूभृतः एकादशीयःसमुपोष्य
भक्तैप्रातःसदेवैःकिलमंदराचले १० अथापिराज्यंकुरुतेकुवेरदूरात्साधुतोकि
लचंद्रभागया नीत्वावरंदेववरस्यसन्मुखेसमाययौमैथिलमंदराचले ११ श्री
वहुलाश्वउवाच शोभनेतत्रपेजातेभगवान्मधुसूदनः अग्रेचकारकिंदेवोव
दद्देवर्षिसत्तम १२ श्रीनारदउवाच सरोवरंपरंदिव्यंतस्मिन्मंदरसानुनि सौव
र्णपंकजैर्वीक्ष्यकिरीटीप्राहमाधवं १३ अर्जुनउवाच काचनीभिलताभिश्च।
सौवर्णैःपंकजैर्वृतं वदमांदेवकीपुत्रकस्येदंकुंडमद्भुतं १४ श्रीभगवानुवाच।
प्रथुःपूर्वोराजराजाःस्वायंभुवकुलोद्भवः तेतोपस्तपोदिव्यंतस्येदंकुंडमद्भुतं १५

स

५

ग.सं.
वि.खं.
७५ ह्

अस्य पीत्वा जलं सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते स्नात्वा मद्धाम परमं याति पार्थ न संशयः १६
नारद उवाच श्रुत्वैवं भगवान्साक्षात्तपोभूमिं च गामहं सद्रूपास्तत्र नृत्यंति सर्वास्ता
मष्टासिद्धयः १७ ततः वीक्ष्य चोद्धवः प्राह भगवंतं सनातनं उद्धव उवाच कस्येयं संत
पोभूमिर्मद्गिराचलसंनिधौ मूर्तिमत्यो विराजंते काः स्त्रियो वद हे प्रभो श्रीभगवानु
वाच स्वायंभुवेन मनुना तपश्चात्र कृतं पुरा १९ तस्येयं तपोभूमिर्यद्यापि श्रेयसी वहुः
तस्यात्रैव हि वर्तंते नार्यो यास्तु ह्यष्टसिद्धयः २० अत्र प्राप्तस्य कस्यापि स्वतस्ताश्च भवंति हि
अत्र दानेन तपसा देवत्वं याति मानवः २१ तपोभूमेश्च माहात्म्यं वक्तुं नालं चतुर्मुखः
नारद उवाच इत्युक्त्वा भगवान्कृष्णः स्वसैन्यपरिवारितः २२ जगाम चोत्कटान्देशान्
दुंदुभीनादयन्मुहुः हिरण्यकशिपुर्दैत्यस्तेपे तत्र तपः पुरा २३ यत्र लीलावती नाम
वर्तते कांचनीपुरी लीलावतीश्वरः साक्षाद्यत्र होत्रे कृतासनः २४ नित्यं राज्यं प्रकु
रुते मूर्तिमानो भुवि हृतः सोपि श्रीकृष्णचंद्राय पुरुषाय महात्मने वलीं दत्वा पशू
शाश्वतस्तुतिं चक्रे धनंजय २७ इत्थं पश्यं देवदेवः सर्ववर्षमिलावृतं जगाम वेदन
गरं जंबुद्वीपं मनोहरं २८ मूर्तिमान्यत्र निगमो दृश्यते सर्वदेव हि तत्सभायां सदाव
णी वीणापुस्तकधारिणी गायंती कृष्णचरितं मंगलं मंगलायनं उर्वशी पूर्वचि

कृष्ण
७५

न

तीनृत्यंतेपारस्तोन्नृप हावभावकटाक्षैश्चसंतोषयंत्याश्रुतीश्वरं २९ अष्टंविश्वाव
सुश्चैवतुंबुरुश्चसुदर्शनः तथाचित्ररथो तेवादित्राणिमुहुर्मुहुः ३० वेणुवीणामृदंगानि
मुरुपाष्टिमुतानिच तालतुंदुभिभिःसार्द्धंनदंतिविधिपूर्वकं ३१ ह्रस्वदीर्घप्लुतैरुदात्तानुदा
त्तस्वरितान्नृप सानुनासिकभेदश्चतथानिरनुनासिकः ३२ एतैरष्टादशैर्भेदैर्गीयंतेश्रु
तयःपरे मूर्तिमत्योविराजंतेतत्रवेदपुरेनृप ३३ अष्टौतालाःस्वराःसप्ततथाग्राम
त्रयंनृप वदंतिवेदनगरेमूर्तिमंतस्तदैवहि ३४ भैरवोमेघमल्लारोदीपकोमाल
कौशिकः श्रीरागश्चापिहिंडोलोरागाःषट्संप्रकीर्तिताः ३५ पंचभिश्चप्रियाभिश्च
तनुजैरष्टभिःपृथक् मूर्तिमंतस्ततेतत्रविचरंतिनृपेश्वरः ३६ भैरवोवभ्रुवर्णश्चमाल
कौशःशुकद्युतिः मयूरद्युतिसंयुक्तोमेघमल्लारएवहि स्वर्णाभोदीपकश्चश्रीरागोरु
णवर्णभृत् हिंडोलोदिव्यहंसाभोराजितेमैथिलेश्वरः ३८ बहुलाश्वउवाच ताला
नांचस्वराणांचग्रामाणांमुनिसत्तम नृत्यानांकतिभेदायेनामभिःसहतान्वद ३९
श्रीनारदउवाच रूपकःचंचरीकश्चतालःपरमठःस्मृतः विराटकमठश्चैववल्ली
कश्चकूटजरा ४० निषादर्षभगांधारषड्धैवत्यंग्रामत्रयंस्मृतं रासंचतांडवंनाट्यं
गांधर्वंकैरवंतथा ४१ वैद्याधरंगौतकंचनृत्यमाप्सरसंनृप हावभावानुभावैश्च
श्चदशभिश्चाष्टभेदमत् ४२ सारंगमयथान्यादिस्वर्गमपदेस्मृतं एततेकथितं

ग॰सं॰
वि॰गी॰
७६

राजन्किंभूयाश्रोतुमिच्छसि ४३ इतिश्रीमद्गर्गसं॰ इलाहलखंडे गमनेसंदर्पोदेशाज
येवेदनमरवर्णनंनामत्रिचत्वारिंशः ४३ बहुलाश्वउवाच रागिणीनांचनामानिवद
देवऋषेमम तथावैरागपुत्राणांत्वंपरावरवित्तमः १ नारदउवाच तालेनदेशभेदेनक्रि
यायास्वरनिश्रया भेदाश्चषट्पंचाशत्कोटगीतस्यकीर्तिताः २ महर्षिश्चहनुमद्भिश्चापिंग
लोमागधस्तथा विलावलश्चवैशाखोललितःपंचमस्तथा ३ भैरवस्याष्टपुत्रायेगी
यंतेतेपृथक्पृथक् चित्राजयजयावंतीविचित्राकथितापुनः ४ हृजमल्लार्द्धधन्ना
रीरागिण्योतिमनोहराः मेघमल्लारागस्यकथितापंचमैथिल ५ श्यामाकारणेद
श्चनटोड्डायनएवच केदारोव्रजरंहसोजलधारस्तथैवच विहागडास्पंचपुत्राःक
थितापूर्वसूरिभिः मेघमल्लाररागस्यरागिण्यःपंचविश्रुताः ७ कल्याणःशुभकाम
श्चिगौडकल्याणएवच कामरूपःकान्हरेतिरामसंजीवनस्तथा ८ सुखनामामंदहा
सःपुत्रायेष्टौविदेहराट् रागस्यदीपकस्यापिकथितारागपंडितैः ९ गंधारीदेवगां
धारीधनाश्रीस्वर्मणिस्तथा गुणाकरीतिरागण्यःपंचैतामैथिलेश्वर १० मालकोश
स्यरागस्यचाष्टपुत्राःप्रकीर्तिताः चंद्रहारोघंघटश्चविहारानंदएवच ११
वैराटीचैवकर्णाटीगौरीगौराचटीतथा चतुश्चंद्रक
लाश्चैवरागिण्यःपंचविश्रुताः श्रीरागस्यापिराजेंद्र कथितापूर्वसूरिभिः १२ सारंगः

कृष्ण
७६

सागरो गौरो मरुत्पंचशरस्तथा गोविंदश्च हमीरश्च भांगीरश्च तथैव च १४ श्रीराग
स्यापि राजेंद्र अष्टपुत्राः मनोहराः वसंती परजी हेरी तैलंगी सुंदरी तथा १५ हिंडो
लस्यापि रागस्य रागिण्याः पंच विश्रुताः मंगलश्च विसंतश्च विनोदः कुमुदस्तथा १६
एवं च हितो नाम विभासः स्वर्मंडुलः पुत्रास्त्वाष्टौ समाख्याता मैथिलेंद्र पृथक्पृथक् ।
१७ वकुलाश्व उवाच शब्दब्रह्मस्वरूपस्य सात्वा निगमस्य महात्मनः रागमंडलइत्येवं हिंडो
लस्य महात्मन १८ अंगानि वद मे देव कानि कानि महीतले श्रीनारद उवाच मुखं
व्याकरणं प्रोक्तं पिंगलः पाद उच्यते मीमांसा शास्त्रं हस्तौ च ज्योतिर्नेत्रे प्रकीर्तितं आयु
र्वेदं पृष्ठिं धनुर्वेदमुरस्थलं २० गांधर्वरसनं विद्धि मनो वैशेषिकं स्मितं सांख्यं बुद्धिर
हंकारो न्यायवादः प्रकीर्तितः वेदांतं तस्य चित्तं हि वेदस्यापि महात्मनः २१ रागरूप
मिदं राजन्विहारं विद्धि मैथिल एतत्ते कथितं राजन् किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २२ वकुला
श्व उवाच तस्मिन्वेदपुरे रम्ये किं चकार हरिः स्वयं एतन्मे वद देवर्षे त्वं सात्वा द्दिव्यदर्शनः
२३ नारद उवाच आयंतं वेदनगरं श्रीकृष्णं यादवेश्वरं निगमोपि वलिनीत्वा सरस्वत्या
तया सह २४ गंधर्वैरप्सरोभिश्च ग्रामतालैः स्वरैः सह रागैः सभेदैः सहितः प्रणनाम
कृतांजलिः २५ प्रसन्नो भगवान्साक्षाद्देवदेवो जनार्दनः वेदं प्राह परूनां च सर्वेषां श्रु
ण्वतां सतां २६ श्रीभगवानुवाच निगम त्वं वरं ब्रूहि यत्ते मनसि वर्तते दुर्लभं किं त्र

ग.सं.
वि.जि.
७७

लोकानांभक्तानांहर्षितेमयि २७ वेदउवाच यदिदेवप्रसन्नोसित्वंयेमेषुपार्षदाः तेषां
देवनिजंरूपंदर्शयात्रपरेश्वरः २८ यद्रूपंतेचगोलोके स्वधाम्निप्रस्फुरद्युतौ वृंदावनेच।
यद्वासेतस्यदर्शनकांक्षिणः २९ नारदउवाच श्रुत्वावेदवचःकृष्णःपरिपूर्णतमः।
स्वयं स्वरूपंदर्शयामासराधयासहितंपरं ३० तद्रूपंसुंदरंदृष्ट्वासर्वेमूर्छितांगताः प
रीताःसात्विकैर्भावैर्विस्मृत्यस्वतनुस्सुवं ३१ तदापिहर्षिताःसर्वेवादित्रैर्मधुरस्वनैः जगु
स्तत्पुरतोराजन्नन्नृतुःपश्चातांसुतां ३२ यथाश्रुतंतथादृष्टंमाधुर्यंरूपमद्भुतं तथैव
चक्रुर्वेदाश्चसुधाम्नापरिभूतकैः ३३ सरस्वत्युवाच महःपरंत्वाकिलयोगिनोविदुः
स्ववैगृहेतत्रवदंतिसात्वतां दृष्टंतुधत्येयदेदोर्द्वयंतेसदाननस्तेमहसामधीश्वरं
३४ गंधर्वउवाच श्यामंचगौरंविदितेस्वधाम्निकृतंत्वयाधामनिजेकृपाहि विराज
सेनित्यमलेचताभ्यांचनोयथामेघकदामिनीभ्यां ३५ अप्सरउवाच यथातमालः
कलधौतवल्ल्याघनायथाचंचलयाचकास्ति नीलोद्रिराजोनिकषाश्मखन्याश्रीरा
धयायस्तुतथात्रमत्या ३६ ग्रामाऊचुः यस्यपदस्यपरागंशुभंरमाकविदेवैः इच्छ
तिचेतास्तिराधातंभजमाधवपादं ३७ तालाऊचुः येनबलिःस्वहिहरेतद्धलमेवहरेत
तंभजपादंनहरेश्रुतस्तिलतेकुहरे ३८ मानाऊचुः उत्पतितिवह्निरिंद्रःखंसंतोयधकुर्णीग
तः राधामाधवयोर्दिव्यंदधामपादपंकजं ३९ स्वराऊचुः शरदिकचपंकजश्रियम

कृष्ण
७७

तीव्रविद्वेषकं मिलिंदमनिलेरितं कुलिशकंजविद्धाहतं ४० स्फुरत्कनकनूपुरं दलि
तभक्ततापत्रयं चलद्युतिपदद्वयं हृदि दधामि राधापतेः ४१ इति श्रीमद्भग० इत्याद्भुतस
डुगमने वेदादिस्तुतिवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशः ४४ श्रीनारद उवाच भैरवाद्या
रागगणा युरः प्राप्ता हरेः प्रभोः रूपानुरूपावयवास्तं तं दृष्ट्वातिहर्षिताः १ यत्र यत्र च येषां
च दृष्टिः प्राप्ता हरेस्तनौ तत्र तत्रास्थितं गतं तुलावण्यान्न शशाकह २ अहो श्रीकृष्णचंद्रस्य
रूपमत्यद्भुतं हरेः दृष्टोचुर्वर्णनं तस्य चक्रुस्ते पिपृथक्पृथक् ३ भैरव उवाच भजहरिं ज्ञा
नहृद्यमिति भजति सदाकें कमलकराभ्यां ---------- मेघमलार उवा०
उरुर्विद्यौ रंभाखंडौ हेमस्तंभौ ध्यायेवंद्यौ ऊर्जः पूर्णौ शोभायुक्तौ वस्त्रापीतौ कृष्णस्येमौ ५
दीपक उवाच सकलसूपकरं कनकसुविधरं प्रथितहरिपदं भजनकटितटं ६ मालको
शौवाच कटिके शबंधाहरे सत्तितच्चरणं नेत्रयोर्दृष्टिमानं हरंती परं कंपितं मंदगह्व
नसमीरेस्तनन्वेणस्सर्वचेतो हरेस्यं ७ श्रीराग उवाच नाभेः स्तरः पुष्करकुंडवच्चतल
ल्लीत्रवल्युर्मिमनोहरं पदं रोमावलिः प्रोच्चतकामकाननं भजामि नित्यं हृदि राधिकाप
तेः ८ हिंडोल उवाच अक्षरपंक्तिः किंत्वलिपंक्तिः पिप्पलपत्रे मोहनमाला किंकम
लेयच्छामलरेखा किंघुदरे रोमावलिरेखा ९ भैरवरागिण्य ऊचुः पीतकटिं यताकिस्मह
रे दिव्यधनुर्वदीप्सितशुक्लं कांचनशिल्पेस्यास्रकृचितद्भुजचरणं दुःखहरं १० भैरवपुत्रा

ऊचुः चतुःसमुद्राद्भवविश्वपूरिकाः श्रानंदहाखेवचतुःर्दशधैवत ११ तेवाहवोलोकविना।
नदंडवतजयंतमधारणादिग्गजाद्भव मेघमल्लाररागिण्याऊचुः श्रहणविंबफलद्युतिमं
डितंभजहरेरधरंमधुरंमनः नवजयादलमल्लधियुविग्रहं सकलवल्लभमूर्तिपतेप्रभो।
१२ मेघमल्लारपुत्राऊचुः कर्पूरकेतकिसमेमौक्तिकहीरकाणांश्रीखंडचंद्रचपला
मतमल्लकानां एषांरुचेश्वपरिभावमकारिपूर्वपादंतपंक्तिरमल्लीस्मरतापरस्य।
१३ दीपकरागिण्यऊचुः नयनयुगलजातंपातुनोहर्निशंते मदनशरपरोहंसर्वला
वण्यदीप्तं मृगजननहृज्जवनिताकोटरशीलदलदंनिजजनकृतरक्षंदानदक्षैकटाक्षं।
१४ दीपकपुत्राऊचुः किंवाकुलिंगयुगलंनषपद्ममध्येदुःखदयायवसंनिशिता
सियुग्मं जयतेधनुर्जयतिकिंमकरध्वजस्यभ्रमंडलंकिमथचंद्रमुखेपरस्य १५ माल
कोशरागिण्यऊचुः परिन्वततडंद्रमंडलेफणिपत्न्याविवलोककुंडले कमलेमक
रंदनिर्भरेभ्रमरालीवसगंडमंडले १६ मालकोशपुत्राऊचुः रविरेवहिमंडलःकिम
थदुभर्दुल्वथवाचनेतडित श्रपितिष्ठतिगंडमंडलंद्युतिखंडकलधौतकुंडलं १७।
श्रीरागरागिण्यऊचुः कुलिंगघोरखंजनयोकिरलादायश्तायुद्धमभूदलीनां ते
षांगतःकीर्दुषप्रफुल्लेचकाक्षिपद्मेरुणविंवलिप्सः १८ श्रीरागपुत्राऊचुः परिक्री
कृतपीतपटंहरिंशीखिकिरीटनतीकृतकंधरं लकुटवेणुकरंचकुंडलंपटुतरंनट

वेषधरं भजे १९ हिंडोलरागिण्या ऊचुः अतसीकुसुमोपमेयकांतिर्यमुनाकूलक
दंबमल्लवर्ती नवगोपवधूविलासशाली वनमाली वितनोतु मंगलानि २० हिंडो
लपुत्रा ऊचुः हरे मत्समः पातकी नास्ति भूमौ न तथा त्वत्समो नास्ति पापापहारी इति
त्वं च मत्वा जगन्नाथदेव यथेच्छा भवेत्तेत्तथा मां कुरुत्वं २१ नारद उवाच इति रागकृ
तं ध्यानं यः शृणोति पठेत्सदा तन्नेत्रगोचरी याति भगवान्भक्तवत्सलः २२ इत्थं संदर्
शनं दत्त्वा वेदादिभ्यो हरिः स्वयं बभूव पश्यतां शार्ङ्गपाणिश्चतुर्भुजः २३ कृत्वा पद्दा तेषां
र्शनं विस्मोगीतवेदेगणैः सह सैन्ये सुतं शंबरारिं स्थापयित्वा यदूत्तमं २४ द्वारिकां स्वां
पुरीं गंतुमथ चक्रे परात्परः मंजीरघंटाकलकिंकिणीकलनेन कांस्यपात्रध्वनौ कांचे २
न सुगनी बमुस्वैरति चंचलाश्वैर्निर्घोषितेमेथिलदारुकेन २५ धुतेन सद्द्रत्नमनाङ्क
तिस्वनैः प्रभंजनैर्जगत्कूरुडध्वजेन विहायसा वेदपुरात्परात्मा ययौ पुरीं यादववृंदमं
डितां २६ इतिश्रीमद्ग॰ विश्वजितखंडे इलावृत्तखंडे गमने राक्षतं श्रीकृष्णस्य ध्यान
वर्णनं नाम पंचचत्वारिंशः ४५ नारद उवाच अथ कृष्णे भगवति पुरीं द्वारावतीं गते प्रद्यु य
म्नः सैनकैः सार्द्धं नंदात्कामदुघान्ययौ १ शतयोजनविस्तीर्णा गंधर्वाणां महापुरी वंस
तमालतीनाम्नी हेमरत्नमयी शुभा २ लवंगलतिकाजालैरेलाकाश्मीरवृंदकैः जा
तीफलादिजावित्री श्रीखंडपारिजातकैः ३ मत्तालिनादिता भृंगैः शाखिताचित्रपद्दि

ग॰सं॰ वि॰खं॰ ७९ भिः गंधर्वैर्राजिताम्भष्येन्नागैर्भोगवतीतथा ४ पतंगोनामतत्रैवगंधर्वेशोमहाबलः
करोतिराज्यंसुकृतिशक्रवद्बलपौरुषः ५ श्रुत्वाप्रद्युम्नमायातंदिग्जयार्थंविनिर्गतं।
गंधर्वैःसन्नद्धैर्युक्तोयुद्धंकर्तुंमनोदधे ६ रथाश्वगजवीरैश्चगंधर्वैर्दशकोटिभिः पतंग
स्त्वागतोयुद्धंप्रद्युम्नस्यापिसन्मुखे ७ गंधर्वैर्यदुभिःसार्धंघोरंयुद्धंबभूवह मल्लैर्ग
५ दाभिःपरिघैर्मुद्गरैस्तोमरैष्टिभिः ८ बाणांधकारेसंजातेपतंगोवीर्यवली धनुष्टंका
रयन्प्राप्तोजगर्जेघनवन्मृधे ९ गदोगदांसमादायबलदेवानुजोवली तद्बलेपो
थयामासवज्रेणेंद्रोयथागिरिम् १० गदस्यगदयाकेचिद्गंधर्वाःपतितारणे रथा
श्चूर्णीकृताःसर्वेमातंगाभिन्नमस्तकाः ११ अश्वारूढाःकोपवीराःपतिताश्चरणमंडु २
ले अधोमुखाद्रुद्धमुखागंधर्वाश्छिन्नबाहवः १२ क्षणमात्रेणतत्सैन्येरुधिराणां
नदीह्यभूत् प्रमथाहरमालार्थंशिरांसिजगृहुर्मृधे १३ सिंहारूढाभद्रकालीडाकि
नीशतसंवृता कपालेनापिरुधिरंपिबंतीदृश्यतेमृधे १४ एवंयुद्धेगदकृतेगंधर्वास्ते
पलायने गंधर्वेशस्तदाप्राप्तोह्यतिलदृढबलान्वितः १५ गदंतताडगदयापतंगोहृ।
दिमैथिल गदोपितंसगदयापतंगंहृदिचौजसा १६ तयोश्चगदयायुद्धंबभूवच्चटिका
द्वयं विस्फुलिंगान्क्षरंत्योर्ह्वगदेचूर्णीबभूवतु १७ लोहभारमयींगुर्वींगदामादायस
त्वरः गदंतताडशिरसिपतंगोरणदुर्मदः १८ गदाप्रहारेणगदःक्षणमूर्छामवापह। कृष्ण ७९

एवंकृते घोरसद्मे पतंगेन महात्मना १९ तदैव द्वारकापुर्यां तेजःसंघ समागतं दद
शुर्यादवाः सर्वे कोटिमार्तंडसंन्निभं २० तस्मिन्न् तेजसि गौरांगो बलदेवो महाबलः आ
विर्बभूव सहसा भगवान्भक्तवत्सलः २१ गंधर्वाणां बलं सर्वं समाकृष्य हलेन वै ततो
डमुशलं कृत्वा वलीनीलांबरो बलः २२ रथा नागास्तुरगाश्च वीराः स सुभ्रतां वरा।
निपेतुर्युगपत्सर्वे चूर्णिताश्चोपलाइव २३ पतंगो विस्मितस्तस्माद्भयभीतः पुरीं ययौ पुव
र्यां हुं यादवैश्च सेनायुद्धं चकार ह २४ शतयोजनविस्तीर्णां गंधर्वाणां महापुरीं वसंत
मालिनी सर्वां उद्धृत्याथ हलेन वै २५ विचकर्ष बलः क्रुद्धो नदेकामनुघेनप द्वाद्वाका
रस्तद्देवासीन्नगरव्यापतिते गृहे २६ तीर्थंक्योतमिवा चूर्णं नगरं वीक्ष्य सत्वरः पतंगः
सर्वगंधर्वैः धर्षितः सकृतांजलिः २७ खचिद्धेमसुवर्णानां मुक्तातोरणशालिनां दश।
योजनविस्तीर्णं कृतानां विश्वकर्मणा २८ कामगानां पताकाभिर्युतानां कुंभकोटिभिः
सहस्रार्कप्रकाशानां विमानानां चलक्षकं २९ चतुर्लक्षं गजानां चतुरंगानां दशार्बुदं दि
व्यानां नवरत्नानां भारं दशशतार्बुदं ३० एलालवंगकाश्मीरजातीफलदलैः सह सुधा
फलानां दिव्यानां कोटिशो भाजनानि च ३१ नीत्वा बलिं समागमाय दत्वा नत्वा प्रधर्षितः।
कृतांजलिः प्राह बलं बलमद्भुतप्रभाववित् ३२ पतंग उवाच रामराम महावीर्य न जाने
तव विक्रमं यस्यैकमूर्ध्नि तिलवद्दृश्यते भुवमंडल ३३ देवाधिदेव भगवन्कामपालन

ग॰सं॰
वि॰खं॰
८

मोस्तु ते नमोनंताय शेषाय साक्षाद्रामाय ते नमः ३४ जय जयाच्युत देव परात्पर स्वयम
नंत दिगंतगतश्रुत सुरमुनींद्र फणींद्र वराय ते मुशलिने हलिने बलिने नमः ३५ नारद
उवाच एवं स्तुतः पतंगेन बलभद्रो महाबलः प्रसन्नचेता गंधर्वमभीष्टं त्वभयं ददौ ३६
स्थापयित्वा बले कार्ष्णिप्रणतं यादवेश्वरः यादवैः प्रस्तुतः शीघ्रं पुरीं द्वारावतीं ययौ ३७
इति श्रीमद्ग॰ विश्वजित॰ इलावृतखंडगमने गंधर्वदेशजयवसंतमालतीकर्षणं ना
म षट्चत्वारिंशः ४६ नारद उवाच प्रद्युम्नोपि महावीरो नादयन् जयदुंदुभीं यदुभिः
सैनिकैः सार्द्धं मधुधारातटं ययौ १ सुवर्णाद्रितटे मत्ते वने वैश्रंभके शुभे सुवर्णवर्णहंसा
ढ्ये कांचनीलतिकावृते २ हेमावतीषु द्रोणीषु देवदुर्गे महेमैथिल दानवानामगम्यासु
गंगावेत्रवतीषु च ३ दानवेभ्यः प्रभीतानां क्वचित्स्वर्गपलायनं भ्रष्टानां लोकपाला
नां निधयो यत्र संति हि ४ तत्र शक्रः सखो देवैर्म्राधिपत्याभिरक्षकः श्रुत्वागतं च प्रद्युम्न
कर्तुं युद्धं मनो दधे ५ प्रद्युम्नप्रेषितः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः तत्रत्यैर्दृष्टमार्गश्च जनैर्ल
सत्पुरं ययौ ६ नत्वा देवं शक्रमुखं सभायामुद्धवः प्रभुः प्रद्युम्नकथितं प्राह विस्तरान्मंत्रिणां
वरः ७ उद्धव उवाच उग्रसेनो यादवेंद्रो द्वारिकेशो नृपेश्वरः जंबुद्वीपनृपान् जित्वा रा
जसूयं करिष्यति ८ तेन प्रणोदितो जेतुं रुक्मिणीनंदनो बली जित्वा सभारतादीन्निखंडा
निस्वेन तेजसा ९ अद्यैवेलावृतं प्राप्तो जेतुं कार्ष्णिर्महाबलः तस्मै यच्छ बलिं शीघ्रं कुल

रामः
८

कौशल्यहेतवे १० नचेधुद्धंहिभवतौराजन्सर्वविदांवर शक्रसखउवाच शृणुदूतमदादे
वैःप्रजतोहंनरैःकिमु सिद्धोहंवैसदावीरोनागतस्तूसमोबले शृष्टानांलोकपालानाम
धिपत्याभिरक्षकः १२ कुवेरउवकोशाढ्यःपुरंदरइवोद्धुदः उग्रसेनेनदात्वंमस्यंचो
श्री पायनंपरं गतस्मैनदास्यामियदुराजायभस्मते उद्धवउवाच यथातिरस्क्रियांप्राप्तः
कुवेरोयदुतेजसा १४ यथाशृंगातिलकश्चैद्यदेशाधिपावली सभांगोहरिवर्षेशउत्तरे
शोगुणाकरः १५ यथादैत्यसखोराज्ञालंकेशोरावणेश्वरः संवत्सरःकेतुमालःशकुन्या
यामहासुरः तथाभिभूतस्त्वंराजन्वलितस्मैप्रदास्यसि १६ नारदउवाच उत्तुद्धववचः
श्रुत्वाक्रुद्धःशक्रसखोवली उद्धवंप्रत्युवाचाथशृणुभागवतोत्तमः यावद्वलिंप्रदास्या
मितावत्त्वंतोस्थिरोभव। अन्यथातेगतंनास्तिसत्यंसत्यंमहात्मने १८ उद्धवउवाच।
वयंतुमंत्रिप्रवराःपूर्णज्ञानप्रदानराः सक्तिक्षणंनमन्यंतेतेषांदंडमर्वफलं नारदउवाच
एवंसदस्सिरोधेनरोधयामासचोद्धवं उद्धवेनागतेराजन्यदूनामनुशोचतां २० दिनानि।
कतिचित्तत्रव्यतिक्रुस्तमपश्यतां मन्मुखात्तदुपाकर्ण्यप्रद्युम्नोभगवान्हरिः २१ जेतुंशक्र।
सखंप्रागात्त्रिपुरंत्र्यंबकोयथा यदुभिर्भ्रातृभिःसार्द्धंस्वसैन्यपरिवारितः २२ सुवर्णाद्रि
गुहांस्वागात्संप्राप्तोमकरध्वजः वीरकोदंडटंकारैर्दुंदुभिध्वनिमिश्रितैः २३ अश्वैर्हयै
र्हस्तिनादैर्विनेदुश्चदिशोदश। सैन्यपादरजोभिश्चाच्छादितंव्योममंडलं २४ वीत्यासर्वे

ग॰सं॰
वि॰जि॰
८१

मेरुदेवाभयं प्राप्तुर्नृपेश्वरः अथ शक्रसखः क्रुद्धो रथारूढो महाबलः अक्षौहिणीभिर्दश
भिर्युयुधे यादवैः सह वभूव तुमुलं युद्धं देवानां यदुभिः सह २५ प्राकृतप्रलये राजन्नब्धिर्नो म
र्मिभिर्यथा शस्त्रांधकारे संजाते तारणे रोहणीस्ततः २६ बलदेवानुजो वीरो दंशितो राज
न्स्थितः सर्वेषामग्रतः प्राप्तो धनुष्टंकारयन्मुहुः २७ तद्बलं पोथयामास वाणैः कोदंड
निर्गतैः श्रीसांबस्य वाणौघैः केचिद्वीरा द्विधाकृता २८ तिर्यग्भूता रथा युद्धे निपेतुः पाद
पा इव गजानां भिन्नकुंभानां मौक्तिकानि पतंति खात् २९ वाणांधकारे संजाते रात्रौ ताराग
णा इव संछिद्यमानैरस्त्रैस्ववीरैर्नागै रणांगणे ३० वभौ भूतगणैर्युक्तं यथा क्रीडनमुमापतेः
सांबस्यावलं दृष्ट्वा सर्वे देवाः पलायिताः ३१ सद्गता भिन्नकोदंडा अस्त्रभीताः शीर्णकंचुकाः।
पलायमानैर्यवारैस्तत्स्थलं द्रुतमिवाभवत् ३२ अथ शक्रसखो यावद्बलं जग्राह रोषतः ताव
त्तताड गदया गदः शक्रसखं हृदि) पलायतं च स्वबलं दृष्ट्वा शक्रसखो बली ३२ धनुष्टं।
कारयन्नाम्नोऽज्ञगर्जे घनवद्बली अर्जुनं दशभिर्वाणैर्विंशत्या भानुमेव च ३३ सांबं वाण
शतैर्युद्धे निरुद्धं च शतैः शरैः द्विशतैश्च गदं वीरं सहस्रैः सारणं तथा ३४ ततोऽद्भुतसमरे वीरो
धन्वी शक्रसखो बली तद्बाणैः सरथा वीरा वभ्रमुर्घटका इव ३५ चक्रवत्कुंभकारस्य नदद्रु
तमिवाभवत् हयाश्च पंचतां प्राप्ताः स्वयुद्धे घोरयाभ्रमन् ३६ रथनः छिन्नमनसः सूता।
मूर्छां गताः मृधे सत्वान्यं रथमारुह्य धनुष्टंकारयन्बलात् ३७ धनुः शक्रसखस्यापि

कृष्ण
८१

चिच्छेद दशभिः शरैः द्वाभ्यां सूतं शतैरश्वान् सहस्रैस्तद्रथं शरैः ३८ चूर्णयामास
राजेंद्रस्सोवाजाववतीस्ततः छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ३९ नागेंद्रम
नमारूढः शूलं जग्राह रोषतः विव्याध तं वै शूलेन हृदि शक्रसखो वली ४० तेन
घातेन सोवापि किंचिद्व्याकुलमानसः योजनेपादविस्तीर्णं कज्जलाद्रिसमप्रभं ४१
चतुर्योजनमुच्चांगं योजनार्द्धं दद्वयं महच्चीत्कारं कुर्वंतं त्रिःप्रस्रुतं रदंडमंडलो ४२
श्रृंखलैः पातयंतं तं चतुर्योजनविस्तृतैः गजान्वीरान्मर्दयंतं रथानश्वान्नितस्ततः
४३ दंतैः पादैर्घातयंतं कालं तं कयमीयमं आगतं वीक्ष्य नागेंद्रं शत्रुणा नोदितं परं
४४ विचरंतं महाभीतास्तावद्यदुसेना विदुद्रुवुः गदो गदां समादाय वलदेवानुजो वली ४५ ६
जघान तत्कुंभे गदया वज्रकल्पया गदासंभिन्नकुंभोपि गजो युद्धे पपात ह ४६
छिन्नपक्षो यथा शैलस्तदद्भुतमिवाभवत् अथ शक्रसखो यावद्गदां जग्राह रोषतः ता
वत्तताडु गदया गदा शक्रसखं हृदि ४७ तेन घातेन स राजा तत् पतितो मूर्छितो भवत् पु
नरुत्थाय स गदं भुजाभ्यां जग्नहे स्मच ४८ गदः शक्रसखो युद्धे युयुधाते परस्परं रंगेम
ल्लेविव वने वन्यौ तौ वारणाविव ४९ भुजाभ्यां तं समुत्थाय वलदेवानुजो वली चिक्षे
प तत्पुरे वीरं वलेन शतयोजनात् ५० तदा जयजयारावो यदुसैन्ये वभूव ह जयदुं
दुभयो नेदुः प्रशशंसुर्गदं जनाः ५१ इति श्री० विश्वजि० आहूत खंड रागमनं देव।

३

देशविजये शक्रसखयुद्धंनाम सप्तचत्वारिंशः ४७ नारद उवाच स्वपुरेपतितो॥
मत्तोगतः शक्रसखोमहाशी उवाच वचनं तत्र किंचिद्व्याकुलमानसः १ अथकालिंदि
खंडेस्मिन्ज्ञात्वाशक्रसखस्त्वरं स्वसकाशाद्बलिनीत्वायदूनांचबलंययुः २ ऐरावत
कुलेभाश्चत्रिदंडाशुंडशालिनः चतुर्दंताः श्वेतवर्णाः सहस्राणिमदच्युताः ३ हेमाद्रि
प्रभवानागायोजनद्वयविग्रहाः कोटिशः पर्वताकाराउन्मत्तादिग्गजाइव ४ दिव्या
श्वादिव्यगतयः कोटिशः कोटिशोनृप शतार्बुदारथादिव्याशातकौंभमयाः पुराः ।
अच्युतानिविमानानांयोजनद्वयशालिनां नियुतंकामधेनूनांपारिजातसहस्रकं ६
कल्पितंतत्रखचितंताहेमरत्नखचित्वराः मुक्तास्तबकसंयुग्मपंचस्फुरत्प्रभाः ७ म
ल्लिकामकरंदाढ्यांशिरीषकुसुमाकुलाः ययाः फेननिभाः शय्याः कोटिशः सोपबर्हणाः
८ वितानानिविचित्राणिक्षितिवस्त्राणिकोटिशः कोमलानिमृदुस्पर्शीनिचित्रवर्णानिसर्वशः ९
दीर्घाणिचोपबर्हाणिविश्वकर्मकृतानिच मुक्ताफलवकहेमानिखचितानिसहस्रशः ।
१० सहस्रशोजवतिकाः शिबिकानांचकोटिशः छत्राणांचामराणांचदिव्यासिंहास
नैः सह ११ व्यजनानांतथाकोटिराजश्रीभूषणानिच पीठकाश्चासनांद्रोणकोटिसंधर्मोंच
तथातथा १२ एवंचसर्वतोभद्रोपधानानिसहस्रशः हीरकाणांचहरितांमुक्तानामयु
तानिच १३ गोमेदानांकोटिभाराचीलकानांतथैवच आदित्यचंद्रकांतीनांवैडूर्याणां

पेश्वरः १४ स्यमंतकमणीनांचकोटिभारास्समागतः तथावैपद्मरागानांभारंविद्धार्बुदंन
प १५ जांबूनदस्यवर्णानांहाटकानांतथैवच सुवर्णद्वितवर्णानांभाराःकोटिश्चकोटिशः
१६ शतंनवनिधीन्सर्वान्देवानांमैथिलेश्वर आशानांलोकपालानामाधिपत्याद्दिर
एकः १७ नीत्वाहमर्घ्यंशक्रस्यखोदत्वैववलिमद्भुतं कौशल्यहेतवेकार्ष्णिप्रणामकृतां
जलिः १८ तस्मैतुष्टाःशंवरारिःप्रददौरत्नमालिकां तस्याप्यराज्येतराजन्ह्येषाहिप्रकृ
तिःसतां १९ इत्थंशक्रस्यखंजित्वाप्रद्युम्नोभगवान्हरिः विकर्षन्महतीसेनामरुणोदाततरा
न्नृपयौ आत्वाजितशक्रस्यसर्वसिद्धेशाःकिंचराक्षसा २० नकेपियुयुधुस्तंवैप्रद्युम्नायव
लिंददेः शिविगणानांसमूहोभूद्दरुणोदानदीमनु २१ महाधनखचिद्भिश्चवितानैःश
तयोजनं पतत्पताकैर्दिव्याभिर्भासिन्यलत्त्रयध्वजैः २२ विरेजेशिविरव्यूहोलहरीभि
र्यथोदधिः आकाशादागतेतत्रगंगाकूलंपुरंदरं २३ ससैन्यंसहसाराजन्दुंदुभिध्वनिसं
युतं सर्वीसविगतावीराजग्मुःशस्त्रसंहति पुनर्दिग्जीत्वातांवैवभुर्हर्षितान्नृपाः श्रीप्र
द्युम्नस्त्वभामध्येसंप्राप्तोपपुरंदरः २५ दत्तासनेयदुवरैःप्रद्युम्नप्राहदेवराट् राजन्शृणुमा
हात्म्यात्वंपरावरविन्नमः २६ लीलावतीनामपुरीशुभंहेमाद्रसानुषु विद्याधरेशःकुक्के
तिस्तत्रराज्यंकरोतिवै २७ तत्कन्याहंदरीनामशतचंद्रनिभाशुभा आगतादेवताःसर्वेत
स्याःराजस्वयंवरे २८ लोकपालास्तथासर्वेसंप्राप्तास्त्रियविग्रहाः यंदृष्ट्वामूर्छितादे।

स्यां समे भर्त्ता भवन्त्विति २९ गिरेत्येवं प्रजल्पंती सुंदरं वरमिच्छति तत्रापि गच्छ सहसा
भ्रातृभिः सह कौतुकं ३० स्वयंवरं पश्य वरं देवलोकैश्च मंडितं नारद उवाच तच्छ्रुत्वा
भगवान्कार्ष्णिः यादवैः भ्रातृभिः सह ३१ पुरंदरेण सहसा पुरीं लीलावतीं ययौ विशा
लां तस्य पुत्र्याश्चित्रमनोहरे ३२ चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमद्रवचर्चिते मुक्तामुक्तो
लैश्च वितानैः सुमहाधनैः ३३ जांबूनदासनैः साक्षादिंद्रलोकद्युवामले तस्मिन्स्वयंवरे
तस्थौ प्रद्युम्नो दिव्यमूर्त्यासने ३४ गिरिशृंगे यथा सिंहः सर्वेषां पश्यतां नृप प्रजेशा मुनी यद्व
त्र देवा रुद्रगणालया ३५ मरुतो रवयश्चैव वसवो नागयोश्विनौ यमोपि वरुणः सोमो धन
दः शक्र एव हि ३६ सिद्धा विद्याधराश्चैव गंधर्वाः किन्नरालया अन्ये तमागताः सर्वे रत्नाभरण
भूषिताः ३७ जहृषैर्वाह्लिकी मानशो प्रद्युम्नं वीक्ष्य मैथिल तां सुंदरीं तत्र स्वरत्नमालया ३८
रतिं च वरं भांति पतीव निर्गता वाणीरमा स्वरूपवती सुलोमजा विद्योतयंती ववभौ वरांगना ३८
यां वीक्ष्य सर्वे सुरदैत्य सर्वे या मोहं प्रयाते सुतदैव मैथिल श्री सर्वलोकस्य च पश्यतो वरं वि
चिन्वती सा चपलेव चांबुदे ३९ दिव्यां वरं पद्मदलायतेक्षणं प्रद्युम्नवीरं नरलोकसुंदरं स
मेत्य मध्ये समवाप सुंदरी विद्याधरी सा तमवाप सुंदरं ४० समुत्थिता सात्त्वतिहर्षविह्वला
तस्थौ स्रजमालां विनिधाय तद्गले विद्याधरेशः सुकृतिश्च सुंदरीं सुतां ददौ मैथिल शंबरार
ये ४१ नदन्सु तूर्येषु तदेव निर्जरा नसेहिरे वीक्ष्य विवाहमंडलं तं सर्वतः संरुरुधुः स्वयंवरे

प्रचंडमेघाएवभास्करं परं ४२ क्रोधाहृतांस्तान्नरान्धनुर्धरान्मदोद्धतान्वीक्ष्य
हरेःसुतोबली श्रीकृष्णदत्तंसफलेधनुःस्वयंवरंगत्वायदुभिर्जगर्जह ४३ तत्राप
२ मुक्तैर्विशिखैःस्फुरत्प्रभैःछिन्नायुधामैथिलशीर्णकंचुकाः विदुद्रुवुस्ते चदिशोदशा
मरान्नीहारमेघाद्रुवत्सूर्यरश्मिभिः ४४ प्रद्युम्नोभगवान्साक्षात्ताहृत्यजित्वास्वयंवरं वि
त्रित्वैलावृतंखंडंभारतंगंतुमुद्यतः ४५ भ्रातृभिर्यदुभिःसैन्यैःसर्वैःमंत्रिजनैःसह आय
यौभारतंखंडंनादयनजयदुंदुभीन ४६ पश्यन्देशांस्ततोकांश्चजंबूद्वीपजयीबली आन
र्तान्द्वारिकांदेशान्प्राप्तोभूत्कार्ष्णिहरेःसुतः ४७ प्रद्युम्नप्रेषितःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः प्र
णनामोग्रसेनंतंसभायांश्रीहरिंबलं ४८ वर्षंवर्षंपिराज्ञानांजंबूद्वीपजयंतथा तत
सर्वंहिद्यथायोग्यंकथयामासचोद्धवः ४९ श्रीकृष्णबलदेवाभ्यांसर्वैर्वृष्णिजनैःसह प्र
द्युम्नंतंसन्मानेतुमुग्रसेनोविनिर्गतः ५० गीतवादित्रघोषेणब्रह्मघोषेनभूयसा मुक्ता
वर्षैर्लाजपुष्पैःपाठैरावैःसुमंगलैः ५१ वारणेंद्रंपुरस्कृत्यसौवर्णैःकलशैर्नृपः गंधर्वै
र्वारमुख्याभिःशंखदुंदुभिवेणुभिः ५२ गंधाक्षतैर्हेमपात्रैःपुष्पधूपैर्यवांकुरैः उग्रसेनः
शंबरारेःसन्मुखेचजगामह ५३ खड्गंनीत्वोग्रसेनस्यपुरोधृत्वाकृतांजलिं ननाम
कार्ष्णिःयदुभिर्भ्रातृभिःसहसैनिक ५४ श्रीकृष्णंसबलंनत्वासर्वान्वृद्धान्प्रणम्यच ।
गर्गाचार्यंननामाशुप्रद्युम्नोमीनकेतनः ५५ सभ्राघ्याभ्यर्च्यविधिवद्ब्राह्मणैर्वेदसू

उ

ग॰सं॰ वि॰खं॰ ८४ क्लिभिः श्लोरोप्यवारणेकास्मिन्उग्रसेनापुरीययौ ५६ द्वारकायांमंगलंभूयद्यदूनांचगृ
हेगृहे इत्थंतेमयसंकथितःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ५७ इतिश्रीमद्गर्ग॰विश्व॰इला
वृतखंडविजयेस्वयंवरविजयप्रद्युम्नद्वारिकागमनंनामअष्टाचत्वारिंशः ४८ श्री
बहुलाश्वउवाच कथंचकारविधिवद्राजसूयाध्वरंनृपः एतन्मेब्रूहिविप्रेंद्रत्वंपरावर
वित्तमः १ नारदउवाच अथोग्रसेनोनृपतिःसर्वधर्मभृतांनृपः श्रीकृष्णेनसहायेन
क्रतुराजंचकारह २ गर्गोयदुकुलाचार्यान्मुहूर्तंबोध्यपुत्रतः बंधुभ्यःप्रददौरा
जन्सद्द्वीपिनिमंत्रणं ३ भक्त्यापरस्याद्रुताऋषयोमुनयोद्विजाः आजग्मुर्द्वारिकांस
र्वैःपुत्रशिष्यैःसमाहृताः ४ वेदव्यासःशुकःसाक्षान्मैत्रेयोयपराशरः पैलःसुमंतुर्दु
र्वासावैशंपायनइत्यहं ५ जैमिनिर्भार्गवोरामोदत्तात्रेयोसितोमुनिः अन्येचमुन्योरा न
जन्सशिष्याश्चसमागताः ६ ब्रह्माशिवोजंभभेदीवारुणाद्रगणास्तथा आदित्याःम
रुतःसर्वेवसवोस्मग्नयोश्विनौ ७ यमोप्यवरुणःसोमोधनदोगणनायकः सिद्धावि द्वा
द्याधरश्चैवगंधर्वाःकिन्नरादयः ८ गंधर्वाप्सरसःसर्वाविद्याधर्य्यःसमागताः वेताला
दानवादैत्याःप्रह्लादोवलिनासह ९ अष्टैश्चचंद्रुभिःसार्द्धंलंकाधीशोविभीषणः सर्वैश्च
वानरैःसार्द्धंहनुमान्रघुनंदनः १० अष्टैश्चऋक्षुभिःसार्द्धंजांववान्हराटवली सर्वैश्च
पक्षिभिःसार्द्धंगरुडोपक्षिराटवली ११ सर्वैःसरीसृपैःसार्द्धंवासुकिःनागराट्महान्। कृष्ण ८४

गोरूपाधारिणीपृथ्वीसर्वाभिःकामधेनुभिः १२ सर्वैःशैलैःमूर्तिमद्भिःसुमेरुश्चहिमालयः।
गुल्मैर्हृल्लताभिश्चवरःसाक्षात्प्रयागराट् १३ महानदीभिःसहिताश्रीगंगायमुनानदी
सरोवराःसमरघारत्नोपायनसंयुताः १४ आजग्मुरुग्रसेनस्यराजसूयेमहाध्वरे स
सपुर्यस्तुयोध्यामानवारण्यानवाखिलाः १५ चतुर्दशैवगुह्यास्मिन्प्रख्यातानिमहीतले
तीर्थराजोप्रयागश्चसर्वैस्तीर्थैःसमागतः १६ सिद्धाश्रमोविनशनःउद्धैःसर्वैःसरोवरैः
वनानिदंडकादीनिसर्वैश्चोपवनैःसह १७ तैस्तैःसमग्रैर्विमलैरेतेतत्रसमाययुः श्री।
मद्गोवर्द्धननामागिरिराजोव्रजाद्रिरिः १८ वृंदावनेव्रजजनैःसरःकुंडैःसमाययौ नंदोप नवो
नंदोश्चतथातथावट्वृषभानवः १९ वृषभानुवरःसाक्षात्सचंद्रोनाममैथिल सर्वैर्गो
पगणैर्गोभिःनंदराजःसमाययौ २० कीर्तिर्यशोमतीसाक्षाद्गोपीभिर्गोपकेश्वरी श्रीरा
धाशिविकारूढागोपीसंघैश्चकोटिभिः २१ शतयूथैश्चगोपीनांद्वारकांप्रययौमुदा ता
सांकासांयत्रयत्रगोपीभूमिश्चसाभवत् २२ तद्रंगरागसंजातंगोपीचंदनमेवहि गोपी
चंदनलिप्तांगोनरोनारायणोभवेत् २३ चतुर्वर्णीकथासर्वेआजग्मुस्तस्यचाध्वरे ।
धृतिराष्ट्रोवुद्धिवदःसाक्षाद्दुर्योधनःकलिः २४ शल्योभीष्मश्चकर्णश्चकुंतीपुत्रोयुधि
ष्ठिरः भीमोर्जुनोथनकुलःसहदेवस्तथापरे २५ दमघोषोवृद्धशर्माजयसेनोमहानृपः।
धृष्टकेतुःभीष्मकश्चनाग्निजित्कोशलेश्वरः २६ वृहत्सेनोधृतिःसाक्षान्मैथिलशःपि

तातवः अन्येपितत्रराजानः सहस्रंवंधिवांधवाः ४७ सर्वाभिर्नप्तृभिः पौत्रैः पुत्रैराजगमुरध्व
रं इतिश्रीमद्गर्ग॰ विश्वजितखंडेयज्ञारंभे एकोनपंचाशत्तमोध्यायः ४९ नारदउवाच
अथसिद्धाश्रमेविद्वारेरेवतात्रशमंद्वयोः मध्येपिंडारकेदेवेयज्ञारंभोवभूवह १ पंचयोजन
विस्तीर्णकुंडोभूद्यस्याध्वरे योजनंब्रह्मकुंडस्तुगव्यूतिपंचपंचकुंडकाः २ मेखलागर्त
विस्तारवेदीभिर्निर्मितादश सहस्रंमुख्यागयत्तेस्तंभाववभोमहान् ३ पंचयोजनविस्तीर्णः
सौवर्णोयज्ञमंडपः वितानतोरणैरंजैकदलीखंडमंडितः ४ भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसे
नादशार्हकैः देवैश्चसहितोराजावभौशक्रइवाध्वरे ५ यज्ञावतारःश्रीकृष्णःपरिपूर्णतमो
ध्वरे वभौपुत्रैश्चपौत्रैश्चपरमात्मेवभूतिभिः ६ महासंभृतसंभारोराजसूयेध्वरेवरे गर्गा
चार्यंगुरुंकृत्वायदुराजोऽहदीक्षितः ७ होतारोदशलक्षाणिद्विशलक्षाणिदीक्षिताः अ
ध्वर्यवःपंचलक्षमुद्गातारस्तथाध्वरे ८ हारितस्तुंडामसमोधारांभुक्ताज्यस्यहुताशनः
अजीर्णंप्राप्तयज्ञेनचित्रंविद्धिमैथिल ९ कोपिजीवाच्चिलोकानांतुनवभूवुर्वुभूक्षिताः ।
सर्वेदेवास्तुसोमेनह्यजीर्णत्वमुपागताः १० रुक्मिणत्याधर्मपत्न्योग्रसेनोयदुराडवली ।
अवभृथस्नानंतीर्थेपिंडारकेकरोत् ११ व्यासाद्यैर्मुनिभिःस्नातोविधिवद्वेदसूक्तिभिः
यथाद्वारिणयायज्ञोरुचिमत्यावभौनृपः १२ देवदुंदुभयोनेदुःनरदुंदुभयस्तथा उग्र
सेनोपरिसुराःपुष्पवर्षाप्रचक्रिरे १३ गजानांहेमभाराणांनियुतानिचतुर्दश शतार्वुदंह

२

यानांतुयज्ञांतेदक्षिणांपरां १४ कोटिशोवररत्नानांमहार्हैरंबरैःसह गर्गाचार्यायमुनयेप्र
ददौपत्नीसंयुतः १५ उग्रसेनोददौराजायादवेंद्रोमहामनाः गजानांतत्रलक्षंचहयाना
मयुतंतथा १६ विंशद्भारंसुवर्णानांब्राह्मणेब्राह्मणेददौ मरुतस्ययथायज्ञेत्वक्रया
त्रायथाद्विजाः १७ तथोग्रसेनसत्कृतेसंतुष्टाहर्षितागताः संतुष्टादेवताःसर्वाप्राप्तभा
गाःदिवंगताः १८ भेरिदुंदुभिवादित्रैश्चजयशब्दैर्गृहंययुः रक्षोदैत्यावानराश्चदेहिदाद
क्षिणंतथा १९ भागैःसंतुष्टमनसःसर्वेस्वंस्वंगृहंययुः गाःशैलाद्रुमसंघाश्चनदीती वाः
र्थाश्चसिंधवः २० संतुष्टाःप्राप्तभागायेतेसर्वेगृहंययुः राजानोयेसमाहूताःपारिबर्ह
णाभूयसा २१ पूजितादानमानाभ्यांतेपिस्वंस्वंगृहंगताः नंदाद्यागोपमुख्यायेश्रीकृ
ष्णेनप्रपूजिताः २२ हर्षिताःप्रेमदानाभ्यांतेपिसर्वेव्रजंययुः एततेकथितंराजन्महाय
ज्ञस्यमंगलं २३ यत्रश्रीकृष्णचंद्रोस्तितत्रकिंसफलंनहि येत्रएवंतुकथामेतांपठं
तिसततंनराः २४ धर्मश्चार्थश्चकामश्चमोक्षःतेषांप्रजायते २५ पूर्णःपरेशःपरमेश्वरः
प्रभुःपुनःस्वयंपुरुषःपुराणःस एवंतिष्ठन्स्वकथाविचित्रांकुर्वंतितीर्थंस्वकुलेनराज्ञां
२६ कुलेनयत्रसहरिःपरेश्वरोभारंविदेहेशमुवीवतारयन् योभक्तचतुर्वर्गदःसएवयदोःकु
लेनतस्मैनमोनंतगुणायभूम्ने २७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांविश्वजित्खंडेश्री।

गा॰सं॰ नारदबहुलाश्वसंवादे उग्रसेनमहोदये राजसूययज्ञोत्सववर्णनं नाम पंचाशत्तमोऽध्या
वि॰जि॰ यः ५० इत्यद्भुतमिदं ग्रंथं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं श्रीनिकेतस्सोपानमिति वैकुंठदु
८६ र्लभं १ यः श्रृणोति नरो भक्त्या सत्कृतार्थो न संशयः गर्गाचार्येण संप्रोक्तं सर्वसारसमु
द्भवं २ यैः श्रुत्वा पठितः सम्यक्तेषां वास्तोहृदेपदं इहैव च सुखं प्राप्य पुत्रपौत्रादिसं
तते अंते तेव्रजेत्परं धाम गोलोकं योगिदुर्लभं ३ समाप्तोयं विश्वजितखंडः समाप्तम ॥

लक्ष्म
८६

1209-Ms-

ब॰ ख॰ ॐ श्रीगणेशाय नमः बहुलाश्व उवाच श्रुतं तव मुखाद्ब्रह्मन् मंगलं वै
१ रंव रमाद्भुतं श्रीकृष्णमाहात्म्यमिदं खंडे विश्वजिते परं १ परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य म
हात्मनः षोडशस्त्रीसहस्राणां पुत्रा दश दशाभवन् २ तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च बभू
वुः कोटिशो मुने रजांसि भूमेर्गण्यन्ते न तु वंशं हरेः कुले ३ रेवत्यां बलदेवस्य
रामस्यापि महात्मनः पुत्रोदयः कथं न स्यादेतन्मे ब्रूहि सत्तम ४ श्रीनारद उवा
च वाढमुक्तं भगवतः संकर्षणस्याच्युताग्रजस्य बलभद्रस्य कामपालस्य कथां
सर्वपापहरां कथयिष्यामि ५ अथैकदा प्राग्विपाको नाम मुनीन्द्रो योगीन्द्रो दुर्योधन
गुरुर्गजाह्वयनाम्नः पुरमाजगाम ६ दुर्योधनेन पूजितः परमादरेण सोपि चारेण मल्ल
हेरेसिंहासनेऽस्थितोभूत् ७ तं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य कृतांजलिः पुरःस्थित्वाम
नःसंदेहं स्म त्वा धार्तराष्ट्र इति होवाच ८ संकर्षणः साक्षाद्बलभद्रः किं कारणात् क
स्मात् हेतोर्भारतं केन प्रार्थितो भूलोकानाजगाम येनेदं पुरं निर्भयं भूतमभवत् तस्य १ राधा
कृष्ण

ममगुरोगदाशीलाकारस्याहो तन्प्रभावं नितरां वदनात् ९ श्रीवेदपाको वाच युवराजकु
रुद्धहतस्य प्रभावं शृणु यत्कुंवरीन पापहानिः परं स्यात् १० अस्मिन्द्वापरे नृपश्याजदेवा' नीक
कोटिभिः श्रीरमराक्रांतास्भूः स्वयंभुवं शरणं जगाम ११ तदुपधार्य सरज्येष्ठः सर्वेश्वर
गणैः समं डो वैकुंठनाथं पुरस्कृत्य श्रीवामनपादांगुष्ठनखभिन्नब्रह्मांडकटाहविवरम
र्गेणा वहिर्निर्गत्य कोटिब्रह्मांडनिचयं ब्रह्मद्रवे संप्रेक्षन् विरजातीरं गतवान् १२ श्रुतंस्य स्याज्ञ
कोटिमार्तंडज्योतिर्मंडलमवेत्यध्यातानत्वाध्यात्वा तत्रानंतं सहस्रवदनं सकवरीस
वे पश्चात्तद्वितैर्देवैः स ददर्श ह १३ तद्ब्रोमकुंडलीभूतस्तंगे वंदारण्ये कालिंदीगोवर्द्ध
नादिकुंजपेकुंजलतातरुपुंजगोपालगोपीगोकुलसंकुलेन्न लेते सर्वेलोकनमस्कृते
समेत्य तत्र नित्यकुंजेषु निजांतां नीतं ततः प्राप्य सा तत्त्वारिष्टसीतामेत्स्व यश्रीक्रमसंप्रिं चंद्रम
संख्यब्रह्मांडपतिं श्रीराधापतिं श्यामलरुचिं पीतांबरवनमालावंसीधरं कटात्करांके
नूपुरं किंकिणीकटकांगदहारकौस्तुभांगुलीयकैः सर्वतः स्फुरत्कोटिबालसमांतंड
ल मंडकिरीटकुंडलमंडलगंडस्थमलकाभिर्वि भ्राजमानमुखारविंदं नमस्कृत्य संस्तुत्य
विविधैः सर्वेऽस्मारवृत्तांतकथयांबभूव १४ तेषांवित्तार्त्तिविज्ञाय सदिमारव्हरसार्थं
भगवान् यद्यामाहोदरत्वानंतं सहस्रवदनंमिति होवाच १५ श्रेंगपुरस्तमपिवसुदेवस्य

ल

बं॰ म देवकंयामभूत्वा रोहिण्युदरादाविर्भव पश्चाद्देवक्याः पुत्रमहंप्राप्स्यामि १६ इतिश्रीमद्गर्ग
२ ग॰ वाख्यसंहितायांश्रीवल्लभहृत्खंडे दुर्योधनप्राड्विपाकसंवादेऽवतारकथानाम प्रथमो
ऽध्यायः १ प्राड्विपाक उवाच इत्युक्तः सहस्रवदनो गंतुमभ्युद्यतः स्वसभायां
स्थितोभूत्तदेवसिद्धचारणगंधर्वाः सर्वेतस्यनतकंधराः बभूवुः २ अथसमतिःसा
राथिः दिव्यरथंततो लोकंशात्मतःसमानीयसन्मुखमास्थितोभूत् वरसैन्यविदारणं
मुशलं दैत्यशमनं हलंते पुरस्तादुपतस्थु ब्रह्ममयंनामवर्मचोद्यतस्थे ३ अथ
यतत्रश्रीवल्लभस्सभायांसर्वेषां पश्यतां रमावैकुंठात्समागतः पार्षदैनिपतंजलि
कृतिभिः स्तूयमानः सहस्रफणीमौलिविराजमानः सिद्धचारणचामरैस्संसेव्यमा
नशेषस्तमनंतसंकर्षणात्तत्वात्तद्विग्रहेसंलीनोभूत् ४ अथाजितैर्वैकुंठात्समागतोः जै
कपार्षदैर्हिर्वृतः वज्ररूपमहद्धाद्भिः संवेष्टितः घोरैः प्रेतविनायकैः संवेष्टितःसे
वः सहस्रवदनः समागत्यसभायामनंतस्तत्वात्तस्मिन्संलीनोभूत् ५ अथश्वेतद्वी
पात्समागतः कुमुदकुमुद्वानादिभिः पार्षदप्रवरैः [illegible] संसेव्यमानः सहस्रफणीमौलि
विराजमानः सिताचलाभोनीलांबरोनीलकुंचितलाभोविभ्राजमानः सर्वेषांपश्यतां २ राधा
कृष्ण

सोषि

अनंतविग्रहे संलीनोऽभवत् ६ अथ तदैवेलावृतखंडात्समागतः श्रीगणार्बुदसाहस्रैः
भवानीनाथैः समावृत्तः शेषसहस्रवदनैर्मौलिमंडलमंडितः स्फुरत्किरीटकांगदास्समागमे
त्यनंतविग्रहे संलीनोऽभवत् ७ अथ पातालस्याधस्याद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनात्समागतो भग
वतस्तामसाकलास्सद्वात्सहस्रवदनो किरीटमार्तंडमंडलमंडितो वेदव्यासपराशरसनक
सनंदनसनातनसनत्कुमारनारदसांख्यायनपुलस्त्यबृहस्पतिमैत्रेयपरमर्षिभिः । ह
संशोभितो वासुकिमहाशंखसेतुधनंजयधृतराष्ट्रकुंककालयतक्षककंबलाश्व
तरदेवदत्तादिभिः नागेंद्रैश्चामरपाणिभिः संसेव्यमानो मृगमदागुरकुंकुमचंदन
पंकावलिप्यमानादिभिः नागकन्याभिः संस्तूयमानः सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरग
णैस्संस्तूयमानो हाटकेश्वरत्रिपुरबलकालिकेयाकलिनिवातकवचैरनुयायिभिः
पुरःसरैः रुद्रैकादशव्यूहैर्नाभिकामधेनुवरुणैः पश्चात्सर्वाधिगमीवीरेसमुद्रगताल
डुरुभिधन्विनिभिः सदागीयमानपदौष्टोनागेंद्र इव धैर्यगतिः विराजते यस्यैकफणोंचे
इति तिमंडले सिद्धार्थ इव लक्ष्यते सोऽप्यागत्य महानंतविग्रहे संलीनोऽभवत् ९ तद्दृ
ष्ट्वा सभापार्षदाः सर्वे तत्परिपूर्णतनमंजाताः वनताः विस्मिताबभूवुः अथानंतव
दनो महानंतः संकर्षणो भगवान्सर्वपार्षदान्नृसिंहान्उवाच ६ अहं महरिसमारहा

ग॰ वे॰
खं॰
३

७

ररागंधमुविगमिष्यामितस्माद्वयंयाहिवेःभविष्याम १० भोप्रवलोद्भूटस्समतेसारथे
भवतांत्रेवस्थेयतांशोचंमाकुरुतातान् यदात्वद्वाथीत्वत्स्मरणंकरिष्यामितदात्वंदिव्यंता
लांकंरथंनीत्वामत्समीपमागमिष्यसि ११ हेहलहेमुशलेघरायदात्वयोः स्मर
स्मरणंकरिष्यामितदातदामत्पुरःप्राविर्भूतेभवत १२ भोवत्सेत्वमप्येवमाविर्भव हेमु
नयः सांगीन्नारदयो हेव्यासादयोहेकुमारादयो हेकोटिरुद्राः हेभवानीप्रहेएकादशरुद्रा
हेगंधर्वाः हेवासुक्यादिनागेन्द्राः हेनवातकवचाः हेवरुणाः हेकामधेनुप्रमुख्यामरतरवेतेयदु
कुलेऽवतारं मांप्राप्य सर्वेसर्वदाएत्यममदर्शनंकुरुतः १४ श्रीगर्गविपाकउवाच इत्या
ज्ञयाः सर्वेस्वस्वधामसमाजग्मुः तेषुगतेषुनागकन्याप्रत्येकभगवन्नंततः प्राहुप्रणम्याक
स्माभिप्रियोमयाऽज्ञातः तस्मात्त्वंपानांगः हेषुजन्मानिप्राप्यमेदर्शनंकुरुत १५ कदाचि
त्कलिंदनंदनीकूलेविहारमाधुर्येकूलेयुष्माभिः सहरासमंडलंकरिष्यामि यु
ष्माकंमनोरथः सफलोभविष्यति १६ अथनवातकवचानांराज्ञाकलिस्वामिपाद
तनमस्कांजलिः पंदत्तपुष्पावलिः श्रीभगवंतंप्रत्युवाच अहंकिंकरिष्यामिमम
होभगवन् यत्रत्वंगमिष्यसितत्राप्यहंगमिष्यामिएवावत्त्वद्वियोगेममममहद्दुःखंवद

३ राधा
कृष्ण

३

भविष्यत् स देव मां नय त्वं भक्तवत्सलोसि १८ एवं प्रार्थितो भगवाननंतः कलिराजानं
स्वभक्तं स्वयं प्रसन्नः प्रत्युवाच सुखेन त्वं मर्त्ये हि वा गच्छ भरतखंडे कोटिवेदशर्म्मा कुले धृ
तराष्ट्रस्य पुत्रो भूत्वा दुर्योधनो नाम चक्रवर्त्ती भविष्यसि त्वत्सहायं मह्यं करिष्यामि गर्भे
शिक्षां दास्यामि १९ इत्युक्तः कलिस्तं नमस्कृत्य स्वप्रकाशं गतवान् सेवकः कलिस्त्वमेवं जा
नीहि विद्धि मायया एवमात्मानं तेन स्मरसि २० इति श्रीमद्दुर्गाचार्य्यसंहितायां श्रीबल
भद्रखंडे प्राग्विपाकसंवादे संकर्षणागमनसमंत्रो नाम तृतीयोध्यायः २ प्राग्वि
पाक उवाच अथागता कोटिशरच्चंद्रमंडलप्रतीकाशा नागलक्ष्मीर्महारथास्यास
खी कोटिमंडिता संकर्षणं महानंतं भर्त्तारं सभार्या प्राह १ अथाहि मम त्वया सहैव भगवन्
गमिष्यामि त्वद्वियोगातुरा प्राणान्नाधारयामि २ इति होवाच रंभोरू त्वं रेवती सखी नाम्
ना भूलोके मां भजन्ती न शोकं मा कुरु तात इति भाषित्वा कंठे प्रियां संश्लेष्य भगवाननंतः स
र्वजगत्कारणः सर्वभक्तदुःखनिवारणो महेंद्रवारणो द्रुभोगवारणः ४ तच्छ्रुत्वा नाग
लक्ष्मीः प्रत्युवाच रेवती का कस्य सुता कुत्र वर्त्तमाना नितरां वद तत् तच्छ्रुत्वा भगवाननंतः
सस्मितं स्वप्रियां प्रत्युवाच आदिसर्गे कश्यपस्य कद्रुसुतो ह्यहं जातः श्रीकृष्णाज्ञया त्वरं
म इमं मंडलं रक्षन् गजराड्डिवैचैकफणेन कमंडले ममिष्ट त्वां सबोधयन् हि राजमानोहं वसुं
६

धृतराष्ट्र काश्यप
दुर्योधन
तस्य माता गां
धारी

म हा

ग॰ व अथ मध्यस्थिते चक्रः पुत्रोतिबलस्याद्भुतनामतः सप्तद्वीपमहीखंडमंडलमंडलपतिर्भि-
स्व धेहृपादपुंडरीकः पुरंदरादिभिरलंघितचंडशासनः प्रचंडदोर्दंडखंडितारिदोर्दंडः
४ सर्वगुणसंभृतः सम्राड् बभूव ७ तस्य पुरूषसद्युम्नाद्याः पुत्रा बभूवुः तस्य यज्ञकुंडस-
मुद्भवा कन्या ज्योतिष्मती जाता ८ एकदा स्नेहेन चाक्षुः पुत्रीं पप्रच्छ कीदृशं वरमिच्छसीति
वद सा तदोवाच यः सर्वेभ्यो बलवान् स मे वरो भूयात् ९ तदाकर्ण्य राजा शक्रं बलवंतं ज्ञा-
त्वा तमाजुहाव तदैव सद्यः समागते शक्रे राजा पुरःस्थितं तं देवेशं सोसनं दत्वा सत्प्राह १० त्वत्तः
कोपि बलवान्वर्त्तते न वा सत्यं वद न चेत्सत्यतिः नहि सत्यात्परो धर्मो इति होवाच भूमिदेवं
पं॰ ८ ति सर्वोदमलं मन्ये ॥ते लोकप्रदं नरं ११ इंद्र उवाच अहं बलवान्नास्मि मत्तो बलवा-
न्वायुरस्ति येन सहायेन कार्यं करिष्यामि इत्युक्तः गते शक्रे राजा वायुमाजुहाव त्वत्तः को- ति
पि बलवान्वर्त्तते सत्यं वद तात् १२ वायुरुवाच मत्तो वै ते पर्वताः संमहे येनाडीयमानाः बल
नेम इत्युक्त्वा गते राजा पर्वतानाजुहाव भवद्भ्यः कोपि बलवान्वर्त्तते वा न वा वदतेति १३ पर्व-
ता प्राहू रस्मिद्धारणाद्भूखंडं बलवद्वर्त्तते यत्र वयं स्थिता समागतेषु पर्वतेषु भूमंडलं समाहू-
य राजा प्राह त्वत्तः कोपि बलवान्वर्त्तते न वा सत्यं वद १४ तच्छ्रुत्वा भूखंड उवाच मत्तो बल-
वान् संकर्षणो भगवान्वर्त्तते सोयं सदानंतो नंतगुणाश्रयः आदिदेवो वासुदेवः सहस्र- कृष्ण

ब वा ४ राधा

दर्प

रत्नो नागेंद्र इव भयावहः कैलास इव शुक्लप्रकाशः कोटिसूर्यप्रतिभासः कोटिकंद
र्पैर्हारिलावण्योपेतविभ्राजमानः कमलपत्राक्षः कमलकर्णिकादिव्यविमलवनमाला
निर्मलपरिशोभितमधुकरसंगीयमानः सिद्धचारणराजगंधर्वविद्याधरोरगोरुपगीयमा
नः सप्तमहोरगमुनिगणैः संध्यायमानः सर्वोपरिविराजमानः आस्ते १५ यस्य का
सीनगरे द्विसप्ततिसमुद्रवनजीवकोमंडितमरुखंडमंडले हरये यन्नामानुकीर्तये त्रिलो
क्यां त्रैलोक्य चान्यपि कैवल्यं प्राप्नोति १६ एवंप्रभावो भगवान् सर्वतो वल्लवान् सर्व
कारणः सर्वस्य वशी दुरंतवीर्यो मरुलेरसायां स्थितः तस्मात्परः कोपि नास्ति १७ श्री
महानंद उवाच इत्युक्त्वा गते मरुखंडे चाहं बकन्या ज्योतिष्मती मम माधुर्यभावं बले
च विज्ञाय पित्रा तां गृहीत्वा विंध्याचले मत्स्य तृतीयवर्षे सा लक्ष्या रीत्युक्त तपस्तेपे
१८ ग्रीष्मे पंचाग्नितप्ता वर्षासु सर्वासारधारिणी शिशिरे आकंठमग्ना शीतोदके स्थल
स्थंडिलशायिनी बभूव १९ इति श्रीमद्गु० श्री वल्लभ रु खंडे ज्योतिष्मत्युपाख्याने
नाम तृतीयो ध्यायः ३ श्री महानंद उवाच अथ ज्योतिष्मतीं शातचंद्रप्रतीकाशेन
वयोवने सुंदरीं तपस्विनीं वीक्ष्य शक्रयम धनदाग्नि वरुण सूर्य सोम मंगल बुध बृहस्प
ति भृगु शनयः सर्वे तद्रूपोद्दीपत कामसंमोहितचित्तास्तदाश्रममेत्य तामूचुः १ हे

वे॰ ल॰ ५ वे

व अस्माकं

सुंदरीदं भोरुधन्यासि कस्मार्थं तपः करोषि ते वयस्तोयोगो नास्ति मनोभिप्रायं स्वकं वदे
ति तछ्रुत्वान्योतिषमत्युवाच भगवाननंतः सहस्रवदनो मम भर्ता भूयात् एतदर्थं त
पस्तपामि इति तद्वचः श्रुत्वा सर्वे जहसुः पृथक् पृथक् तेषामिदमाह २ इंद्रउवा
च सर्वराजेंद्र वरं कर्तुं किं वृथा तपसे सुभे देवराजं वर मां स्वतः शतक्रतुं ३ यमउवाच सुभे
यमराजं वरय मां दंडनेतारकं जगत् सर्वांत्समात्वमत्यत्रीपित लोमविष्यसि ४ धनद के
उवाच राजराजं हि मां विद्धि निधीशं हि वरांगने त्वं भजामुविशालाक्षि विहायान्यत्र वासनां
५ अग्निरुवाच सर्वदेवमुखं विद्धि सर्वयज्ञप्रतिष्ठितं भजमां त्वं विशालाक्षि विहायान्यत्र वा ला
सनां ६ वरुणउवाच लोकपालं वरय मां पाशिनं यादसांपतिं सुस्नातो हि समुद्राणां वै
भवेयं स्वभामिनि ७ सूर्यउवाच जगच्चक्षुः सदाहं वै चंडांशुः चारुभाल्मजे विहाय या
तालमतिं वरमां स्वर्गीं स्वरां ८ सोमउवाच द्विजराजश्चौषधीशो नक्षत्रेशः सुधाक
रः कामिनीवल्लभोहं वै भज मां गजगामिनी ९ मंगलउवाच इमां धरित्रीं मातामि
तामस्तुं कुजक्रमः मंगलं भज मां भद्रे भव त्वं स्वरिमार्थिनी १० बुधउवाच बुधोहं बुद्धिमान्वी
रः कामिनीरसवर्द्धनः विसृज्य सर्वान्नाकेशान् रमय त्वं मया सह ११ बृहस्पतिरुवाच ।
गीष्पतिर्धिषणोहं वै सुराचार्यो बृहस्पतिः साक्षाद्वृत्रगुरो लोके भज मां मन्त्रसे सुभे १२ । श्रीकृष्ण पराचे

श्रीकृष्ण उवाच साज्ञात्वैत्यगुरुः काव्यो भार्गवोहं महामते ॥ त्वं सर्वविचार्यैव भव मद्भाग्यनि
श्चितं १३ शान्तिरुवाच सर्वैर्बलवान्भद्रेश्चंद्रदेवोपरिस्थितः त्यज शोकं वरय मां ।
लोकभस्मीकरं दृशा १४ महानन्द उवाच अथ ज्योतिष्मती तेषां वचांसि श्रुत्वा रुषा ।
नेत्राः स्फुरदधरा चलद्भ्रूर्मर्मा प्रोच्चदृग्रोषाग्निप्रकर्षैर्ल्लक्षटामो पर्यस्मारयद्योदवच स
कार तेन सखंडे मही मंडले ब्रह्मांडमपि [redacted] चाब्रह्मकाद्दंदह्मे जग्मिन्त सर्वतो महद्भयं च वा ।
भवतदेव शक्राद्या शापभीता प्रकंपिताः कृतं बलिपाणयोः [redacted] पादपद्मो परि निपेतुः ।
वाहि पाहि [redacted] जगत्सेरि स्यशान्ता ज्योतिष्मती पृथक् पृथक् तान् शशाप १५ ज्योति
ष्मत्युवाच कृतघ्न इह मां समागतस्त्वं भवस्व लंपगुरधः समोहस्यास्य कृशतनुरतिकृ
ष्णकुत्सिता भो भव सहस्रसितमाबतेल्लद्दी १७ हेमधुकर प्रदत्ताभिव कामाक्राप्युद्दीसंज्ञा ।
कस्त्वं भव गीष्पतेत्र हे सोम त्वं तेवारहिते नस्यत्वं व दंतिगच्छेतिन केकदाचित् १८ हे मंगा
लत्वं भव बानरानतो निशाकरत्वं भव राजयक्ष्मवान् त्वं भग्नदंतो भव मो दिवाकरपाशीन
कविः त्वं भव ताजलंधरी १९ त्वं सर्वमत्तो भव नाडुषर्बुधः मन्त्रव्यधर्मान्नहूतपुण्या ।
को भव वैवस्वतस्त्वं भव मानमंगोत्र बाष्प पुत्रे प्रवलेन रत्नसा २० मां हर्तुं मागत्य संस्थि
धमस्थितः करोषि निद्रां परमात्मयोगे राहो तत प्रियां कोपिन्यो हरिष्यति स्वर्गेश्वरं स्व

ग॰ वं स्वं ६

गतेत्वयि २१ पाशेन बद्धैर्निर्ज्जितं त्वां बलात् गृहीत्वा खलु कोऽपि रक्षः लंकापुरीमेष्यति देव
तेऽर्थिकारागृहे धे किल कारयिष्यति २२ महानंत उवाच अथ त्वावतया शक्रनंता
देवानां मध्ये कुपितेनाशु शक्रः तां शशाप कोऽपि कारिरिति संकर्षणो वरमपि प्राप्य त्वं जन्मा
नि मन्यत्र वाकदाचित्त्वं पुत्रोत्सवो मा भूयात् एवमुक्त्वा शक्रोऽपि ते तेन सह धर्षितः सर्वदेव
गणैः सह स्वर्गं जगाम पुनः सा तपस्तेपे २३ अथ तपोवृद्ध्या सर्वेषां पितामहो श्रीब्रह्मा वसु
वह्निब्रह्मर्षिभिः सह मरीच्यादिभिः संवृतः सर्वजगत्कारणाभूतः स्वभवनात् हंसयानेना
गतवान् २४ एवं तां स्थित्वा तामाह इति देवो भक्तिचारु आत्मजो त्वत्तपः सफलं जातं त्वं सि लं
द्धासि परमेष्ठ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहीति जगाद २५ तच्छ्रुत्वा जलाद्विनिर्गत्य ब्रह्माणं प्रणिपत्य
स्तुत्वा कृतांजलिरित्यब्रवीत् हे भगवन् भगवान् यदि प्रसन्नोऽस्मि मम वरो भूयात् इति श्रु हानंतो
त्वा हवाव विबुधर्षभः प्रत्युवाच २६ हे पुत्रि तव मनोरथो दुर्लभोऽस्ति तथापि पूर्णी करि
ष्यामि अद्यैव वैवस्वतमन्वंतरः प्राप्तो कलि त्रिनवचतुर्युगकाले तेकाले स्त्रितववरः संक
र्षणो भगवान् भविष्यति २७ तच्छ्रुत्वा ज्योतिष्मती ब्रह्माणमाह देवदेव भगवन् महान्
कालो वर्तते मनोरथः शीघ्रं भूयात् त्वं सर्वकार्य्यकर्त्तुं समर्थः न चेत्तुभ्यं शापं प्रदास्या

६ क्रम

मियथा देवो मन्योद्दते २८ इति श्रीक्रोधो ब्रह्मशापभयभीतः तत्क्षणं विचार्य पुनराह हे राजपुत्रि
त्वमानर्तपते रैवतस्य कुशस्थल्यां पुत्री भव तस्मिन् जन्मनि त्रिनवचतुर्युगकाल्पितः कालः के
नचित्कारणेन क्षणवद्व्यतीष्यति इति तस्यै वरं दत्वा तत्रैवान्तरधीयत २९ अथ सा प्रान
र्तेशकुशस्थलीपते रैवतस्य भार्यायां जन्म लेभे ख्याति रेवती नाम्ना रूपौदार्यगुणमंडिता।
नव पश्यन् कंजनेत्रां विवाहयोग्यां तामस्य ३० तां रैवतस्त्वेहे नातः पुरे सभार्यः उवाच कीदृशं
वरमिह कुर्मो वयं श्रुत्वा स्मितवचोवाच यः सर्वेभ्यो बलवान् स मे वरोऽस्तु यात् ३१ इति श्रुत्वा राजा रै
वतः सभार्यो निजसुतानीत्यादि व्यरथमारुह्य बलवंतं वरं दीर्घकालं परिपृच्छन् लोकान्महा।
न ब्रह्मलोकं गतवान् तत्र क्षणान्तरस्थितो भ तेन भूलोके २१ चतुर्युगिकाल्पितः नव
सद्यो ब्रह्मलोके व्यतीते रैवतो रूपं स्यात्तु सलीनाय [illegible] वेशावतारिणी [illegible] कायां माता रमस्व
३३ ब्रह्मणोवाच इत्येतद्वाक्यं श्रुत्वा नागलक्ष्मीसंकर्षणाय भर्तारमन्तरमयब्रह्म।
लोकमेत्य रेवतीविग्रहे स्वाविर्वेशं चकार ३४ अथ संकर्षणो भगवान् भूमिभारहरणा
र्थे लोकं नमस्कृत्य लोकधाम्नः सकाशाद्वततार देवं बलभद्रस्य भगवतः आगमनं मया
ते कथितं सर्वदुरितापहारिणं मंगलायतनं श्रुत्वा राजकौरवेंद्र किं भूयः श्रोतुमिच्छसीति ३५।
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां बलभद्रखंडे ज्योतिषाख्याने चतुर्थोऽध्यायः ४ दु
र्योधन उवाच अनेहसोद्भवेऽहं धन्योऽस्मि गुरोः संकर्षणमन्तानामित्यास्यामारितो भगवतो वास

ग॰ व
ख॰
७

देवस्य प्रभावं महात्म्यं परमाद्भुतं श्रुतमत्रावतारे भस्त्वा मन्यो रामकृष्ण पितुः पुरात् कथं व्रजे ग
तवं तौ व्रजसन्त्या समभेनं तत्तं गूढ श्लोकं कथमभूत्ततद्रुच्यतां १ प्राड्विपाक उवाच अथैकदा मथु
रायां यदुपुर्यामुग्रसेनात्मजो देवको देवकीं वसुदेवाय ददौ वरवर्ध्वौः प्रयाणकाले कंस उग्र
सेनात्मजस्तयोस्य रथं नोदयामास २ तदैव देववाणी कंसमाहयां वहसे अस्याष्टमो गर्भो हि
त्वां हनिष्यति इति श्रुत्वा महासुरः कालनेमिः कंसः खड्गपाणी भगिनीं हंतुं प्रवृत्तः ३ तदैव वसुदे
वस्तं बोधयित्वा प्राहैनां मा मारय अस्याः पुत्रान् समर्पयिष्ये यतस्ते भयं जातं तमपि इति श्रुत्वा तद्वा
क्यं स्मरन् विनतः कंसः नो कारागारे कारयित्वा निश्चलोप्यभवत् ४ प्रथमे जाते पुत्रे कंसाय वसुदेवः
प्रददौ तं सत्यवादिनं ज्ञात्वा कंसोर्भकं जघान ५ अंकानां वामतो गतिस्तथा देवानां तस्माद्यं वा
शत्रुः सर्वेषां देवो देवाः संतितं वधमिच्छतः इति नारदवाक्यात् पुनर्जातं जातमपि जघान ६ अथ कं
सभयात् पलायितायदूनां महान् कष्टं बभूव अथ सप्तमो गर्भो देवक्यां भगवाननंतो ह्यभवत् तते
जः श्रीहरेः आज्ञया योगमाया देवक्युदरात् निकृष्य वसुदेवस्य भार्यायां कंसभयाद्गोकुलस्थि
तायां रोहिण्यां समर्पयित् ७ तत्र श्लोकः देवक्याः सप्तमो गर्भो हर्षशोकविवर्द्धनः व्रजं प्रणी
तो रोहिण्यामनंतो योगमायया अहो गर्भः क्व विगत इत्यूचुर्माथुरा जनाः ८ अथ व्रजे पंच दि
नेषु भाद्रस्वात्यां च षष्ठ्यां च सिते बुधे च उच्चैर्ग्रहैः पंचभिरावृते च लग्ने तुलाख्ये दिनमध्य

कृष्ण
७ राधा

देवेशो हरे भुवर्षन्त्स च पुष्पवर्षो घने भुमं चतस्रुचवारि बिंदून् वसुदेवो वसुदेवं तं यो वि।
भासयन्नेदग्गृहं स्वधाम ९ तदेशो पि कुर्बन्तशिशुजातकर्मौद्दरौ द्विजेभ्यो नियुतं गवा
नां गोपान्समाहूय सुपायकानां रावैर्महामंगलमाततान १० अथाष्टमोऽदेवक्याः परिपू
र्णतमो भगवान् श्रीकृष्णश्चतुर्भुजो बभूव तदेव तदा जयानि शीथे तं प्रेरेख विनिधाय नंदप
त्न्या योगनिद्रायां जातयां संस्थानेन गतिमतिपन्नामत्तीर्य्य महाबनमेत्य यशोदाशयने सुतं तं
विधाय सुतामादाय पुनर्वसुदेवो गृहमाययौ ११ अथ कारागारे बालध्वनिं श्रुत्वा शत्रुभी
तः कंसः समागत्य जामीत्रेरा कन्यां गृहीत्वा शिलापृष्टे पातयामास १२ तदैव हस्तात्त्वा
ग दुत्पत्याम्बरे योगनिद्रा भुजा सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमुनिगणैः स्तूयमाना कंसमि
गा दमाह हे खल तव पूर्वशत्रुः यत्र क्वचाजातो वृथा देवकीवसुदेवौ शीर्णो दुःखं नोषि इत्युक्त्वा सा
निर्दिशान् × विंध्याचलं जगाम १३ इत्युक्तो विस्मितो कंसो देवकीं वसुदेवं च विमुच्य पूतनादीन्दे
त्यान् समाहूय वाचिर्दंशान्बालान् हंतुमाज्ञां चकार ते पि तथा चक्रुः १४ अथ नंदो
पि पुत्रोत्सवं कृत्वा महोत्सवं चकार एवं कंसभयमिषेण व्रजं प्राप्तो रामकृष्णौ स्वमाया
लालितौ व्रजवासिनां कृपां कर्तुं जातमात्रावद्भुतां लीलां चकार कौरवेंद्र किं भूयः श्रोतुमि
च्छसि १५ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां बलभद्रखंडे प्राग्विपाकदुर्योधनसंवादे श्री

ग॰ सं॰ बलभद्रश्रीकृष्णजन्मखंडे पंचमोध्यायः ५ दुर्योधन उवाच मुनींद्र रामोनंतोनं
वं॰ खं॰ तलीलः कृष्णोपि च महामुनेत्वार राजन्तस्य संक्षेपेण चरितं वद व्रजे किं मथुरायां किं द्वारकायां
८ किं किमन्यत्र चकार १ प्राड्विपाक उवाच अथ हैवाच श्रीकृष्णो जातमात्रो दुतालीलां
पूतनामोक्षणशकटासुरतृणावर्तवधयुतां विश्वरूपदर्शनं मायावैभवं श्रीमद्गर्गादेशं दधिचौर्य
ब्रह्मांडदर्शनयमलार्जुनद्रुमखंडभंगादि सेयुर्हेदुर्वासस्रोदर्शनं मायावैभवं श्रीमद्गर्गाचार्य
वृषीजिराधाकृष्णनामोद्घार्यमाहात्म्यकृष्णस्य रूपस्य कारितवृषभानुवरनंदनीविवाहरासमंडल
कृष्णामंडितां चकार २ ततः श्रीवृंदावनादिवनेषु विचचार ३ अथ तालवने धेनुकासुरखर
रूपं खरस्तने स्वपद्भ्यां ताडयंतं भुजदंडाभ्यां गृहीत्वा महाबलो बलदेवः तालवृक्षे तं पातयि शं
त्वा पुनरागतं भूपृष्ठे पोथयामास मूर्छितो भग्नमस्तकः सद्यस्तन्मुक्तिद्वारेण निधनं ज
गाम ४ अथ श्रीकृष्णः कालियदमनदावाग्निपानादि चरितानि कृत्वा श्रीराधाप्रेमप्रका
शप्रीतिमरी त्वरणवृंदावनविहाररासमानलीलाहावभावसंयुक्तां रवचूडवधागासुरपा
ख्यानकथां कथनीयां लीलां चकार ५ तत्रैकदा गिरियज्ञजे कृते भगवबलिरिंद्रः संवर्त्त
कमेघमंडलैर्जगर्जु ववर्ष ६ तदा भगवान् भयातुरं व्रजं वीक्ष्य माभैष्टेत्यभयं दत्वा
एककरे गिरिराजं समुत्पाट्य कलींध्रं बाल इव दधार सप्ताहं सुस्थिरं तस्थौ ६
कृष्ण
८

अथेंद्रः सर्वदेवगणैर्भयभीतः श्रीकृष्णचंद्रस्य श्रीमत्पादारविंदद्वयं प्रणम्य किरीटेन नतो भूत्वा
तदभिषेकं कृत्वा श्रीमहेंद्रः स्वावासभूमिः सार्द्धं स्वर्गं जगाम ८ तदद्भुतं गोवर्द्धनोद्धरणं गोपा विस्मृते भ्यो ताः
गत्वारोहणादिवैभवं संदर्शयामास ९ अथ प्रकृतिरूपा अविरूपा मैथिली कौशल्यायोध्यापुरवासि
नी प्रभृति सर्वविद्या त्रिगुणावृतिः सः मिगोपीदेवजनस्त्रीजाले धरीवर्हिष्मतीपुरंध्रीप्रभृतयः सःस
तलवासिनी नागेंद्रकन्यादिभिर्गोपीयूथैः परिवृतः श्रीकृष्णो व्रजमंडलं चकार १० एकदा गा
श्चारयन् सबलः श्रीकृष्णो गोपालैर्भांडीरे वाललीलावाहवाहकलक्षणां कृतवान् ११ त
त्र प्रलंबो गोपरूपो दैत्यो विहृत्य विजये रामे स्वपृष्ठे निधाय उवाह अथ स्ववावमथुरां गतमुप
श्रुतं गिरींद्रसदृशं मुद्धीद्विपुष्टगतो बलदेवो मह्ना बलो रुषा मुष्टिना शिरसि महाद्रिं
यथेंद्रो भिनत्त्या ताडितेन सद्यो विशीर्णमस्तको वज्रहस्तको वज्रहतो गिरिरिव दैत्यो भूम्यां
निपपात १३ एकदा ग्रीष्मे मुंजारण्यं गतेषु गोषु गोपालेषु सत्सु यः संभूतो दावाग्निः प्रल
याग्निरिव वर्द्धे कृष्ण राम वित्तवदतः पाहि पाहीति गोपालान् शरणागतान् वीक्ष्य लोच
नान्यमीलयत तस्मात्सु मा भैष्ट तु ज्वालामपिवत् १४ अथ ह वा व भांडीरे यमुनापारे गोपालगो
गणान्नीत्वा प्राशीभूत् तत्राशोकवने यज्ञपत्न्यानीतं भोजनं कृतवान् १५ अथ व्रजेंद्रं
ह्रदराजे वरुणग्रस्तं वरुणस्य मानभंगं कृत्वा नंदादिभ्यो पि सर्वलोकनमस्कृतं वैकुंठं दर्शया
मास १६ अथांबिकावने श्रीकृष्णः सरस्वतीतीरे नंदग्रसंतसर्पदर्शनेन सर्पं किल लोकपालं वा

हा रू

ग॰ ख दितेन श्रीमच्चरणारविंदेन स्पृष्टः सर्पदेहं तममोच १७ अथ सबलः श्रीकृष्णो निलायनक्रीडायां चो
ख रपालकलत्रराणां चोररूपं धामासुरं कंससखं भुजं दंडाभ्यां गृहीत्वा दशदिशो भ्रामयन् भग
५ वान् भूपृष्ठे पातयामास १८ तमथारिष्टासुरं कंसप्रेरितं दितेः केशिनं श्रीकृष्णो भुजप्रवेशेन
सवर्द्धस्यमनेलीलासहस्रशो व्रजमंडलेन कारयामास १९ इति श्रीब्रह्मखंडे श्रीरामकृ ल
ष्णलीलावर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ६ प्राड्विपाक उवाच अथ मथुरायां रामकृ
ष्णौ यानि चरित्राणि कृतवंतौ तानि संक्षेपेण युवराज शृणु तात अथ कंसेन कालनेमिना
प्रयुक्तोऽक्रूरो रामकृष्णौ समानेतुं व्रजमंडलमागतवान् १ तत्रागतमभ्युदितं नंदराजस्तेनैवी
त्पगोपीगणा विरहातुरा बभूवुः पथि कृष्णश्च कृतानास्त्रास्य भगवान् रथमारूढः सबलोऽक्रू
रेण मधुपुरीं गच्छन्मार्गे यमुनाजलेषु स्वं फलकाय स्वधाम दर्शयामास २ अथ पूर्वाह्णे म
थुरोपवने स्थित्वा अपराह्णे मथुरां पुरीं सर्वतो ददर्श अथ रामकृष्णौ देवौ पुरुषौ पुरं गतौ लील
या नरवेशधारी दिदृक्षवः पौरास्तु पुरं ध्रः कर्म्माणि त्यक्त्वा धावत आपांगा उदधिमिवताः
स्यौ कोटिके दर्पण दृष्ट्वा हरसौंदर्यं स्वं दर्शयतौ चेतांसि हरंतौ विचेरतुः स्म ३ अथ राजमा में
या चित वस्त्राण्यदासं प्रति रजकं रंगकारं करप्रहारेण सर्वं बांधवं पश्यतो निजघातं तथा वस्त्र
वेशं कुर्वते वायकाय स्वांसारूप्यं प्रादात् ४ ततः सैरंध्रीं कुब्जां त्रिवक्रां चेद्नमिषेणा दान४
ज्यौ त्रैलोक्यसुंदरीं कृत्वा तत्रोपवेश्य जनान् संभाष्य मथुरायां भक्तैः सहितो धनुःस्थले प्र कृष्ण
५

नं =　　　धर्तं कंसाय भार्गवेण =

विष्टोय थेंद्रे हेमचित्र सन्नताले सहस्रशः पुरुषैर्नैवं शाकं बहु दहुरं चापं धातु यंल स्थायस
मेघस्तन मेडुब गतेश्वाकरेण भागीवायद्न्तेसात्ना च्छे यामिव कुंडलीभूतं कोदंडं चेहमंत
प्रेत्यप्रसह्यादरदे ५ तदेवपश्यतां लोकानां सज्यं कृत्वा लीलयाकृष्यक र्णं पर्यं तं दो
र्दंडाभ्यां यष्टेहदेडं मुडादंडेन कोदंडं मध्यतो बभंज ६ भज्यमानस्य धनुषः शब्देकारेण
सप्तलोक विलैः सह सर्वब्रह्मांडं ननाद त्रस्ताः दिग्गजाश्च विचलुः सर्वभूरखंडलस्यालीवल्ह
दिकाद्वयमात्रं प्रचकंपे ८ अथ द्वारि द्वेरंगभूमिद्वारि द्विपं कुवलयापीडं समेत्य त्वरेणा बाललील
यायुद्धं कृत्वा शुंडादंडे तं गृहीत्वा भ्रामयित्वा बालकाः कमंडलुमिव तं भूपृष्ठे
पातयामास ९ इत्थं निहत्य रंगभूमौ कंसस्य आयोजनितायां यथाभावं दर्शनं दत्वा मल्लयु
द्धं कृत्वा चाणूरमुष्टिककूटशलतोशलकान् कंसस्याग्रे सर्वेषां पश्यतां भूपृष्ठे रामकृष्णौ पा
तयामासतुः १० अथ तत्कर्म वीक्ष्य दुर्वचनानि कथ्यमानस्य कंसस्य मधुसूदनः सहसो
त्पत्य मंचमहोन्नतं समारुरोह ११ ततः सत्वरं मृत्युमिवागतं वीक्ष्य मंचादुत्थाय तेनाभिमुखं
न मदोन्नद्धः कंसः खड्गचर्मणी जगृहे हरिः सहसा चर्मासिसेपुत्रां कंसं सविद्यपकाण्डं
बलेड विभागाभ्यां दोर्दंडाभ्यां बलात् समगृहीत ११ यथा ताक्ष्यः तं दृष्टं करणी वकं सोरु
जेवधाद्वलाद्धितिर्गत्य पतत् खड्गचर्मणी गृहीत्वा पुनरुद्यतोऽभूत् पुनर्मंचे च लिंगितैर्विगानमर्दयं　　मंड　न

ग॰ सं॰
ब॰ ख॰
१०

नौ शैलसिंहाविव युयुधाते १२ ततो बलाद्गृह्य तेन कंसं शात्तहस्तमंबरे कृष्णः उत्पतन् शेष
नरूवत्तेसमगृहीत् पुनर्विनिर्गत्य तं दैत्यपुंगवं प्रचंडभुजदंडाभ्यां गृहीत्वा त्रैलोक्याधार
स्ततस्तं भ्रामयित्वा महाम्बरान्मेदिन्यामपि पातयामास १३ ततस्तं गृहीत्वा ताड्य मुष्टिना खंडे ३
मंचोपरि भूवसवन्नागः पतितो यत्किंचिद्व्याकुलः सद्वितीयो ध्यायन् महात्मनः पुनर्युद्धे पुनस्तं
भुजदंडाभ्यां गृहीत्वा मंचोपरि स्थित्वा हृदयमारुह्य तन्मौलिं गृहीत्वा सद्यः केशेषु प्रगृह्य रंगा
मंचे रंगे पातयित्वा शैलात् रंगे उ शिलामिव तस्योपरि स्थित्वा सनातनः सर्वाधारो नेतोनंतविक्र
मो वेगात्स्वयं निपतात् तयोर्निपपातेन स्थाने निम्नीभूते भूखंडमंडले स्थालीव दंडेत्र ये सहसा
चकंपे १४ अथ संपरेतं भोजराजं यदुराज्ञो भूमिगतं नागेन्द्रेण गेहं इव सर्वेषां पश्यतां वि
चकर्ष तदैव भूभृतां हाहाकारमासीत् अहो वैरभावेन यं भजन् कंसोपि तस्य सारूप्यं भृंगी
कीटकमिव जगाम १५ ततः कंसस्य ते सह सार्धं समागतान् तस्यानुजान् स्वबंधुधरा
नवाष्टहताबलभद्रो मुद्गरेन तीक्ष्णेन सर्वं तोमजघान तदा देवदुंदुभयो नेदुर्जयध्वनिश्चाभवत् दे
वाः पुष्पैः ववृषुः विद्याधर्यो ननृतुः विद्याधरगंधर्वकिंनरराजग्गुः १६ अथ सर्वाना
श्वास्य पितरौ विमोच्य उग्रसेनाय राज्यं दत्वा गुर्वेतं प्राप्य सांदीपनाद्धीत्य तस्मै मृतं सुतं
दक्षिणायां दत्वा शंखं हत्वा मथुरामेत्यावसत् व्रजशांत्यै चोद्धवं प्रेषयित्वा पुनः स्वयं व्रजे श्रीराम
१०

गत्वा रराधे गोपीभ्यो दर्शनं दत्वा राजन्मध्ये ऽगतस्य दर्शनं मे तं हत्वा उग्रसेनं मधुरायां मधु
रेशो रराज रामोऽपि कोलवधं कृत्वा तस्यां विरराजेति तयोर्मथुरायां सहस्रशः पवित्रा लीला
रिश्वाणी वमस्तुः १८ इति श्रीमद्गर्गः प्राग्विपाकदुर्योधनसंवादे मथुरालीलावर्णने
न: नामसप्तदशोऽध्यायः १७ प्राग्विपाक उवाच अथ युवराजे धार्तराष्ट्रे रामकृष्णयोर्द्वारि
कालीलां संदेहेनेणास्कृणस्य मानात् तें कंसस्य पारे रुपसैन्दस्कुर्वतें समागते जरासंधे
त्वा द्वारिकापर्ध्वमसमुद्रे दुर्गानि निर्माय तत्रैकरात्रेण ज्ञातीन् समाधाय मुचकुंदं शाकाल्येयुत दृ
चित्वा पुनः रामकृष्णो प्रवर्षणाद्रिमेत्य तस्माद्द्वारिकामाजग्मतुः १ अथ ब्रह्मलोकात्समागतो ग
रेवतो रुक्तोरत्नमालान्वितो विधिवद्बलः शालिनेवलभद्राय दत्वा तपःकर्तुं बदर्याश्रमं ग
नवान् २ अथ श्रीकृष्णः शत्रून् पश्यतां कुण्डिनपुरात् रुक्मिणीं जहार तथा जाम्बवतीं सत्य
भामां कालिंदीं मित्रविंदां नाग्नजितीं भद्रां लक्ष्मणां च भौमं हत्वा षोडशसहस्रशतं च उद्वाह
३ राजन् भीष्मकन्यायां रुक्मिण्यां श्रीकृष्णपुत्रः प्रथमः कामदेवावतारः पितृसमसुंद
रुप्रासीत् तस्मादनिरुद्धः स एव प्रद्युम्नावतारोऽप्यासीत् ४ अथैकदोग्रसेनराजसूयाध्वर
नागवल्लीं गृहीत्वा दिग्विजयार्थी विनिर्गतः प्रद्युम्नो यादवैर्भ्रातृभिः सह जंबूद्वीपे नवखं
डविजयं कुर्वन् कामदुघा नदीसमीपे वसंतमालतीपुराधीशेन पतंगेन गंधर्वराजेन युयु
धे ५ तत्र गदायुद्धे गदां समादाय गदो बलदेवानुजो गदाधरं स्वगदया पतंगं ताडु सो

ग॰ सं॰ चितं स्वहितैर्वोजसा जघानेस्यं तयोर्गदायुद्धं घटिकाद्वयं बभूव ६ पतंगगदाप्रहारेण गदो न
ब॰ ख॰ तां मूर्च्छां जगाम वराहाहाहाकारे जाते कोटिमार्तंडसन्निभो बलभद्रः प्राविभूत्वा गंधर्वा
११ णां सर्वं हलाग्रेण समाकृष्य तदुपरि क्षिप्तमुशलताडनं चकार तेन पुरगवत्सर्वं सैन्यं सू
क्ष्मचूर्णं परथं चूर्णं बभूव ७ अथ पतंगो विविरथो भयभीतो तस्मात्पुरीं गत्वा पुनर्यो
वाद्यैः द्धं न चकार तच्छ्रुत्वा क्रुद्धो बलभद्रो गंधर्वाणां महापुरीं शतयोजनविस्तीर्णां वसंत
मालतीं नाम्नीं सर्वां हलेन संविदार्य सहसाकामं दुर्घानं दीं संकर्षणो विचकर्ष ८ अथ
हेवावघातितेर्व्यहे हाहाकारे जाते तिर्यक्कृपो तमिव घूर्णां समस्तां नगरीं वीक्ष्य गंधर्वैः
रत्नानां गंधर्वेशः पतंगः कृतांजलिः धर्षितो विस्मकर्मकृतानां विमानानां हिल्लतृंगजानां च
ठलेत्तं चाश्वानां चार्बुदं च दिव्यानां भारं दशशतार्बुदं च बलिं नीत्वा बलशालिने बलाय
दत्वा प्रहर्षितिगुणमनाम ९ अथ तथा सांबमोहार्थं बलभद्र इहागतो भवतां पश्य
तां पुरमिदं हलाग्रेण संविदार्य श्रीगंगायां सातालैकार्णेसो चकर्ष तथैव नागकन्या
भिः गोपीभिर्निर्मिते रासमंडले कालिंदीं हलाग्रेण विचकर्ष १० अथैकदा द्विविदो ना
व म वानरः सुग्रीवसचिवो भौमसखो नारदेन प्रेरितो हरिं योद्धुकामो रैवतकाचलमेत्य व
लेन घटिकाचतुष्टयं युद्धं द्रुमखंडशिलामुष्टिभिर्विनिघ्नंतं बलभद्रो मुशलेन म

पु

द्वैर्न्निर्जघान पुनर्नेमं तं मुष्टिनाघातयित्वा पलायितं भुजदंडाभ्यां गृहीत्वा रेवतीं कांच
लपृष्ठे घातयित्वा च्युतांगं जोरहृदेशं मुष्टिनाहृदि तं ततस्ताडतत्यतनेन स हतः शैलेन्द्रं कम
ङ्ल्पमिव चचकंपे ॥१॥ अथ हृष्टमना राजन्नथ्यं भवतां पांडवैः सह युधिष्ठिरो ह्रमं श्रुत्वा तीर्थाभिषे
कव्याजेन व्रजाह्वलैः नागरैः सहितः पुराद्विनिर्गतो ह्यायिकां प्रदक्षिणीकृत्य क्षिप्रां प्र
भासक्षेत्रयोः स्नात्वा पश्चिमायां दिशि सरस्वतीं प्रतिस्रोत सैंधवारण्यं जंबूमार्गोत्प
लावतीं वुध हेमवंतं सिंधुनदं पश्यत्पुष्कर विंदुसरस्त्रितकूपसदर्शनात्रिकूट
तौशनसागेयवाय सौदासगृह्ण तीर्थं श्राद्धदेवादीनि तीर्थानि स्नात्वोत्तरस्यां दिशि कैला
सकरवीरमहीयोगगरोकोवेदश्रागं ज्योतिर्थं रंगवह्लीसीतारामहृतेत्रचैत्रदेशावसं
ततिल्लकादृश्यासां भद्राक्रमें तीर्थं पुष्पमालाचित्रवनं च हकांतानेश्रेयसमनपर्वतः चक्रः
कामशालिनीकामवनं वेदहेतत्रप्लक्षसीतां तीर्थं तपोभूमिं लीलावतीं वेदनगरगोधवंशक्त
तीर्थादीनि कृत्वा पुनरागत्य विशालावूस्नातीर्थं च क्रमेत्य प्राचीं सरस्वतीं स्नात्वा वदर्याश्र
मकेदारावुपस्पृश्य पुनर्भारते श्रीजाह्नवीकालिंदी हरिद्वारकुरुक्षेत्रमथुरापुष्करेषु
स्नात्वा पुनस्तस्मात् कुंभलेयोकरं प्राप्य बान्यानि कुर्वन् तीर्थानि द्वारकां कृष्णेनैमिषा
रण्यं जगाम ॥१३॥ तं समागतं वीक्ष्य शौनकाद्या मुनयः समभ्याय ववंदिरे चचेस्तत्र वेदव्या
सशिष्यो रोमहर्षणात्मजः प्रत्युत्थायांते मानितेनाविनेनोपकरस्येन कुशाग्रेण तं जघान तेन तदा ह

स्व
र्ध्यो
सा

ग॰ स॰ हैमिषादिनेषुमुनीनवीत्य लोकपावनोपि लोकसंग्रहार्थं द्वादशमासान्तीर्थस्नानेविष्णुद्वयेमनो
बं॰ खं॰ दधे १४ तत्रेल्वलसुतोवल्वलोनामदैत्यउग्राहृत्येपर्वणिपांशुवर्षेण प्रचंडेनवायुनापूयशो
१२ णितविण्मूत्रसुरामांसैर्दुर्गंधेनसमागतस्तेवहृष्टोभवत् अथहृतग्रिहे संगृह्य गंगेःलांगुलेनचय
कृष्टमेतद्वंतामग्रमप्रभयंकरंवज्रस्यशातयेहलाग्रेणसमाकृष्य गगनात् मुशलेनमूर्द्धि
कृत्वमद्गृहीत्वाताडतेनाकाशात्तोपिकमंडलुरिवव्यसुःपपात १५ अथप्रसन्नामुनयोविप्रि
सु॰ मस्तुत्याव्रतिथ्याशीषः प्रयुज्यतत्रमुंविविधाश्चवाप्यनुज्ञातः सरयूकौशिकीमानसरोव
रगंडकीगोमतीषुस्नात्वायोध्यानैमिषारण्यामवर्त्मनिवृत्यस्नात्वादीनिउपस्पृश्यतीर्थराजं
नः प्रयागंजगाम तत्रायुतगजदानंचकार १६ ततश्चित्रकूटविंध्याचलकाशीविपाशाशोण
मिथिलागयादिषुस्नात्वागंगासागरसंगमंजगाम १७ तत्रसुवर्णशृंगांबरसंयुक्तं पय
स्विनंपयस्विनीं सुवर्णभारसहितंगवांकोटिशतंब्राह्मणेभ्यःप्रादात् ततः क्रमशोद
क्षिणस्यांदिशिमहेंद्राद्रिश्वेतसेतुकृतमालाताम्रपर्णीमलयाचलकुलाचलदक्षिणसि
सिंधुफाल्गुनपंचाप्सरोगोकर्णशूर्पारकतापीपयोष्णीनिर्विंध्यादंडकरेवामाहिष्मत्या
वंतिकादीनितीर्थानिस्नात्वालोकशेषरोकिरिष्यतिस्म ततस्तत्रत्यात्तार्थविनशनेचागमिष्यति
१८ इदंवलभद्रस्वंडचरितंपवित्रंसर्वपापहरणंतीर्थयात्रावर्णनेनितरांमयावर्णितं
सर्वमंगलकरंसंकीर्तितं इतिमयःश्रोतुमिच्छसि १९ इतिश्रीमद्भ॰ वलभद्रखंडे कृष्ण

१२

हिं

माग्विपाकदुर्य्योधनसंवादे हरिकालीलावर्णनेनामाष्टमोध्यायः ८ दुर्योध
नउवाच मुनिशार्दूल भगवन्बलभद्रो नागकन्याभिः गोपीभिः कदा कालिंदीकूले वि
जहार कथं रासमंडले चकार १ माग्विपाकउवाच एकदा द्वारिकातो नगरात्ता
लांकरथमास्थाय हलायुधः परमकौतुकेन नंदराजगोकुलं गोगोपालगोपीगणस
कुलं संकर्षणः प्रभातश्रुतिपैः सुकंठाभ्यां नंदराजयशोदाभ्यां परिपूजितो गोपीगोपालैर्गोभिर्मिलितो
न तत्र द्वौ मासौ वासंतिकौ चावात्सीत् १ अथ च नागकन्याः पूर्वं कथिताः गोपिकन्या
मत्वा बलभद्रं प्राप्युर्थं गर्गाचार्यो हलभद्रं पंचांगगणै ज्ञात्वा तेनैव रसिद्धा वभूवुस्ता
हिं भिर्बलदेवः एकदा प्रसन्नः कालिंदीकूले रासमंडले समारेभे तत्रैव पूर्णिमायां प्रफुल्लितं
द्रो रुक्मवर्णैः संप्रफुल्लितवनं रंजयन् चिरंजेषीत तल्लाः मंदयानाः कमलमकरंदैः रेणु
रेरसंवृता सर्वतो वायवः परिववुः कालिंदीनंदनी लहरीभिः आनंददायिनी पुलिनं गोरि
विमलं पावितं चकार तथा कुंजमार्गस्थाने कुंजपुंजो स्फुरल्ललितपल्लवपुष्पपरागैर्मधुर
कोकिलपुंस्कोकिलकूजितैर्मधुप मधुरध्वनिभिर्गुंजमधुपैर्विभ्राजमानात्वभव
४ तत्र कुण्डल्यादन्नूपुरस्फुरन्माणिमयकटककटिसूत्रकेयूरहारकिरीटकुंडलोपा
रिकमलपत्रैर्नीलांबैर्विमलकमलपत्राक्षो यत्नीभिर्यवहारादिव गोपराट् रासमंडले रे
जे ५ अथ वरुणप्रेषिता वारुणी देवी पुष्पभारगंधलोभितैर्मिलिंदनादितमध्वकेः

ग. सं. हरेभ्यः पतंतीसर्वतो भ्रमंतरम्भिंचकार तत्पानमदविह्वलः कमलविशालताम्राक्षोमक
वृं. खं रध्वजावेशचलत्कुंडलगंडाभोगोविहाररसेदस्वेदांबुकणैः गलद्गंडस्थलपत्रभंगोगजेंद्र
१२ गतिर्विधुत्त्रारुदंडस्समदोर्दंडमंडितो गजीभिर्गजराजेंद्रइवोन्मत्तः सिंहासनन्यस्तहस्तोत्प
२ शालपाणिः कोटिंदुपूर्णामंडलसंकाशः भोकूजन्नूपुरमंजीरप्रचलन्नूपुरस्मकौशात्कन
कर्किंकिणीकंकणस्फुरत्ताटंकपुरहारश्रीकेटांगुलीयशिरोमणिभिः प्रतिदीपि
नीकृतसर्वदिशीक्षातश्यामवेणीकुंतललुलितगंडस्थलपत्रावलीभिः भगवान्भुवनेश्व
द्वि रो विभ्राजमानो विरराज सुप्रचरेम ६ अथहवावकालिंदीकूलेकांतासुपर्यटा
वि न्विहारपरिश्रमोपतप्तः स्वेदविंदुसंसक्तवारिंदः स्नानार्थंजलक्रीडार्थी यमुनामा
रात्मसमाजुहाव ततस्तेनागतां तटनीं हलाग्रेणाकुपितोविचकर्ष इतिहोवाच ७ अथैव
वमामवज्ञायनायातासित्वमयाहूतापिमुशलेन त्वां कामचारिणीं शतधाविधास्ये
एवंनिर्भर्त्सिता भयभीताय मुनाचकिता तत्पादयोः पतिता वाच ८ रामरामम
हाबलमहामहाबाहो तव विक्रमं न जाने यस्यैकांशेनमूर्ध्नि सर्षपवत्सर्वभू
मिमंडलं दृश्यते तस्य तव यमुनां भावम जानंती प्रपन्नां मांमुंचयोगेश[redacted]
सित्वं भक्तवत्सलोसि ९ इत्येवंप्रार्थितो बलभद्रो यमुनां ततो व्यमुंचत्पुनःक
रेणुभिः करीव गोपीभिर्गोपराट्जले विजगाह पुनर्जलाद्विनिर्गत्यतटस्थायव कृष्ण

लभद्राय रुद्रसाय मुनाचोपायने नीलांबुराशिं मरे न्नभूषणानि दिव्यानि दैत्यो दत्तवान्नानि गो
पीप्र पायः पुष्पकं विभज्य सर्वं नीलं श्रवरे बुसित्वा कां च नीमालां नवरत्नमयीं धृत्वा मद्रेंद्रो वार
६व णेंद्र बलभद्रो विरेजे १० इत्थं कौरवेंद्र स्वरमतः सर्वो वासंति की निशा [illegible] तीताव महत्वं ग
भगवतो बलभद्रस्य हस्तिनापुर मिव वीर्यं ... च ये तीर्थ ... पिवा ... वर्त ... मिना
यमुनावहंती ... रामस्य रासक थायः श्रृण्वंते श्रावयंति च स सर्व पापं ...
त्वात स्य परमानंद पदं प्राप्ति यांति किं भूयः प्रोक्तुमिच्छसि ११ इति श्रीमद्गर्गसं
हितायां श्रीबलभद्रखंडे प्राड्विपाक दु० रामरासक्रीडावर्णनं नाम नवमोऽध्यायः
९ दुर्योधन उवाच भगवान् गर्गाचार्येण गोपीयूथे दत्ते बलभद्रं प्रति ...
यावस्तात त्वं सर्ववेत्तासि १ प्राड्विपाक उवाच कौरवेंद्र एकदा गर्गाचार्यः कलिंदनंदि
३ नीं स्नातुं गर्गाचलात् ... गाम तत्रैकांते महलीलाजलाललितलतातान रूपल्लवपु
... धाम ... कालिंदी कूल कलित निकुंजे श्रीरामकृष्ण ध्यान ... गर्गाचा
रम र्ययं ... नागेंद्र कन्याः ... जाति ... गोपकन्याः श्रीमद्बलभद्र प्रेष्ठ ... सेवनं पप्र
च्छुः ... परमो भक्ति ... पटल ... कवच सहस्रनामानि गोपीयूथाय प्र
ददौ किं भूयस्त्वं तद् ... कर्तुमिच्छसि वद तात २ दुर्योधन उवाच रामस्य पद्धति
... नाम ... त्वं भक्तवत्सलो ब्रह्मन् गुरुदेव नमोऽस्तु ते ३ प्राड्विपाक उ

ति

बं॰ खं॰ कच रामस्मागोस्मि नियमं स्थानपार्थिवसत्तम येन प्रसन्नो भवति बलभद्रो महाप्रभुः ४
गं॰ सं॰ सहस्रवदनो देवो भगवान्भुवनेश्वरः नदानेनैव तीर्थैश्च मन्त्रालम्भस्तथान्यथा ५ त
१४ तः सत्संगमे त्वाशु शिष्टे भक्तिं जगद्गुरोः सा सिद्धः कथितो जातं यस्यैव प्रेमलक्षणं ६
ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय रामकृष्णेति चाब्रुवन् नत्वा गुरुं भुवं चैव ततो भस्मांगपंक्तिं न्यसेत् ७
वार्कुपस्य शयस्सह सा स्थितो भूत्वा कुशासने हस्तावुत्संगमादाय स्वानासाग्रनिरी
क्षणः ८ ध्यायेत्परं हरिं देवं बलभद्रं सनातनं गौरं नीलाम्बरं दृप्तं वनमालाविभू
षितं ९ एवं ध्यानपरो नित्यं प्राप्नुयाद्बलिनः प्रभोः त्रिकालसंध्याकृच्छुद्धो मौनी क्रो
धविवर्जितः १० अकामी गतलोभश्च निर्मोहा सत्यवाग्भवेत् द्विवारं जलपानार्थी
एकभक्तो जितेन्द्रियः ११ द्वौ मासौ क्रमशो भूमिशायी भूत्वा पयोभोजनः एवं निर्जितषड्व ना म
र्गो भवेदेकाग्रमानसः १२ तस्य प्रसन्नो भवति सदा संकर्षणो हरिः पविपूर्णतमः
साक्षात्सर्वलोकैककारणः १३ इत्थं श्रीबलदेवस्य कथिता पद्धतिर्मया कौरवेन्द्र म
हाबाहो किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १४ दुर्योधन उवाच मुनेरिष्टदेवदेवस्य पटलं वद
हि मे प्रभो येन सेवां करिष्यामि तत्पदाम्बुजसेवया १५ प्राड्विपाक उवाच बल
स्य पटलं गुह्यं सिद्धिसिद्धिप्रदायकं एकान्ते च ब्रह्मण्यादत्तेनाराधाय महात्मने १६ प्र
णवं प्रथमं ह्युक्त्वा कामबीजमतः [illegible] परं कालिंदीभेदनं पूर्वं संकर्षणमतः परं १७ कृष्णम
१४

ह्लीं
श्री ॐ कालिंदीभेदनाय संकर्षणाय स्वाहा

चतुर्थ्यंतं हृदयं कृत्वा स्वाहा पश्चाद्विधाय च मंत्रराजमिदं राजन्नव्रह्मोक्तं षोडशाक्षरं ।
१८ जपेल्लक्षद्वयं वृत्तीभूत्वा सह सम्रांच षोडश । इहामुत्र परां सिद्धिं स प्राप्नोति न संशयः ॥ १९ ॥ अ
म जेनस्य मंत्रस्य महापूजां समाचरेत् । द्वात्रिंशत्पत्रसंयुक्तं कर्णिकाकेसरोज्वलं २० म
ध्ये कंजे पवर्गीं चालिख्य विलिख्य स्थंडिले शुभे । तस्योपरि न्यसेद्राजन् हेमसिंहासनं शुभं २१ ।
तस्मिन् श्रीवलदेवस्य परमर्च्चां प्रपूजयेत् । ॐ नमो भगवते पुरुषोत्तमाय वासुदेवाय
संकर्षणाय सहस्रवदनाय महानंताय स्वाहा । अनेन मंत्रेण शिखाबंधनं कृत्वा सर्वतस्ते
प्रशाम्य तत्संमुखो भूत्वा स्वयं नतो भूत्वा । ॐ जय जयानंत वलदेव वलभद्र कामपाल तत्
मम लोककालिंदीभंजन प्राविश्य प्रविश्य विभेदय सन्मुखो भवेति । अनेन मंत्रेणावाहनं कुर्यात् । ॐ नम
२ स्ते मुसलपाणे हलमुसलधर रौहिणेय नीलांवर रामरेवतीरमण नमस्ते । अनेन मंत्रेणास
नपाद्यार्घ्यस्नानमधुपर्कधूपदीपनैवेद्ययज्ञोपवीतवस्त्रभूषणगंधपुष्पादत्तपुष्पां
जलिनीराजनादीनुपचारान् समर्पयेत् । ॐ विष्णवे मधुसूदनाय वामनाय त्रिवि
क्रमाय श्रीमद्वृसीधराय हृषीकेशाय पद्मनाभाय दामोदराय संकर्षणाय वासुदेवा
य प्रद्युम्नायानिरुद्धाय पुरुषोत्तमाय श्रीकृष्णाय नमः । इति पाद गुल्फ जानूरु कटयुद
र पार्श्व पृष्ठ भुजा कंधर कर्ण नासिका धर नेत्र शिरांसि प्रथक् पूजयामीति मंत्रेणाम
गानि पूजयेत् । अथ शंखचक्रगदापद्मासि धनुर्वाणहलमुशलकौस्तुभवनमाला

ग॰ सं॰ ॥श्रीवत्सकौस्तुभधरं श्रीवेत्रगरुडांकम् लोकप्रदातृकल्पमतिक्रमदकुंदोज्ज्वलश्रीदामादीन्
ब॰ खं॰ प्रणवपूर्वेणचतुर्थ्यांतेननमः संयुक्तेननाममंत्रेणपृथक्पृथकसंपूज्य तेतिसंकृष्णेन था
१५ वेदव्याससंकर्षणविनायकदिक्पालग्रहादीनकमलेसर्वतःस्वेस्वेस्थानेसंपूजयेत् पुनःप
रिसमूहनादिस्थालीपाकविधानेनवैश्वानरंसंपूज्य मूलमंत्रेणपंचविंशतिसहस्रा
ण्याहुतीर्जुहुयात् ततोदेवंप्रदक्षिणीकृत्यनमस्कृत्याचार्यंमहार्हवस्त्राभरणताम्रपा
त्रसवत्सगोस्वर्णदक्षिणाभिःसंपूज्य तथाब्राह्मणान्भोजनाद्यैःसंपूज्यनगरजनेभ्यो
५ भोजनंदत्वाचार्यंप्रणमेत् इत्थंबलस्यपटलानुसारेणयानुसरतिसइहामुत्रसिद्धिंस
मृद्धिंभिसंहृतोभवति ५ रामस्यपटलंगुह्यमयातेवर्णितंशुभं सर्वसिद्धिकरंराजन्किंभूयः
श्रोतुमिच्छसि ६ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहि॰ श्रीबलभद्रखंडे प्राड्विपाकदुर्योधनसं
वादेपटलनिरूपणंनामदशमोध्यायः १० दुर्योधनउवाच स्तोत्रंश्रीबलदेवस्य
प्राड्विपाकमहामते वदमांकृपयासाक्षात्सर्वसिद्धिप्रदायकं १ दुर्योधनउवाच ॥
प्राड्विपाकउवाच स्तवराजंतरामस्यवेदव्यासकृतंशुभं सर्वसिद्धिकरंराजन् शृणुकै
वल्यदंनृणां २ देवादिदेवभगवान्कामपालनमोस्तुते नमोनंतायशेषायसाक्षाद्रा॥
मायतेनमः ३ धराधरायपूर्णायस्वधाम्नेसीरपाणये सहस्रशिरसेनित्यंनमःसंक॥
र्षणायते ४ रेवतीरमणत्वंवैबलदेवोच्युताग्रजः हलायुधःप्रलंबघ्नःपाहिमांपुरुषो

कृष्ण
१५

त्रमः ५ बलायबलभद्रायतालांकायनमोनमः नीलांबरायगौरायरौहिणेयायतेनमः
६ धेनुकारिर्मुष्टिकारिः कूटारिर्बल्वलांतकः रुक्म्यारिः कूपकर्णारिः कुंभांडारि
स्त्वमेवहि ७ कालिंदीभेदनोसित्वंहस्तिनापुरकर्षकः द्विविदारिर्यादवेंद्रोव्रज
मंडलमंडनः ८ कंसभ्रातृप्रहंतासितीर्थयात्राकरः प्रभुः दुर्योधनगुरुः साक्षा
त्पाहिपाहिप्रभोजगत् ९ जयजयाच्युतदेवपरात्पर स्वयमनंतदिगंतगतश्रुत सु
रमुनींद्रफणींद्रवरायतेमुशलिनेबलिनेहलिनेनमः सदा १० यःपठेत्सततंस्त
वनंनरःसतुहरेःपरमंपदमाव्रजेत् जगतिसर्वबलंत्वरिमर्दनंभवतितस्यधनं
स्वजनंधनं ११ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांबलभद्रस्तवराजः समाप्तः दु
र्योधनउवाच गोपीभ्योकवचंदत्तंगर्गाचार्येणधीमता सर्वरक्षाकरंदिव्यंदेहिमह्यं
महामुने १ प्राड्विपाकउवाच स्नात्वाजलेक्षौमधरःकुशासनः पवित्रपाणिःकृतमं
त्रमार्जनः स्मृत्वाथनत्वाबलमच्युताग्रजं संधारयेद्वर्मसमाहितोभवेत् २ गोलोकधा
बु
माधिपतिःपरेश्वरः परेषुमांपातुपवित्रकीर्तनः भूमंडलेसर्षपवद्विलक्ष्यतेयन्मू
र्ध्निमांपातुसभूमिमंडले ३ सेनासुमांरक्षतुसीरपाणिःयुद्धेसदारक्षतुमांहलीच
दुर्गेषुचाव्यान्मुशलीसदामांवनेषुसंकर्षणआदिदेवः ४ कालिंदजावेगहरोजलेषु
नीलांबरोरक्षतुमांसदाग्नौ वायौचरामोवतुखेबलश्चमहार्णवेनंतवपुःसदामां ५

ग॰ सं॰
ब॰ खं॰
१६

श्रीवासुदेवोव्यतुपर्वतेषुसहस्रशीर्षाचमहाविवादे रोगेषुमांरक्षतुरौहिणेयोमांकामपालोवतुवाविप-
त्सु ६ कामात्सदारक्षतुधेनुकारिःक्रोधात्सदामांद्विविदप्रहारी लोभात्सदारक्षतुवल्वलारिर्मो-
हात्सदामांकिलमागधारिः ७ प्रातःसदारक्षतुवृष्णिधुर्यःप्राह्णेसदामांमथुरापुरेंद्रः म-
ध्येदिनेगोपसखःप्रपातुस्वराट्पराह्णेवतुमांसदैव ८ सायंफणींद्रोवतुमांसदै-
वपरात्परोरक्षतुमांप्रदोषे पूर्णेनिशीथेचदुरंतवीर्यःप्रत्यूषईशोवतुमांसदैव ९
विदिक्षुमांरक्षतुरेवतीपतिःदिक्षुप्रलंबारिरधोयदूत्तमः ऊर्द्ध्वंसदामांबलभद्र आ-
रात्तथायान्ससमंताहलदेवएवहि १० अंतःसदाव्यात्पुरुषोत्तमोवहिर्नागेंद्रलीलो-
वतुमांमहाबलः सदांतरात्मानमजोहरिःस्वयंप्रपातुपूर्णःपरमेश्वरोमहान् देवा-
सुराणांभयनाशनंचहुताशनंपापचयेंधनानां विनाशनंविघ्नघटस्यविद्धिसि-
द्धप्रदंवर्मवरंबलस्य १२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांबलभद्रखंडेप्राड्विपाक-
संवादेस्तोत्रकवचवर्मवर्णनेनामैकादशोध्यायः ११ दुर्योधनउवाच बलभ-
द्रस्यदेवस्यप्राड्विपाकमहामुने नाम्नांसहस्रंमेब्रूहिगुह्यंदेवगणैरपि १ प्रा-
ड्विपाकउवाच साधुसाधुमहाराजसाधुतेविमलंयशः यत्पृच्छसेपरमिदंगर्गोक्तं
देवदुर्लभं २ नाम्नांसहस्रंदिव्यानांवक्ष्यामितवचाग्रतः गर्गाचार्येणगोपीभ्यो

रामः
१६

दत्तं कस्मात्तदेशुभे ३ ॐ अस्य श्रीबलभद्रसहस्रनामस्तोत्रमंत्रस्य गर्गाचार्य ऋ
षिरनुष्टुप्छंदः संकर्षणः परमात्मा देवता बलभद्र इति बीजं रेवतीशक्तिः अनंत
इति कीलकं श्रीबलभद्रप्रीत्यर्थे पाठे विनियोगः अथ ध्यानं स्फुरदमलकिरीटं
किंकिणीकंकणार्हं चलदलककपोलं कुंडलश्रीमुखाब्जं तुहिनगिरिमनोज्ञं नील
मेघांबराढ्यं हलमुसलविशालं कामपालं समीडे ४ ॐ बलभद्रो रामभद्रो रामः
संकर्षणोऽच्युतः रेवतीरमणो देवः कामपालो हलायुधः ५ नीलांबरः श्वेतवर्णो
बलदेवोऽच्युताग्रजः प्रलंबघ्नो महावीरो रौहिणेयः प्रतापवान् ६ तालांको मुशली
हारी हली यदुवरो बली सीरपाणिः पद्मपाणिः कुलटी धेनुकार्दनः ७ कालिं
दीभेदनो वीरो बलः प्रहलकर्षणः वासुदेवकलानंतः सहस्रवदनः स्वराट् वसुदेवसु
तो भद्रो वासुदेवो बलसत्तमः यदूत्तमो यादवेंद्रो माधवो वृष्णिवल्लभः ९ द्वारिकेशो मा
थुरेशो दानी मानी महामनाः पूर्णः पुराणः पुरुषः परेशः परमेश्वरः १० परिपूर्ण
तमः साक्षात्परमः पुरुषोत्तमः अनंतः शाश्वतः शेषो भगवान् प्रकृतेः परः ११ जीवात्मा
परमात्मा संतरात्मा ध्रुवोऽव्ययः चतुर्व्यूहश्चतुर्वेदश्चतुर्मूर्तिश्चतुष्पदः १२ प्रधा रा
नं प्रकृतिः साक्षी संघातः संघवान् सखी महात्मा नो बुद्धिः सखश्चेतोऽहंकार आवृ
तः १२ इंद्रियेशो देवतात्मा ज्ञानं कर्म च शर्म च अद्वितीयो द्वितीयश्च निराकार

ग· सं·
बे· ख·
१८

रो निरंजनः १४ साकारो गगनाकारः सन्नाभर्वायुरंबरं तेजो जलं निर्मलाभः स्राग्देवी र्व्यो
हिरण्मयः १५ विराट् सम्राट् महो ब्रह्म श्वाधारः स्थाणुः सर्वेश्वरः सन् फणींद्रः फणिराजश्च
सहस्रफणिमंडनः १६ फणीश्वरो फणिस्फूर्तिः फूत्कारी चोत्करः प्रभुः मणिहारो म
णिधरो वितली सुतली तलः १७ अतली सुतलेशश्च पातालश्च तलातलः रसातलो भो
गितलः पुरंदरो महाबलः १८ वासुकी शंखचूडाभो देवदत्तो धनंजयः कंबलाश्वो वे वे
गतरो धृतराष्ट्रो महाभुजः १९ वारुणी मदमत्तांगो मदघूर्णितलोचनः पद्मास्यः पद्ममाली
च वनमाली मधुश्रवाः २० कोटिकंदर्पलावण्यो नागकन्यासमार्चितः नूपुरी कंटि
सूत्री च कटकी कटकांगदी २१ मुकुटी कुंडली दंडी शिखंडी खड्गमंडली कलिः कलि
प्रियः कालो निवातकवचेश्वरः २२ संहारकृद्रुद्रवपुः कालाग्निः प्रलयो लयः महाहिः पाणि
नि शास्त्रभाष्यकारः पतंजलिः २३ कात्यायनिः पक्षिरभूः स्फोटायन उरंगमः वैकुंठे
याज्ञिको यज्ञो वामनो हरिणो हरिः २४ कृष्णो विष्णुर्महाविष्णुः प्रभविष्णुर्विशेषवित् हं
सो योगेश्वरो कूर्मो वाराहो नारदो मुनिः २५ सनकः कपिलो मत्स्यः कमठो देवमंगलः द
त्तात्रेयो पृथुर्वृद्ध ऋषभो भार्गवोत्तमः २६ धन्वंतरिर्नृसिंहश्च कल्किर्नारायणो हरिः
गुरो दाशरथी ज्ञाता कौशल्यानंदवर्द्धनः २७ रामचंद्रो राघवेंद्रो कोशलेंद्रो रघूद्वहः का
कुत्स्थः करुणः सिंधुः राजेंद्रः सर्वलक्षणः २८ सौमित्रिर्भरतो धन्वी शत्रुघ्नः शत्रुताप

कृष्ण
१८

नः निःशेषिककबंधारिर्विराधारिर्यः हतकौष्टकः २९ बद्धगोधांगुलित्राणः शंभुकोदंडभंज
नः यज्ञत्राता यज्ञकर्त्ता मारीचवधकारकः ३० आसुरारिस्ताडकारिर्विभीषणसहाय
कृत् कवंधघ्नो दंडकेशः रामो राजीवलोचनः ३२ मतंगवनसंचारी नेता पंचवटीपतिः
सुग्रीवः सुग्रीवसखो हनुमत्प्रीतमानसः ३३ सेतुबंधो रावणारिः लंकादहनतत्परः
रावणारिः पुष्पकस्थो जानकीविरहातुरः ३४ अयोध्याधिपतिः श्रीमान् लवणारिः सु
रार्चितः सूर्यवंशी चंद्रवंशी वंशीवाद्यविशारदः ३५ गोपतिर्गोपवृंदेशो गोपो गोपीशतावृ
तः गोकुलेशो गोपपुत्रो गोपालो गोगणाश्रितः ३६ पूतनारिर्बकारिश्च तृणावर्त्तनि
पातकः अघारिर्धेनुकारिश्च प्रलंबारिर्व्रजेश्वरः ३७ अरिष्टहा केशिशत्रुर्व्योमासुरवि
नाशकृत् अग्निपानो दुग्धपानो वृंदावनलताश्रितः ३८ यशोमतीसुतो भव्यो रोहिणी
लालितः शिशुः रासमंडलमध्यस्थो रासमंडलमंडनः ३९ गोपिकाशतयूथार्थी शंखचू
डवधोद्यतः गोवर्द्धनसमुद्धर्त्ता शक्रजिद्व्रजरक्षकः ४० वृषभानुवरानंदआनंदो नंदव
र्द्धनः नंदराजसुतः श्रीशः कंसारिः खलिघातकः ४१ रजकारिः मुष्टिकारिः कंसकोदं
डभंजनः चाणूरारिः कूटहंता शलारिस्तोशलांतकः ४२ कंसभ्रातृप्रहंता च मल्लयुद्धप्र
वर्त्तकः गजहंता कंसहंता कालहा कलंकहा ४३ मागधारिर्यवनहा पांडुपुत्रसहायकृ
त् चतुर्भुजः श्यामलांगः सौम्यश्चोपगविप्रियः ४४ युद्धभूरुद्धवसखा मंत्री मंत्रविशार

ग॰ सं॰ हः वीरहा वीरमथनः शंखचक्रगदाधरः रेवतीचित्तहर्त्ता च रेवतीहर्षवर्द्धनः रेवतीप्राण
ब॰ खं॰ नाथश्च रेवतीप्रियकारकः ४६ ज्योतिर्योगिविमतीभर्त्ता रेवताद्रिविहारकृत् धृतिनाथो
१८ धनाध्यक्षो दानाध्यक्षो धनेश्वरः ४७ मैथिलार्चितपादाब्जो मानदो भक्तवत्सलः दु
र्योधनगुरुर्गुर्वी गदाशिक्षाकरः क्षमी ४८ मुरारिर्मदनो मंदो निरुद्धो धन्विनां वरः क
ल्पवृक्षी कल्पवृक्षः कल्पवृक्षवनप्रियः ४९ स्यमंतकमणिर्मान्यो गांडीवी कौरवेश्वरः सेवि
कुंभांडखंडनकरः कूपकर्णप्रहारकृत् ५० सेव्यो रेवतजामाता मधुमाधवसेवितः बलिष्ठ
पुष्टसर्वांगो हृष्टस्तुष्टः प्रहर्षितः ५१ वाराणसीगतः क्रुद्धः सोभपौंड्रकघातकः सुनं
वि दी शिखरी शाली द्विविदांगनिषूदनः ५२ हस्तिनापुरसंकर्षी रथी कौरवपूजितः विश्व ५
कर्मा वेदधर्मा विश्वकर्मा दयानिधिः ५३ महाराजछत्रधरो महाराजोपलक्षणः ता
र राजतः कीरनासश्च बिंबोष्ठः सुस्मितच्छविः ५४ करींद्रकरदोर्दंडः प्रचंडो मंगलमंडलः
कपाटवक्षाः पीनांसः पद्मनाभः स्फुरद्युतिः ५५ महाविभूतिर्भूतेशो बंधमोक्षसमीक्षणः
चैद्यशत्रुः शत्रुसंधो दंतवक्रनिषूदनः ५६ अजातशत्रुः पापघ्नो हरिदाससहायकृत् शाल
बाहुः शालहंता तीर्थयायी जनेश्वरः ५७ नैमिषारण्ययात्रार्थी गोमतीतीरवासकृत् गंड
कीस्नातवान् स्रग्वी वैजयंतीविराजितः ५८ अम्लानपंकजधरो विपाशी शोणसंप्लुतः प्रया
गतीर्थराजश्च सरयूसेतुबंधनः ५९ नैयाशीरश्च धनदः पौलस्त्यः पुलहाश्रमः। हरम
१८

गंगासागरसंगमार्थी सप्तगोदावरीपतिः वेरणी बोणा भीमरथी ताम्रवटोटका ६१ कृतमा
लामहापुन्याकावेरी च पयस्विनी प्रतीचीसप्रभावेणी त्रिवेणी सरयूपरः ६२ कृष्णागंगा
नर्मदा च गंगा भागीरथी नदी सिद्धाश्रमप्रभासस्थ विंदुविंदुसरोवरः ६३ पुष्करासैंधवे
जंबूनरनारायणाश्रमः कुरुक्षेत्रपतिः रामो जामदग्न्यो महामुनिः ६४ इल्वलात्मजहंता
चुरुदामासौख्यदायकः विश्वजिद्विश्वनाथश्च त्रिलोकविजयी जयी ६५ वसंतमालतीक
र्णीगन्धो गन्धो गद्याग्रजः गुणराशिर्गुणनिधिर्गुणपात्रीगुणाकरः ६६ रंगवल्लीजलाका
रीतिर्गुणात्मसगुणो गुह्वहृत् दृष्टः श्रुतो भवद्भूतो भविष्यत्त्यानविग्रहः ६७ अनादिरादिरा
नेर्दः प्रत्यग्धामा निरंतरं गुणातीतः समो साम्यः समदृष्टिर्विकल्पकः ६८ गूढो व्यूढो
गुणो गौणो गुणाभासो गुणागम्यहः नित्याक्षरो निर्विकारोऽक्षरो जस्सुखो मृतः ६९ सर्वगः
सर्ववित्सार्थः सर्वत्वसमप्रभः अक्षेद्यो ऽच्छेद्य आपर्यो शोषो दाह्यो निवर्तकः ७० ब्रह्म ब्रह्म ध
रो ब्रह्मा ज्ञापकी र्व्यापकः कविः अध्यात्मकोऽधिभूतश्चाधिदैवः स्वाश्रयाश्रयः ७१ महाबाहुर्म
हावीर्यो वीर्येष्टारूपतनुस्थितः प्रेरको बोधको बोधी त्रयोविंशतिको गुणः ७२ अंशांशिकानरावे
शोवतारो भूपरिस्थितः महर्जनस्तपः सत्यं भूर्भुवः स्वरिति त्रिधा ७३ नैमित्तिकः प्राकृतिकः आत्यं
तिकमयो लयः सर्गो विसर्गः सर्गादिर्निरोधी रोधपिनिमानृ ७४ मन्वंतरावतारश्च मनुः मनु

सतांप्रभुः स्वयंभूः शंभुः भवः शंकुः स्वायंभुवसहायकृत् ७५ सुरालयो देवगिरिर्मेरुर्हेमार्चितो
हरिः गिरीशो गणनाथश्च गौरीशो गिरिगह्वरः ७६ विंध्यस्त्रिकूटो मैनाकः सुवेलः पारिभद्रकः
पतंगः शिशिरः कैलासो राजाधिशैलसत्तमः ७७ कालिंजरो बृहत्सानुर्दरीभृन्नन्दिकेश्वरः सं
तानस्तरुराजश्च मंदारः पारिजातकः ७८ जयंतकृज्जयंतांगो जयंतो दिग्जयाकुलः
वृत्रहा देवलोकश्च शशांकः कुमुदबांधवः ७९ नक्षत्रेशः सुधासिंधुः मृगः पुष्यः पुनर्वसुः
हस्तोभिजिच्छ्रवणो वैधृतो भास्वरोदयः ८० ऐन्द्रः साध्यः शुभः शुक्लः व्यतीपातो ध्रुवो
सितः श्वेतद्वीपो जितपदो तद्लोकाचलाश्रितः ८१ भूमिवैकुंठदेवश्च क्रीडालोडवकार व
महाणीग्र कः असंख्यब्रह्मांडपतिः गोलोकेशो गवांपतिः ८२ गोलोकधामधिषणो गोपिकाकं
ठभूषणः श्रीधरः श्रीधरो लीलाधरो गिरिधुरी ८४ कुंतधारी त्रिशूली च बीभत्सी घर्घ
घ रस्वनः शूलसूच्यर्पितगजो गजचर्मधरो गजी ८५ मुंडधारी मुंडमाली व्याली दंडकमंडलः वे
तालभृद्भूतसंघः कूष्मांडगणसंवृतः ८६ प्रमथेशः पशुपतिः मृडानीशो मृडो वृषः कृतां
तःकालसंहर्त्ता कूटः कल्पांतभैरवः ८७ षडाननो वीरभद्रो दक्षयज्ञविघातकः खर्परासी विषा ते
शी चशक्तिहस्तः शिवार्थदः ८८ पिनाकटंकारकरः चलद्धुंकारनूपुरः पंडितस्तर्कविद्वान्
वेदपाठी श्रुतीश्वरः ८९ वेदांतकृत्सांख्यशास्त्री मीमांसी कणनामभाक् कणादिर्गौतमो
वाचीवादो नैयायिको नयः ९० वैशेषिको धर्मशास्त्री सर्वशास्त्रार्थतत्त्वगः वैयाकरणकृ

ष्णद्वैपायनः प्राकृतिर्वचः ९१ पंचरात्रीसंहिताविन्‌ काव्यकृन्नाटकप्रदः पौरा
णिकः स्मृतिकरो वेदो विद्याविशारदः ९२ अलंकारो लक्षणार्थो व्यंग्यविद्धर्मविद्व
त्तिः वाक्यस्फोटः पदस्फोटः स्फोटो वृत्ती रसार्थवित्‌ ९३ शृंगार उज्ज्वलः स्वच्छो द्भुतो हा
स्यो भयानकः अप्रमेयोऽपवभोजी चयवक्रीतो युवाशनः ९४ प्रह्लादरतकः स्निग्धः शैल
वंशविवर्द्धनः गजाधिरंवरीषाशो विगाधिर्गाधिवांधवः ९५ नानामणिसमाकीर्णो नाना
रत्नविभूषणः नानापुष्पधरः पुष्पी पुष्पधन्वा प्रपूजितः ९६ नानाचंदनगंधाढ्यो नानापुष्प
रसार्चितः नानावर्णमयो वर्णो नानावस्त्रधरः सदा ९७ नानापट्टधरः कौशी नानाकौ
शेयवेशधृक्‌ रत्नकंबलधारी च धौतवस्त्रसमावृतः ९८ उत्तरीयधरः पूर्णो घन
लो चकसंचवान्‌ पीतांबरो नीलांबरः सितांबरो रक्तांबरो बादरांबरः ९९ दिव्यांगो दिव्यरचनो दि
व्यलोकोऽविलोकितः सर्वोपमो निरुपमो गोलोकगोक्षेत्रगरः १०० कृतस्वांतसंगलेकस्व
ली कुंडमतल्पाश्रितः माथुरो माथुरादर्शी चलत्खंजननलोचनः १०१ दधिहर्ता दुग्धहरो नवनी
तमितशनः तक्रभुक्तक्रधारी च दधिचौर्यकृतश्रमः १०२ प्रभावतीबद्धकरो दामोदामोद
रो दमी सिकताभूमिचारी च बालकेलिव्रजार्भकः १०३ धूलिधूसरसर्वांगः काकपक्षध
रः सुधीः मुक्तकेशो वत्सवृंदः कालिंदीकूलवीक्षणः १०४ जलकोलाहली कूर्मी पंपकप्रो
ग्रमालोपकः श्रीवृंदावनसंचारी वंशीवटतटस्थितः १०५ महावननिवासी च लोकालोके

ग॰ सं॰ लवनाधिकः साधुप्रियतमः साध्यः साधीशो गतसाध्वसः ६ रंगनाथः विलेशाख्यमल्लकना
कृ॰ स॰ शोघनः घनः सुकीर्तिः सुयशः स्फीतो यशस्वी रंगरंजनः ७ रागषड्को रागपुत्रो रागिणी
२० रमणोत्सुकः दीपको मेघमल्लारः श्रीरागो मालकोशकः ८ हिंडोलो भैरवाख्यश्च स्वर २४
जातिः स्वरोस्मृतः तालो मानप्रमाणश्च ग्रामस्थो विकलान्तरः ९ श्यामा माश्यामी शान्तानंदः
शतकुठकृतोत्तमः जागरः जगरः स्वप्नज्ञः स्वप्नः स्वप्नपुर्वरः १० ऊर्जी स्फूर्जी निर्जरश्च
विज्वरो ज्वरवर्जितः ज्वरकृज्ज्वरकर्ता च ज्वरयुक् त्रिज्वरो ज्वरः ११ जांबवान् जंबुकाशंकी
जंबुद्वीपो द्विपारिहा शाल्मलिः शाल्मलीद्वीपः प्लक्षः प्लक्षवनेश्वरः १२ कुशधारी कुशः
कौशी कौशी कौशिकः कुशविग्रहः कुशस्थलीपतिः काशीनाथो भैरवशासनः १३ द
शार्हः शाश्वतो हस्मभोजांधकनिवासकृत अंधकीदुंदुभिद्योतः प्रद्योतः सात्वतांपतिः
१४ शूरसेनोनुविषयो भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः आहुकः सर्वनीतज्ञः उग्रसेनो महोग्र
वाक् १५ उग्रसेनः प्रियः पार्थ्यः पार्थीयदुसभापतिः सुधर्माधिपतिः सात्वाहूहस्मि वक्रा
हतोभिवक् १६ सभाशीलः सभादीपः सभाग्निश्च सभारविः सभाचंद्रः सभाभासः सद्यो
देवसभापतिः १७ प्रजार्थदः प्रजाभर्ता प्रजापालनतत्परः द्वारिकादुर्गसंचारी द्वारकाग्रहा
विग्रहः द्वारकादुःखसंहर्ता द्वारकाजनमंगलः जगन्माता जगत्त्राता जगद्भर्ता जगत्पिता १८
ग जगद्बंधुर्जगद्भ्राता जगन्मित्रो जगत्सखः ब्रह्मण्यदेवो ब्रह्मण्यो ब्रह्मपादरजो दधत् १९ ब्र कृष्ण २०

बा
सपादरजस्पर्शी ब्रह्मपादनिषेवकः विप्रांघ्रिजलपूतांगो विप्रसेंपरायणः २० विप्रमुख्यो
विप्रहितो विप्रगीतमहायशः विप्रपादजलार्द्राङ्गो विप्रपादोदकप्रियः २१ विप्रभक्तो वि
प्रगुरुर्विप्रो विप्रपदानुगः अक्षौहिणीवृतो योद्धा पतिभार्याचसंयुतः २२ चतुरंगिण्यग्र
वर्त्ती सामंतोद्धृतपादुकः गजकोटिप्रतापी च रथकोटिजयध्वजः २३ महारथी चातिरथी
जैत्रस्यंदनमास्थितः नारायणास्त्री ब्रह्मास्त्री रणश्लाघी रणोद्भटः २४ मदोत्कटो युद्धवीरो
देवासुरभयंकरः करिकर्णमरुत्प्रेंजत्कुंतलकश्मलकुंडलः २५ अग्रगो धीरसंमर्दो मर्दलो
रणदुर्मदः भटः प्रतिभटः प्रोच्चैर्बाणवर्षी सतोमरः २६ खड्गखंडितनम्रांगः षोडशास्त्रः
षडुत्तरः वीरघोषः क्लिष्टकायः वज्रांगो वज्रभेदकः २७ रुग्णवज्रो भग्नदंडः शत्रुनि
र्भर्त्सनोद्यतः अट्टहासः पट्टधरः पट्टराज्ञीपतिः पटुः २८ कालः पटहवादित्रो हुंकारो गर्जित
स्वनः साधुभक्तपराधीनः स्वतंत्रः साधुसत्तमः २९ अस्वतंत्रः साधुमयः साधुग्रस्तम
नामवाक् साधुध्यानः साधुज्ञाति साधुप्रियः साधुबोधनः ३० साधुचारी साधुचित्तः साधुः
वश्यः शुभस्वरः १०० इति नाम्नां सहस्रं तु बलभद्रस्य कीर्तितं ३१ सर्वसिद्धिकरं नृणां
ल चतुर्वर्गफलप्रदं शतमावर्त्तपठेद्यस्तु सविद्यावान्भवेदिह ३२ इंदिरां च विभूतिं च जनाना
मुपपद्यते बलमोजोस्य पठनात्सर्वं प्राप्नोति मानवः ३३ गंगाकूले यकालिंदीकूले सत्काल
येनथा सहस्रावर्त्तपाठेन बलात्सिद्धिः प्रजायते ३४ पुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी लभ

ने

ग॰ सं॰ तेधनं वै धान्यमृच्छति वद्धो रोगी रोगान्निवर्त्तते ३५ अयुतावर्त्तपाठेन पुरश्चर्याविधा
ब॰ खं॰ नतः पटलं पद्धतिं स्तोत्रं कवचं तथा विधाय च ३६ महामंडलमभ्यर्च्य स्थाप्यं मंडितो मंडले द्विजैः
२१ सतेभिः कर्णाभिहिता महागंधैर्विह्वला अलंकरोति तद्द्वारं अमदुग्धावलिभिः शं निष्कारं तत्पठे
द्यत्स्वल्पीत्यर्थं रेवतीपतेः नाम्नां सहस्रं राजेन्द्र स जीवन्मुक्त उच्यते ३९ सद्वासे तस्य गेहे वल
भद्रो मूर्त्तो गजः महापातककोटिघ्नः पठेन्नामसहस्रकं ४० छित्वा मेरुसमं पापं भुक्त्वा
सर्वसुखं त्विह परात्परं महाराज गोलोकधाम याति हि ४१ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा
धा स्तुतिं गर्गाज्जनस्य बलदेवस्य पंचांगद्युतिमान्नेत्रे राष्ट्रः सपत्न्या सहितया परया भक्त्या प्राड्विपा
कं पूजयामास तमनुज्ञाप्याशिषं दत्त्वा प्राड्विपाको मुनिर्द्रुतं गर्गाचार्यो जगाम ४२ भ
गवतोऽनंतस्य बलभद्रस्य परब्रह्मणः कथां यः शृणुते श्रावयते तथा नैरंतर्येण गायति
हसति रुदति नृत्यति वर्त्तिनिवर्त्तितः कृतार्थो ब्रह्मानंदमयो भवति १४३ इदं मया ते कथितं ने
न्नृपेंद्र सर्वार्थदं श्रीबलदेवखंडं शृणोति यो धाम हरेः स याति विशोकमानंदमखंडरूपं
१४४ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीबलभद्रखंडे प्राड्विपाकदुर्योधनसंवादे श्री
बलभद्रसहस्रनामसंपूर्णम् समाप्तश्चायं हलायुधनामखंडः ८ अष्टमखंड श्रीः

हलम
२१

वेष्टितस्तेनसेनाभिप्रद्युम्नो रुक्मिणीसुतः २० जेतुंमहेन्द्रस्तान्वीरान् जंबूद्वीपस्थि
तान्नृपान् चैद्यसाल्वजरासंधदंतवक्रादिभूपतीन् २१ विजित्य चागतः कार्ष्णि
स्तस्मैयज्ञे बलिं वहु उपायनं च दातव्यं बंधूनां चैक्यकाम्यया २२ साम्बस्तु रुक्मि
हृष्टमानाः कलिनोचेद्भविष्यति तेनादितमेकथिततत्त्वमस्यनृपेश्वर २३ हूतस्य
हि न दोषः स्यात्त्वयोक्तं यद्वदामितत्व नारदउवाच न चक्रुस्त्वां कौरवाः सर्वे सा
नंसज्ञातमनुष्यवः वीर्यशौर्यमदोन्मत्ताऊचुः प्रस्फुरताधरः २४ कौरवाऊचुः

रा. कृ.

ह

१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ वृंदावनखंडे लिख्यते ॥ कृष्णातीरे कोकिलाकेलिकीरे गुंजापुं
जे हेवदुष्यादिकुंजे । कंबुग्रीवो हि पद्मबाहू चलंतो राधाकृष्णो मंगलं मे भवेतो ॥ १ ॥ अज्ञानतिमि
रांधस्य ज्ञानांजनशलाकया । चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ २ ॥ श्रीनारद उवाच
। एकदा पहवंबी त्वनंदो नंदस्त्वायकान् । वृषभानुपनंदा सुवृषभानुर्वरतथा ॥ ३ ॥ समा
हूय परान्वृद्धान्महास्तान्वाच ह । श्रीनंदराज उवाच । किं कर्तव्यं नो वदंतो स्मानाः
संति महावने ॥ ४ ॥ श्रीनारद उवाच । तेषां श्रुत्वा वचः सनंदो गोपवृद्धो बुद्धिमत्तवित् । गो
नोत्वा रामकृष्णो नंदराज मुवाच ह ॥ ५ ॥ श्रीनंद उवाच । उत्पातश्चमितोस्माभिः सर्वैः
परिकरैः सह । गंतव्यं चान्यदेशेषु यत्रोत्पातान संति हि ॥ ६ ॥ वाल्यास्ते प्रारभ्य वृत्स्यहोमा नं
दराजमुवाच ह । गीवनेभ्रजवासिनां । ग्रेधनेकुले दोषो मे हृष्णो बाललीलया ॥ ७ ॥ हावकी
शकटेनापि त्रणावर्तेन बालकः । मुक्तो यंत्रमणा तेन हि स्मानाः किमतः परं ॥ ८ ॥ तस्माद्वृंदाव
ने सर्वैर्गंतव्यं बालकैः सह । उत्पातेषु ज्यतीतेषु पुनरागमनं कुरु ॥ ९ ॥ श्रीनंद उवाच । कति
क्रोशे विस्तृतं तद्वृंदावनं वने । तत्स्वरूपं तत्स्वरूपं च वद बुद्धिमत्तोवर ॥ १० ॥ सनंद उवाच
प्राग्दीच्यां वर्हिषदो द्विहि तस्यावदोपुरात् । पश्चिमायां शोणपुरात्माथुरं मंडलं विदुः
॥ ११ ॥ विंशद्योजनविस्तीर्णं सार्द्धं प्रदीप्तनेनवै । माथुरं मंडलं दिव्यं व्रजमाहुर्मनीषिणः ॥ १२ ॥
मथुरायां शोरस्य हे गर्गाचार्य मुख्यतां तम्पुरंते । माथुरं मंडलं दिव्यं तीर्थराजेन पूजितं ॥ १३ ॥

राधाकृष्ण

१

पुलिंगेमंगलायनं ९६ बृहत्सम्मोहनतंत्रे

वनेषु मन्तत्रलवैष्णोववंवृन्दावनेवरं पवित्रं गीतमस्यापिलीलाक्रीडं मनोहरं १४ वैकुंठान्नाप
रो लोको न भूतो न भविष्यति एवं वृन्दावनं नाव वैकुंठाद्धचरान्तरं १५ यत्र गोवर्द्धनो नाम गिरिराजो
विराजते कालिंदीनिकटे यत्र चंपत्रनंदीश्वरो गिरिः कोशानां च चतुर्विंशाद्विस्तृतैः काननैर्वृतं १७
पशाद्वुमैर्गोपगोपीभिर्नानागवां संख्यमनोहरं लताकुंजवृतं तत्तु वनं वृन्दावनं स्मृतं १८ श्रीनंद उवाच
कदाचजेनौपरान्ते देशतीर्थरजेनपूजितः एते ह्न दिष्ठमिष्टाम्भिवर कौतूहलं हि मे १९ सनत्कुमा
र उवाच पुरा वासरोषमहादैत्यः पुरा नैमिनिक्रिकेतलयं स्वपतो ब्रह्मणः सोपि वेदधृग्दैत्यपुंगवः २० त्रैलो
देवान्ब्रह्मलोकान्नीता वेदानातोगते गते दुष्टदेवै दूदैत्यानां च गते वले २१ तदासाता हरिः
पत्नीं द्व तामत्स्यवपुर्वरं नैमित्तकलयं भाधोघुघुधे तेन यत्नमाह २२ स्मृते चिह्ने पहरये
शंखो दैत्यो महाबलः स्वचक्रेण हरिः साहान्तकूलेशनधाकरोत् २३ हरिं तत्ताडशीरसाशे
तो विहस्य ब्रह्म स्थले तत्स्य हृदं ब्रह्मारमान चचाल पदान्तरः २४ तदा गर्हामसंमोदाय मत्तस्य
यरोहरिः पश्चैजयान तंदैत्यं शंखरूपं महाबलं २५ गदाप्रहारव्यथितः किंचिद्व्याकुला
ननः पुनस्याय दैवं शंखानानस्ननताडहं २६ तदा विहस्य स्वचक्रेण नश्शेणं तस्य शिरं हरे ज
नासकुपितः साहास्यगवान्कमलेक्षणः २७ नीत्वा शंखं देववरैः सार्द्धं विहस्य जनेश्वरः प्रयाग
मेत्यसहूरिर्वदोस्नान्ब्रह्मणे दहो २८ यज्ञं च कारविदद्ब्राह्मणवत्सवैदेवगणैः सह प्रयागं च स
माहूय तीर्थराजं चकार ह २९ तस्मात्ताद तयज्ञैः कृतो लीलातपस्तत्र वत मुनिभानुसुतेतेषा

ग॰सं॰ सिंहासने स्थितौ विरेजतुः ३० तदैव सर्वतीर्थानि जंबूद्वीपस्थितानि च नीत्वा बलिं समाजग्मुस्ती
वृं॰ना र्थराजं यशोमते ३१ तीर्थराजं च संपूज्य नत्वा तीर्थानि सर्वतः स्वधामानि ययुः सर्वे तदैव हरिदे
२ वेगते सति ३२ तदैव नारदः प्राप्तो मुनींद्रः कलहप्रियः सिंहासने राजमानं तीर्थराजमुवा
चह ३३ श्रीनारद उवाच तीर्थैः प्रपूजितस्त्वं वै तीर्थराज महामते हृष्टश्च सर्वतीर्थानि
कल्याणि बलिं ददुः ३४ वृन्दावनादीनि न नागतानि हि ते पुरः तीर्थानां तीर्थराजस्त्वं
प्रमत्तोसि ते स्थिरः कृतः ३५ श्रीनंद उवाच इति प्रभाष्य तस्मिन्याते गते देवर्षिसत्तमे तीर्थरा
जस्तदा क्रुद्धो हरिलोकं जगाम ह ३६ नत्वा हरिं परिक्रम्य पुरः स्थित्वा कृतांजलिः सर्वती
र्थैः परिवृतः श्रीनाथं प्राह हर्षितांजलिं तीर्थराट् ३७ तीर्थराज उवाच हे देव देव प्राप्तो हं ती
र्थराजस्त्वया कृतः बलिं ददुर्मे तीर्थानि माथुरमंडलं विना ३८ प्रमत्तैर्व्रजतीर्थैः पतितेरहं
गृहीतस्त्वं कृतः तस्मात्तुभ्यं च कथितं प्राप्तोहं तव मंदिरे ३९ श्रीभगवानुवाच धरायास्
तु तीर्थानां त्वं कृतस्तीर्थराट् मया किं तु स्वस्य गृहस्यापि न कृतो राट् त्वमेवाहि ४० किं त्व
मंदिरे त्विपूर्णं तवतं मा एकत्वे तीर्थराज गृहं गच्छ सुस्थिराकांक्षी यमं च मे ४१ मथुरा
ला मंडलं साक्षान्मम धाम परात्परं लोकत्रयात्परं दिव्यं प्रलयेपि न संहृतं ४२ श्रीनंद उ
वाच इति श्रुत्वा तीर्थराजो विस्मितो भग्नगतस्मयः आगत्य नत्वा संपूज्य माथुरं व्रजमं
डलं ४३ ततः प्रदक्षिणीकृत्य स्वधामागतवान्नृपः धरायामानमंगार्थ एवमेतत् दधानकृतम
२

दर्शितं ४४ सकाशे क स्थितं किं मया प्रोक्तुमिच्छसि श्रीनंद उवाच धरणामानमेगा
श्चैकेन एवं प्रदर्शितं ४५ एतत्स्केवद गोपेश्वरा माथुरं व्रजमंडले श्रीसंनंद उवाच आदौ
नारद कंठे स्मिन् हरिर्वाह रूपधृत् ४६ रसातलात्समुद्धृत्य गां च धौ पूर्वं प्रभुः ग
छेतं च स्थितं देवगणा सुरसेश्वरः ४७ वैष्णोग शोभितानि प्रसिद्धी प्राहुर्देवं तदा देन धर
णी च देवकुंडस्थले देस्थापनमेकरिष्यति ४८ जलप्रांतेजगत्सर्वं दृश्यते वद देवम
श्रीधरा नंद उवाच परा हुरा सुरेंद्रस्य हिमवत्या हुंगनयमले तदा ने स्थापवे मम यान्ये व्यति
गच्छ मे स्थान ४९ धरा वाच स्थापनं त्वं रचना मे माधरिस मा ऋता: सत्या स्ति किं वा
धरस्यारहर्देधारणामतौ ५० श्रीसनंद उवाच वदतीसुर्द दृशांगे जलेसवदत्त्वं मे
हरान वीत्वप्रख्यो हरिं प्राह सर्वतो विगतस्मया ५१ धरा वाच देवका स्मिन् त्वं नाः सं
तिष्ठेते सपक्षका: ५२ इदं मन सिमे विश्वेवदप्रवते प्रभो श्रीनारद उवाच माथुरे मंडले
वेद स्थले तत्रै तं त्वेवि ५३ गोलोकमास्थितं भुक्तं प्रलयेपि न नश्यति श्रीसनंद उवाच
नत कृत्वा विसृष्टेता प्रख्या गत्वमानावसवद तस्मात्त्वं महावाहो व्रजो यत्र सर्वतोधिकं ५४
कृते दंव्रजमहात्म्यं यो यः श्रुत्वा भवेन्नरः तीर्थराजात्परं विद्धि माथुरं व्रजमंडले ५५ इति श्री
मद्गर्गाचार्य संहितायां श्री वृंदावनखंडे श्रीनंदसनंदन संवादे श्रीवृंदावनोद्योग
वर्णनं नाम प्रथमोध्यायः १ श्रीनंद उवाच हे श्रीनंद महाप्राज्ञ सर्वतो सिवढुक्ष

सं

ग॰ सं॰ नः व्रजमेतुलमाहात्म्यं वदतत्से कृपाकृते १ गिरिर्गोवर्द्धनो नाम तस्योत्पत्तिं वदेश्वर क
वृं॰ स्मादेनं गिरिवरं गिरिराजं वदंति हि २ यमुनेयं नदी साक्षाद्गोलोकात्समागता तन्माहा
२ त्म्यं च वद मे त्वमसि ज्ञानिनां वरः ३ सनंद उवाच एकदा हास्तिनपुरे भीष्मं धर्मभृतां वरं
पप्रच्छ पाण्डुरिष्टे तेजनानां लोकमुपागता ४ परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असं
ख्यब्रह्मांडपतिः गोलोकाधिपतिः प्रभुः ५ भुवो भारावताराय गोकुले देवजनार्दनः स्वधाम्न
श्रिये मोहन गच्छ त्वमवनिमंडले ६ श्रीराधोवाच यत्र वृंदावनं नास्ति न यत्र यमुना नदी य
त्र गोवर्द्धनो नास्ति तत्र मे न मनःसुखं ७ श्रीसनंद उवाच वेदनागक्रोशभूमिः स्वधाम्नः
श्रीहरिः स्वयं गोवर्द्धनं च यमुनां प्रेषयामास भूपरि ८ वेदनागक्रोशभूमिः सा चित्रा तु समा
गता चतुर्विंशद्वने युक्ता सर्वलोकैश्च वंदिता ९ भारतात्पश्चिमदिशि शाल्मलीद्वीपम
ध्यतः गोवर्द्धनो जन्म लेभे पत्न्यां द्रोणाचलस्य च १० गोवर्द्धनोपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रच
क्रिरे हिमालयसुमेर्वाद्याः शैलाः सर्वे समागताः ११ नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य पूजां कृत्वा विधा
नतः गोवर्द्धनस्य परमां स्तुतिं चक्रुर्महाद्रयः १२ शैला ऊचुः त्वं साक्षात्कृष्णचंद्रस्य परि
पूर्णतमस्य च गोलोके गोगणैः संयुक्तैर्गोपीगोपालसंवृते १३ त्वं हि गोवर्द्धनो नाम वृं
दारण्ये विराजते त्वं नो गिरीणां सर्वेषां गिरिराजोसि सांप्रतं १४ नमो वृंदावनांकाय तुभ्यं
गोलोकमौलिने पूर्णब्रह्मातपत्राय नमो गोवर्द्धनाय च १५ श्रीसनंद उवाच इति श्रु

राधाकृष्ण
२

त्वा ययौ गिरयो जगुः स्वं स्वं गृहं ततः शैलो गिरिवरः साक्षाद्गिरिराज इति स्मृतः १६ एकदा
तीर्थयात्रायां पुलस्त्यो मुनिसत्तमः द्रोणाचलसुतं तस्याम गिरिं गोवर्द्धनं वरं १७ माधवीलतिका
पुष्पलभारसमन्वितं निर्झरैर्नादितं शांतं कंदरामंगलायुतं १८ तपोयोग्यं रत्नमयं शतशृं
गं मनोहरं चित्रधातुविचित्रांगं बर्हैकपक्षिसंकुलं १९ मुनिः शालतालमणोगेस्त्यौ स्वमधुरध्वनिनं
दितं मुक्तिप्रदं ब्रह्मरूपं तं ददर्श महामुनिः २० तल्लिप्सुर्मुनिशार्दूलो द्रोणाचलां समागतः पू
जितो द्रोणगिरिणा पुलस्त्यः प्राह तं गिरिं २१ श्रीपुलस्त्य उवाच हे द्रोण त्वं गिरीन्द्रोऽसि सर्वदेवैश्च
पूजितः दिव्यौषधीसमायुक्तः सदा जीवनदो नृणां २२ अर्थी तवांतिकं प्राप्तः काशीस्थोऽहं म
हामुनिः गोवर्द्धनं सुतं देहि नान्यैर्मे त्वं प्रयोजनं २३ विश्वेश्वरस्य देवस्य काशी नाम्ना महापु
री यत्र पापी मृतः सद्यः परं मोक्षं प्रयाति हि २४ यत्र गंगा गता साक्षाद्विश्वनाथोऽपि यत्र वै ।
तत्रैनं स्थापयिष्यामि यत्रैकोऽपि न च पर्वतः २५ गोवर्द्धने तनयस्नेहे ललतावृन्दसमाकुले तस्मिल
वः कार्ष्याविज्ञातो न मनोरथः २६ श्रीसन्नंद उवाच पुलस्त्यस्तु वाचैनं श्रुत्वा स्वसुतस्नेहविह्व
लः अश्रुपूर्णो द्रोणगिरिस्तं मुनिं वाक्यमब्रवीत् २७ द्रोण उवाच पुत्रस्नेहाकुलोऽहं वै पुत्रो मे-
ऽतिप्रियः ते शापभयभीतोऽहं ददाम्येनं महामुने २८ हे पुत्र गच्छ मुनिना भारते कर्मकौशले
त्रैवर्ग्यं लभते यत्र नृभिर्मोक्षमपि तत्क्षणात् २९ गोवर्द्धन उवाच मुने कथं मां नयसि स्वं वितं
योजनानाष्टकं दीर्घोऽहं द्वयष्टकाणं पंचयोजनविस्तृतं ३० पुलस्त्य उवाच उपविश्य करे मे त्वं

ग॰ सं॰ गच्छ पुत्र मया सार्द्धं ग्राहयामि करे त्वां वै यावत्काशीसमागमः ३१ गोवर्द्धन उवाच मु
वृं॰ ने यत्र स्थले मां त्वं स्थापनं मे करिष्यसि करिष्यामि न चोत्थानं तद्भूम्यां शपथो मम ३२
५ पुलस्त्य उवाच अहमाशाल्मलीद्वीपान्मर्यादीकृत्य कोशलं न स्थापनं करिष्यामि
शपथस्ते मया पथि ३३ श्रीनारद उवाच ततः करतले तस्मिन्नारुरोह महाचलः प्रण
म्य पितरं द्रोणमश्रुपूर्णाकुलेक्षणः ३४ मुनिस्तं तु हि तं करे धृत्वा गच्छन्शनैः श
नैः स्वतेजो दर्शयन्नृणां प्राप्तो मुनिर्व्रजमंडले ३५ जातिस्मरो गिरिस्तत्र प्राह देवपार्थि
वितयन् यदि पर्वतमः साक्षात्कृष्णो भगवान्स्वयं ३६ अत्रैव ब्रजराजस्य पतिर्व्रजे
अवतरिष्यति बाललीलां कैशोरीं चेष्टां गोपालबालकैः ३७ दानलीलां मानलीला
लां हरिरत्र करिष्यति तस्मान्मया न गन्तव्यमिमं व्रजकलिंदजा ३८ गोलोकाद्ध्रु
या स्यंदं श्रीकृष्णोऽत्रागमिष्यति कृतकृत्यो भविष्यामि कृत्वा तद्दर्शनं परं ३९ इति वि
चार्य मनसा भूरिभारं बोधकरं तदा मुनिस्तु श्रान्तो मद्भुत पूर्वगतस्मृतिः ४० कलतुला
श्वेतं शैलं निधाय व्रजमंडले लघुशंकार्थं हि गतो मदुद्गारपीडितः ४१ कृत्वा
शौचं जले स्नात्वा पुलस्त्यो मुनिसत्तमः उत्तिष्ठ त्वं मुनिः प्राह गोवर्द्धनाचलं ४२ मो
हितं तं स्मरे भारात्सुकराभ्यां तं महामुनिः स्वतेजसा बलेनापि गृहीतुमुपचक्रमे ४३ स्य
ततिना हं गृहीतोऽपि गिरिराजे गिरीन्द्रश्च नव बालांगुलीं किंचिद्दधिद्रोणं बदनः ४४
रामालकम
५

पुलस्त्य उवाच गच्छ गच्छ गिरिश्रेष्ठ मा रं मा तु रु रु मा कुरु रु मया त्वातो सि रुष्टः श्चे प्रभि प्रायं
बदास्तु मे ४५ गोवर्द्धन उवाच श्वेतं नेम वदते श्वास्ति त्वया मे स्थापना कृता करिष्या
मि न चो स्थानं त्वया मे शाप श्वः कृतः ४६ श्रीसनंद उवाच पुलस्त्यो मुनिशार्दूलः क्रो
धात्प्रज्वलितेंद्रियः स्फुरदोष्ठो द्रोणपुत्रं वै शशाप विगतोद्यमः ४७ पुलस्त्य उवाच गि
रे त्वयातिधृष्टेन कृतो मे मनोरथः तस्मात्तु तिलमात्रं हि नित्यं त्वं क्षीणतां व्रज ४८
श्रीसनंद उवाच काशीं गते पुलस्त्ये वै गोवर्द्धनो गिरिः नित्यं संक्षीयते नंद ति
लमात्रं दिने दिने ४९ यावद्भागीरथी गंगा यावद्गोवर्द्धनो गिरिः तावत्कलेः प्रभा
व वस्तु भविष्यति न संशयः ५० गोवर्द्धनस्य प्रकटं चरित्रं नृणां महापापहरं पवित्रं
केहिचि मयाग्रे कथितं विचित्रं समस्त [illegible] नचित्रं ५१ इति श्रीगर्गसंहिता
त यां श्रीवृंदावनखंडे गोवर्द्धनोत्पत्तिकथने नाम द्वितीयोऽध्यायः २ श्रीसनंद उवा
च गोलोके हरिस्तत्र [illegible] कालिंदी सरितां वरा [illegible] हिमालयात् [illegible] सप्त [illegible]
भवत् १ तदेव विरजा [illegible] गंगा [illegible] २ परि
पूर्णतमः [illegible] ३ ततो दे
वेन [illegible] कालिंदी [illegible] ४ [illegible]
[illegible] हंसगता मिंद तीत [illegible] कालिंदी [illegible] ५ [illegible]

गं॰सं॰ त्वे ब्रह्मांडमस्तके श्रीवामनस्य विवरे ब्रह्मद्रव्यसमाकुले ६ तस्मिं श्रीगंगया स्नाई प्रवि
गो॰ ष्णाः पृष्ठसा हि हरे वैकुंठं चाग्निजपदं संप्राप्य ध्रुवमंडले ७ ब्रह्मलोकमभिप्राप्य पतंती
५ ब्रह्ममंडलात् ततः स्वस्तानं शशवेगा लोकालोकं जगाम ह ८ ततः प्रपातवेगेन सुमेरो
गिरि मूर्द्धनि गिरिकूटानति क्रम्य मेरुस्वागं डशैल्लान तदा न ९ सुमेरोर्दक्षिणां दिशां
गतं सम्मुद्रिताभवत् ततः श्रीयमुना साक्षाद्गंगया विनिर्गता १० गंगानिप्रथ
थी शैले हिमवंतं महानदी नवयो शैलेकलिंदे प्राप्य सा यदा ११ कालिंदीति
समाख्याता कलिंदप्रभवा यतः कलिंद गिरि सानू नानाडशैल नवानू दृष्टान् १२ स्थि
तान्भूमौ तरं खंडे वेगवती सती देशान्पुनंती कालिंदी मा वे वेवते
१३ पवीरूस्ति तमसा हा हा रमिताती पवस्तये कलिं
दजा १४ पित्रा विनिर्मिते गेहे जले समाश्रिता तलो वेगेन कालिंदी प्राप्य मथु
रामंडले १५ वृंदावनसमीपे च मधुपुरी निकटे शुभे श्रीमहावनपार्श्वे च कतेद
मनास्थले १६ श्रीगोकुले च श्रीकृष्णचन्द्रस्याष्टौ ति
रत्नासंचचार ह १७ सेयं नंदास्य सं
पत्नाव हिनी १८ तत्स्त्रिवारं वेगेन गत्वा मंडले देशान्पुनंती प्रय

राधाकृष्ण
५

१९

योऽप्रयागं तीर्थं संगमे पुनः श्रीगंगया सार्द्धं स्नानं कुर्वन्ति संगमाम्ब देवाः सर्वे सौमुख्या
ताश्च कुः दिशि जयघोषिते २० कृष्णमाश्रीयमुनासाक्षात्कालिंदी सरित्सा वदत् समस्त
श्रीगंगां माह गद्गदया गिरा २१ श्रीयमुनोवाच हे गंगे त्वं तु धन्यासि सर्वे कृष्णोऽपि पावनी कृष्णपादा
ब्जसंभूता सर्वलोकैकवंदिता २२ अहं यामि द्वारे लोकं गच्छ त्वमपि देवि शुभे त्वत्समाने हि दिव्यचरन
मनं न भविष्यति २३ सर्वतीर्थमयी गंगा तस्मात्त्वां प्रणमाम्यहं यत्किं ह्यपराधं कृतं तेन त्वं मस्तु मे
गले २४ श्रीगंगोवाच हे कृष्णे त्वं तु धन्यासि सर्वे कृष्णोऽपि पावनी कृष्णवामांगसंभूता परमानंद
रूपिणी २५ परिपूर्णतमा साक्षात् सर्वलोकैकवंदिता परिपूर्णतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः २६
पट्टराज्ञी भवंतं कृष्णे कृष्णे त्वां प्रणमाम्यहं तीर्थे देवे दुर्लभा त्वं गोलोके पि च दुर्घटा २७ अपारा
सा पि पातालं श्रीकृष्णस्यानुयाशुभे त्वदंशो गात्र तं द्वे वैष्णवं कैवल्य वहेमा २८ कृष्णे सत्वा भ
विष्यामि श्रीगोलोके मंडले यत्किंचित् मे न तन्मम स्वच्छ दृष्टिप्रिये २९ सनंदन उवाच इत्थं परस्परं नत्वा
हेन दैत्यो यथैते लोकान्पवित्रं कुर्वंती पाताले स्वःसरिद्गता ३० सा पि भोगवती नाम्ना च भोगवती
वने पन्नगले समत्रिन यतः शेषो मस्तकोपरि विभर्ति हि ३१ अष्ट कृष्णा स्वयं वै तान्यथि तासु सङ्गा
उले सप्तद्वीपमहीपृष्ठे लुठंती वेगवत्तदा ३२ गत्वा स्वर्गमयीं मर्त्यां लोकालोकाचलं गता तस्मा
त्गंगे उपैलाना नो तरहे भिताकलिंदजा ३३ ततो मत्स्यंचोत्पपात संसारजलधारया उद्वर्त्तते न ह्या
दैत्या प्रययौ स्व हि वैकुंठं ३४ आब्रह्म लोके लोकान् स्नात्वा भ्यापहरेः पदे वैकुंठं श्रीब्रह्माह

३ ... ले

ग॰सं॰ वधूवृन्दैः समेतस्य ३५ कृष्णवर्णं प्रवर्णितं स्वदेवसुप्रमाणतश्च ॥ ३ नः श्रीहरिः स गोलोकधाम्नि
दे॰ देहस्य मन्द्रिहरः ३६ कलिन्दनन्दिनीतटे चरितं यत्र कृष्णं कृते च पदे या स्थितं स भक्तिजनैरिति
१९ सन्नमागतः ३७ जनोपि यः पठेद्धारयेत्कलियुगे स्वयं योगिनां स्वयं स याति परमं पदं नि
जनिकुञ्जलीलाश्रयं ३८ इति श्रीमद्गर्गाचार्य्यसंहितायां ... नाम ... ऽध्यायः
३ नारद उवाच संनद्धस्य बलः कृत्वा गते नरसत्कृतः सर्वैः गोपगणैः सार्द्धं मु
दोमत्तमहामनाः १ यशोदया च रोहिण्या च सर्वगोपगणैः सह ... पृथ्वीरजने मण्डितो विश्वमण्ड
लैः २ गोभिः ... गोपैः गायकैर्भीषणा नेत्रपालकैर्भूमिनिस्वनैः
३ ... महामतिः ... ४ ...
मा ... गायकैः ५ ...
... गोपालगोगणैः सार्द्धं ... ह
... सर्वैः पथिकैः सार्द्धं ... ७ ... देवा
... सर्वे सहानुगाः गोपाः ... ८ ...
... चतुर्योजनविस्तीर्णं ... ९ प्राकारपरिखा ... विचित्र
... १० ...
व ... ११ ... व वाधामहस्य
६

२

कारकीर्युपरे गोपीमोप्रेमसमावहन् १२ अथ ह्येद्दाढने तजन्नसर्वेगोपालसंमतो वभूव तद्वैवत्स
पालो रामकृष्णौ हेमोमनोहरो १३ चारयामासतुर्वत्सान्‌ ग्राम्यप्रदेशैः सुहृत्‌ कालिंदी निकटे पुण्ये वृ
न्दावने रामकेशवौ १४ प्रचलंतौ निकुंजेषु संप्रलीनौ विलसंततः गोपबालैश्चतुर्जात्यैः स्वहृतौ वरवृ
न्दावने १५ किंकिणीजालसंयुक्तौ सुजन्मंजीररनुपरो पीतवाससः पादिकैरो हारिकंठे परमशोभितौ १६
नेपथ्यैः नवनीतालेः वंशीवादनतत्परौ मुखेनकंकिणिपाद कुंडलिनीलकंठमतो १७ धावंतौ
वत्सैर्भिः क्रीडायां देवतेः रामकेशवौ मधुरं पिबन्तौ सुमधुश्रोणकुप्यद्वस्त्रमधुश्चितो १८ एकदा वस
हेदे सुमावृतवत्सानर्दं गोप कंसप्रणोदितं तदा वत्सरूपेण जगाम ह १९ धावन्तं गोपकुसुम
वैत्सलागतं वत्सरूपमसुरं दैत्यः पाणिभ्यां पादाभ्यां हरिः संसेतनताड ह २० वत्सरूपं तच्छ
वालेऽकुश्रमस्यरपादयोर्हृयोः गृहीत्वाभ्रामयित्वा च पातयामास भूतले २१ पुनः गोपाला
करभ्यातंकपिरयग्राहितो हरिः तदासुरत्वंगतेदैत्यकपिस्थोविसहाद्रुमः २२ दृष्ट्वा विदे
वाजयात्सर्वैः पुष्पवर्षैश्चक्रिरे ते दैत्यस्य सुमनसैर्वमहृष्टो तिः हृष्टो गोपीबालैः वभूवह २३
वदेत्तात्मश्रीशुक उवाच अहो पञ्चवत्सकान्त्यानकौपंववत्साः सतामने श्रीकृष्णलीलावतास्त्रा श्रोत्रप
र्णीयपदसंस्वरे २४ नारद उवाच शृणु श्रीमहादैत्यः प्रमीलो नामदेवजित वलिं दृश्या सप्रेमा
श्रवणेन्द्रनीलां गाढकृष्णं २५ तान् दृष्ट्वा श्रीशुस्तो भूत्वा वयासे गोपमनोहरां तर्हि मांसस्थितेगो
स्वाचववक्षिदिदिव्यवर्षीने २६ श्रीगन्धर्वसूनुवाच पुनीनांगोसमाहर्तुं भूत्वावित्रसः समग

ग॰ सं॰ नः दैत्योसि कुरजस्तस्माद्गोवत्सो भव दुर्मते २७ नारद उवाच तद्देवन्नस्य पौमत्स्य ऋषेर्गो
वृं॰ महासुरः वसिष्ठांगाय परिक्रम्य नत्वाहीत्युवाच ह २८ गौरुवाच द्वापरान्ते महादैत्य हे
८ दारलोपनव गोवत्सभूगतस्यापि तदा श्रीकृष्णहस्ते ध्रुवं भविष्यति २९ नारद उवाच परिपूर्णतमस्या
त्कृष्णस्य परिपूर्णानादावने तस्माद्धस्तात्स दैत्योऽलीनोऽभवद्धि विस्मयः ३० इति श्रीमद्गर्गसं
हितायां वृन्दावनखण्डे वत्सासुरमोक्षवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ नारद उवाच ए
कदा वारयतो वत्सान्रामो बालकैर्हरिः यमुनानिकटे प्राप्तं बकं दैत्यं ददर्श ह १ श्वेतप
र्वतसंकाशो वृक्षस्याग्रे च ध्वनिः चलापते भ्रुवाले भ्यवाले भ्यथग्रस्तं ग्रसद्धरिं २ हाहाम
हावकग्रस्तं दृष्ट्वा ते च जवासिनः रुदतो बालकाः सर्वे गतप्राणा इवाभवन् ३ हाहा
हाकारं प्रकुर्वन्तो देवाः सर्वे समागताः इन्द्रो वज्रं तदा नीत्वा तं तताड महाबकं ४ तेना
घातेन पतितो मूर्छितो पक्षिकोऽहतः विधुन्वन्स्वतनुं वेगाज्जृम्भितः पुनरुत्थितः ५ नम
मार तदा दैत्यो नगजेषु न हस्ती च लोचनोऽस्ति स्वशरेण तेन प्रधान महासुरं ६ छिन्न
पक्षो दैत्यो न ममार तेनापि भयंकरः ७ वायव्यास्त्रेण वायुस्तं प्रधानवकं ततः ७ उद्धृत्यास्त्रवक
लेन पुनस्तत्राप्यतो भवत् यमस्तं यमदण्डेन ताडयामास चाग्रतः ८ तेन दण्डेन मृत्योर्न कोऽपि
चेद्विक्रमः इन्द्रोपि भगवन्तं प्राणात्मकतमं बहुकः ९ तदैव चाग्रतः प्राप्तः चण्डांशुसूर्यवि
क्रमः शतवाणैर्वकं दैत्यं प्रधानधनुर्धरः १० नीचैः पतगभीर्वीरो न ममार स ततः धमर

राधाकृष्ण
८

तं चक्रं तु तदा तीक्ष्णं तेन जघान ह छित्वा द्वितीयं पतितो भुवि भ्रमत ततः दैत्यपुंगवः ११ नीहारात्से
नांतेषाम् ः तं जघान महाबलं शीतांशुं मुक्तो तेन मृतः पुनः [illegible] ततः १२ गर्जन्ते याः सेनां
तं हत्वा ततः तं जघान महाबलं भस्मीभूतं तेन हते तेन समार महाबलः १३ गृहीत्वा तथा [illegible]
शेन चक्रं [illegible] चक्रं वह कर्षणात्स महास्त्रेण शरैः छित्वा भ्रमन्ततं त्रिशूलः १४ तता दुर्गा तया
तेषां भद्रकालीं तस्य रथो हत्वा तस्य द्वारे [illegible] तां तयोः १५ ततस्तं समरे [illegible] स्तत श्री
तेपुनः जगर्ज घनहीरे तत्कोपेन हत्वा महाबलः १६ शक्तिधरः शक्तिं तस्मिन् देवमुख्यः तं हत्वा तदा
हेमा [illegible] ततः पतितो [illegible] वरः १७ तदा क्रोधेन महादेवो [illegible] स्तत्क्षणात् देवा [illegible]
तापात्तेऽस्य च ये १८ गर्जन्ते मालां [illegible] भूमौ वरे पुनस्तं तास्तेन यमं [illegible]
लक्षितां १९ तदा देवगणाः सर्वे [illegible] जाः [illegible] कला [illegible]
२० तदा देवगणास्त [illegible] चक्रुः स्तुतिं तदा [illegible] महाबलः २१
पुनः [illegible] तेषा [illegible] पातत: [illegible] मृतः २२
पुनस्तं [illegible] २३ त
दा मृतस्य देवस्य ज्योतिः [illegible] देवता [illegible] समाप्य [illegible] २४
[illegible]
ते २५ [illegible]
२६

गा॰वृं॰ परिप्लावितमस्याब्धिः श्रीकृष्णस्य महात्मनः । जगुर्देवगन्धर्वा लाः स्तुवन्तो विस्मिताः २७ ब
८ हुलाश्व उवाच कोयं दैत्यः पूर्वकाले कस्मात्कृष्णेन वकोऽभवत् परिपूर्णतमे साक्षात्सर्वेशे श्रीकृष्णे
लीनतां गतः २८ नारद उवाच हयग्रीवसुतो दैत्य उत्कलो नाम महेन्द्रप रणेमराणां विनिर्जित्य
शक्रचापं जहार ह २९ तथान्येषां नृपाणां च राज्यं हृत्वा महाबलः चकार वर्षाणां शतानि राज्य
सर्वेविह्यस्तमत ३० एकदा विचरन्दैत्यः सिन्धुसागरसंगमे जाजलेर्मुनिसिद्धस्य पर्णशालासमीपतः
३१ जले निक्षिप्य वडिशं मीनानानाययन्मुहुः निषेधितोपि मुनिना नैव मन्यत्स दुर्मतिः ३२ तस्मै
शापं ददौ सिद्धो जाजलिर्मुनिसत्तमः बकवत्त्वं झषान्नासि त्वं बको भव दुर्मते ३३ तत्क्षणाद्बक
रूपो भ्रष्टस्तेजसः गतस्मयः पतितः पादयोस्तस्य नत्वा प्राह कृताञ्जलिः ३४ उत्कल उ
वाच न जाने ते तपः श्रेष्ठं मुने वा हि जाजले साधूनां भवतां संगो मोक्षद्वारं परं विदुः ३५ मित्रे
शत्रौ समे माने समानेऽहम्ललोष्ठयोः सुखदुःखे समा ये वै त्वादृशाः साधवः स्मृताः ३६ किं किं न जा
तं महतां दर्शनात्किं मुक्तनां पारमेष्ठ्यं च साम्राज्यं मंत्रयोगपदं भवेत् ३७ जाजलेर्मुनि
शार्दूल तेषां वर्णं किं मम भुंजेः साधूनां कृपया साक्षात्त्वद्ध्यानेन लभ्यते ३८ श्रीनारद उ
वाच तदा प्रसन्नः स मुनिर्जाजलिस्तमुवाच ह वर्षेऽर्बुदे सहस्राणि तपस्तप्त्वा चैवेनवे ३९
जाजलिरुवाच वैवस्वतान्तरे प्राप्ते अष्टाविंशतमे युगे द्वापरान्ते भारते च माथुरे व्रजमंडले
४० परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं वृन्दावने गवां वत्सांश्चारयन्विचरिष्यति
४१ गा॰वृ॰
८ हम

नदन्तं नभ यन्तो हरिं स्मेराननं स्मिलत्वं न संशयः । इति स्माहुर्नादयो दैत्या विरेजिरे गोपिकास्ततः ४२ नारद उवाच
इत्थं बकासुरो दैत्यः उत्कलो नाम जलेचरः । श्रीकृष्णहस्तेलीनतां प्राप्तः स तु गोलोके ननाम पते ४३ इति श्री
मद्गर्गसंहितायां वृन्दावनखण्डे बकासुरमोक्षणं नाम पंचमोऽध्यायः ५ नारद उवाच एक
दा बालकैः सार्धं गोवत्सांश्चारयन् हरिः । कालिन्दीनिकटे रम्ये बालक्रीडां चकार ह १ अघो नामासुरो ना
म महादैत्यः कंसप्रेरितो भवत् । क्रोशदीर्घवपुर्भूत्वा प्रसार्य मुखमण्डले २ दूरात्तं पर्वताकारं वीक्ष्य हृष्टा वने
वनेगोपा जग्मुर्वै तस्य वक्त्रे । कृत्वा तल्पसमं ३ तद्द्वारार्थं च सबलं सकृष्णं वेष्टाविशद्धरिः । निर्गतो सवत्सं
श्च बालैश्च तद्धि रूपिणः ४ हाहाकारं सुरगणा दैत्या हर्षं च विदुः । कृष्णो वपुः स्वेच्छया जनं ततान हो दरे
ततः ५ ब्रह्मरन्ध्रं भित्त्वा तस्य निर्गतो बालकैः सह । तेजः स्वामिन्नैर्गतः कृष्णं च तं च लीनं स्वं वामे
६ सबलकान्कृतान्दृष्ट्वा जीवयामास केशवः । तज्ज्योतिः श्रीघनश्यामे लीनं जातं तन दिग्दृष्ट्या ७ तदेवा
वहुवर्षुर्दैवाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव राजोवाच कोऽयं दैत्यः पूर्वकाले श्रीकृष्णे लीनतां गतः ८ श्रीकृ
ष्णेन तु देहेन श्रीघ्रं दैत्यः हरिं गतः । नारद उवाच शंखासुरसुतो राजन्नघो नाम महाबलः ९
पुराणे सुन्दरः साक्षात्कामदेव इवापरः । अष्टावक्रमुनिं वीक्ष्य तिरूपं मलयाचले १० हसन्नाहा
लंबे
सतं सः सः कुरूपोऽयमिति ब्रुवन् । तेशापं महाद्रुष्टं सर्पो भव दुर्मते ११ कुरूपावक्रगामीतिः सर्पो
गो मुनेर्मण्डले तस्मादे दैत्यो निपतितं ते देहं दैवं नगनस्मं हर्षयामुक्तः समुत्तीर्य तं तस्मै ददौ पुनः १२
अष्टावक्र उवाच कोटिकंदर्पलावण्यः श्रीकृष्णस्ततोदरे वहागतः सर्वं सुपात्मा परात्मा कि

ग. सं.
ह्रे.
५

र्भविष्यति १३ नारद उवाच अत्राभवत्कस्य कुले पवित्रः शेषतोऽप्युपानहः तद्गतास्वयंभो हंसगतोर्या
गोमार्गरुल्ले मे १४ वत्सानवकं प्रस्थाप्य कुंगतो भुवनमथामद्दाग श्रुत्वाकतिदिने हरिस्त्वं यशो
दास्य स्वयं वालकता १५ कलावतीं रोहिणीं च मे पीयोपानवयोग्धिमान् वृषभानुवरं गोपं वरस्त्रा
गोवृजेश्वरं १६ नवोपनंदा वृषभानुवरनंदनेषु वटे समाहूय नंदगेहे च वेच : माहव
शोमती १७ यशोदोवाच किं करोमि कुगकामि कल्याणं मे कथं भवेत् मत्सुते व हवो
मागगरुनतेन्नतो १८ कुवैमहावने त्वकाक्षं दारत्येनगतावधं एतन्यस्ताकृपास्याम
देवदत्तनिधं वे १९ चचलो वत्सालको मे क्रीडन् दूरे प्रयाति हि वालकाश्च चलाः स
वै नमस्तेऽवधोमम २० व कालम्प्याम वालती स्नात्वा गस्यहस्तो नम्रा कृतं जगग्राह
यकैः हीनमहामरः २१ वत्सात्सरत्नत्ति होस्ःसोपि दैवेनमारितः वत्सात्थेलगद्दा
हालनवति :कारयाम्यहं २२ इत्यावदंतीं सततं रुदंतीं यशोमतीं श्रीलजनानाद वेद्रः श्रीमहा
नयामासनगर्गवाक्यं धर्मार्थविद्भूमयमलाविद्धः २३ श्रीनारद उवाच गर्गवाक्यं त्व
या सर्वं विस्मृतं हि यशोमति ब्राह्मणानां वचः सत्यं मा पुत्रभयतः किंचित् २४ नस्माहा
वेमक हैत्सर्वं हरि इति नियारक्षां ब्रह्मान्स्वरक्षं कल्याणं त्वनमविष्यति २५ श्रीनारद उवाच
तदा यशोदा हि प्रेम्णो नवरत्नमहाधनं मालेकारस्ववालस्य बलस्यदेवेऽपि २६ श्रुत्वा तद्रूपभा
योच गवां तत्मनोहरं हिलनमनमाराणां देशनेदिनानः इति श्रीगर्गसंहितायां

वृंदावनखंडे षष्ठोध्यायः ६ श्रीनारद उवाच गोविंदकृपया ब्रह्मन् दृष्टौ गोपालनौ तौ च भवतः ।
नाम्ना श्रीरयं तौ गोपालौ वंशप्रियौ श्रीरत्नवेदिके १ गत्वा यत्र तत्र गायन्स्वरं तत्र पश्चाद्योभयोः श्रीकृ
ष्णस्य वल्लवस्तालिपरावत्यः केदारकं २ तत्र मंजीरकं कारं कुर्वंतस्ता इतस्ततः किंकिणीजा
लसंयुक्ता हेममालालंकृताः ३ शुक्लांबरधराः शुक्लमालानुलेपनाः स्फुरत्ताम्रकचा
नो भालपुंड्रविराजिताः ४ स्वंगायोरंतरे जानुसिंदूरमला मनोहराः हेमदंडकमंडलु
केयूरपादशोभिताः ५ अरक्तातिलकाः कामदेवसदृशाकारास्तोषुषः कैलाशगौरी संकाशाः
गौरवर्णा महाभुजाः ६ सवत्सा गावः शतशो मधुकं धोमारेमाभेचिल्ल कुंडोघ्नः पाटलाः कपिला
लेलिह्याना भवन्ति वेयः ७ कापि वत्सीतानि चित्रा सुश्यामा स्वहरिताः लयाः ताम्राः धूम्राः घन
श्यामाः घनशामेगनेहताः ८ लघुशृंगा दीर्घशृंगाः ताम्रशृंगाः हेमवेदः सह स्वर्णशृंगा वक्र
शृंगाः कपिलाः मंगलावन्ताः ९ शार्दूलकोमलच्छायानदी यमुनाद्या वने वने कोटिशः कोटिशः
गाव स्वरंतः हंसमयास्वयोः १० शुभ्रांगश्रीवत्सनातीरं तमाले: श्याम लवंगे नीपै निंबैः क
दंबैश्च श्यामलैः पनसैर्द्रुमैः ११ कदलैः कोविदारैश्च जंबू बिल्वैर्मनोहरैः गुच्छस्तबकसु
कपित्थैश्च आम्रा धात्रीभिः सुमंडिते १२ वनभोगैर्देवानंदैर्वंशवत्स तरुमनोहरं नरनससर्वतोम
द्रं केलिपुष्पैर्वरपंचवने १३ यत्र गोवर्द्धनो नाम सु निर्झरदरीयुतः रत्नधातुमयश्श्री
मान्मंदारवनसंकुलः १४ श्रीखंड बदरीखंडाद्वेवदारुवटैर्हतः पलाशस्त्र ता

ग॰ सं॰ शोकैस्मारि हृज्जीनकदंबकैः २५ पारिजातैः उत्पलैर्मिश्रं वंधकैः पारिशोभितं पारितो जाल
दे॰ कुंजौघाः शालैरिंद्रयवैर्वृतः २६ कलकंठैः कोकिलैर्मुंसकोकिलमयूरध्वनत् गास्वाद्य
२॰ नेत्रहर्षमोहि चचार वनेवने २७ हेरावने मधुवने पारिजातवनस्य च कुमदवने गोकुलेच
दिव्येकामवनेपरे २८ हृहतनानुगिरेः पाश्चे गिरेः नंदीश्वरस्य च छंदरे कोकिलवने को
किलध्वनिसंयुते २९ रम्ये कुशवने सौम्ये लताजालसमन्विते महावृन्दावने भां
डीरवनेऽथ च ३० लोहार्गले च यमुनातीरे तीरे वने वने पीतवासाः परिकरो नटवेषो म
नोहरः ३१ वेत्रभृद्धेमवंशी गोपीनां प्रीतिमावहन् मयूरपत्रमुकुटमौलिः स्रग्वी ह
रिर्वभोऽन्वय ३२ श्रीकृष्णोगवां वृंदं सायंकाले स्वयं हरिः तोषैः सशृंगयन्वंशी श्रीनद
व्रजमाविशत् ३३ वेणुवंशीध्वनिं कलेश्रीवश्रीवदमागतः गोपजातिः नयो व्यासंदीप्य
गेहाहुनिर्गताः ३४ हृदीकृतंस्वाधीनाधामानहृते के राधरून्मे विस्मृते नरसयोत्सते हृदयं
गोप्यः समाययुः ३५ सकोवलीथीकृष्णदीनं शालिन्यलनगांगनां संकुलाहरि
सिंहावलोकी गजवालली लोलवंशत नेत्रैः पंकजपत्रनेत्रः ३६ समहितमपश्यलगोरमो
भिर्मल्लपरं कुंतलमादधानः हेमांगदीमोक्तिलविराजमानः सांकर्णाव क्रीडानहृ दिगा
ताः ३७ गोपद्यत्तीमिर्मण्डितकुंदहारः कर्णोपरिस्फुरज्जितक णिकायः पीतांवरीवेणु
निनादकारः पातुप्रसन्नवौहृतमस्मिमारः ३८ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां वृन्दावन
राधाकृष्ण
२॰

रंगे कृष्णगोचारणं वृंदावने नाम सप्तमोऽध्यायः ७ नारद उवाच एकदा सबलः कृष्णः श्री-
दाम्ना मनोहरः गोपालैः सहितः सर्वैर्ययौ तालवनं वने १ धेनुकस्य भयाद्गोपा न गतास्ते
वनांतरं कदापि न गतास्तत्र बल एको ददर्श ह २ नीलांबरकटीबद्धो बलदेवो महाबलः प
रिपक्वफलार्थं हि तद्वने विचचार ह ३ बाहुभ्यां कंपयन्वृक्षान्तालान्सफलान्वितान्निपातयन् गतोऽरि
निर्भयस्तालादनं तेनैतं विक्रमः ४ फलानां पततां शब्दं श्रुत्वा ओघाहतः खरः मध्याह्ने
तापवद्धकेशी धीमः सस्वरः बली ५ आययौ सन्मुखो येर्बलदेवस्य धेनुकः बलं प पक्षि
दाभ्यां निहत्योरसि सत्वरं ६ चकार खरशब्दं च पश्चाद्धावन्मुहुर्मुहुः गृहीत्वा धेनु म
कं तीव्रं बलः पश्चिमपादयोः ७ चिक्षेप तालवृक्षे च हस्तेनैकेन लीलया तेन भग्नाश्च तालाश्चि
ताला नव्यास्त्रितालाद्बहून् ८ पततामासरजेभूतदद्भुतमिवाभवत् पुनरुत्थाय दैत्योऽसौ बलमत्र
ग्राहरोषतः ९ दोर्दंडेनोरसा मासगर्जं प्रतिगर्जन्स्वयं गृहीत्वा तं बलः सद्यो भ्रामयित्वाथ धेनु
कं १० भूपृष्ठे पोथयामास मूर्छितं भगवान्मलकं हतोऽत्र धेनुकस्तत्र क्रोधसंयुतमागत्य ग्रहः ११
सद्भिः कृत्वा चतुःशृंगं धृत्वा हस्तं भयंकरं गोपान्विद्रावयामास सद्भिर्गर्दभपुंगवैः भयंकरैः १२ श्रीदामे
पत्नाव तालगोपा नदृड्ढा ववसमदोत्कटः श्रीदामा तेन चेदेनस्स्व लोकानेकमनेकघा १३ लोकाः पश्चान
नेदेनं तेनान्यधूकहावलं तेयषोनार्जुनो भुजस्य दैत्यबलान्हीकयोरवरं १४ विशालकंधमतलास्त्रुपादेन सव
लेनच तेन सीहास्युधेर्वै देहेनादेवप्रभस्य स्वपेटकैः १५ वहत्पपकेतुकेन सवलस्ताउमहाखरे गोपहृ

ग. सं. सोपि तेन नीत्वा द्रुत्वा भूमौ धेनुकासुरः २६ आमथित्वा गुचि देवं गिरे गोवर्द्धनोपरि। श्रीकृष्णस्य प्रहा
वृं. रेणाप्य मूर्छितोऽपतद्दिवाकृष्ठं २७ पुनरुत्थाय तं नत्वा विधुन्वन्दारपच्छकं शृंगाभ्यां श्रीहरिं
११ नीत्वा धावन्नदैत्यो नभोंगतः २८ चक्राकारं वृतेन तेन स्वेच्छाद्रुमस्तु चेलनयोजने गृहीत्वा धेनुकं दृ
ते श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं २९ वैदेहे पातयामास गिरिमध्ये च मूर्छितं तस्य सम मूर्छितं पुनरुत्थाय शृंगाभ्यां
नरेन्द्रत्वानिभरवे २० गोवर्द्धनं समुत्पाट्य श्रीलाहृद्येमां पाहिलो निस्वरः गिरिं गृहीत्वा श्रीकृ
ष्णः प्रक्षिपत्तस्य मस्तके २१ दैत्यो गिरिं गृहीत्वा च कृष्णोपरि समाहितो द्रुत्वा कृष्णो गोवर्द्धनेनैव ताडयं
स्तान्नेत्समाहितः २२ पुनर्धावन्महादैत्यः शृंगाभ्यां हारयन्मुखे बलवान् पादाभ्यां ताडयित्वाथ
गर्जन्नह २३ ननाद तेन ब्रह्माण्डं सप्तद्वीपवसुंधरे हसाभ्यां तं गृहीत्वा तेन बलदेवो महाबलः २४ मु
ष्टिघातेन मूर्छितं भगवन्मस्तके पुनस्तत्ताडितं दैत्यं मूर्छितं नाद्युच्युतो गतः २५ तेन मुष्टिप्र
हारेण शरीरेण निधनं गतः तदेव वर्षुर्देवाः पुष्पैर्नन्दनसंभवैः २६ देवदुन्दुभिर्निर्गतः सो विश्वाम
दूरं विग्रहः स्वर्गीयी तं च तौ देवौ वनमालाविभूषितः २७ श्रीकृष्णस्य बलं तत्त्वा परिक्रम्य
स्थितो भवत् तदेव महोगीतो लोकाद्यागतो महाराजः २८ तदपार्श्वे तत्समुत्तः सहस्रद्धनशोभि
तः सहस्रचक्रध्वजविभद्रपादुकसमन्वितः २९ तत्र चामरशोभाढ्यो स्वर्णवर्णोभिरत्नभूत दि
व्यपोजनविस्तीर्णो मनो मायो मनोहरः ३० किंकिणीजालसंयुक्तो घंटामंजीरमंडितः दरीभद्रदिक्
सहस्रबलं दिव्यरूपधरं ३१ दिव्याम्बरधरं समारुह्य द्योतयन्मंडलं दिशां जगाम वै देवलोके समोलोके
राधाकृष्ण
११

श्रीकृष्णो धेनुकं हत्वा सबलो बालकैः सह । तद्यशः स्तूयमानो दिव्यैर्गोकुलमगाद्गणैः ३३ श्रीरा
जोवाच । मुने किं कथं हि सः प्राक् पूर्वं को धेनुकासुरः । कथं खरत्वमापन्न एतन्मे ब्रूहि तत्त्वतः
३४ नारद उवाच । वैरोचनेर्बलेः पुत्रो नाम्ना साहसिको बली । नारीणां दशसाहस्रैर्विरेमे गंधमाद
ने ३५ वादित्राणां नर्तकीनां शब्दोऽभूत्तेन महान् गुहायामास्थितस्यापि श्रीकृष्णं स्मरतो मुनेः ३६
दुर्वाससो ध्यानभंगो बभूव निर्गतः पादुकारूढो दुर्वासाः कृशविग्रहः ३७ दीर्घश्मश्रु
धरः क्रोधपुंजोऽनलद्युतिः । तस्माद्वनितामध्ये धीतः सनगामह ३८ दुर्वासा उवाच । उ
त्तिष्ठ गर्दभाकार गर्दभो भव दुर्मते । वर्षाणां तु चतुर्लक्षे व्यतीते भारते पुनः ३९ माथुरे मंडले
दिव्ये तु तालवने बलदेवस्य हस्तेन मुक्तिर्भविता हर ४० नारद उवाच । तस्माद्बलि
तस्य हस्तेन श्रीकृष्णस्य जयाय ह ब्रह्मादयः वेदा नवधा मे तद्यान्वयः ४१ इति श्रीगर्ग
संहितायां श्रीवृंदावनखंडे धेनुकवधो नाम ... ध्यायः ८ नारद उवाच । एकदा
विना बलं गोपालैः सार्धं गाः हरिः स्वयं कालिंदीकूलमागत्य पपौ वारि पिपासितः १
कालियेन विषाग्नीनां ज्वालयात्र विद्रुतं पीत्वा निपेतुर्जलं सर्वे गावो गोपाश्च ते लोके २ तदा
तु जीवयामास दृष्ट्या पीयूषवर्षिण्या सार्द्रचित्तो हरिः साक्षाद्भगवान्भक्तो जनार्दनः ३ उत्थाय
ते तत्र ... कंदोपीनपटे व ... माधवः पाद्यं गोविंद ... ४ उच्चचाल तत्र ... चर्यांतं तत्र ... नवद्वीपं ... ५ तदैव का

ग. सं. लोपः कृष्णः कालिकस्याग्रतो गतः दृष्ट्वा तं तैः स्वभुजया चक्रवद्भ्रमयन्माधवं ६ कृष्णोऽपि दीर्घवपुः
टी. कृत्वा वियतामद्भुतां गतः स्थितं उकृष्णोऽहीन्द्रस्य मूर्ध्नि प्राप्य तस्थौ स्थितस्ततः ७ गले विषज्वालां स्फुरन्ता
१२ स्याद्वितेपाच्छु धनुःशतं उअनन्तस्य यस्य शीर्षे ह्रेलोलेल्लिहानो भयंकरः ८ वामदक्षेण हस्तेन कृत्वा
तस्याहं माधवं हरिर्दत्तेनाहं स्तेन उहीलातेमहाबलं ९ तज्ञल्लेपेऽक्षयं व्यासं कृष्णंवताकृष्ण
वक्त्रं सर्पोऽरुषशातं दीर्घं सत्यं पुनरागतः १० उकृष्णोऽहीन्द्रात महापद्मस्य च शीर्षं धनुः
शतं कृष्णस्य हस्ताद्विनिर्गम्य सर्वं तस्य सदृशं पुनः ११ ततोऽङ्गुष्ठेनास्य च त्रैलोक्यबला
धारकः कृष्णस्य मुष्टिप्रहारेणास्य कुंतो विगतवल्लिः १२ ततो हि तान्नन्नशतं स्थितं भुग्नकृ
ष्णस्तत्कृते सारं ह्युतलं कृताशं तं मार्गेऽहं प्रनोदर १३ ततस्तं नटवत्कृष्णो नटनं वेगाम
नोहरः नागपत्न्यश्चापि सर्पं नागेश्वरं तंनो ह्यवलोकनं १४ वृद्धाः देवैः पुष्पवर्षैस्तु लोकैर्नटनं नवनृत्यं वाद
वक्त्रस्य महावीणा नन्दकं दुंदुभिवेणुकाः न १५ ततालपदाविन्यासैस्तस्य नागानं कृष्णस्तन्वद्धन तद्भुजस्य ततः
कृष्णः कालियस्य दुर्गतस्य नः १६ तदैव नागपत्न्यस्ता आगताः भयविह्वला नत्वा कृष्णं परदेवम
तुः स्तुवन्त्याः गिरा १७ नागपत्न्य ऊचुः नमः श्रीकृष्णचन्द्राय गोलोकपतये नमः असंख्या
ण्डपतये परिपूर्णतमाय ते १८ श्रीराधापतये तुभ्यं व्रजाधीशाय ते नमः नमः श्रीनन्दपुत्राय यशोदा
नन्दनाय ते १९ पाहि पाहि परदेव पन्नगं त्वत्परं न शरणं जगत्त्रये त्वं परात्परतरो हरिः स्वयं ली
लया किल ततोऽसि विग्रहं २० नारद उवाच नागपत्नीस्तुतः कृष्णः कालियं विगतस्मयं विस

गधाकृत
१२

सर्वेहरेः साक्षात्परिपूर्णतमः स्वयं २१ पाहीति प्रवदंतं तं कालिंदं भगवान्स्वयं हरिः प्रणतं
तं करेणाग्र प्राह देवो जनार्दनः २२ श्रीभगवानुवाच हे कालिंद महाभाग पश्य गंधर्वसत्तम लतवृक्ष
देहितः सर्वेषां त्यक्तवान्नात्रवै नाशाय स्यात्सदा त्वद्धिते २३ नारद उवाच सर्वेः शुभैर्युतं सद्य
रि जनमयमलम्यते कलवृद्धसहितो हीर्यं रमणकं ययौ २४ अथ स्वर्गलोकालिंदेन संयुतं तं देवं देवन त
श्रीजगन्मोहनगणाः देवदाराः सकलाः जनाः २५ अलाहि निर्गतं कृष्णं वृक्षात्प्रमुदिरे ततः सर्वाः
वयस्य तंनेदुः परेमुदम्बनायद्द २६ सर्वे नलवयेशोदा सत्कल्याणं हेतवे ददौ दानं
द्विजातिभ्यः स्वैः शस्यं तपयोघया २७ तत्रैव वासवं च कृष्णेनाः स्वर्गपरिकर्मात कालिंदी तीरे
रजत गोपीभिः रमणैः सह २८ देवताः सर्वदेवेभ्यो तुलोवाण्येन प्रलब्धा निवन्दते निशायो सर्वे
पान्दरम्य कानन संस्थुरन्ते २९ गोपाश्चयशोदां कृष्णं सत्वं लेशरणागताः सर्वाः कृताञ्जलिः कृत्वा
स्तुर्यं प्रकामतः ३० गोपा ऊचुः कृष्ण कृष्ण महाबाहो शरणागतवत्सल पाहि पाहि वनेकस्मा
द्दावाग्नेः सुजनान्नमो ३१ नारद उवाच स्वलोचनानि मीलयत माधवः इत्यु
क्त्वा वह्निमपिबत्देवो योगेश्वरेश्वरः ३२ प्रातर्गोपगणैः सार्द्धं विस्मितैर्नंदनंदनः गोगणैः
सहितः श्रीमद्वृन्दावनमाययौ ३३ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां हेसाबनखंडे नवमोऽध्या
यः ९ वैदेह उवाच यद्दर्शनो दुर्लभं लोके योगिनां बहुजन्मभिः तस्य दर्शने हरेः साक्षाद्भोका
लियमर्द्दने १ कोऽयं पूर्वं कुशलः कालियः फणिनांवरः एतं वेदितु मिच्छामि ब्रूहि देवर्षे

ग॰ खं॰ सन्नम २ नारद उवाच स्वायंभुवांतरे पूर्वं वेदाप्राग्वेदशिरा मुनिः । स विंध्याचलेन तपो कार्थी हुत
दं॰ वेशाहमद्भुतः ३ तदाश्रमेन पं कजै सा तोह स्वर्गी तत्र युतिः । तेनोत्थर कृत [illegible] वेदशिरा हृष्ट
१३ ४ वेदशिरा उवाच मत्तश्रमेन तपो विप्र मा कुर्या नत्र स्वः हे नहि सन्यजेते तपो [illegible] मिनो
तपो धन ५ [illegible] उवाच महाविहमुनिर्यं भस्मिंते तेम मानिसन्नम कति मिह निमिश्रा
ते न कृतं तपश्च सम ६ स्वमनस्ये पूर्वं वतां मे मोहया क्रोधं करो पिहि तदासर्वो मवतां वै भयात
गतत्तुर्यं ७ वेदशिरा उवाच त्वमहाद्भुतरंभे प्रावोलयन्हो हमहादमः कार्यार्थी त्वंका
स्वकामो भवत्तुमेत ८ नारद उवाच [illegible] विहसी त्वतो विहमुनिः स्वतपा पतोलत्वयोः स्वत्वशाप
हुः खिन योः सो त्वया मानसतो गीता ९ [illegible] उवाच गुणोनु मे समो भुक्तोम सर्वावि
सुमो स्वकार्य कनकं जाकत्तु हमर्थी हं मुनी स्वगौ १० मनकार्यं तुम वाक्यं न वकामिशावया
हे मम तेमहिर्षे वेदशिरा रः चरलोमे भविष्यति ११ तदा ते गत तुष्टाति ते भविष्यति कहिं चित
स्वन्दे स्वर्गेणि ते ना शोके मा कुरु मा कुरु १२ कालक्षेपिष्ये तनते भविष्यति निश्चितं पर
त्रैकाल्ये वंशजा ने सं पुत्रं पापाणि सिद्धिः १३ नारद उवाच इत्युक्त्वा पश्यते विहसो मुनिर्
सोरः नृप सादात्का कस्मै स्तो भस्तो भोगे होनील पर्वते १४ तमस्मै कामदाते तः सर्वशास्त्रार्थदीपकः
तमाधतां नगो त्योवैगरुडाय महात्मने १५ चाहत्वे हं नो मातृ दहः ब्रा चेतसो नृपः कश्यप
दौ कन्यात्काद्रशमनोहरा १६ तासां कद्रू स्वयमेनामेशा सा हो वरो [illegible] ता वल देवस्य

रघानृहरम
१३

पार्वत्यां बलदेवो भवत्सुतः १७ लोकदृष्ट्या महान्सर्पेण तनया मासे कोहिता: महेश्वर्यापि बलात्तु गङ्गा
व र्नेषभावननान् १८ महामायाधराः कालाग्निसर्वाङ्गस्थि दृष्टा तावतान् तेषामेव दशशीर्षे नाम कालियो भस्मसान्महा
कृता १९ तेषामाद्यो फणीन्द्रो मस्तकैश्चोनेत: परं त्वरः सोऽहं बलदेवोऽस्मि तस्मान्नितोऽच्युतागतः २० एक
दा श्रीहरिः सानन्दाद्भगवान्स्मकृतेः परः शेषमाह प्रसन्नात्मा मेघगंभीरया गिरा २१ श्रीभगवानुवाच
भूमंडले समाधातुं त्वमर्थे कस्माद्विद्यते हि तस्माद्देवे महीगोलं मत्कृत्वे दिव्यसमुद्वह २२ अनन्तविक्रम
त्वं वेत्तनो वेत्तरस्तिस्तुतः ह्रदेकाप्यप्रक तेजोजनकल्याणाद्धितेये २३ श्रीशेष उवाच प्रपंचि कुरुष्व
वन्नु धरणीधारस्य प्रभो मम धारस्यापि विश्वामि तावन्नेव चनादिह २४ श्रीभगवानुवाच नित्यसहस्र वद
मे हस्तारं च पृथक्पृथक् मद्गुणास्तु ते नानाप्रकारं कुरु समेवं सर्वतः २५ मत्प्रमाणि दिव्यानि यदा योऽस्या २
वमानते तदा प्रमधारस्मज्ञात्वं फलं फणाग्रे वसुधामिव २६ श्रीशेष उवाच आधारो हं महीष्यामि महा
धारस्तत्को भवेत् निराधारः कथं ते वृत्तिरात्मिकां च प्रभो २७ श्रीभगवानुवाच अहं च कमठो भूत्वा
धारयिष्यामि तेऽनन्ते महीभारमयादीर्घो मा शोचे कुरुतां तस्व २८ नारद उवाच तदा शेषः
स्तम्भनापनत्वा श्रीगरुडध्वजे जगाम नव पातालाद्धो वै लक्षयोजने २९ गृहीत्वा स्वकरे
गोदेवगाधिहमस्मिन्मंडले दधारस्वफणाग्रे शेषो नेत्येकस्मिंश्चंडविक्रमः ३० सेकथं सौ यथा पातालेऽप्ये
केतेवनाप्यरे अन्येकरोतींद्रा लक्ष्मीहि विष्णुब्रह्मा रणादिता: ३१ अतले वितले केचित्सुतले च
महातले तलातले तथा केचित्रागा केचिद्रसातले ३२ केऽभवस्त्व ब्रह्मणा दत्ते हीपरस्पराकं मु

ग. सं. वि कालियमर्दन [illegible] वृन्दावनसंवृता: ३३ इति ते कथितं राजन् कालियस्य कथानकं मुक्तिदं
वृं. भुक्तिदं सारं किं भूय: श्रोतुमिच्छसि ३४ इति श्रीगर्गसंहितायां वृन्दावनखण्डे दशमोऽध्या
१४ य: १० राजोवाच द्वीपे रमणके [illegible] कालियस्य [illegible]
१ नारद उवाच [illegible] नागा [illegible]
२ नागा ऊचुः हे गरुड [illegible] वाहन: [illegible]
नमेव तत् ३ तस्मात् [illegible] वनस्पति [illegible]
नत: ४ गरुड उवाच एक: सर्प [illegible]
[illegible] ५ नारद उवाच [illegible]
[illegible] ६ कालियस्य [illegible]
[illegible] ७ [illegible] कालियो [illegible] चकार [illegible]
क्रम: ८ गरुडो [illegible] कालियो [illegible]
[illegible] ९ [illegible] कालिय [illegible] १०
गृहीत्वा [illegible] वाहन: [illegible] ११ [illegible]
[illegible] तस्माद् [illegible] १२ [illegible]
[illegible] १३ [illegible]

[illegible]
१४

र्ण्येन सर्वकामफलप्रदे सुपर्णपादेन मे पीडितं दृढं शापयामास सौभरिस्तथा तत् ॥ १४ ॥ कुपितो गरुडस्तं वै नीत्वा तं देवश्च
कालियं निपात्य भूमौ सहसा तत्पक्षेण च कर्षयन् ॥ १५ ॥ तदा दुद्राव तत्तेजः कालियो भयविह्वलः । नव
खण्डान् महासप्तद्वीपान् चतुर्दिशं क्रमः ॥ १६ ॥ तत्रैव पातालं स्वर्गं ब्रह्मलोकं इन्द्रलोकं ततः फणी । यत्र यत्र गतस्स
पश्यत्तत्रैव हरिं हि ॥ १७ ॥ भूर्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं गतः फणी । महर्लोकं गतस्तपो धाम जनलोकं जगा
म ह ॥ १८ ॥ तत्रैव गरुडं दृष्ट्वा दुद्राव ब्रह्मलोके पुनर्गतः । ब्रह्मलोके समस्त भयात्ता विदद्रुवांस्तस्य नरस्य दुः
१९ ॥ कृत्वा विनयं तं ज्ञात्वा कालियो भयातुरः । जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिके ॥ २० ॥ नत्वा प्रणा
म्य शेषं परिक्रम्य कृताञ्जलिः । दीनो भयातुरः प्राह दीर्घं वेपितः ॥ २१ ॥ कालिय उवाच । हे
भूमिभृद्भगवन् देवदेव जगन्मूर्ते निजैर्गुणैः । पाहि पाहि प्रभो मां त्वं परात्परः
पुरुषः पुरातनः ॥ २२ ॥ नारद उवाच । दीनं भयातुरं दृष्ट्वा कालियं शेषः कर्षं सुरः । वचो मधुर
या गिरा प्राह देवो जनार्दनः ॥ २३ ॥ शेष उवाच । हे कालिय महाबुद्धे शृणु मे परमं वचः । कुत्रा
पि न हि ते त्राणं भविष्यति न संशयः ॥ २४ ॥ आसीत् पुरा मुनिः सिद्धः सौभरिर्नाम नामतः । हृदा
र्थे तपस्तेपे वर्षाणामयुतं जले ॥ २५ ॥ मीनराजविहारं यो वीक्ष्य गेहस्पृहो भवेत् । स उवाह महा
बुद्धिर्मान्धातुस्तनया शतं ॥ २६ ॥ तस्मै ददौ हरिः साक्षात् भागवतीं श्रियं । वीक्ष्य तां नृपश्रेष्ठा
धाता विस्मयोऽभूत्तत्क्षणः ॥ २७ ॥ यमुनान्तर्जले दीर्घं सौभरेस्तपतस्तपः । पश्यतस्तस्य गरुडो
मीनराजं जघान ह ॥ २८ ॥ मीनान्सुदुःखितान् दृष्ट्वा दुःखहा दीनवत्सलः । तस्मै शापं ददौ क्रुद्धः

ग॰ सं॰ वृ॰ २५ सौभरिं प्रति निःसृतः २९ सौभरिरुवाच मीनान् हत्वा नादत्तय यद्यासि बलाद्द्विज तर्ह्येव
प्राणनाशस्ते भविता मे शापतस्त्वरं ३० श्रीशुक उवाच तदुक्त्वा तत्र नायाति गरुडः शापविह्व
लः तस्मात्कालिय गच्छाशु त्वं द्वारं सौपर्णहरे हेते ३१ कालिंद्यां च निजं वासं कुरु ह्याज्ञया नो द्विजः
निर्भयो निर्भयस्तत्र ज्ञात्वा भविष्यति कोऽपि हि चित् ३२ नारद उवाच इत्युक्तोऽसौ कालियो भीतः
सकलत्रः सपुत्रकः कालिंद्यां वासमकरोद्धृदात् श्रीकृष्णेन विवासितः ३३ इति श्रीमद्ग
र्गसंहितायां वृन्दावनखण्डे कालियोपाख्यानं नाम एकादशोऽध्यायः ११ नार
द उवाच इदं मया ते कथितं कालियस्याहिमर्दनं श्रीकृष्णचरितं पुण्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छ
सि १ बहुलाश्व उवाच श्रीकृष्णस्य कथां श्रुत्वा मन्ये तृप्तिं न याति हि यथा न
रः सुधां पीत्वा न तृप्यति चक्रकर्णिकां २ गङ्गाह्लादहरीं तीर्थं कृष्णरूपमहात्मनि भाण्डीरे
देवदागाह श्रीराधां लिङ्गमानसां ३ श्रीवृन्दावनकुञ्जकल्याणीं वृन्दारण्येषु वनस्थितो मनो
रथस्त्वे भविता श्रीकृष्णेन महात्मना ४ इत्युक्ते देवर्षिणा श्रीकृष्णमनोरथमहात्मना कथं वभूव
भगवन् वृन्दारण्ये मनोहरे ५ कथं श्रीराधया सार्द्धं रासक्रीडां मनोहरां चकार वृन्दकारण्ये पवित्रे
नमः स्वयं ६ नारद उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन् भगवच्चरितं शुभं गर्गं वदामि देवं स्वलीला
रतः त्वं मनोहरं ७ एकदा कृष्ण सख्योऽहं विशालां लीलामध्ये गोपमानो गणहेतुः पराधां गदहृत
रहः ८ नारद उवाच यंचितं यासित धेतत्वयद्गुणां च दासित्वतः सा पितिंश्च माया तिह सं
रामकृष्ण
२५

वृषभानुपुरे यैकैः ९ ये त्वरीयवस्त्वया राधे दृशेनीयोतिसुंदरः पश्चिमायां दिशि योगो चारणाविति
गतः १० श्रीराधोवाच लिखित्वा तस्य चित्रं हि दर्शयाशु मनोहरं नहि तस्मे त्वां पश्याम्यत्क रिष्यामि
नसंशयः ११ नारद उवाच अथ सख्यो व्यालिखितं चित्रं नद्दर्शितोः शुभं नवयौवनमाधुर्यं दा
धारणेद्रदन्तत्वरं १२ तदृष्ट्वा हर्षिता राधा कृष्णमदर्शनं तत्ललसा चित्रेकरे प्रपश्यंती सुधयन्ने दसंकुला
१३ ददर्श कृष्णमभवन्नेशपानं घनश्यामं पीतपदृदधानं यं दृष्ट्वा दैशोमनं नासोत्पन्नं त्वत्समाराद्
वृषभानुपुत्री १४ तं त्रैवराधा शयनात्समुत्थिता वरस्य कृष्णस्य वियोगविह्वला सचित्तं येनीकमनीय
रूपिणां प्रमत्तत्रिलोकेन नागवद्विदेहदाह १५ नहीवनेतत्त्वमेवने स्वरं स्वकोपचीप्यांच वृषभानुप
त्रैने गवाक्षमेत्याश्रु संविमद्दर्शी नदृष्ट्वा श्यामं कोसमवाप्य दृष्टि १६ कृष्णवियोगरंगाश्च वृषभानुनंदनी
स्वरूपकौशल्यपुनागुणाश्रया कुवंमनोरंजुपनीवणापयोलीलाननुः समयतो न तमहि १७ एव
नतः कृष्णवियोगवैकलत्रमन कामज्वरारिविस्मानसा संचिन्त्य राधां वृषभानुनंदिनी गौरुवाच वल्लभे
केत्तातिलत्तमतीवत्त १८ ललितोवाच कथं त्वं विह्वला राधे मूर्छितांतिद्यथागता पदिकृत्स्नेहरे सुभ्रू
नाभिन्नेकेदेहेकुरु १९ लोकस्याविस्तवंसर्वं साहिक्षणमो निलमेयवते दुःखाग्नि हन्यादृहतिकुं
पकारानिवक्तुमे २० नारद उवाच ललिताया वचः ललितेः श्रुत्वा वृषभानुसुता नेत्रेउन्मील्य ललितां
प्राहगद्गदयागिरा २१ राधोवाच व्रजात्वंकारचरणेन प्राप्तो यदि मे स्त्रीव कदाचिद्धिगहतोहि
नहितेंधारयाम्यहं २२ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्याः ललितामथविह्वला श्रीकृष्ण

ग॰ सं॰ पार्श्वे मयथा यमुनातीरे मनोहरे २३ मालतीजालसंयुक्ते मधुपध्वनिसंकुले अंदेवम-
२६ लेरहसि प्राह चैकाकिनं हरिं २४ ललितोवाच यस्मिन्दिने च मे रूपं न धृ पा कृष्ण मद्- मर्ग
ते न हि नाम त्ते तेना प्राप्तुं नैकेवलं मम किं २५ अलंकारस्तु [illegible] जो यथा [illegible]
धकं हृदये [illegible] मं दिव्य निक्षेप्तुं रवेन २६ [illegible] मह्येहि मोः ते
दर्शने दे हि राधा येतुः [illegible] २७ तेन [illegible] तले [illegible]
हरत्य यो नगत यदा समा [illegible] मक्ता [illegible] २८ नारद उ-
वाच इति श्रुत्वा हरिः सा [illegible] ललिता वचः उवाच भगवान् [illegible]
न २९ श्रीभगवानुवाच सर्वं हि [illegible] सदा न हि [illegible] ततः प्रेमैव
कर्तव्यं मनो [illegible] हितः [illegible] विना [illegible] किंचित् ३० यथा हि [illegible] मनो
[illegible] हितया [illegible] प्रेम [illegible] क्रिया [illegible] तः किल
निर्गुणा विदुः ३१ [illegible] कुर्वन्ति [illegible] ते
काल [illegible] तेतिदुः [illegible] ३२ नारद उवाच इत्थं श्रु-
त्वा वचः [illegible] ललिता सखी राधा [illegible] ३३ ललितो-
वाच [illegible] ३४
[illegible] ये न ते [illegible] ३५
[illegible]
१६

नारद उवाच । इत्युक्त्वा सा सती वाक्यं राधा पद्मेक्षणा नृप । चंद्राननां प्राह सतीं सर्ववेदार्थ-
वित्तमां ॥ २६ ॥ श्रीराधोवाच । श्रीकृष्णस्य प्रसन्नार्थं परं सौभाग्यवर्द्धनं । महाव्रतं वद त्वं मे
क्षितं देवि जनो नैव दुःखं स्पृशति ॥ २७ ॥ त्वया मद्धर्मशीलाया गर्गाचार्यमुखाच्छ्रुतं । तस्मात्त्वं
तन्वाब्रूहि मह्यं महामते ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां वृन्दावनखंडे श्रीराधाकृ-
ष्णप्रेमवर्णने नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ नारद उवाच । राधावाक्यं ततः श्रुत्वा राजन्सा
ध्वी विचार्य चन्द्रानना प्रसन्नवदना विचार्य तत्त्वं हृदि ॥ १ ॥ चंद्राननोवाच । परं सौभाग्यदं राधे महापुण्यं वरप्र-
दं श्रीकृष्णस्य प्राप्तिकरं तुलसीसेवनं मतं ॥ २ ॥ दृष्टा स्पृष्टा तथा ध्याता कीर्तिता नमिता श्रुता । रोपिता
सेविता नित्यं पूजिता तुलसीदलैः ॥ ३ ॥ नवधा तुलसीभक्तिं ये कुर्वन्ति दिने दिने । युगकोटि
सहस्राणि ते वसंति सुकृतं शुभे ॥ ४ ॥ यावच्छाखाप्रशाखाभिर्बीजपुष्पदलैः शुभैः । रोपिता
तुलसी मर्त्यैर्वर्द्धते वसुधातले ॥ ५ ॥ तेषां वंशेषु ये जाता ये भविष्यन्ति ये गताः । आकल्पयुगसा- ना
हस्रं तेषां वासो हरेर्गृहे ॥ ६ ॥ यत्फलं सर्वपत्रेषु सर्वपुष्पेषु राधिके । तुलसीदलेन चैकेन सर्वदा प्राप्य-
ते तु तत् ॥ ७ ॥ तुलसीप्रभवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिं । लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ ८ ॥ सुवर्णभारश-
तं चैकं रजतस्य चतुर्गुणं । तत्फलं समवाप्नोति तुलसीवनपालनात् ॥ ९ ॥ तुलसीकाननं राधे गृहे यस्यावति-
ष्ठते । तद्गृहं तीर्थरूपं हि नायांति यमकिंकराः ॥ १० ॥ सर्वपापहरं पुण्यं कामदं तुलसीवनं । रोपयंति नरश्रेष्ठा-
स्ते न पश्यंति भास्करिं ॥ ११ ॥ रोपनात्पालनात्सेकाद्दर्शनात्स्पर्शनान्नृणां । तुलसी दहते पापं वाङ्मनःकायसं-

ग. सं. चितं १२ कृष्णकण्ठ्या नितीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा वासुदेवादयो देवास्ते तिष्ठन्ति तुलसीदले १३
दे. तुलसीमंजरीयुक्तो यस्तु प्राणान्विमुंचति यमो विनेक्षितुं शक्तो युक्तं पापशतैरपि १४ तुलसी
२८ काष्ठजं चंदनं धारयेन्नरः तद्देहं न स्पृशेत्पापं क्रियमाणमपि द्विज १५ तुलसीविपिनच्छाया यत्र
यत्र भवेत्तु भो तत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं पितॄणां दत्तमक्षयं १६ तुलस्याः सकलं माहात्म्यमपि देव
श्चतुर्मुखः न समर्थो भवेद्वक्तुं यथा देवस्य शार्ङ्गिणः १७ श्रीकृष्णचंद्रचरणे तुलसीं चेद
दे र्पयेन्नरः यो ददाति पुमांस्तस्य वा यथोक्तफलमाप्नुयात् १८ तुलसीसेवनं नित्यं कुरुते यो पक
न्यके श्रीकृष्णे मोक्षसंप्राप्तये येन वा सर्वदेवता १९ नारद उवाच इत्थं चेद्भगवन्नाना को
शानां वा वद नामतः तुलसीसेवनं साक्षाद्वा येन हरितोषणं २० केन तत्फलं च मम
वदात वद भगवन्नित्युक्ते तद्वक्ष्ये हरिपद्मपत्राक्षि गतं रम्यं २१ हरिहरीरकमलत्वाना प्रकारेण
महोत्सवं सर्वत्र लोलकां केचित्तावत्तीर्थं मंडितं २२ हेमधूपसमाकुलं कुंकुमाद्याश्रितं
तं हेमवितानैः परितो वेदविधानतः सुस्फुरत् २३ एताद्दृशं श्रीतुलसीमंदिरं समनोहरं तं
मध्ये तुलसीं स्थाप्य हरिः पल्लवशोभिता २४ सुभक्तिर्नामकं देवेन तस्या गौरचकार हि समा
हितेन गर्भेषु हृदि प्रेक्षन्विधिना सती २५ श्रीकृष्णं तोषयन्नित्यं परमं ध्यायन्सनातनं सती ईश्वर
त्वामसमारभ्य वै तपर्णं वाहिकं कृतं २६ कृत्वान्यसि चतुर्गंधेन नरः यो चेत्तु रसेन वाहि हि
तान्प्ररसेनापि सितवामा वस्तुविधिना २७ पंचामृतेन तुलसीमाहात्म्यमाहात्म्ययुक्तं पूजक तु

गुधालि
२८

स्थापनं समारेभे वैशाखे शुक्लपक्षके २८ गर्गादेशेन विधिना वृषभानुसुतां तथा ब्रह्मपंचाश
तमध्यांगैर्ग्रहणानां हिलदकं २९ संतर्प्य वस्त्रभूषाद्यैर्ददौ दीनानां धिकार्टदो दिव्यानां लक्षमुक्ता
नां लक्षभारं विदेहराट् ३० कोटिभारं सुवर्णानां गवां चापि लक्षं ददौ शतभारं सुवर्णानां रत्ना
नां च तत्र वै वद्दि ३१ मणयावरमयाताधाम्नाः लतो ददौ देवदुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः
३२ तत्र मंदिरोपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे ३२ तदा विगुराच तुलसी हरिप्रिया सुवर्णा स्वर्णा
पतिशोभना सना चतुर्भुजा वरा पलाशवीतरसा श्यामा सकृदैमकरीटकुंडला ३३ पीतांबरा स्ता
दितनखो वैसाक्कर्णै दधाना नवयौवनवेती तथा मत्संगान्महैत्रीर्ध्य वरं गवली चतुर्दशाधोपरि ख्यवा
द्रुपि: ३४ श्रीतुलस्युवाच अहं तस्म त्राश्रित्य कलावती ऽपिते त्वदंघ्रिकि भावे तन्तोनि नि र
तरं कृतं च लोकस्य वहारं संग्रहात्तथा वृत्तं भावि निसर्ववेतोधुते ३५ मत्पेरख्यते लेकलोत्रमेषा
द्युहंहिं द्विधेत्संधिकमनेनाध्यैश्नतः हृदाषुकृत्सत्सालपतेः परं सौभाग्यमेवं भ्रूविकीर्तिनाय
कः ३६ नारद उवाच एवं वदंतीं तुलसीं हरिप्रियां नत्वाथ राधा वृषभानुनंदनी प्रत्या
ह गोविंदपदारविंदयो भक्तिर्भवेंको विदिता ह्याहैलकी ३७ तथास्तु चोक्त्वा तुलसी
हरिप्रिया अंतर्दधे मैथिलराज सत्तम ततः वृषभानुनंदनी प्रसन्नचेतास्ता
भुरेवभेहे ३८ श्रीराधिकाख्यानमिदं विचित्रं शृणोति यो भक्तिपरः प्रपिंग्या त्रैवर्ग्यभावे
मनसा समेत्य सतं शुचातो याति नरः कृतार्थतां ३९ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां वृन्दावन

सो ४

२६

व

वि

ग.सं. बहुलाश्व उवाच राधाकृष्णस्य चरितं श्रुत्वा वैतन्मे महामुने न तृप्तिं याति हि मारद्वः पंकजे भ्रमरो यथा
वृं. १ रासे श्रीराधाकृष्णस्य पत्न्या तल्लसीसेवनेकृते यद्भुतं वत ततो ब्रह्मन् तन्मे ब्रूहि तपोधन २ नार
१८ द उवाच राधायाश्च विज्ञाय तल्लसीसेवनेन तुः प्रीतिं प्रीतवन् श्रीकृष्णो वृषभानुपुरं ययौ ३
मद्गृहे न गोपिकारूपं चलत्कुंकारनूपुरं किंकिणीयुक्त टिकाशाहु मग्नलोपकमध्यगे ४ रत्नकंक
णकेयूरमुक्ताहारविराजितं बालार्कनाटकलसत्कवरीपाशकोशलं ५ नासामौक्तिककर्णिकाभरण
मकुटलसत्त्विमं ६ नासौ वृषभानोश्च मंदिरे मदृदर्शद्द ६ प्राकारपरिखायुक्तं वृहद्गृहं समन
न्वितं करीन्द्रैः कज्जलाकारैर्हारिभिः समनोहरं ७ गावैर्वेगैर्मनोवेगैश्चित्रवर्णैर्हरिगणैः हृ
रवामरसंयुक्तं प्रोल्लसत्क्रुकांगिरं ८ गवांगोभिः सवत्सैश्च वृषैर्धिकधुरंधरैः गोपालापत्रे
गायेतिवंशीवेणुधरान्वय ९ वृषभानुवरस्यैव तन्यश्यन्मंदिरं कोशलं नानागुणविवैभोसेत
तोऽप्यतः पुरंपयौ १० यत्र कोटिविश्वकर्मकिपाटलैर्भवं कृपः रत्नाग्निरेणुशोभं तेललनार
त्नसंयुताः ११ वीणारत्नतालमृदंगादिन्वादयंत्यो मनोहराः पुष्पवर्षाम्साधृक्लागा
येति ताधिकागुणं १२ तस्मिन् ततः पुरे दिव्यभ्राजत्त्वोपवनेमहत् दाडिमैः कुंदमंदारबिंव
नतहमावृतं १३ केतकी मालती वृंदैर्माधवीभिर्विराजितं तत्रराधा निकुंजोऽस्ति कल्पवृक्ष
सुगंधिमत् १४ यतंतियत्र भ्रमराः प्रमत्ताश्चरन्ति पेचर गंधाक्रांतः सीतलो वायुर्मंदगामी वहत्य
ले १५ सहस्रदलपद्मानां रजो विलेपयन्ननुः पुंस्कोकिलाः कोकिलाश्च मयूराः सारसाः

गा॰ सं॰ ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीनारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं स
१ गो॰ रस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् १ शारद्विकचपंकजश्रियमतीव विद्वेषकं मलिं
दमुनिलेढितं कुलिशकंजचिह्नावृतं स्फुरत्कनकनूपुरं दलितभक्ततापत्रयं
चलद्युतिपदद्वयं हृदि दधामि राधापतेः २ वदनकमलनिर्यद्यस्य पीयूषमा
द्यं पिबति जनवरो यं पातु सोऽयं गिरं मे बदरिवनविहारः सत्यव
त्याकुमारः प्रणतदुरितहारः शार्ङ्गधन्वावतारः ३ कदाचिन्नैमिषारण्ये श्रीग
र्गो ज्ञानिनां वरः आययौ शौनकं द्रष्टुं तेजस्वी योगभास्करः ४ तं दृष्ट्वा सहसोत्था
य शौनको मुनिभिः सह पूजयामास पाद्याद्यैरुपचारैर्विधानतः ५ शौनक उ
वाच सतां पर्यटनं धन्यं गृहिणां शांतये स्मृतं नृणामंतःतमोहारी धारेव न भास्क
रः ६ तस्मान्मे हृदि संभूतं संदेहं नाशय प्रभो कति धाम्नी हरेर्विद्मो रबनारोभ

राधा
१ कृष्ण

वत्यलं ७ श्रीगर्गोवाच साधुपृष्टंत्वयाब्रह्मन्भगवद्गुणवर्णनं शृण्वतांगदतांय
द्वैपृच्छतांवितनोतिशं ८ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यस्यश्रवणमात्रेणमहा
दोषः प्रशाम्यति ९ मिथिलानगरेराजाबहुलाश्वःप्रतापवान् श्रीकृष्णभक्तःशांतात्मा
त बभूवनिर्हंकृतिः १० अंबरादागतंदृष्ट्वानारदंमुनिसत्तमं संपूज्यचासनेस्थाप्यकृतांज
लिरभाषत ११ श्रीजनकउवाच योऽनादिरात्मापुरुषोभगवान्प्रकृतेःपरः कस्मात्त
नुंसमाधत्तेतन्मेब्रूहिमहामते १२ श्रीनारदउवाच गोसाधुदेवताविप्रवेदानांरक्षणा
यवैतनुंधत्तेहरिःसाक्षाद्भगवानात्मलीलया १३ यथानटःस्वलीलायांमोहितोनपरस्त
था अन्येदृष्ट्वाचतन्मायांमुह्यंतिनसंशयः १४ श्रीजनकउवाच कतिधाश्रीविष्णो
रवतारोभवत्यलं साधूनांरक्षणार्थंहिकृपयावदमांप्रभो १५ श्रीनारदउवाच अंशां
शोंशस्तथावेशःकलापूर्णःप्रकथ्यते व्यासाद्यैश्चस्मृतःषष्ठःपरिपूर्णतमःस्वयं १६
अंशांशस्तुमरीच्यादिरंशाब्रह्मादयस्तथा कलाःकपिलकूर्माद्याआवेशाःभार्गवाद
यः १७ पूर्णोनृसिंहोरामश्चश्वेतद्वीपाधिपोहरिः वैकुंठोपितथायज्ञोनरनारायण
भग स्मृतः १८ परिपूर्णतमःसाक्षाच्छ्रीकृष्णोभगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेधाम्नि
राजते १९ कार्याधिकारंकुर्वंतःसदंशास्तेप्रकीर्तिताः तत्कार्यभारंकुर्वंत
स्तेंशांशाविदिताःप्रभोः २० येषामंतर्गतोविष्णुःकार्यंकृत्वाविनिर्गतः तानावेशाव

ग॰ सं॰
गो॰
२

नारस्य विद्धि राजन्महामते २१ येषां धर्मं विज्ञाय कृत्वा यः पुनरेवं तत्पर्यन्त युगे युगे वर्तमानः
सोवतारः कलाहरेः २२ चतुर्व्यूहो भवेद्यत्र दृश्यंते वरमानवः अतः परं च यो नालीयस्तु पूर्णः प्र
कथ्यते २३ यस्मिन्सर्वाणि तेजांसि विलीयंते स्वतेजसि तं वदंति परे साक्षात्परिपूर्णतमं स्वयं २४
परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो नान्य एव हि एककार्यार्थमागत्य कोटिकार्यं चकार ह २५
पूर्णः पुराणः पुरुषोत्तमोत्तमः परात्परो यः पुरुषः परेश्वरः स्वयं सदानंदमयं कृपाकरं
गुणाकरं तं शरणं व्रजाम्यहं २६ श्रीगर्ग उवाच तच्छ्रुत्वा हर्षितो राजा रोमांची प्रेमविह्वलः
प्रेमाश्रुनेत्रे प्रणतो नारदं वाक्यमब्रवीत् २८ बहुलाश्व उवाच परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्री
कृष्णः केन हेतुना आगतो भारते खंडे द्वारवत्यां विराजते २९ तस्य गोलोकनाथस्य गो
लोकं धाम सुंदरं कर्माण्यपरिमेयानि ब्रूहि ब्रह्मन्बहन्मुने ३० यदा तीर्थाटनं कुर्वन्श
तजन्मतपः परः तदा सत्संगमेत्याशु श्रीकृष्णं प्राप्नुयान्नरः ३१ श्रीकृष्णदासस्य च
दासदासः कदा भवेयं मनसार्द्रचित्तः यो दुर्लभो देववरैः परात्मा स मे कथं गोचर आदिदेवः
३२ श्रीनारद उवाच धन्यस्त्वं राजशार्दूल श्रीकृष्णेष्टो हरिप्रियः तुभ्यं च दर्शनं दातुं म
त्तो शोत्रागमिष्यति ३३ त्वां न पश्यत देवं च द्विजे देवो जनार्दनः स्मरत्यलं द्वारिकायां
महोभाग्यं सत्तमसि हि ३४ इति श्रीमद्गार्गसंहितायां गोलोकखंडे श्रीनारदबहुला
श्वसंवादे श्रीकृष्णमहात्म्यसंवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः १ श्रीनारद उवाच जितं

राधा
२ कृष्ण

लब्ध्वापि यः कृष्णं कीर्त्तनीयं न कीर्त्तयेत् लब्ध्वापि मोक्षनिःश्रेणीं स नारोहति दुर्मतिः १
अथ ते संप्रवक्ष्यामि श्रीकृष्णागमनं भुवि अस्मिन्वाराहकल्पे वै यद्भूतं तच्छृणुः प्रभो २ पु
रा दानवदैत्यानां नराणां खलमूर्त्मनां भूरिभारसमाक्रांता पृथ्वी गोरूपधारिणी ३ अना
थवद्रुदंती वदेद्यंती निजव्यथां कंपयंती निजं गात्रं ब्रह्माणं शरणं गता ४ ब्रह्माथाप्याश्वास्य
तां सद्यः सर्वैः देवगणैः वृतः शंकरेण समं प्रागाद्वैकुंठं मंदरं हरेः ५ नत्वा चतुर्भुजं वि
ष्णुं स्वाभिप्रायं जगाद ह अथोद्विग्नं देवगणं श्रीनाथः प्राह तं विधिं ६ श्रीभगवानुवाच
कृष्णं श्रीस्वयं विगणय्यातां दुपतिं वरेशं साक्षात्स्वयं परमतिर्देवमतीवलीले कार्यं कदापि न भ
वत्यति यं विनाहि गत्वाशु तस्य विशदं परमव्ययं तं ७ श्रीब्रह्मोवाच ततः परं ना
जानामि परिपूर्णतमं स्वयं यदि योन्यस्तस्य सा ह्यात्लोकं दर्शय नः प्रभो ८ श्रीनारद
उवाच इत्युक्तोपि हरिः पूर्णः सर्वैर्देवगणैः सह पदवीं दर्शयामास ब्रह्मांडशिखरो
परि ९ वामपादांगुष्ठनखभिन्नब्रह्मांडमस्तके श्रीवामनस्य विवरे ब्रह्मद्रवसमा
कुले १० जलयानेन मार्गेण तद्विहिस्तेनि ये युः सुराः कलिंगविंवबद्धेदं ब्रह्मांडं दद्दृशु
स्त्वधः ११ इंद्रायनफलानीव लुठंत्यन्यानि वै जले विलोक्य विस्मिताः सर्वे बभूवुश्च
कितास्व १२ कोटिशो योजनोर्द्ध्वं वैकुंठस्यामहत्कं गताः दिव्यप्रकाररत्नादिकृत्तमद्ये
दृमनोहरं १३ नहर्द्वैदष्टुर्देवाः विरजायास्तटे शुभं तदणितत्रैमशुभ्रस्रोयाने भास्करं परं
१४

ग॰ सं॰ गो॰ ते दृष्ट्वा प्रचलंतस्ते तत्परं जग्मुस्ततः असंख्यकोटिमार्तंडज्योतिषां मंडलं महत् १५ दृष्ट्वा
३ प्रताडिता ह्यासंस्तेजसा धर्षिताः स्थिताः नमस्कृत्याथ तत्तेजो ध्येयो विष्णुर्यथाविधिः १६
तज्ज्योतिर्मंडले पश्यन्साकारं धाम तत् तस्मिन्महाद्भुतं दीर्घं मृणालधवलं परं १७ सहस्रवद
नः शेषं दृष्ट्वा नेमुः सुरास्ततः तस्योत्संगे महालोको गोलोको लोकवंदितः १८ यत्र कालः क
लयतां मीश्वरो धाममानिनां रजन्न प्रभवेन्माया याम न श्रितो मतिर्ह्यहे १९ न विकारो विशस्येव
न महांश्च गुणाः कुतः तत्र कंदर्पलावण्याः श्यामसुंदरविग्रहाः २० द्वारिगं तं चामुदिताः
न्यषेधयत्कोटिपार्षदाः देवा ऊचुः लोकपाला वयं सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः श्रीकृष्ण
दर्शनार्थाय शक्राद्या आगता इह २१ श्रीनारद उवाच तच्छ्रुत्वा तद्दिदृक्षार्थं श्रीकृष्णाय
सखीजनान् ऊचुर्देव प्रतीहाराः गत्वा चोत्तःपुरं परं २२ तदा विनिर्गता काचिच्छतचंद्रान
ना सखी पीतांबरा वेत्रहस्ता सापृच्छदीप्सितं सुरान् २३ चंद्राननोवाच कस्याऽस्याधिपा
देवाः यूयं सर्वे समागताः वदताशु गमिष्यामि तस्मै भगवते ह्यहं २४ देवा ऊचुः
अहो अंडानि तान्यानि नास्माभिर्दर्शितानि च एकमंडं प्रजानीमो ह्यपरं नास्ति नः श्रुतं २५
श्रीचंद्राननोवाच ब्रह्मद्रवे लुठंतीह कोटिशो ह्यंडराशयः तेष्वेवं यथा देवास्त्वेषां पांडे दे
व यकृ व यकृ २६ नाम ग्राम न जानीथ कदा नात्र समागताः जाड्यवृद्ध्याः प्रदृश्यथ गृ
हात्राषि विनिर्गताः २७ ब्रह्मांडमेकं जानंति यत्र जातास्तथाजनाः मशका इव यथा तस्या

सथात्र
३ इम

गोर्द्वंद्वरक्षकलेषु वै २८ श्रीनारद उवाच उपहास्यं गता देवा दृष्ट्वा तु इमां स्थिताः पुनः चकिता
स्तिवतान्दृष्ट्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत् २९ श्रीविष्णुरुवाच यस्मिन्नंडे ह्यहं गर्भो मयाऽवतारोऽस्मि
स्मि नाततः त्रिविक्रमनखोद्भिन्ने तस्मिन्नंडे स्थिता वयं ३० श्रीनारद उवाच न कुर्वांतं संस्थाप्य
शीघ्रमंतःपुरं गत्वा पुनरागत्य देवेभ्यो यातान् दत्त्वा गता पुरे ३१ अथ देवगणाः सर्वे गोलोकं द
दृशुः परं यत्र गोवर्द्धनो नाम गिरिराजो विराजते ३२ वसंतमालिनीभिश्च गोपीभिर्गोगणैर्वृ
तः कल्पवृक्षलतासंघैः रासमंडलमंडितः ३३ यत्र कृष्णा नदी श्यामा तोलिकाकोटिमं
डिता वैडूर्यकृतसोपाना स्वच्छंदगतिरुत्तमा ३४ वृंदावनं भ्राजमानं दिव्यद्रुमलतावृतं
चित्रपक्षिमधुव्रातैर्वंशीवटविराजितं ३५ पुलिने शीतलो वायुर्मंदगामी वहत्यलं सहस्र
स्रदलपद्मानां रजोभिर्दिव्यगंधजैः ३६ मध्ये निजनिकुंजेऽस्ति द्वात्रिंशद्वनसंयुते सा
कारप्रतिखावृत्ते तोरणानां तपवडाजिरे ३७ सप्तधा पद्मरागाग्र्याजिरकुड्यविभूषितः
कोटिंदुमंडिताकारैर्वितानैर्गैलंद्युभिः ३८ पतत्पताकैर्दिव्याभैः पुष्पमंदिरवर्त्मभिः
जातभ्रमरसंगीतो मत्तबर्हिपिकस्वनः ३९ बालार्ककुंडलधराः शतचंद्रप्रभाः स्त्रियः
स्वच्छंदगतयो रत्नैः पश्यंत्यः सुंदरं महत् ४० रत्नाजिरे कुधावंत्यो हारकेयूरभूषिताः क
णन्नूपुरकिंकिणीभिः चूडामणिविराजिताः ४१ कोटिशः कोटिशो गावो हारि हारिमनो

हृदः श्वेतपर्वतसंकाशा दिव्यभूषणभूषिताः ४२ पयस्विन्यस्तरुण्यश्च शीलरूपगुणैर्युताः
सवत्साः पीतपुच्छाश्च व्रजंत्यो भव्यमूर्तयः ४३ घंटामंजीरसंरावाः किंकिणीजालमंडिताः
हेमशृंग्यो हेमतुल्या हारमालास्फुरत्प्रभाः ४४ पाटला हरितास्ताम्रा पीताः श्यामा विचित्रिताः
धूम्राः कोकिलवर्णाश्च यत्र गावो ह्यनेकधाः ४५ समुद्रवद्दुग्धदाश्च तरुणीकरचिह्निताः
कुरंगवद्विलंघांघ्रि गौवत्सैर्मंडिताः शुभाः ४६ इतस्ततश्चलंत्यश्च गोगणेषु महावृषाः
दीर्घकंधरशृंगाढ्याः वज्रधर्मधुरंधराः ४७ गोपाला वेत्रहस्ताश्च श्यामा वंशीध
राः पराः कृष्णलीलां प्रगायंतो रागैर्मदनमोहनैः ४८ कुंजे निजनिकुंजे तत्र तन्मध्ये
गतारुराः ज्योतिषां मंडलं पद्मं सहस्रदलशोभितं ४९ तदूर्ध्वं षोडशदले
ततोऽष्टदलपंकजे तस्योपरि स्फुरद्दीर्घे सोपानत्रयमंडिते ५० सिंहासनं परं दिव्यं कौस्तु
भैः खचितं शुभैः ३ द्रष्टुं देवताः सर्वे श्रीकृष्णं राधया युतं ५१ द्विचत्वरेष्टसखीसंघे मोहि
न्यादिभिरन्वितं श्रीदामाद्यैः सेव्यमानमष्टगोपालसेवितं ५२ हंसाभैर्व्यजनैर्दोलचामरै
र्वेजनृत्यद्भिः कोटिचंद्रप्रतीकाशैः सेवितं छत्रकोटिभिः ५३ श्रीराधिकालंकृतवामबाहुं
स्वच्छंदवक्रीकृतवामबाहुं शृंगारिणांघ्रिं वंशीधरं सुंदरमंदहासं भ्रूमंडलामोहितकामराशिं
५४ घनप्रभं पद्मदलायतेक्षणं प्रलंबबाहुं वृहत्पीतवाससं वृंदावनोन्मत्तमिलिंदशब्दया
विराजितं श्रीवनमालया हरिं ५५ कांचीकलाकंकणनूपुरद्युतिं लसन्मनोहारिमहोज्ज्व
लाभितं श्रीवत्सरत्नोत्तमकुंतलाश्रियं किरीटहारांगदकुंडलान्वितं ५६ दृष्ट्वा तमानंदस

ऽऽमगमावृत्सहर्षितास्यास्फकलाकुलेक्षणाः ततः सुराः प्रांजलयो नतानना नेमुः पुरः
वंदनपरा ५० इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्री
गोलोकधामवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः २ शौनक उवाच मुने देवगणमहात्मानं कृष्णं परं बृहत्
प्राप्य तत्परं अग्रे किं चक्रुरेतद्वद तन्मे ब्रूहि कृपां कुरु १ श्रीनारद उवाच सर्वेषां पश्यतां ते
षां वैकुंठोऽपि हरिस्तथा उत्थायाष्टभुजः साक्षाल्लीनोऽभूत्कृष्णविग्रहे २ तदैव चागतः पूर्णो
नृसिंहो चंडविक्रमः कोटिसूर्यप्रतीकाशो लीनोऽभूत्कृष्णविग्रहे ३ रथेन लक्षहये शुभे
स्थितस्त्वागतवांस्ततः श्वेतद्वीपाधिपो भूमा सहस्रभुजमंडितः ४ श्रिया पुष्ट्या युक्तः स्वायु
धाद्यैः पार्षदैः परिसेवितः संप्रलीनो बभूवाशु सोऽपि श्रीकृष्णतेजसि ५ तदैव चागतः
साक्षाद्रामो राजीवलोचनः धनुर्बाणधरः सीताशोभितो भ्रातृभिर्वृतः ६ दशकोटिस्वर्क
संकाशे चामरैर्दोलिते रथे असंख्यवानरेन्द्राढ्ये लक्षचक्रघनस्वने ७ लक्षध्वजे लक्षह
न ये शातकुंभे स्थितस्ततः श्रीकृष्णविग्रहे पूर्णः संप्रलीनो बभूव ह ८ तदैव चागतः साक्षा
द्यज्ञो नारायणो हरिः स्फुरत्प्रलयपावकोज्ज्वलद्गिरिविरवोपमः ९ रथे ज्योतिर्मये दृश्ये रदि
णास्यासुरेश्वरः सोऽपि लीनो बभूवाशु श्रीकृष्णे श्यामविग्रहे १० तदा चागतवान्साक्षान्नरना
रायणो प्रभुः चतुर्भुजो विशालाक्षो मुनिवेषो घनद्युतिः ११ तडित्कोटिजटाजूटः प्रस्फु
रद्दीप्तिमंडितः मुनीन्द्रमंडलैर्दिव्यैर्मंडितो खंडितव्रतः १२ सर्वेषां पश्यतां तेषां साक्षात्स्य

गं. सं. गो. ५
मनसांन्वय सोपि लीनोव मत्वा कृष्णश्रीकृष्णमेव घाम सुंदरे १३ यदि पूर्णतमं सा त्वा श्रीकृष्णं
वस्व यं सभं त्वा त्वा देवास्तुतिं च कुः परं विस्मयमागताः १४ देवा ऊचुः कृष्णाय पूर्णाय
कृष्णाय परात्पराय यज्ञेश्वराय परकारणकारणाय राधावराय परिपूर्णतमाय साक्षाद्गो
लोकधामधिषणाय नमः परस्मै १५ योगेश्वराः किल वदंति महः परं त्वां तत्रैव साक्षात्
मताः कृतविग्रहं च अस्माभिरद्य विदितं यदतं महद्वयं तेन तस्मै नमोस्तु महसां पतये परस्मै १६ प
वंगेन वा ननहिल्लितृणानि कशाविस्फोटेन यत्वकुवयोन विशंति मन्ये तौ निर्देश मा
नरद्धितं प्रकृतेः परं ते तो वृक्षाणि गुणामलं शरणं व्रजामः १७ त्वां ब्रह्म केचिदवदंति परे
च काल केचित्प्रसंख्यमपरे च कर्मां स्वं भविकर्म रूपं पूर्वे च योगमपरे किल कर्तृभाव
मन्ये त्विमिन्न विदितं शरणं गताः स्म १८ श्रेयस्करी भगवतस्तव पादसेवां हित्वा थ तीर्थयय
जनाः रजपेचरंति ज्ञानेन येच विदिता ववु विघ्नसंघैः संताडिताः किल भवंति न तेकृ
तार्थाः १९ विज्ञायमद्य किम देवाः प्रशोषसाक्षीय सर्वभूत हृदयेषु विराजमानः देवैर्न मद्दुः सुं. २२
रमलाशयपुष्टदेहैस्तस्मै नमो भगवते पुरुषोत्तमाय २० यो राधिका हृदय सुंदर चंद्र हारः श्रीगोप
पिकानयनजीवनमूलहारः गोलोकधामधिषणध्वज आदिदेवः सत्वं विपत्सुविबुधान्परि
पाहि पाहि २१ वृंदावनेश गिरिराजपते व्रजेश गोपालवेश कृतनित्यविहारलील राधापते
श्रुतिधराधिपते धरं त्वं गोवर्द्धनोद्धरण उद्धर धर्मधुरं २२ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा

राधाकृष्ण
५

उ

भगवान्साक्षाच्छ्रीकृष्णो गोकुलेश्वरः मत्वाहं प्रणतान्देवानेघ गंभीरयागिरा २३ श्रीभगवानु
वाच हे ब्रह्मन्हे शिव हे पृथ्वी हे देवाः श्रृणुतमद्वचः यादवेषु च यधुमंशैः स्वैःस्वैर्मयाव्रज २४ अहं चाव
तरिष्यामि हरिष्यामि भुवो भारं करिष्यामि च वः कार्यं भविष्यामि यदोः कुले २५ वेदानेव वचनं
विप्रांश्च खं मानवं स्वतनुं मम अंगानि देवता रूपं च लाध्वंगा श्रुत्स वो हृदि २६ युगे युगे च वाद्यैतय
दा याद्वर्तु मिर्जने: धर्मः कृतं द्वयाञ्चाहत्वा दत्मानं सृजाम्यहं २७ श्रीनारद उवाच इत्युक्त
वंतं जगदीश्वरं हरिं राधापतिं प्राह वियोगविह्वला राधा गिरा दुःखलता च किं तां कंपरो
मांचितभावसंहता २८ श्रीराधोवाच भुवो भारं हर्हे मल्लं व्रजे भुवं कृतेषरंमे शपथं श्रृणोत्वतः
गते त्वयि प्राणापते च विग्रहं कदाचिद्दैव धारयाम्यहं २९ यदा त्वमेवं शपथं नमन्यसे द्वितीं
यवारकं थयामि वाक्यं प्राणेश्वरेंगं तु मती व विह्वलः कंपस्थलः कर्णा वद्भूमिष्यति ३० श्री
भगवानुवाच त्वयाहं गमिष्यामि मा शोचं कुरु राधिके हरिष्यामि भुवो भारं करिष्यामि
वचस्तव ३१ श्रीराधिकोवाच यत्र वृंदावनं नास्ति यत्र न यमुना नदी यत्र गोवर्द्धनो नास्ति
तत्र मे न मनः सुखं ३२ श्रीनारद उवाच वेदनागक्रोशायामं स्वभूमिं स्वधाम्नः श्रीहरिः स्वयं गो
वर्द्धनं च यमुनां प्रेषयामास हृदीं त्वर्वी भूपते ३३ तदा ब्रह्मादेवगणैः नत्वा नत्वा पुनः पुनः
पदि पूर्णतमं साक्षात्कृष्णं समुवाच ह ३४ ब्रह्मोवाच अहं कुत्र भविष्यामि कुत्र त्वं च भवि
ष्यसि एते कुत्र भविष्यंति केषु गेहेषु केषु नामभिः ३५ श्रीभगवानुवाच वसुदेवस्य देवक्यां

लक्ष्मणा

गो· खं· ना· ६ भविष्यदुः स्वयं रोहिण्यां मत्कलाशेषो भविष्यति न संशयः ३६ श्री साक्षाद्रुक्मिणी भैष्मी शि
वा जांबवती तथा सत्या च तुलसी भूमौ सत्यभामा वसुंधरा ३७ दक्षिणा चैव कालिंदी विर
जा तथा महाह्रीर्मित्रविंदा च जाह्नवी पापनाशनी ३८ रुक्मिण्यां कामदेवस्तु प्रद्युम्न इति
विश्रुतः भविष्यति न संदेहस्तस्य त्वं च भविष्यसि ३९ नंदो द्रोणो वसुः साक्षाद्यशोदा सा धरा स्मृ
ता वृषभानुः सुचंद्रश्च तस्य भार्या कलावती ४० भुवि कीर्तिरिति ख्याता तस्या राधा भ
विष्यति सदा रासं करिष्यामि गोपीभिर्व्रजमंडले ४१ इति श्रीगर्गसंहितायां गोलोकखंडे
श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे श्रीभगवदवतारगवतारवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ३ श्रीभगवानु जेनैः
वाच तथोपनंदभवने श्रीदामा सुबलः स्वयं स्तोककृष्णोऽर्जुनः अंशुर्नवनंदा व्रजे हि ये
य ज विशालर्षभतेजस्विदेवप्रस्थवरूथपाः भविष्यंति सखायो मे व्रजे षड्वृषभानवः २ ब्रह्मोवाच क
स्मिन्नंदवरः को कस्य वा वृषभानुता वदैव वनितेन्द्रादुपनंदस्य लक्षणं ३ श्रीभगवानुवाच गाः
पालयंति घोषेषु सदा गोवृंदयोनिषु ते गोपाला मया प्रोक्तास्तेषां त्वं लक्षणं शृणु ४ नंदः प्रोक्त
ः सगोपालैः नवलक्षगवां पतिः उपनंदश्च कथितः पंचलक्षगवां पतिः ५ वृषभानुः सर्वज्ञो
दशलक्षगवां पतिः गवां कोटिर्गृहे यस्य नंदराजः स एव हि ६ कोटयर्द्धं च गवां यस्य वृषभानुः
वरस्तु सः एतादृशौ व्रजे द्वौ नंदौ च द्वौ गणौ एव हि ७ सर्वलक्षणलक्ष्मीयोगे परा जेभविष्यतः
शतचंद्राननानां च संदेहरीणां हरिवासमं ८ गोपीनां नाम कुंजेरस्य शतयूथो भविष्यति श्रीव

दे ज

राधानाम ६

ब्रह्मोवाच हे देवनवेद्यो हे देव जगत्कारणकारण ९ एतासां लक्षणं सर्वं तन्मे ब्रूहि परेश्वर
श्रीभगवानुवाच असंख्यं दशकोटीनां मतिभिः कथितं विधे दशार्बुदं यत्र भवेत्तोपि वृथा प्रकल्प्यते
१० गोलोकवासिन्यः काश्चित्काश्चिद्द्वारपालिकाः शृंगारप्रकाराः काश्चित्काश्चिच्छय्योपकार
काः ११ पार्षदाख्याः श्रीराधायाः काश्चिद्वृंदावनपालिकाः गोवर्द्धननिवासिन्यः काश्चित्कुंजविधाय
काः १२ मे निकुंजनिवासिन्यो भविष्यंति व्रजे मम एवं च यमुनायूथो जाह्नव्याश्च एव च १३ रमाया मधुमा
धव्याश्च विरजायास्तथैव च ललितायाविशाखायाः मायायूथो भविष्यति १४ एवं ह्यष्टसखीनां च स
खीनां किल षोडश द्वात्रिंशच्च सखीनां च यूथा भाव्या व्रजे विधे १५ श्रुतिरूपा ऋषिरूपा मैथि
लाः कोशलास्तथा अयोध्यापुरवासिन्यो यज्ञसीताः पुलिंदकाः १६ याः संभवाः वरो दत्तो य
त्रैव वै युगे युगे तासां यूथा भविष्यंति गोपीनां मद्व्रजे शुभे १७ ब्रह्मोवाच एताः कथंब
भूवुर्भाग्यात्केन पुण्येन कैर्वरैः दुर्लभं हि पदं ते वै योगिभिः पुरुषोत्तम १८ श्रीभगवानुवाच
श्वेतद्वीपे च भूमानं प्रकृतेः परं उशतीभिर्गिराभिश्च प्रसन्नोभूत्सहस्रपात् १९ श्री
हरिरुवाच वरं वृणीत यूयं वै यन्मनोवांछितं महत् येषां प्रसन्नो हं साक्षात्तेषां किं दुर्लभं हि
तत् २० श्रुतय ऊचुः वाङ्मनोगोचरातीतं ततो न ज्ञायते तु तत् आनंदमात्रमिति यद्व
दंतीह पुराविदः २१ तद्रूपं दर्शयास्माकं यदि देयो वरो हि नः श्रुत्वैतद्दर्शयामास स्वं लोकं
प्रकृतेः परं २२ केवलानुभवानंदमात्रमक्षरमव्ययं यत्र वृंदावनं नाम वनं कामदुघैर्द्रुमैः म

ग॰सं॰ कोटरत्नमित्कुंजाख्यं सर्वर्तुकसुखसंयुतं २३ यत्र गोवर्द्धनो नाम सुनिर्झरदरीयुतः रत्नधातुमयः श्रीमा
गो॰ न्सुपक्षिगणसंवृतः २४ यत्र निर्मलपानीया कालिंदी सरितांवरा रत्नबद्धोभयतटी हंसपद्मादि
८ संकुला २५ नानारासरसोन्मत्तं यत्र गोपीकदंबकं तत्कदंबकमध्यस्थः किशोराकृतिरच्युतः सि
२६ दर्शयित्वा ततः प्राह ब्रूत किं करवाणि वः दृष्टो मदीयो लोकोयं यतो नास्ति परं वरं २७ श्रु
तय ऊचुः कंदर्पकोटिलावण्ये त्वयि दृष्टे मनांसि नः कामिनीभावमासाद्य स्मरक्षुब्धान्य
संशयः २८ यथा त्वल्लोकवासिन्यः कामतत्त्वेन गोपिकाः भजंति रमणं मत्वा चिकीर्षाजनि नो
व तथा २९ श्रीहरिरुवाच दुर्लभो दुर्घटश्चैव युष्माकं सुमनोरथः मयानुमोदितः सम्यक् सत्यो
भवितुमर्हति ३० आगामिनि विरिंचौ तु जाते सृष्ट्यर्थमुद्यते कल्पे सारस्वते तीते व्रजे गोप्यो
भविष्यथ ३१ पृथिव्यां भारते क्षेत्रे माथुरे मम मंडले वृंदावने भविष्यामि प्रेयान्वो रासमं
डले ३२ जारधर्मेण सुस्नेहं सुदृढं सर्वतोधिकं मयि संप्राप्य सर्वेपि कृतकृत्या भविष्यथ
३३ श्रीभगवानुवाच ताश्च गोप्यो भविष्यंति पूर्वकल्पवराननम अन्यासां चैव गोपीनां
लक्षणं शृणु तात्त्विके ३४ अहं तारं तारं तुलस्यात्थो परात्मसानो वधाय च त्रेतायां रामचंद्रो
महाबाहो दशरथात्मजः ३५ सीतास्वयंवरं गत्वा धनुर्भंगं चकार सः उवाह जानकीं सीतां रा
माराजीवलोचनः ३६ तं दृष्ट्वा मैथिलाः सर्वाः पुरं घ्रोमिभजुर्विधे रहस्ये च महात्मानं भर्ता
नो भव हे प्रभो ३७ ताः श्रुत्वा राघवेंद्रस्तु माशोचं कुरुत स्त्रियः द्वापरांते करिष्यामि भवती

राधाकृष्ण
८

नो मनोरथं ३८ तीर्थे दानं तपः शौचं समाचरन् ततस्ततः आहूय पापरयामन्त्र्या व्रजे गोप्यो भविष्यथ
३९ इति ताभ्यो वरं दत्त्वा श्रीरामः करुणानिधिः कौशल्यानुयायी यौ धन्वी तेजसा जितभार्गवः ४० मा
र्गे चैके पालानार्यो मग्ने हृष्टा इति सादरं मनसा वरयिरे तं वै पतिं कन्दर्पमोहनं ४१ मनसा विवृतं रामो द
शोत्तमो ह्यशेषवित् मनोरथं करिष्यामि व्रजे गोप्यो भविष्यथ ४२ आगतं सीतया सार्द्धं सैन्यैः सं
हितं रघुं अयोध्यापुरवासिन्यः कृत्वा हृष्टुं समाययुः ४३ वीक्ष्य तं मोहमापन्ना मूर्छितास्ते मवि
ह्वलाः तेपुस्तपस्ताः स्मरन्त्यो रामचन्द्रं तदा ४४ आकाशवाणी तासां संप्रापरं तेम मनोरथः भ
विष्यति न संदेहः कालिन्दीतीरजे वने ४५ विलक्ष्य ताः स्त्रीरामो दण्डकारण्यवनं गतः चचार सीत
या सार्द्धं लक्ष्मणेन धनुष्मता ४६ गोपालोपासकाः सर्वे दण्डकारण्यवासिनः ध्यायन्तस्तस्तं ता
न्मोहं सार्द्धं ध्यानतत्पराः ४७ ये ब्रह्मा मा अमृमा हा दृष्य धनुर्वाणधरो युवा ते बोध्यानेगतोऽस्मो ज
ताः कुटमंडिनः ४८ अन्याकृति तं वीक्ष्य परं विस्मितमानसा ध्यानाद् दृष्यापरं हृद्यः कोटिकं
दर्पसन्निभं ४९ ऊचुस्ते यं न गोपालो वंशी वेत्रविनाप्रभुः इष्ये विचार्य मनसा नेमु स्वकुः स्तुतिं
चक्रे ५० वयं गोपीत्वमन्वयः श्रीरामस्तानुवाच ह यथा सीता तथा सर्वे भूयास्मन् इति वादिनः ५१ श्री
राम उवाच यथा हि लक्ष्मणो भ्राता तथा प्राप्ता वरो यदि अद्वैव सफलो भाव्यो भवद्भिः मत्प्रसंगतः
५२ सीतोपमेयवाक्येनदुर्घटो दुर्लभो वरः एकपत्नीव्रतो हं वै मर्यादापुरुषोत्तमः ५३ तस्मात्कृष्ण
हरेरामा पिद्यापरं तेभविष्यथ मनोरथं करिष्यामि भवतां वांछितं परं ५४ इति दत्त्वा वरं राम

ग॰ सं॰ गो॰ ८

स्ततः पंचवटीं गतः । पर्णशालां समाकार्य्य वनवासं चकार ह ५५ तद्दर्शनस्मरस्रजः पुलिंद्यः प्रेमवि
ह्वलाः । श्रीमत्पादरजो धृत्वा प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यताः ५६ ब्रह्मचारिवपुर्भूत्वा रामस्तत्र समागतः
उवाच प्राणसंत्यागं मा कुर्वंतु स्त्रियो वृथा ५७ वृंदावने द्वापरांते भविता वो मनोरथः इत्युक्त्वा ब्र
ह्मचारी तु तत्रैवांतरधीयत ५८ अथ रामो वानरैर्हत्वा रावणादीन्निशाचरान् जित्वा लंकामेत्य सीतापु
ष्पकेन पुरीं ययौ ५९ सीतां तत्याज राजेंद्रो वने लोकापवादतः । अहो सतामपि भुवि भवनं भवेद्दुःख
दं ६० यदा यदाकरोद्यज्ञं रामो राजीवलोचनः तदा तदा स्वर्णमयीं सीतां कृत्वा विधानतः ६१ यज्ञसीता
समूहोभून्मंदिरे राघवस्य च ताश्चैतन्यघना भूत्वा रंगे रामं समागताः ६२ तां जग्राह न राघवेंद्रो नाहं गृह्णा
मि हे प्रियाः । तदोचुस्ताः प्रेमपदाः रामे दशरथात्मजे ६३ कथं चास्मान्न गृह्णासि भजंतीर्मैथिलीः सतीः
अर्द्धांगिनीर्यज्ञकालेषु सततं कार्य्यसाधिनीः ६४ धर्मिष्ठस्त्वं कृतधरोऽधर्मिवद्भाषसे कथं करं गृही
त्वा त्यजसि ततः पापमवाप्स्यसि ६५ श्रीरामोवाच समीचीनं वचः सत्यो युष्माभिर्गदितं च मे ।
एकपत्नीव्रतोहं हि राजर्षिः सीतयैकया ६६ तस्माद्यूयं द्वापरांते पुण्ये वृंदावने वने भविष्यथ क
रिष्यामि युष्माकं मनोरथं ६७ श्रीभगवानुवाच ता व्रजेपि भविष्यंति यज्ञसीता व्रजगोपिक
काः अन्यासां चैव गोपीनां लक्षणं शृणु ताद्विधे ६८ इति श्रीमद्गर्गाचार्य्यविरचितायां गर्गसं
हितायां गोलोकखंडे भगवद्ब्रह्मसंवादे ऊर्व्यां प्रश्नवर्णनं नाम चतुर्थोध्यायः ४ श्रीभगवा
नुवाच रमावैकुंठवासिन्यः श्वेतद्वीपसखीजनाः ऊर्द्ध्ववैकुंठवासिन्यस्तथाजितपदाश्रिताः १

कृष्णराधा
८

ॐ

श्रीलोचलवासिन्यः श्रीसख्योपि समद्भुताः तागोप्योपि भविष्यंति लक्ष्मीपतिवराद्भुते २ काश्चिद्
भाग्यदिव्याश्च तथा त्रिगुणा त्वत्र याः भूमिगोप्यो भविष्यंति पुरोपनीनां विधौ कृते: ३ यज्ञावतारं कृचि
ये कृचिपुत्रं दिवस्पतिं मोहिताः प्रीतिभावेन गोप्यो देवजनास्त्रियः ४ ताश्चैदेवलवाक्येन तपस्तेपु
र्हिमाचले भक्त्या परमया ताता मे गोप्यो भाव्यो भुजे गिधि ५ अंतर्हिते भगवति देवे धन्वंतरौ भवि गोपि
ध्याद्दुःखमापन्ना तिष्ठ्यलाभारते भवन् ६ सिद्धर्षिमानवस्तेपुः ह्यिये यो भूत्वा मनोहरः चतुर्भु
गेय्यतीतेन प्रसन्नोऽद्भुद्वरीः परः ७ वरं दत्वापि तच्चेत्सुले अश्रुत्वानाद्यो महावने तेहृष्ट्वा मोहमापन्ना
ऋतुर्भेर्त्रीभगवत्वनः ८ श्रीहरिरुवाच वृंदावने ह्यापरांते लता भूत्वा मनोहराः भविष्यथ स्त्रि
योगाः सेकरिष्यामि वचस्तवः ९ श्रीभगवानुवाच भक्तिभावसमायुक्ता भूमिभागा वंशगताः
लताप्यो भविष्यंति वृंदारण्ये पितामह १० नालं धंस्त्वयानाद्यो गोह्य वृंदावति हरिं ऊर्ध्वची
वं हरिःसाक्षात्कस्मात्कं हि वरो भवेत् ११ आकाशवाग्भूत्वा हंसो भजनेन भ्रमरमापतिं यथा हृदय
तथापूर्यं वृंदारण्ये भविष्यथ १२ समद्भुकन्या श्रीमत्स्य हरिं हृष्टा च मोहिताः ताहि गो
प्यो भविष्यंति श्रीमत्स्य वराद्भुते १३ आसीद्राजा पृथुर्नाम णमोपृथ्वंडविक्रमः ते
ताराजन्न प्रश्रेष्ठो धरां कामानदुदोह ह १४ बर्हिष्मती भवानूत्र पृथुं दृष्ट्वा पुरस्त्रियः अ
त्रेः समीपमागत्य ताऊचुर्मोहविह्वलाः १५ अथैनत्राजराजेन्द्रः पृथुः पृथुलविक्रमः क
थं वरो भवेत्त्रीणां तहृदस्तं महामुने १६ अत्रिरुवाच गोप्यो हे कुरुताश्चद्वाय पृथोर्वधार
णामयी सर्वदा [illegible] तिवो दुर्गीमनोरथ महाराणिवं १७ मनोरथं मंडलद्भुर्मतापात्रे लताश्च

गो० ग० णि तस्माद्गोप्यो भविष्यन्ति वृंदावने १८ कामसेना मोहिनी नाम दैत्यराजस्य सुंदरी सो वदाः ना
खं० रायणस्य दैवस्य मदृ सा च भद्र गोधमाद्दते १९ भद्रे कामाख्य [illegible] ह्रे सेहो नाम राय गो
९ मतिः मनोरथो वो भविता व्रजे गोप्यो भविष्यथ २० ऋषयः सत्तल वासिन्यो नाम कृत्वो
नु मोहिताः तपस्तप्त्वा भविष्यन्ति गोप्यो वृन्दावने विधे २१ नागेंद्रकन्यायाः [illegible]
ग्रभ्रे हया वरकृपया [illegible] भविष्यन्ति व्रजे वृताः २२ कश्यपो वसुदेवस्य
देवकी चादितिर्वरा [illegible] प्राणो ध्रुवः सोपि देवको वत [illegible] ति २३ वसुश्चैवो द्भवः सा
हि तो कृ [illegible] दयापर हरिकै [illegible] वसुतव [illegible] त्व यो बतिः २४ गदः प्राचीनबर्हि
[illegible] सेन तुत [illegible] राज्यं [illegible] धानतः २५ [illegible]
[illegible] २६ [illegible]
[illegible] २७
भीमो वायुर्बलि [illegible] सविताकर्ण [illegible]
२८ नकुलं सहदेवश्च [illegible] धाता बाल्हीक [illegible] द्रोणः [illegible]
२९ दुर्योधनः कलेरंशो [illegible] द्रोणो [illegible]
नि ष्यति ३० दुःशासनः [illegible] कुन्ती [illegible]
[illegible] ३१ [illegible] ३२

श्री ह [illegible]
९

श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र ब्रह्माणं कमलासनं दिव्यरूपां भगवतीं योगमायामुवा
च ह ३३ श्रीभगवानुवाच देवक्याः सप्तमं गर्भं संनिकृष्य महामते वसुदेवस्य भार्यायां कंसत्रास
भयात्पुनः ३४ नंदव्रजे स्थितायां च रोहिण्यां संनिवेशय नंदपत्न्यां भव त्वं वै कृत्वेदं कर्म चाद्भुतं ३५
श्रीनारद उवाच श्रुत्वा ब्रह्मा देवगणो नत्वा कृष्णं परात्परं ययौ मुनिमाध्वास्यवासिताभिः स्वान्धाम
निजमायया ३६ यत्पृश्नितनयं साक्षाच्छ्रीकृष्णं विद्धि मैथिल केदारो नाम ... मंडले ३७ हेमवान्तेतनो ... भवति ... तदपि कृष्णगति श्रीहरेस्तस्य वरेण तेन ... महान् ३८ नमः परतिविहग ... तथा हि कृष्ण ... विद्यात् ...
३९ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे भगवद्ब्रह्मसंवादे भगवदागमनोद्योगो नाम पंचमोऽध्यायः ५ श्रीबहुलाश्व उवाच कंसः कोऽयं पुरा दैत्यो महाबलपराक्रमः त
स्य जन्मानि कर्माणि ब्रूहि देवर्षिसत्तम १ श्रीनारद उवाच समुद्रमथने पूर्वं कालने
मिर्महासुरः युद्धे विष्णुना साक्षाद्युक्तेन हतो बलात् २ शुक्रेण जीवितस्तत्र संजीवन्या
च विद्यया विष्णुं हन्तुं ... कामः उद्योगं मनसाकरोत् ३ तपस्तेपे तदा दैत्यो मंदराचल
संनिधौ नित्यं हृदि ... भजन् देवं पितामहं ४ दिव्येषु शतवर्षेषु व्यतीतेषु पितामहः
प्रसन्नो ... सर्वलोकेशो वरं ब्रूहीत्युवाच ह ५ कालनेमिरुवाच ब्रह्मांडे ये स्थिता दे
वा विष्णुतेजो महाबलाः तेषां हस्तैर्न मे मृत्युः ... भवेत् ६ श्रीब्रह्मो

ग. सं. गो. १ ताच ३ इत्युक्तो भोवंवदो दैत्यः स्तया प्रार्थितः परः कालांतरे ते प्राप्ताः स्यान्ममगात्कं यन्नम
यामभवेत् ७ श्रीनारद उवाच उग्रसेनस्य पत्न्यां कौ जन्मलेभे सः पुनः कौमारे विम
ल्लैः सततं स्वबुध्याम ब्र ८ जरासंधो मागधेंद्रो दिग्जयार्थं विनिर्गतः यमुनातिकटे तस्य शिव
रो प्रतितस्ततः ९ द्विपः कुवलयापीडः सहस्रद्विपसत्वभृत् तं भं गृहीत्वा खलात्संधे हुंकृत्वा वशी
बलान्महीं १० निपात्य तस्य शिवस्कंधे दिग्गजेना चरान् रंगभूम्यां समाजगाम यत्र कंसोपि
श्रुद्धति ११ पलायते सुमल्ले शुकं सस्वठ समागते कं गुर्दे देसंगृहीत्वा पादतया मास भूत
ले १२ पुनर्गृहीत्वा हस्ताभ्यां भ्रामयित्वोग्रसेनजः जरासंधस्य सेनायां चिक्षेप शतयोजनं १३ न
तद्दृष्ट्वा तं बलं वीक्ष्य प्रसन्नो मागधेश्वरः अस्ति प्राप्ती द्वे दो कन्ये तस्मै कंसाय तद् ददौ १४ अ
श्वार्बुदं हस्तिलक्षं रथानां च त्रिलक्षकं अयुतं चैव दासीनां पारिबर्हं ददौ स्तुतः १५ द्वेष्यो
धौ नत्वा कंसो भुजवीर्यमदोद्धतः माहिष्मतीं ययौ वीरो ह्येकाकी चंडविक्रमः १६ चाणूरो मुष्टि
कः कूटः शलस्तोशलकस्तथा माहिष्मतीपतेः पुत्रा मल्लाश्च युद्धजयैषिणः १७ कंसस्तानाह
लामप्तापि दीयधं रंगमेवमे अहं दासो भवेयं वो भवतां जयनो यदि १८ अहं जयी चेद् भवतां द्वा
स्तात्स्वबं करोम्यहं सर्वेषां पश्यतां तेषां नागराणां महात्मनां १९ इति प्रतिज्ञां कृत्वाथ युद्धे
तैर्नैपैर्विधिभिः पदागतं स चाणूरं गृहीत्वा पारयेद् भुवः मुष्टिकं पोथयामास शशधूम्रै सम
स्तुरन् २० तदा यांतं मुष्टिकाख्यं मुष्टिभिर्युधि निर्जितं एकेन मुष्टिना तं वै पातयामास भूतले २१ [illegible]
१

कृष्टं समागतं कंसो गृहीत्वा पादयोश्च तं पातयित्वा भूमिमध्ये चिक्षेप गगने बलात् २२ भुजमास्फुत्य
धावंतं शालं नीत्वा भुजेन सः पातयित्वा पुनर्नीत्वा भूमौ तं विचकर्ष ह २३ अथ तो शालकं कंसो गृही-
त्वा भुजयोर्बलात् निपात्य भूमौ उत्थाप्य चिक्षेप दशयोजनं २४ दासभावे च तान्कृत्वा तैः सार्द्धेय
दैवेश्वरः महाक्रोधेन यया वाभ्रमन्वर्षंतां गिरिवरं २५ तस्मै निवेद्य अभिप्रायं पुष्पधन्वा नरेश्वरः
दैवदैत्याधिविश्वात्यादिभिः कंसो ह्युत्तिष्ठमं २६ पुनर्विंध्यो गिरिर्मत्वा स्थाचिक्षेप तस्य मूर्द्धनि कंसो
गिरिं गृहीत्वा च तस्योपरि समाक्षिपत् २७ हिविमश्रिनाकं संघातयित्वा नमो गतः धावन्कंस
श्वतं नीत्वा पातयामास भूतले २८ स्वर्गे तस्तस्य द्वारे त्यवसं कश्यमत्यमाययो तीर्णा सत्वा [illegible]
स्मिर्दी समागतस्तदा २९ तेनैवायगतः कंसः [illegible] वनेतनः तत्र केशी महादैत्यो हृहृयो घन
स्वनः ३० [illegible] भिर्घातयित्वा तं वशे कृत्वा रुरोह वै इत्थं कंसो महावीर्यो महीं [illegible] ३१
शतवारं प्रेजुह्हार गिरिं मत्वा स्वदैत्यराट् पुनस्तत्रास्थितं रामं क्रोधसंरक्तलोचनं ३२ प्रलयार्क-
प्रभं दृष्ट्वा नत्वा मस्तिरस्पृशि पुनः प्रहर्षितां कृत्य तद्धेन्नारिषपात ह ३३ ततः शांतो भार्गवोपि
कंसं प्राह महोग्रदत् हे कीटमर्कटोन्मतौ क्षिम शाकोपयया ३४ अद्यैव त्वां हनिष्यामि दुष्ट तत्रयं
वीर्यमानिनं मत्समीपे यद्यन्न [illegible] दंलत्नभारसमं महत् ३५ इदं च विष्णुना दत्तं शंभवे त्रैपुरे
युद्धे शंभुकरादिह प्राप्तं तन्न यारंगावधीः यच ३६ यदि चेदं तनो सित्वं तदा च कुशलं भवेत्
वेरस्य कर्षणं नस्या [illegible] तमिघ्याते बले ३८ श्रुत्वा वचस्तदा दैत्यः कोदंडं सप्ततलकं गृहीत्वा

ग. सं. पशान्नरस्य स्यमंतकं कृत्वा यत्लीलया ३८ आकृष्य कर्णपर्यंतं शार्ङ्गं तत्तान ह प्रत्यंचा स्फुरणे नैव हंकारो
गो. भवन्मुनिस्वनः ३९ ननाद तेन ब्रह्मांडं सप्तलोकैर्बिलैः सह विचेलुर्दिग्गजास्तारा एव भूखंडमंडलं
२१ ४० पतन्ति संध्याप्य ततः कंसो नत्वा नत्वाह भार्गवं हे देव तत्ते यो नास्ति दैत्योहं ते च किंकरः ४१
नवदासस्य दासोहं पाहि मां पुरुषोत्तम कृत्वा प्रसन्नो श्रीरामस्तस्मै प्रादाद्धनुः स्वतः ४२ श्रीजा
मदग्न्य उवाच यत्नो दंडदेवेभ्यो तत्स्य नमं गीमाभविष्यति वधोपरांते मे मा त्वं सोपि तं घातयिष्यति ४३
श्रीनारद उवाच अथ नत्वा मुनिं कंसो विरचन्समदोन्मदः नकोपि पुरुषो भूमौ राजा न भूवलिंद
दुः ४४ समुद्रस्य तटे कंसो दैत्यनाम्ना ह्यघासुरं सर्वाकारं चपूत्कारैर्लेलिहानं ददर्श ह ४५ आ
गच्छंतं वक्त्रं तं च ग्रहीत्वा तं निपात्य सः चकार स्वगले हारं निर्मोचेद्दैत्यराट् बली ४६ प्राच्यं तु वं
गदेशो ब्रह्मदैत्यो गिरिः सोमहाबलः तेन साकं स युयुधे गजेनापि गजो यथा ४७ मुष्टिना भग्नपर्वं ताल
वाल्किह तेन कंस मुष्टिना कंसो गिरिं स्वं हत्वा चाहि पद्मस्य मर्दयति ४८ जग्राह नारि सबकं
तं सो चैदेत्यपुंगवः मुष्टिं तं विनिर्जित्य तेनोद्दीचीं दिशं गतः ४९ प्राग्ज्योतिषेश्वरं भौमं नरका
ख्यं महाबलं उवाच कंसो युद्धार्थी युद्धं मे देहि दैत्यराट् ५० अहं दासो भवेयं वो भवतां जयिनो
यदि अहं त्वयी चेद्भवतो दासास्तत्सर्वाः त्वमहं ह ५१ श्रीनारद उवाच एवं प्रलंबो मुरु दो कं
सेनापतिमहाबलः मगेंद्रेण मगेंद्रो वा हृद्गुह्यं तेन युयोध सः ५२ मल्लयुद्धेन गृहीत्वा तं
कंसो मरो मूर्ध्नि निपात्य च पुनर्गृहीत्वा चिक्षेप प्राग्ज्योतिषपुरोदरे ५३ आगतो येनकोना

ष्टाकेजग्राहदोबतः नोदयामास दूरेणावलं कृत्वाथ दारुणं ५४ कंसमल्लेनोदयामासयोधेनकेशनयोजने निपात्य चूर्णयामास तदंगं मुष्टिभिर्दृढैः ५५ तस्यावज्रोर्भसगाक्याल्लंकसंनीत्वानभोगतः तेत्रेवपुष्पे दैत्य कुंभैर्वैलव्हयोजनं ५६ कंसोनंतवलंनकृत्वादैत्यतीत्वातदांवरात् भ्रमयित्वा संपातयामासवमंतंकत्यिवंमहाबलान् ५७ तेडेनाथग्रहंतंचचकं दैत्यमहावलं कंसोनिपातयामास मुष्टिनावज्रघातिना ५८ उत्थायदैत्योबलवान् शिलपर्हा घनत्वनः क्रोधयुक्तो समत्यतीत्वात्तोग्रहस्तबुत्ते ५९ निगीर्णांविसवज्रोगोतडुलेदोघकृहवः स्फुरद्वक्षमर्दंतकंसंहतंकंठोमहावकः ६० कंसोवकंसंग्रहीत्वापातयित्वामतले करामर्षात्मामथित्वाचपुच्छेतंविचकर्षदद्दो तत्क्षतं रक्तनार्दयो हुंकारमाससविध्यितो ताम्राद्कंसः प्राहसत्वा कामेमकत्यापत्ते ६२ विधास्यहमहायुद्धं नकरोमिकदाचन वकासुरः स्वात्मनोत्रातात्वेचमभूत्तीनभवं ६३ ततोनंतवलं कंसं दीत्यभोमाधिदार्सीनः चकारसोहदं कंसेमहार्थसरात्मगति ६४ इति श्रीगर्गसंहितायां गोलोकखण्डे नारदबहुलाश्वसंवादे कंसबलवर्णनं नाम द्वादशोध्यायः १२ श्रीनारद उवाच अथ कंसः प्रलंबाद्यैर्दैत्यैर्जितैः समं ततः शंबरस्य पुरं प्रागात्त्वयाचैस्त्रायं निवेदयन् १ शंबरोहि तिवीर्योपि न युयोध सतेन वै चकार सोहृदं कंसे सभैरतिवलेः सह २ त्रिशृंगशिखरे शेतेयो मनामासदेवल्लो कंसपादप्रवृद्धो भर्त्क्रोधसंरक्तलोचनः ३ कंसंजघानचोश्चायप्रवले दृढमुष्टिभिः तयोर्युद्धमभूत्घोरमितरेतरमुष्टिभिः ४ कंसस्य मुष्टिभिः सोपि निसत्वो भ्रमातुरः

ग॰ सं॰
गो॰
१२

ऽयं त्यक्त्वा यतं कंसः प्राप्तेमां श्रणात्तामहं ५ हे वत्स दुर्गमां ह्यास्ते ऋषामि त्वं वदाम्यहमे प्राबोचं
तंतत्र गत्वा देत्यं बालं महाबलं ६ प्रेरितश्चेति कंसाख्यो मया युद्धाविद्देत्यराज्ञ जघ्नी मद्दो
नृदः श्रोणीतारव्येषु रंथयो ७ बालस्तु रस्ततः प्रतिश्रीं ऋत्वा ह्यमृत्यु महान् ततो उत्तं ह्यामे
मध्ये जगाज्जेघनद्दलौ ८ आजानुभ्रमिगात्मं पातालांतस्य मागतां ज्ञात्वात मा हृ वा सामं
पूर्वं देवैर्नामकन्हर ९ ऋत्वा वचः करांभ्यां तामज्ञेहार मदोत्कटः प्रचण्डविक्रमः कंदरर सः
तुंगज्जेयथा १० तथा चोद्धृतयोन्नवातालोकाः सप्ततला हटाः निपेतुर्गरयो नेकाः विचेलु
र्हृदि दिग्गजाः ११ योद्धं तत्रद्यतं बालं दृष्ट्वागत्य रुद्र ध्वजः सर्वांन्स्तं बोधयामास प्रेम्णा
च बलिनं दृढं १२ हृदये विनापरं चैन मृमौ कोपि नजेष्यति भार्गवेत्तवरंदत्तो धनूरसेच चैव
हाचं १३ श्रीनारद उवाच इत्युक्तः सोहृद ह्यंस सद्यो वेके सवालयो: चकार परणां त्वामेव:
सान्नात्महेश्वरः १४ अथकं सो हि क्रुतीच्यां ऋत्वा वत्सं महासुरं तेनसार्द्धं स्वयुधेवत्सरु शैलं
वेलादेत्यराट् १५ पुच्छे गृहीत्वा तं वत्सं यो घ्ययामास भूतले वशी ऋत्वा ध्यतं दैत्यं हस्ते छं देशां
ततो ययौ १६ तनस्त्वा कालयवनं ऋत्वा देमहाबलं निर्युयौ समरे योद्धुं रक्त श्मश्रु गदाध
रं १७ कंसो गदां गृहीत्वा स्वां लक्षभारविनिर्मितं प्राहिद्धवनेंद्रायासिंह नादमथा करोत १८
गदायुद्धमभूद्घोरं तत्र हि कं सकालयो: विस्फुलिंगान् तरंत्ये हेगदेचर्षणि बभूवतुः १९ कंसः
कालं हस्तं गृहीत्वा पातयामास भूतले पुनर्गृहीत्वा निपात्याथ तनत्स्य च कार रहं २० बालमवर्णो
एकारं
१२

प्रकुर्वती सेनां तां यवनस्य च गदयापोथयामास कंसो दैत्याधिपो बली २१ गजांस्तुरंगान्सरथा
न्वीरान्सैनिकान्त्य च जगर्ज घनवद्वीरो गदापाणिर्महाबलो धांगतो २२ ततश्च दुद्रुवुर्लीला सैन्यास्ते स्वं स्वं
स्थानं परं भीतास्त्यक्त्वाथ तां सेनां कालयवनघातात्तु नीतिवित् २३ उच्चापादो दीर्घजानुः स्तम्भोरुर्लम्बपी
नाकृतिः कपाटवक्षाः पीनांसः श्मश्रुः प्रांशुर्दृढहस्तजः २४ स्वर्णमालिविभूषितकवची कुण्डलस्थो धनु
र्धरः सदोत्कटो यथायोजे देवान्कंसो मरावतीं २५ चाणूरमुष्टिको दिग्दिपाल तोशलकेशिभिः
प्रलम्बनरकेनापि द्विविदेन समावृतः २६ तन्नाविततो ह्यकूटे श्रीमो मधुकाननस्य शंबरैः कोमधेनुक
वत्सैश्च खरगृध्रैः सोमरावती २७ कंसाहीनागतान्दृष्ट्वा गुञ्जन्तो देवा ययुः स्वगृहं सर्वैः देवगणैः
सार्द्धं योद्धुं कुद्धो विनिर्ययौ २८ तयोर्युद्धमभूद्घोरं तत्र मल्लेन महद्भयं दिव्यास्त्रैश्च परस्परमपातयत्
तातोः स्फुरन्स्तम्भेः २९ प्राप्तेऽन्धकारे संजाते रथारूढो मरेश्वरः चिक्षेप वज्रं कंसाय शं धारं तत
उद्धृतं ३० मृद्गरेणापि तद्वज्रं ताडयामास महासुरः पपात कुलिशं युद्धे छिन्नधारं रवम्स्व ह ३१
स तत्त्वावर्ज्ञेतदा वज्रीदृढं जग्राह रोषतः कंसं मूर्ध्नि तताडाशु नादं कृत्वा यथा भैरवं ३२ स ततो नाम
वक्त्रं सोमात्ताहतस्तद्विधुपः गृहीत्वा स गदां गुर्वीं महाधान्त मघोन्दृढं ३३ स्वमारक्षमां कंसश्चिक्षेदे दे
हा वेंद्राय दैत्यराट् तां समापततीं वीक्ष्य जग्राह पुरंदरः ३४ ततः चिक्षेप दैत्याय वीरो नगच्छित्सुदृढ
नः चचार कुद्धे विरलन्नरीन्मातलसारथिः ३५ कंसो गृहीत्वा परिघं तताड सेन्द्रं रथस्थितं तत्रे
दारे दैत्येन्द्रः स्वसैन्यैः शोभमनापलः ३६ कंसं मरुद्गणाः सर्वे भयधापहैः स्फुरन्स्तम्भैः वालैः घैः का

ग॰ सं॰ दमामास्रुर्वर्षास्ययामिवांबुदः ३७ दोःसहस्रयुतोवीरस्थापंटंकारयन्मुहुः तदातान्कालयामा
गो॰ स्यासौ वीराणांमेरोवली ३८ आलंचवसवोरुद्राआदित्याःऋभवोमरुद्गणाः जघ्नुर्नानाविधैःश
२३ स्त्रैः सर्वतोद्रीणयथागजाः ३९ ततोभीमासुरःप्राप्तःप्रलंबाख्यासुरैर्नदन् तेननादेनदेवास्ते
निपेतुर्मूर्च्छितारणे ४० उत्थायाथसुतदाशक्रोगजमारुह्यसत्वरं त्रोदृक्रु नोदयामासकंसायमत्र
भैरावतंगजं ४१ अंकुशास्फालनात्क्रुद्धोयातयंतंद्विपोद्विपः शुंडादंडस्यफूत्कारैर्मर्दयंतमित
स्ततः ४२ अवनम्रदंतवंतंतंहिमाद्रिमिवदुर्गमं नदंतंमुखलग्नंशुंडाचालयंतंमुहुर्मुहुः ४३
घंटारवंकिंकिणीजालंरत्नकंबलमंडितं गोमूत्रचयसिंदूरंकलशीपत्रमस्तकं ४४ दृष्ट्वेन
ष्टितांकुशःतताडमहागजं द्वितीयमुष्टिनाशक्रःसजघानरणांगणे ४५ तस्यमुष्टिप्रहारे
णाहरेशक्रःपपातह जानुभ्यांधरणींस्पृष्ट्वागजोपिविह्वलोभवत् ४६ पुनरुत्थायनागेंद्रो
दैत्यस्याहदैत्यपं शुंडादंडेनचोद्धृत्याचिक्षेपपलयोजनं ४७ पतितोपिसबद्धांगः किंचिद्व्या
कुलमानसः स्मृतदेष्ट्राग्रिरूपंगोपुच्छमिंसमाययौ ४८ करेणगृहीत्वानागेंद्रंसनिपात्यर
णांगणे निष्पीड्यशुंडंतस्यापिदंतान्भूमौचकारह ४९ अथचैरावतोनागोद्रुत्वावामुरणां
गणात् निपात्ययित्वमहावीरान्दैत्यधानींपुरींगतः ५० गृहीत्वावैधनुश्चापंसज्यंकृत्वाथदैत्य
राट् देवान्विद्रावयामासबाणौघैस्तीक्ष्णसत्वकैः ५१ ततःसुरास्तेनानिहन्यमानाःविदुद्रुवुर्लीन
धियोदिशांते केचिद्गुरोमूर्त्तासिस्त्वावमनुमीतास्मरद्यंप्रभुधीवादिनस्ते ५२ केचित्तथाप्रजला

राधाकृष्ण
२२

येतिदैत्यबसैन्यस्तशस्त्राण्युद्धिमुक्तकचाः स्वालंकारलोकं सत्यदेवसन्नद्धेवगते स्थिताः केचिद्दीनाविवि
ह्वलाः ५३ इत्थं स देवान्स्वर्गतान्नीत्वा तान्नीत्वा च सिंहासनमातपत्रवत् सर्वैस्तदा दैत्यगणैः शे
नाधिपः स्वराजधानीं मथुरां समाययौ ५४ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे नारद
बहुलाश्वसंवादे कंसदिग्विजयवर्णनं नाम सप्तमोध्यायः ७ श्रीगर्ग उवाच श्रुत्वा तद्दर्शन
कर्मक्तिप्रकृतः मैथिलजनानमत्तां वरिष्ठं नत्वा पुनः प्राह मुनिं महान्तं देवर्षिवर्यं हरिभक्तिनिष्ठः
१ श्रीबहुलाश्व उवाच तथा कुलं कौशदीकृतं मे स्वान्तं ...ज्ञं त्वया शुभामलेन श्रीकृष्णभक्ता
नां संगमेन जनोपि सत्स्वरूपहेतुनाकिंचित् २ श्रीराधया पूर्णतमस्य साक्षाद्भूत्वा व्रजे किंच
रितं चकार तद्ब्रूहि मे देवऋषे ऋषीश त्रितापदुःखात्प्रविशोधिमां त्वं ३ श्रीनारद उवा
च धन्यं कुलं यन्निमिनाम् येन श्रीकृष्णभक्तेन परात्परेण एवं कृतं यत्र भवान्प्रजातः पु
क्तो हि मुक्तो भवनेन चित्रं ४ अथ प्रभो तस्य पवित्रलीलां सुमंगलां संशृणु तात त्वरस्व अंश
स्तं तां यो मधुरिः हरन्रार्थं तु केवलं कंसवधाय कृष्णः ५ अथैव राधा वृषभानुपत्न्यामास्थ
...परात्परा कालिंदजाकूलनिकुंजरेशोत्तमंदिरे सावततार राजन् ६ घनावृते
व्योम्नि दिनस्य मध्ये भाद्रे सिते नागतिथौ च सोमे अवाकिरन्देवगणाः स्फुरद्भिस्तन्मंदिरे
नंदनजैः प्रसूनैः ७ राधावतारेण तदा बभूवुर्नद्यो मलाभास्सु दिशः प्रसेदुः ववुश्च वा
ताः अरविंदरागैः सुशीतलाः सुंदरमंदयानैः ८ सुतां शरच्चंद्रशताभिरामां दृष्ट्वा

गा॰ सं॰ थकीर्त्तिं सुदमा गोपी श्रीमंति धात्रा यामुदर्दो द्विजेभ्यो द्विलक्षमानंदकरं गवां च ९ प्रेरेवत्यवि
गो॰ ह्रत्नमयं च कुर्वन्सौवर्णायुक्तेः कृतचंदनांगे ग्रंथो हीर्तिता सावकृ घेसखिजैः दिनेदिने चंद्रक
२४ लेव भामिनीः १० यद्दर्शनं देववरैः सुदुर्लभं यच्छतेर्वा मुंजनन जन्मकोटिभिः [illegible] वियंत्रहृता
वृषभानुमंदिरे लंहेति लोकाललनाप्रलालनैः ११ श्रीरासरंगस्य विकासचंद्रकां दी
पावलीं मैवृषभानुमंदिरे गोलोकचूडामणिकंठभूषणां ध्यात्वा परांतां भुविपर्यटाम्यहं १२ टी
श्रीबहुलाश्व उवाच वृषभानुरहो भाग्यं यस्य राधा सुताभवत् कलावत्या सुचंद्रेण राधिकै के
ते ते: सर्वजन्मनि १३ श्रीनारद उवाच नृगपुत्रो महाभागः सुचंद्रो नृपतीश्वरः चक्रवर्ती ह
रेरंशो बभूवातीव सुंदरः १४ पितॄणां मानसी कन्या सतिस्रोऽभवन्मनोहराः कलावती
रत्नमाला मेनका नाम नामतः १५ कलावतीं सुचंद्राय हरेरंशाय धीमते वेदे हाय रत्न
मालां मेनकां च हिमाद्रये १६ पारवहेंत्ताविधिना लक्ष्म्यांशाभिः पितरो ददुः सीताभूद्रत्ने
ला ला माला याः मेनकायां च पार्वती १७ द्वयोश्चरित्रे विदितं पुराणेषु महामते सुचंद्रोथ कला
ती वत्या गोमतीतीरजे वने १८ दिव्यैर्द्वादशभिर्वर्षैस्तताप ब्रह्मणस्तपः अथ विधिस्तमाग
त्य वरं ब्रूहीत्युवाच ह १९ श्रुत्वा वल्मीकदेशाच्च निर्ययौ दिव्यरूपधृक् तं नत्वा वाच मे ना
सपाद्दिव्यमोहं परात्परं २० तच्छ्रुत्वा दुःखिता साध्वी विधिं प्राह कलावती पतिरेव हि
नारीणां दैवतं परमं स्मृतं २१ यदि मा हमसौ याति तदा मे का गतिर्भवेत् एनं विना नजी

राधाकृष्ण
२४

मा

वामिषद्दिमोहंप्रहास्यति नभ्यंश्रुणावंप्रदास्यामिपतिंत्वंपविहृत्ला २२ श्रीब्रह्मोवाच त्वंकुं
पाहूयमोतोहंभवेरावितस्थानंहि तस्मात्वंप्राणपतिंसाईंगकतिविष्टवं २३ भूत्वाश्रयोति
कालेनप्रवांभविभविष्यथ: गंगायमुनयोर्मध्ये द्वापरांतेचभारते २४ युवयोराधिकामा
त्ताप्रदुर्स्तेतमप्रिया भविष्यतियदापुत्रीतदामोहंगमिष्यथ: २५ श्रीनारदउवाच तत्रै
रुत्स्वेत्व्ररुत्स्ववरेरुपगोरीवेनामोघरूपरा कलावतीसुचंद्रोचभूमौतौहैवभूवतु: २६ कलाव
तीकान्यकुब्जेभलंदननृपस्यच जातिस्मराद्यूमस्द्रिव्यायतवंकुंड्समुद्भवा २७ सुचंद्रोवृष
भान्वाख्य: सुरभानुगृहेभवत जातिस्मरोगोपवर: कामदेवइवापर: २८ सुचंद्रयोज
नामासनदरुगोमहामति: तयोश्चजातिस्मरयोर्विवाहोभूत्कृपाहूयो २९ वृषभानो: कलाव
त्या: प्राख्यानंमहत्तेनर: सर्वपापविनिर्मुक्त: कृष्णसायुज्यमाप्नुयात् ३० इतिश्रीमद्गर्गसं
३ हितायांगोलोकखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे श्रीराधिकाजन्मवर्णनंनामाष्टमोध्या
य: ८ श्रीनारदउवाच तत्रैकदाश्रीमथुरापुरेवरेगुप्तोहितै: सर्वयदूत्तमै: सुत: कुरुकपा
गारतिमत्तपोक: समायथोलुंददरसाज्ञमंदिरं १ हीरावविहिमलसकपोहकेहिपेटकर्णाहृत
वंमनोहैत इमगवंतिर्करमंडधारयासमादितंमंडयखंडमंदिर २ महोद्भटैर्वीरजैनै: सकचुके
धैनर्द्वैर्माभ्रपाणाभि: रघहिषाम्रध्वजितावलालिभि: करस्थितंमंडलमाडलीभि: ३ द
दर्शगोगीलवहेवमाद्गकंस्यकालिकनादेवककंससेवितं श्रीराजसिंहासनउन्नतेपरस्थितं

ग॰सं॰ रत्नंकुछत्रवितानचामरैः ४ ददृश्शा समितं सहस्रासनाशुमान्दृश्या यरत्ना मृणानामयादैवैः
गो॰ संस्थाप्य सिंहासनमद्भुतपीठके सत्वा पार्श्वमध्य ततः स्थितो सभायाम् ५ दत्वाशिषं गर्गमुनि
१५ र्नयाय वैवक्तुं सर्वकुशलं न्यपारिष्ठ श्रीदेवकं प्राह महामना ऋषिर्महोजसं तोवदंयदू ते
त्तमं ६ श्रीगर्ग उवाच शौरिं विनाभविन्यपेक्ष्य वरस्तु नास्ति चिन्त्यामया वहुदिनैः किल
यत्नतः तस्मात्त्वया देवकहस्ते देवकराज्यादेहि श्रीदेवकीं निजसुतां विधिनो दृदस्व ७ श्री
नारद उवाच कृत्वा तदेवपुरितनिश्चयमागवल्ली श्रीदेवकः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः
गर्गेच्छया नवसुदेवरायपुत्रींहृत्वाप्यमंगलमल्पसदोविवाहे ८ ततो दृष्टः शौरिर
तीवहर्षद रत्नरथे प्रयाणे सममलंकृतहयैः सार्द्धं तया देवकराजकन्यया लसमाहेल्का
चनरत्नशोभया ९ स्वसुः प्रियं कर्तुमतीव कंस सेजगाम हरश्मिं श्लालंताह्यानां उवाह
वाहानां स्वतरंगिणिभिर्वृतः कृपाल्येदय शोभयशौरेः १० दासीसहस्रं त्वपुतं गजानां सहस्रयमव
हेतिपुतं हयानां लक्षं रथानां च गवां हि लक्षं प्रादात्सुहितेन्यपदेवकोवै ११ भेरीमृदंगगो
ह रगोमुखानां धुंधुर्य्यवीणानकवेणवानां महत्स्वनोभूत्चलतां यदूनां प्रयाणकाले
पथिमंगलेच १२ आकाशवागाह तदैवकंसत्वामप्रमोदिप्रसन्नोऽजसासस्याः हंता
नजानासि च यां रथस्थां रश्मिनान्हो त्वा वहसे कुबुद्धे च १३ कुसंगनिष्ठोतिखलोतिके कृष्णा लया
सोहं तं स्वसारं स्थितवाचकार कचेग्रहीत्वा सितरवड्गपाणिर्गतत्रपोनिर्दयउग्रकर्म्मा
१४ १५

पै

वादित्रतारस्वरहितान्स्वभ्रतुरगेभस्थितान्सविलोकितान्दिवि प्रयातान् सर्वे षड्वसैन्यैर्वसुसतोषि
स्तमहाप्रभुसंतोषितः १५ श्रीवसुदेव उवाच भोजेंद्र भोजकुलकीर्तिकरस्त्वमेव भौमा
दिमागधबकासुरवत्सबाणैः श्लाघ्यो युगेस्मिन्भुवि प्रतियोद्धुकामैः स त्वं कथं भगिनीम
स्त्रीं च हन्यात् १६ ज्ञात्वा स्त्रियं किल च कौ प्रतियोद्धुकामो गुह्ये हि तेन नमकतान्यपत्नी
तेहत्या सा तु त्वयापि भगिनी नीच कृता प्रपूर्णा त्येसा त्वाद्ये न भगिनी किमेतेत विचार्य १७ उ
द्वाहपर्वणि गता च तत्कन्याजा च बालास्तेन कृपणा प्रभुमहासदेषा योग्योसि नात्र म
श्रुत्वाधिपहे न मे तां त्वं दीनवत्सुः त्वहरं लोके कृतचित्तवृत्तिः १८ श्रीनारद उवाच नामन्य
तेस्य प्रतिबोधितोपि लोभिकुमतिः कोपितिरवतो हि कंसः तदाहेतुः कालगतिं विचार्य शौरिः प्रसन्नः
पुत्रान्ददाहकंस १९ श्रीवसुदेव उवाच नास्यास्तु ते देवभयं कदाचिद्यद्देवक्यामपत्याकार्थे संचत वा
कृष्णग् पुत्रान्ददामीति यतो भयं स्यात्तान्ते व्यथा स्याः प्रसन्नमनाताते २० श्रीनारद उवाच
कृतासनिश्रुत्य वचो यशोरेः कंसः प्रशंस्या प्रजगाहे गतोभवत् शौरिस्तदा देवकराज
पुत्र्या भयाहतः स्वगृहमाजगाम २१ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे वसु
देवविवाहवर्णनं नाम नवमोध्यायः ९ श्रीनारद उवाच भीतः पलायिते नाथ यादवाः
कंसमोहिताः अष्टकृत्यशत्रुसकुरुस्थुः शौरिमंदिरं १ शौरिः कालेन देवक्यामसौ पुत्रान
जीजनत् अष्टौ वर्षचाणकं न्यामेकां मायां सनातनीं २ कीर्तिमंतं सुतं स्यादौ जातमानक

गं॰ सं॰ हुंकृतैः सीतांकं समभ्रमेत्तत्र दुद्रोत तस्मै पराजयं विना ३ सत्यवाक्ये स्थितं शौरिं दृष्ट्वा कंसो घृ णी
गो॰ णी भृशम् दुःखं लप्सुर्न महत्तेन सत्येन मानहि ४ कंस उवाच हे बालो याहि भो शौरे हे मे न तस्मा
१६ द्धि मे भयं युवयोरष्टमं गर्भं हि निष्काम्य विनश्यतः ५ श्रीनारद उवाच इत्युक्तो वसुदेवस्तु वसुदेव
स्तु वसुदेवो गृहमागतः सत्यं न मन्यत मन्नाकृतवाक्यं तत्स्व दुरात्मनः ६ न दीव दा
वागतं मानत्वा पुज्यो गत्सेन ततः पपृच्छ देवा गामि प्राप मा गोचं तति कोपमे ७ नेदाद्याः व
स्वः सर्वे वसमानास्तु दपः कसः गोप्यो वेदव्याचाद्या स्मृतिस्मृतोऽपरायः ८ वसुदेवा
द्यो देवा प्रसूतायां च प्ररूपाः देवक्या ह्याद्य यः सर्वा देवताः संतिति स्वयः ९ सनकाद्य
मकल्यो नामप्रमाः सर्वे वपहि ते नः सत्य पापघा देवगामो वायुतो गतिः १० श्रीनारद उ
वाच इत्युक्त्वा तन्मयि गते कंसदेवमयं धार्य कंसः कोपावृतः सद्यो यदुहन्तुं तेन मनो दधे ११
वसुदेवं देवकीं च बद्ध्वा च निगडैर्दृढैः ममर्द तं शिलापृष्ठे देवकीगर्भजं शिशुम् १२
जातिस्मरो हि तद्भयाज्जातं जातं ततो न दृ इति दुष्टिमार्गं [illegible] तत्र पापं १३
ऊ उग्रसेनस्तु तद्दृष्ट्वा यादवेंद्रो महेश्वरः पापकं कंसं त्यक्त्वा वसुदेवसहायकृत् १४ कंसस्य
दुरभिप्रायं दृष्ट्वा तत्सर्वं मंत्रिणा महताः उग्रसेनानुगान् दृष्ट्वा कंसबोधाः समस्थिताः २ तां च कुले
त्वं कृपालयः १५ उग्रसेनानुगान् दृष्ट्वा कंसबोधाः समस्थिताः तेषां मध्ये नभः ... मंडप
मध्यतः १६ द्वारि देशे पितरं दारं मातुः तं जातं परस्परं रवद्रुम महारैरभूत् तत्र जातो निधनं गतं
१७
ला॰ खा॰
हो॰ ले॰
१६

केचोगृहीतास्तथा गदापि तु: केचो मुसरैर्दृढ केचस्यगदया स्थूलाः केचित्कृत्तललाटकाः १८ भि
न्नपादाभिन्नमुखाः छिन्नाः छिन्नबाहवः अधोमुखा ऊर्ध्वमुखाः सशस्त्राः पतिताः रणात् १९ धमतो
मधुरं वीरा मूर्छितानि धनं गताः सभामेवमारक्तं दृश्यते तत्र तत्क्षणात् २० इत्थं मदेन [illegible] के
नः सानैः पात्यो द्रुतान् गीरकृत् क्रोधाद्यो राजराजेन्द्र उग्रां द्दृष्टिं तरंरखल २१ न पासनान्तरे गृहीत्वा
त्वा वधं पापो स्यूनापलः तत्क्षैव मद्य पैसाहं कारागारे स्त्रोधद्द २२ मधुनो मूर्छसेनानादे
शानां सर्वे सपदी सिंहासने चोपविश्य स्वयं राज्यं चकार दृ २३ पीडिताः पाण्डवाः सर्वे सर्वे धर्म
मिथेस्त्वरं चतुर्दृशातरं दे वांत द्विज प्रजा लोके देनः २४ देवकन्याः सप्तमे गर्भे दृष्टिशोक विवर्द्ध
ने [illegible] प्रीते नेहि एवा मते योगमायया २५ अष्टमो गर्भः कांगत इत्यतु कम्पन्नजनाः अ
धन्ये वंत्वरि देवभूमाद्देहानोचवद्याचा सितंतुघेच उद्वेगैर्देहः पचाभिरद्र ते चत्नतत्तलालयेदि
नमधमागे २७ सर्वेभुवर्षत्तरसपुरुषवर्षाद्ये भुक्तवतश्चवाति विंद्दने वमहरेयावसरेव
वत्यां विमानं वेदगद्देत्तमासा २८ तेदेषिकुर्वेन्शिशुजातकर्म दद्देहि तेभ्यो निषुतेगावाच
वेयान्समाहूयवसदायकान्तोरवे महामंगलमातनोति २९ हे भगयनो देवल देवरतन वसि
ग्नावस्यति भिर्दिवाच ज्ञातयतत्रैव समास्थिमत्याद्याद्दि भिर्नैरदतेः प्रसन्नः ३० श्रीनंदउवाच हे
देवा बालकः कोयं न दृश्यो यत्समाक्रुचित कथं पंचदिनाज्जातस्तनो नुहि महामते ३१ श्रीव्या
सउवाच श्रद्धोभाग्यमहो तेनंदृ श्री [illegible] भः शेषः सनातनः देवकोवसुदेवस्यजातो यं मथुरापुरे
३२

ग॰ सं॰ गो॰ १८ हृदि देवं कृपया तं दृष्ट्वा ध्यातीतं सो हि रत्नं प्रभुं। ते दूरागतत्वात् पुरुषो दुर्लभो योगिनामपि ३३ तद्दर्शना
र्थं प्राप्तो हि वेदव्यासो महामुनिः तस्मात्तद्दर्शनात् साक्षात् कृतकृत्यः परात्परं ३४ श्रीनारद उवाच
अथ व्यासः शिरसा शेषं दर्शनान्मासविस्मितः दृष्ट्वा पुरःस्थितं कृष्णाग्रजं तुष्टाव ततः स्वतः ३५
श्रीव्यास उवाच देवाधिदेव भगवन् कामपाल नमोऽस्तु ते नमोऽनंताय शेषाय साक्षाद्रामाय
ते नमः ३६ धराधराय पूर्णाय स्वधाम्ने सीरपाणये सहस्रशिरसे नित्यं नमः संकर्षणा
य ते ३७ रेवतीरमण त्वं वै बलदेवोऽच्युताग्रजः हलायुध प्रलंबघ्न पाहि मां पुरुषोत्तम ३८
बलाय बलभद्राय तालांकाय नमो नमः नीलांबराय गौराय रौहिणेयाय ते नमः ३९ धेनु
कारिर्मुष्टिकारिः कुंभांडारिस्त्वमेव हि रुक्म्यारिः कूपकर्णारिः कूटारिर्बल्वलांतकः ४०
कालिंदीभेदनोऽसि त्वं हस्तिनापुरकर्षकः द्विविदारिर्यादवेंद्रो व्रजमंडलमंडनः ४१ कंसभ्रा
प तृप्रहंतासि तीर्थयात्राकरः प्रभुः दुर्योधनगुरुः साक्षात् पाहि पाहि प्रभो जगत् ४२ जय जया
च्युत देव परात्पर स्वयमनंत दिगंतगतश्रुत सुरमुनींद्रफणींद्रवराय ते मुसलिने बलिने
नमः ४३ इह पठेत् सततं स्तवनं तु यः स तु हरेः परमं पदमाव्रजेत् जगति सर्वबलं त्वरिम
र्दनं भवति तस्य जयः स्वधनं धनं ४४ श्रीनारद उवाच बलदेवस्य कृपया प्राप्तं प्रसादमेत्य हि पाद
यो देवपराशरात्मजः विशालबुद्धिर्मुनिर्नाम नारायणः स्वस्थानं तत्र गतो यथा ४५ ॥
इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे बलभद्रजन्मवर्णनं
रा॰ म॰ हे॰ न॰ १८

८

नाम द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीनारद उवाच योऽग्रे दृष्टितमः सातात्कृतिकृत्स्नो भगवान्स्वयं विशेषाव
सदेवस्तमनः पूर्वपरात्परः १ स्वयं हुत्वद्भिन्नं कांशो बलदेवो महामनः तस्य वा त्वंत महत्तत्त्वाद्य
हंकारपरः २ देवकार्य्यमागते कृते मसर्वेवामभयंकरे रराजते न सागे हे घने सौदामिनी यथा ३
तेनोवतीं च तां वीक्ष्य कंसः प्राह भयातुरः प्राप्तोयं प्रयाण हंत्रो मे पक्वं मे बान चेदृशी ४ गामात्रेहत्य
व्यास्मात्कुतां सेभयविह्वलः पप्यन्सर्वत्र च हरिं पूर्वशत्रुं विचिंतयन् ५ अहो वेदान्तवेद्ये न
सा ताक्षु हेमाविरुद्ध्यते तस्माद्वै रभक्तं कुर्वंति कृतस्म प्राप्स्यस्थमाः मासदाः ६ अथ ब्रह्मादयो देवा मुनी
द्वैरस्मदादिभिः योगिगेहे पविप्रा प्राप्ताः स्तवं चकुः प्रणम्य तं ७ देवा ऊचुः यज्ञागणादिरुभवेद्भ
वरं यद्धेतु हैतुः स्विद सविवर तिगुणा स्वयेन नैतद्विशंति महदादय देव संघा त्वत्से नमो गतिमि
वदिस्य तद्देवसंविस्फुलिंगाः ८ नैवेषीतं प्रभुरिपंवलितां वलीयस्मा यान शब्दतत्त्व तनो विषयीक
रोति न ब्रह्मप्रत्यय तेपर मे प्रयांते प्रदुपरात्परतरं शरणं गतास्म ९ अंशांशकांशकलया शुवता
रहेतेनावेशपूर्णा सहितेस्य परवस्य स्तमोस्वः किल भवेतितमेव कृत्स्नं पूर्णात्परं तप्रणि पूर्ण
तमस्वतास्मः ११ मन्वंतरेषु च युगेषु गतागतेषु कल्पेषु चांशकलया च वपुर्बिभर्षि अद्यैव
धाम परिपूर्णतमं तनोषि धर्मविधायविमंगल मात नो ऽसि १२ यद्दुर्लभं विशदयोगिभिरप्यगा
धे गम्यं हृदब्रुहिर मत्ला प्राय भक्तियोगैः आनंदकंदचरतत्त्वममंदयानं पादारविंदमकरंदरजो द
धानः १३ एवं तथा त्रकम मलीव वपुर्मयं तां कुंद पंकोटिशत मोहन मद्भुतं च गोलोकधाममधि

ग॰ सं॰ सुभक्त्यातिमाहृध्यानं राधापतिं धरणापूर्णं धनेद धाम १४ नारद उवाच मनसा हरिं तदा देवा ब्र
गो॰ ह्माद्या मुनिभिः सह गायंतस्तं प्रशंसंतः स्वधामानि ययुर्मुदा १५ अथ शैलं कैलासराजेंद्र जन्मक
१८ ले हरेः सति श्रृंगं यत्र किल मंतं निर्मलं सुधिया शोभनः १६ उज्ज्वला स्फटिका जाताः श्वेतपद्मस
मंडले नद्यो नद्यः समुद्राश्च प्रसन्नाः सलिलाः १७ सहस्रदलपद्मानि शतपत्राणि सर्वतः
विकचानि मकरंदानि पतत्पुष्पाणि च १८ नेदुर्नेदुर्मधुकराः नदंत श्रुतयः पक्षिणः शीतलानि
दश नानाश्च गंधा क्रामापर्यं लंघनाः १९ अदृश्य जनपदा मानसा रामगल्लायनाः देवा विमानगामि
नो वमृदुः स्वर्गसंवृताः २० देवदुंदुभयो नेदुर्जयध्वनिसमाकुलाः वरुण मदहा सर्वे गोलोकम
लं वरं २१ विद्याधराश्च गंधर्वाः सिद्धकिन्नरचारणाः जगुस्सनायकाः देवाः स्तुवंतः स्तुतिभिः प
वरं २२ ननृतुर्दिव्यगंधर्वा विद्याधर्यो मुदान्विताः पारिजातकुसुमपुष्पमालाः तत्र मनासि च २३
ववृषुर्देवमुख्याश्च गंगातटस्य घनाजले भाद्रे बुधे कृष्णपक्षे धात्रे ते हर्षणे वृषे २४ वर्षां पूर्वा
मध्यरात्रे न तत्रेश महोदये अंधकारावृते काले देवक्यां शौरिमंदिरे २५ आविरासीद्धरिः सा
क्षाद्धेरण्यामधुरेव सद्वत् स्फुरद्धारावृते ब्रह्मादितं चिल सत्कोत्तमरत्नहारिणं परिधि द्युति
नूपुरांगद द्युतवालार्क किरीटकुंडले २६ चलद्वक्त्रवक्षितं कणं तद्धृद्धृष्णो कुलाये वल्लार्वि
तं मधुमकुनि पद्ममालितं नवकंजाक्षनरहरि पीतवाससं २७ सतडिद्घनदिव्यसौधगं चलमी
लालकहंदस्वन्करवं चलदंशुतमो हरिं परं प्रभदं सुंदरमंबुजेक्षणं २८ कृतवचविचित्रा

राधाकृष्ण
१८

मंडलं सततं कोटिममोजमोहनं परिपूर्णतमं परात्परं कलयेऽद्य ध्वनिवाच्यतत्परं ३० नमो वे
त्यसत्रेयपद्मेमो हरिजनोत्सवफुल्ललोचनः अथ विप्रजनेषु तत्रापि भुजैर्विनिवृतं समन्ततस्तागतो हृदो ३:
हरिमानकद्रुमिस्तवैः स्तवनं तं प्रणिपत्य विस्मितः अकरोद्गुह्ये तव प्रभू रथे गतधीः स्थितोऽञ्ज हे
कृतांजलिः ३१ बलदेव उवाच एकोऽपि प्रकृतिगुणैरनेकधासि कत्रात्से त्वं जनकं तत्स्वकाल
कल्पे निर्लिप्तः स्फटिक इवाद्य देहवर्गैस्तस्मै श्रीभवनपते नमामि नित्यं ३२ एषस्त्वं तत्र निलाम्बु
वातवर्तमानोपि तस्योपहिरपि चांतरे पप्रहि आधारे धरणीनि वास्य सर्वसाक्षी तस्मै तेनम इति
सर्वगोनमस्त्वात् ३३ भगवोः दुष्टहस्तत्तु देवजातोजो देवोहि जनिजगत्परपालकोपि गेहे मधुवे
पुरुषोत्तमोत मतत्त्वकं सत्त्वा भवनपते पाहि पापात् ३४ नारद उवाच परिपूर्णतमस्यात्मा
क्षीलद्यमेषप्रसादरं हत्वान तापयते प्राह देवकी स्थैर्य देवता ३५ श्रीदेवक्युवाच हे कृष्ण
हे भगवंस्त्वेतु परे गोलोकधाममधिष्ठाय ध्वजस्प्रागादिदेव परिपूर्णपरिपूर्णतमप्र
भो मां त्वं पाहि पाहि परमेश्वर कंसपापात् ३६ नारद उवाच श्रुत्वा भगवान्कृष्णः परिपूर्ण
तमः स्वयं सस्मितो देवकीं शौरिं प्राह सद्भुजिनोदितः ३७ श्रीभगवानुवाच युवां तु पृश्निः
पति देवता च तत्पूर्वसर्गे सुतपाः पृश्निस्तौ ब्रह्माज्ञया हि यत्तपो युवाभ्यां कृतं परं निर्मलभाज
नाभ्यां ३८ कालेषु मन्वन्तरे व्यतीते तपः परं तत्र युता प्रजार्थे तदा प्रसन्नोऽभवं वरपदं
श्रुतमयाऽऽनेतदोक्त ३९ श्रुत्वा युवाभ्यां कथितं तते देव भवात्मजो तस्य त्वत्स्वहेः किलावयोः तथास्तु

ग॰ सं॰ वोक्राय गते वृषभानुजापतौ ह्यम् तं सत्त्वमाते दंपती ४० नमन्तस्मः कोपि समेतोऽभ्यागात्यलेविवार्थं
गो॰ तद्वाममभवे वरेश्वरः श्रीवृहिमनामो भ्रुवेहि विप्रात: ७ नाहैतीयकाले हमे पेहृ वामनः ४१
१९ तथामभवे ह्युद्युतनेवपात्य हैनी त्वाय मा प्राप्य पवनं दर्मंदिर ग्मतो नमः पाहूय भोगसेविनः
सतोनमनाहायसत्वौ मविलच्छ ४२ श्रीनारद उवाच तस्मौ मस्त्वा हरिस्तवं तदूपपश्यतो
स्तवयोः हर्षं पद्य प्रकटं दृष्ट्वा ताबालो मन्तायथा नटः ४३ प्रत्वेध त्वाय तेषौ हर्षौव हूते
सम्बद्युतः नावहुजेन दपत्या योगीमायावनिस्वत: ४४ तयाशयानेविद्युमितत्रतदेको
कुण्यमञ्च हुतरु दंपाहिताः सर्वाः प्रस्फुरदंकुर खलास्तौला: ४५ निशिनेव समुदेवेवा
सहिप्रीहृंदमशोभितेन सर्वौरं येपयास्तमे नायामवन्त्व्वत: ४६ घनेव्योम्नि वर्षवन्त्
दमवदहनः स्वगत निवारयनदीर्घ फलौ न सारं शैतिमव्वगात ४७ उमयोवर्तलकुलागोः
कृतिंदर्याहि बाहिनी सद्योमार्गे दहौ तस्मिकालिंदीसरितौबरा ४८ नेरत्रैसमेत्यातो मम
मुसर्वतः वेर लिप्त्वा पत्नी दापाय नेनिधाया पुदर्शेन: ४९ नातत्वे लब्धपापद्यपुवौ
हानजामामसः सम्यास्थिता: परिप्रोतो: स्वयनेसुरवयानेदृनेदूपा ५१ ग्रपमाल द्वे
निस्थ त्वारतकाः समुपा स्थिताऊचुः केसापवीरनगत्वातद्वाजमंदिरं ५२ सतोगृहे तत्र
शा मात्ते सौवेमयकारनः स्वसाथमा तरं प्राहहृदेनीरीनवत्सली ५३ श्रीदेवक्युवाच सता
वेकौदेहिमेतं त्वत्रै पुत्रमस्तेत्वच क्षिपं देहे नयोग्योस्मि प्रातस्त्वं दीनवत्सलः ५४ नारद उवाच रामाय नम
१९

१

र्भस्त्वप्तमो गर्भो हितवास्माशाद्यात्मजो वद्ध प्रार्थितो कार्द्विनिर्भर्त्स्यतो गत्वा विशे देवलः ५५ कुसं
गर्विर्तैः पापैः खलो यदुकुलाधमः खलः सतां शीलान्प्रहेश हीतो दुष्टो न्यपालयत् ५६ कंसह
स्तात्समुत्पत्य त्वत्वरं सा चांबरे गता शतचक्रे रथे दिव्ये सहस्त्रहयशोभते ५७ चामरैर्दोलितैस्तु
भ्रै स्थिता दृश्यत दिवकं सायुधाष्टभुजा माया पार्षदैः परिहेविता ५८ शातकुम्भमयी काता
कं समाह घनस्वना ५९ श्रीयोगमायोवाच परिकृतितमः सा ताक्रीडितेनो भगवान्स्वयं
जातः कुमारं तं हे हे तो हेष्याद्दीनान् ध्रुवो मिथै ६० नारद उवाच इत्युक्तांते ततो देवी गता विध्या
चलेगिरौ योगमाया भगवती बहुनामा बभूव ह ६१ अथ कंसो विस्मितो मुक्तो मायावचः प
रं देवकीं वसुदेवं च मोचयामास बंधनात् ६२ कंस उवाच पापोहं पापकर्मा कोहं खलो यदु
कुलाधमः पुत्रास्तव प्रहतो हंहं त मध्यं मे कृतं भवि ६३ हे स्वसा शूरजा मे शौरे मन्ये कालकृतं स्वि
दं येन विश्वं चाल्यमानो वायुनेव घनावलिः ६४ विमुञ्चा हे देवगान्वे देवास्तेपि मया गीरः
मा नमामि च सुवेशश्रुजतिः को कथितो मया ६५ नारद उवाच इत्युक्तं कंस स्तदे घ्नो प्रणतो स्तु
मुक्तो हृदन चकार स्वे वांपरमां सोद्ध दे दर्शयं सत्वैः ६६ गृहे श्री कृष्णचंद्रस्य पौरैस्ता
तन्मयैः दानदत्तैः कदा तैस्तु किंतस्याद्भुविमंडिले ६७ प्रातःकाले तदा कंसः प्रलवा
दीन्महासुरान् समाहूय खलस्ते मौ वसुदेवं च मायया ६८ कंस उवाच जातोमि हंतकृद्व
मो कथितो योगमायया अनिर्दशान्निर्दशान् शिशून्स्पं हरि ७० ६९ हेस्यारडः

ग.सं. सत्रुस्य धनुर्धारी युद्धे भवता हं हदयोधिना । हंकारे रोगोद्भूता देवाः सभ्ये सैः कथं भयं ७० गोविश्वमादृश्य
गो. नयो देवाः धर्मोदयः परं विलम्ब्य तत्तनगोह्यं नाशे दैत्यबलेस्य ते ७१ जातो यदि महाविष्णुस्ते
२० शत्रुर्यदि महीतले अयं वेतद्धूयो मा योगमा दीनो निहितं ७२ नारद उवाच इत्थं महोद्भटा दुष्टा
दैत्याः कंसनोदिताः दद्रुर्दुःखं गवादिभ्यो जघ्नुर्जातान्स्वबालकान् ७३ मासमुद्रा इमिता
ले विष्णत मुगहेरग्र हे कामरूपधरा दैत्याः क्षेत्रहः सर्वे इतस्ततः ७४ उत्पाड्य दुर्हौ देत्याल
विकंसनोदिताः ऋषिः मनम्य लिहितोम यमस्त द्वामवत् ७५ वेदे हि मेध्याले वार्द हेतुपद
मकाधर्मे छ म त्व मतयोजनक प्रतापिन एतत्कृतो च मुरि हेत्यमनातन बहु वेकि वद्र
लोमचनः पदार्थः ७६ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखण्डे नारदबहुलाश्वसं
वादे श्रीकृष्णचन्द्रजन्मवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ११ नारद उवाच अथ वसुदेवोऽमलं जातं शिशु
त्वानं दउवः हृतो ब्राह्मणोमस्य समाहूय कारयामास मंगलं १ सविधिं जातकं हत्वा नंदराजो
महामनः विप्रेभ्यो दशलक्षाणि गवां रत्नावृतां ददौ २ कोशमानं रत्नमानं स्वर्णविश्व
रत्नकृतान् सरत्नान्सप्त धान्याद्रीन् ददौ विप्रेभ्यो शान्ततः ३ मृदंगवीणापणवा बाजानेदुर्दुंदुभ
यो मुहुः गायकाश्च जगुद्वारे ननृतुर्वारयोषितः ४ पताका हेममयाला वितानेस्तोरणैः
शुभैः गृहे नवसन्धि वेश्मवभौ श्रीनंदमंदिरं ५ स्वर्णदीप्यमान वेश्मविद्विवहतोपमिती प्रांग
णवेदिकाः तोलिकांगमर्डपसमारेकुगौ धनलोवेरैः ६ गावाः स्वर्णसंग्यस्वे
सहस्रस्य
२०

ला

नमोल्लसद्भुजा: घंटामंजीरझंकारारन्नकेवलमेखिता: ७ पीनपुष्टाससवत्स्ना स्तनहारविक
रचिह्निता: हरिद्राकुंकुमाक्ताङ्ग चित्रधातुविचित्रता: ८ बर्हिपुच्छैर्गन्धजलैर्वेणुवाद्यसमुद्ध
धरा: इतस्ततो विरेजुः श्रीनन्दद्वारि महोत्सवे ९ गोवत्सा हेममालाढ्या शृङ्गाहारविराजि
ता: इतस्ततो विलेपिता र चरन्त्यासिता: १० श्रुत्वा पुत्रोत्सवं तस्य वृषभानुर्वरस्त्रियाः कला
वत्यागता सहितो नन्दमन्दिरमाययौ ११ नन्दानन्दोपनन्दश्च तथा वृषभानवः नानोपायन
संयुक्ता: सर्वे ते समाययुः १२ अभितो यान्ति मालाढ्याः पीतकञ्चुकशोभिता: बहुगन्धवद्ध
केशा वनमालाविभूषिता: १३ वंशीधरा: वेत्रहस्ताः सपत्रतिलकाञ्चिता: बहुवर्णपटि
का: गोपाले वि समाययुः १४ [illegible] तो धुन्वन्तो वसनानि च नानोपायनसं
युक्ता: [illegible] १५ हैयंगवीनदुग्धानां दध्यान्नानां बलिं वहुः [illegible]
[illegible] नन्दमन्दिरमाययुः १६ पुत्रोत्सवं [illegible] प्रेमविह्वलभावै:
[illegible] समाकुला: १७ जाते पुत्रोत्सवे नन्दः स्नात्वा [illegible] कुले हता: [illegible]
सर्वान्विलेपि [illegible] विधानतः १८ गोपा ऊचुः हे [illegible] नन्द [illegible] पुत्रोत्सव [illegible]
[illegible] तो लमतः किं मंगलं वरं १९ [illegible] नन्द [illegible] शीतं [illegible] कृतकृत्य
[illegible] श्रीनन्दनन्दनं २० [illegible] २१ नन्दस्तदा च भवता [illegible]

ग॰ सं॰ तावद्द्रीहृदेगोपालगोपीभिर्व्रजवासिभिः २२ श्रीनारद उवाच श्रीमंदराजसततं संभ्रमदद्भुतं
गो॰ वक्त्रस्त्रीहृदयस्य हस्तमिव देवगोप्यः तं निरीक्ष्य सततं यावद्व्रजराजे गृहमेत्य हृस्मारो हृदयवारि
२१ फलितहृदजमुखैर्गोपाः २३ श्रीनंदनंदनहरिपुरागम्य हा दुर्जनेत्युः सर्वात् प्रहस्तनंदसुतं गत्वरमाजनत्वः
पान्यस्य यद्दत्तनमस्तु बलाकेशोभया रंजनैर्यैहृपाणिभिः पदीरुक्तमकाः २४ जनाय नन्द श्री
रत्नवांबरहेमचीरमंजीरहारमणिकुंडलमेखलाद्यैः श्रीकंठसत्त्वमद्भुतकंकणादिदुर्गैः
स्त्रीदुमतुल्यनवद्युतिभिर्विरेजुः २५ श्रीराधिकाललवणारामलहरिविचित्रौर्गोपैः समस्तवपु
वेः कररलाललनैर्मृदु उतार्यबालकं प्रशोपगेवाणिबालस्तासमंदोदरुतंपजगर्जेगर्डुर्येशोदा २६
गोपाजगुः साधु साधु पदेशाहेतेहि स्पार्शहि स्पार्शव्रजेभ्यः धन्याधन्या परं कुलं तियथार्थं
जनितस्ततः २७ इत्थं कौतुकं कृतेते तेदेवेनवद्रुकालनः रहेवालंपद्मने त्रस्तस्मितेशणमहं
हरे २८ यशोदोवाच भवदीवरदाश्रीधिजतेरीचिंह्यारवमे भवज्ञामपि परादिहृपाभव
हतःपरे २९ हरेहि रीतिमहाबाहुर्द्रेपजनेन नवव्रजौकसः आगतानांयथेष्टं हीति तेकुरुते ३०
नारद उवाच येहिहृतीराजकन्यापितत्कसौहानशीलिनो तत्रापिनोहितादानेदहाव
२ तिमहामनाः ३१ गोधनानि दिव्यवासांसि रत्नाभरणानि भक्षितानि विचरद्रोहिणीसाहात्त्येयतो ग
व्रजौकसः ३२ यदि प्रशांतमेसान्नाकौतुकंहमेव्रजमागते नरतत्तुनरतत्त्वे कजयध्वनिरस्म
महान् ३३ हाधिहारबलेतेर्सोपामोत्पाहूयंगवेनेवैः लिखिचतुर्हविलिंतस्तवेव्रजागरूसेः पारस्य राधाकृष्ण
रं ३४ २१

वह्निस्तः कृशो जातेः सर्वतो दग्धिकर्द्दमे वृद्धाश्च स्थूलदेहाश्च पेतहास्यकलेवरैः ३५ सनातनाः पितामहो
काश्रेन्नाभोगधावेशमेव शाकाः वेदनत्वमलभ्रतः प्रसन्नावमद्दृशोत्तायः ३६ मार्गे मे प्रसवै
पावकलेच धनदद्दो वरुण घनव प्रोपोतं दरागोन्द्रप्रभुः ३७ निधिः सिद्धिश्च वृद्धिश्च भूंक्रोम
त्रिसिद्धिहृदेह वीणावीणालु कृतीवतादिक्षाकस्पार्विनोद्दि ३८ सनत्कुमार कपिलश्च कव्यासादि
भिः सह हंसदत्तपुलस्त्यदेवैः पात्रसोऽन्नागमः ३९ हंसारूढो हेमवर्णो मकटीकुण्डलोस्फुरन्न व
नमाला वेदकर्ता द्योतयन्मंडलं दिशः ४० तथा नमनभनाद्यो वृषारूढो महेश्वरः रथारूढो
रविः साक्षात्सारूढः पुरंदरः ४१ वायुश्च यमजनारूढो मृगारूढो हर्षेश्वरः ध्रुवरःपुष्पकारू
ढो यमो महिषवाहनः ४२ गजारूढो वीतहोत्रो वरुणो मकरास्थितः मयूरस्थः कार्त्तिकेयो भा
रती हंसवाहिनी ४३ लक्ष्मीश्च गरुडारूढा दुर्गा व्याघ्रसिंहवाहिनी गरुडपर्यार्यस्तीय ध्यावि मान
स्था समायया यौ ४४ दोलारूढा दिव्यवर्णाः मख्याः षोडशमातृकाः षष्ठी च शिवकारूढा ए
कुर्वे यश्चिद्धयो गिरणी ४५ मंगलो वानरारूढो भासः स्थूरो बुधः स्मृतः गीष्पतिः शुक्रः सस्यः
[illegible]को गवयवाहनः ४६ शनिश्च मकरारूढः उग्रस्या सिंहिकासुतः कोटिबालार्कसंकाश
श्राययो नंदमंदिरं ४७ कोलाहलाह्वलसमायुक्तं गोपगोपीगणाकुलं नंदमंदिरमध्ये तु
तु संस्थिताय पुरुस्सराः ४८ परिपूर्णतमं साक्षात्कृष्णं बालस्वरूपिणं नत्वा हष्टुपदा देवा
श्चक्रुस्तत्र स्तुतिं परां ४९ वीतहव्यकृष्णमनता देवा ब्रह्माद्या ऋषिभिः सह स्वधामानि ययुः सर्वे

ग० खं० गो० २२ द्धर्षिताः प्रेमविह्वलाः ५० इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्री
श्रीनंदमहोत्सववर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः १२ नारद उवाच शौर्येनाममथ्य ह्यार्थं करं दा
तुं नृपस्य च पुत्रोत्सवं कथयितुं नंदे श्रीमथुरां गते १ कंसेन प्रेषिता दुष्टा पूतना घातनस्त्र
हारिणी पुरेषु ग्रामघोषेषु चरंती घर्घरस्वना २ अथ गोकुलमासाद्य गोपगोपीगणाकु
ले रूपं दधार साद्दिव्यवपुः षोडशवार्षिकं ३ न केऽपि रुरुधुर्गोपाः कंदर्पितां च गोपिकाः
शचीं वा गौरीं रमां रंभां रतिं च रतिपतीमिव ४ रोहिणीं केचयशोदां धर्षितां बांस्फुरद्रुचा श्री
कृष्णं दायते बाले लालयंती पुनः पुनः ५ ददौ शिशोर्महाघोरा कालकूटहृतस्तनं पयो
प्राणैः समं कृष्णोगतमायाबावक्षसा ६ पतन्त्येत्रासेरगात्राह्व दर्शापतिता भुवि ननादते
नवब्रह्मांडे सप्तलोकैर्विलैः सह ७ चचाल वसुधा द्वीपैस्तद्द्रुतमविकामवत् षट्क्रोशा
साद्दृष्टा दीर्घान्वितानुपपतनले गतान् ८ चूर्णीचकार वपुषा वृक्षांगेन नृपेश्वर वदन
व ते गोपगणास्त्र द्वयघोरं वपुर्महत् ९ अस्याङ्गं ज्वलनाबाले न जीवंतिक दाचन तस्या इदं स्तिका
ते नंदं कीटुं तेऽसम्सिशिरोवृ १० दुग्धं पीत्वाऽऽजं भमानं तेहष्टुं जग्जुः स्त्रियः यशोदा या महारोहिणी सुता
त्सबालो राक्षस्याः विचरक्ष्येत ११ सर्वतो बालकं नीत्वा रक्षां चक्रुः विधानतः कालिंदी पुच्छसंजोई
गोपुच्छभ्रमणादिभिः १२ गोमूत्रगोरजोमिश्रैः स्नापयित्वा तिलैः रजः १३ गोप्यो ऊचुः श्री
हरिस्ते शिरः पातु वैकुंठः कंठमेव हि श्वेतद्वीपपतिः कर्णौ नासिकां यज्ञरूपधृक् १४ नृ रघाहूम
२२

३१ ...

सिंहो नेत्र युगं चक्रि ह्रीं दशरथात्मजः । अथ नवबंतो तेन नरनारायणावृषी ॥ १५ कपालौ पातु ते सा
तात्मनकाद्याः कला हरेः । भालं ते पुत्तवागात्मा नारदो भूतले चरन् ॥ १६ चिबुकं कपिलः पातु दत्तात्रे
यहरो वनु स्कंधौ बाहू हेवधपातु कर्णौ मत्स्यः प्रपातु ते ॥ १७ दोर्दंडं सततं रक्षेत्सुमूः कच्छपे पृथुलविक्रमः ।
उदरं कमठः पातु नाभिं धन्वंतरी स्मृते ॥ १८ मोहिनी गुह्यदेशं च कटिं ते वामनोऽवतु । पृष्ठ
श्रु
वहरामः स्मृतवो रघुनाथयामः ॥ १९ बलो जानुद्वयं पातु जंघे बुद्धः प्रपातु ते पादौ पातु सगु व
ल्फौ च कल्की धर्मपतिः प्रभुः ॥ २० सर्वरक्षाकरं दिव्यं श्रीकृष्णकवचं परं इदं भगवता दत्तं ब्रह्मणे
नाभिपंकजे ॥ २१ ब्रह्मणा शंभवे दत्तं शंभुर्दुर्वाससे ददौ । दुर्वासाः श्रीयशोमत्यै प्रादाच्छ्रीनंदमंदिरे ॥ २२ अ
नेन रक्षा कृत्वास्य गोपीभिः श्रीयशोमती पाययित्वा स्तनं दानं विप्रेभ्यः प्रददौ महत् ॥ २३ तदा नंदा
ल्ये गोपाः श्रीगर्गात्मप्रपूज्य च हर्षितो ... नारत्नास्र्पृष्टा विदधुर्मंगलं ... ॥ २४ क्षिप्त्वा कुंडादि सनिदे हं
गोपाः श्रीयमुनातटे अनेकास्यचिताः कृत्वा दाहयामासुरेव तां ॥ २५ तत्रालं बगरूपे स्वर्गं तुंतगा
रागरुनिधिमत्व धूमोद्गमाद्यव्ये देहस्य पवित्रस्य समुत्थितः ॥ २६ सहोत्तम पूतना तेषं तावत् भूगा
वार सिद्धिता तत्रालयैर्मा हृगति दर्शोपतिरवाच ॥ २७ बहुलाश्व उवाच केयं पुरा तु सा पूर्व
पूतना बालघातिनी विषस्तना दुष्टभावा परं मोक्षं कथं गता ॥ २८ नारद उवाच बलियज्ञे तु वामन
स्य दृष्ट्वा रूपमद्भुतं बलिकन्या रत्नमाला पुत्रस्नेहं चकार ह ॥ २९ इतादृशो पदि भवेद्बालो मे मा
के स्तन्यं ... पाययामि स्तनं तेन प्रसन्नं मे मनस्तदा ॥ ३० बलेः परमभक्तस्य सुता येवामनो हि

ग॰सं॰ रीः मनोरथमहं तेषां प्राप्य तत्मन्नसा विचचार ददौ ३१ सा भवद्भावयन्ती तेषां एतन्नाम हि स्मृता श्रीकृष्णस
गो॰ वर्शी समभूत्तावत् प्राप्तमनोरथा ३२ पः एतन्नामोहरणं मया श्रुतं गोपीनां कृष्णस्य देवस्य परात्परस्य भु
२३ क्तिं भवेत्स्य भूतां पितस्य त्रिव्यां सिद्धिः किमु पेक्षिते लेइ ३३ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां
गोलोकखण्डे नारदबहुलाश्वसंवादे एतन्नामो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३ गर्ग उवाच इ
त्येवं कथितं दिव्यं श्रीकृष्णचरितं वरं पः श्रुत्वा तेन हर्षमन्या सस्मृता तार्थी न शंसयः १ शौन
क उवाच सधारवंद्र परं मिश्रश्री कृष्णचरितं शुभं श्रुत्वा तन्मूर्त्तः साक्षात्कृत्वा स्तोत्र वेपम
ने २ श्रीकृष्णभक्तः शान्तात्मा बहुलाश्वः सतां वरः अतो मुनिं किमपृच्छत तन्मे ब्रूहि तपोधन
३ गर्ग उवाच श्रुत्वा राजा मैथिलेन्द्रो हर्षिता प्रेमविह्वलः नारदं प्राह धर्मात्मा वाग्मिनं प्रणत
मस्तकः ४ बहुलाश्व उवाच धन्योऽहं च कृतार्थोऽहं भवता भगवत्कथया संगोपवसद्यातां
२ दुर्लभो दुर्घटं ब्रुहि ५ कृष्णस्तस्य भक्तः साक्षाद्भगवतो भक्तवत्सलः अथैनं चकार किं चित्रं चरित्रं व
दमे कृते ६ नारद उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन् भगवता कृष्णधर्मिणा संगमः खलु साधूनां ३
सर्वे बाधितनोति सः ७ एकदा कृष्णजन्मर्क्षे यशोदा नंदगोहिनी गोपीगोपालसमाहूय मंग
लं चाकरोद्द्विजैः ८ रत्नांबरं कनकभूषणाभूषितां गां बालं परस्त्र कलितां जनपद्मनेत्रे धा
मस्युरहरीनयवाक्षतं चहहार देवान्प्रणम्य धनैः प्रददौ द्विजेभ्यः ९ श्रीशानिधाय निजमा
तृजमा श्रु गोपी हंपद्मगलादिनेत्रा तिगोपिका स्तः नैवाप्य तोते रुदितस्य एतस्य शा

ॐ

दुर्गो वेष्टुमंगनलग्नो देवगणाग्रतो ऽभूत् १० नत्रैव कंसरवल्लनो हि तत्र चाल्यो दैत्यः प्रमेंजनतनुः
शकटं पदन्यस्य बालस्य स्पृष्ट्वा पदिपाल्यपिते प्रहृत्य क्षणोपि तत्किल नना ऽउरःपदेन ११ चूर्णि
तेषु शकटं पतितं च दैत्य स्तत्क्षणप्रमज्जननं ठ विमलोषमध नत्वा हृष्टं शालहये नदृष्टेनवु
क्षो गोलोकधाम निजलोकधर्मं जगाम १२ तेहृदयेषु ब्रजजना ब्रजगोपिकाः सर्वे समेत्य
गुणपदाञ्जकालत्वरागुः एवः स्वयं च पतितः शकटः कथं हि जानीमो देवकृतनमनाः हृगतायु
षं १३ बाला ऊचुः प्रेरयत्यो पदितिपन्या देहदन्तु गयार्थमेव हितत उकाद्यपाकटेतमाप्य ग्रा
वतन्त १४ नारद उवाच एतद्वानवच कुर्वेलोके गोपा गोप्यश्चविस्मिताः त्रैमासिकः कुबालो
कुर्वेह्यपायमनः १५ बालमर्केकहतोत्वावशोदा ग्रह शंकिता कारयामास विप्रैर्विधवद्वारि
नितृप्तः समर्चिताः १६ बहुलाश्व उवाच कोयं पूर्वे कुशली दैत्य उत्कचनाम भाक् सहो कर्म
पदस्थिता संयुक्तो मोक्षं महाकृते १७ नारद उवाच हिरण्याक्षसुतो दैत्यः उत्कचो नाम वीर्यवल्लो
मशाप्यागत्य पदे गांधैनवत्सगाश्च चकार ह १८ तेहस्पदिस्थलदेहाम्बुक्त्वाचापि महाबल
तपस्तप्त्वा इवस्यप्रति दहेहो मवदुर्मते १९ स पाकेतु कवधे देवत्वं मुनि पाकतः स
पतितश्च पादाधौ प्रणतित्वा प्राह दैत्यराट् २० उत्कच उवाच हे मुने हे कृपासिंधो कृपां कुरु
ममोपरि तत्प्रभावं न जानामि देहे मे देहि हे प्रभो २१ नारद उवाच तदा प्रसन्नः सुमतिः हा
ह स्मशाते विधेः सतां तो बाधिवर दो वर्ती मा तीर्थेदः किमु २२ लोमश उवाच वातदेहस्त

गा॰ खं॰ तेम प्राह्यतीतेचात्नुषांतरे वैवत्तांतरे मुक्तिर्भवतावपदाह्रेः २३ नारदउवाच नस्मा
गो॰ उत्कच वै त्यस्त मुक्तोलोमशातेजसा रड्डोनमेल्लिपेन तेसमर्थावरमापयोः २४
२४ उत्तंमे कीर्ति तवालेलालपंत्येकचान्नव गौभारं तेमहेत गोर्द श्रीनदगोहेली
२५ हो कितेसमेवालः कपंस्यादितिविस्मिता ५मोनैधायन्तसैद्याने
हेकस्मेजगादह २६ कंसप्रेरोरिदितोदेत्यस्तृणावर्तौ महाबलः ज
हार बाले कौतुके वाताव तेनसेदरं २७ यशोधकारोभन्तत्रघोरं शाद्दुम गोकुले
रे मेखलाने चहुंमेवमकुर्धरिकाद्दुये २८ ततोयशोदानपश्यन्तु ते मादेशातोरं
प्राहितारूदती घोरात्यस्वलोगवहशाववान २९ मदृष्टेचवदा पुत्रेपतिताभुवि
गो उर्ध्वे रुरोदकारुत्पमुत्तवत्तावपत्यादिगोः ३० रूरुरुपवत्तहाणीयः मेमस्त्रेहमकुलाः
गोमकरो नंदस्तनुपश्यंत्यस्तत्स्ततः ३१ तृणावर्तोनभः प्राप्तः ऊर्ध्वे वेलत्त्वये जनं कि
पेहमेहवहालेमन्यमानन्वपीडितः ३२ जयहस्पेपानत्पेनेदैत्यस्यकृष्णतः गलेज
गाहतस्याप्रिपरितिरतीनमः स्वयं ३३ मुचेमुंचतिगादितेदैत्येन्द्रमोहुतोर्भकः गलग्राहेम
वहतामनस्वेदेत्यंचकारह ३४ तज्योतिश्रीघनश्यामेलीनोमहामिनेयथा देत्योवरान्विप
तितः शिलुनासह मेदिले ३५ विशीर्णांगावयवस्यापिपतितस्य स्वनेनमे विनेदु श्रूदिशः स
वीःकंपितम्भूमिमंडलं ३६ तत्प्रसरोभूसदृष्ट्वा रुदंतोगोपिकास्ततः देहकृष्णगोपसा

२४

कैनीतात्मा माददृशुर्जनाः ३७ गोप्य ऊचुः न योगमार्गे यशोदे त्वं बाले त्वाल चिंतुं मनाक् न यत्र गाप्रेक्ष
वेदृष्टा कुद्रष्टा हि कार्ये तेन नंदे ३८ श्रीनंद धकारे स्ता ये हात्मा कोपि बाल्ये जहा निगृह तया निहि गोपा
ममोह्य तो बालो महाभये ३९ यशोदोवाच न जानामि क पुत्र बालो भाग्ये मत्ते गिरि में व्रजते तस्मात्म
या हतो मम मो च जहाति महाभये ४० गोप्यः ऊचुः मा मा चाव दत्कल्याणी हृदये द्वारे गतत्स्वये
श्रयं पुत्र पुत्र देवो बालो ... कुसुमतल्पवत् ४१ नारद उवाच तदा गोपा गोप्यो गोपाश्च नंदाद्या
गतेष्टो शोक ... दं ततः कुशलं जने ४२ यशोदा ... लक्षणं ... नेम हृदः
आहा हा हरे ... हि नीं प्राहमो हि ता ४३ यशोदोवाच एकोदेवे नदत्तो पुत्रः पुनः पुत्र
देव ददृष्टा ... गिरि ... तिज्ञातो नंदे ४४ ... किं भविष्यति
किमतः किंकरोमि ... भवेदतः ४५ यत्र देहो गृहः ... विवधा
निच ... कुशलो निशि ४६ हरेर ... बाल यशो
ते ... ४७ एक बालेन ... मधुपहिरि वमभुः
बाले नीता गमिष्यामि देहे ... निर्भये ४८ नारद उवाच त देव विप्रा विष्णुप्राणा गताने
दधेहिरे यशोदया वनं देव ... ४९ ब्राह्मणा ऊचुः मा शोचे कुरु देहं नंद देहधा
... भवेदधं ५० नारद उवाच इत्युक्ता ... कु
शाग्रे नैव पत्नवैः पवित्र कलशैस्तोयैर्… कुशाग्र ... ५१ ... कारयित्वा

ग॰सं॰ विद्याधरः ततः स्वर्गं संप्रणम्य विधिवद्दृष्टां गिरं शुभ्रैरशोभितः ५२ बाल्यलीलाभ्रमचुः मां शोचे द्वाभ्यां हरः पातु
गो॰ पादौ जानुनी विस्मरं गताः ऊरू पातु हरिर्नाभिं पर्यतः स्तवं ५३ कटिं देवाधिपतिः पातु पीत
२५ नाम्नलोदरं हृदयं पद्मनाभश्च भुजौ गोवर्द्धनधरः ५४ मुखं त्वं मधुरानाथो हारकेशः शिरोऽवतु
पृष्ठं पातु करं ध्वंसि सर्वतो मे गवां त्वदेव ५५ श्लोकत्रयमिदं स्तोत्रं यः पठेन्मानवः सदा महाभये
त्वमेव तस्य न भयं विद्यते क्वचित् ५६ नारद उवाच नन्दस्तेभ्यो गवां लक्षं सुवर्णं दश लक्षकं
सहस्रं नवरत्नानां वस्त्रं लक्षं ददौ परं ५७ गतेषु द्विजमुख्येषु नन्दो गोपान् स्वयं च भोजयामास
पूज्य वस्त्रं मेधैर्नन्दो हरेः ५८ बहुलाश्व उवाच रूपाणि यः पूर्वकाले कोऽयं दक्षः तनयाद्भुरः परा
देशं तत्र गच्छेत्लीनतां गतः ५९ नारद उवाच पाण्डुदेशोद्भवो राजा सहस्राक्षः प्रतापवान् हरिर्ये
लोधर्मे निपुणः पत्नीस्रग्धुक्त हस्ताह्वयः ६० रेवातटे महादिव्ये लतावेत्रसमाकुले नारीणां च सहस्रैः
तार्यमाणश्च चार ह ६१ दुर्वाससं मुनिं साक्षाद्दातागतं न ननाम ह तदा मुनिर्ददौ शापं दानवो भव दु
र्मते ६२ पुनः सन्तुष्टे प्राः पतितं तत्पदे प्रादाह्वरं मुनिः श्रीकृष्णविग्रहस्पर्शान्मुक्तिस्ते भविता नृप
६३ नारद उवाच सोऽपि दुर्वाससः शापात् तृणावर्तो भवद्भुवि श्रीकृष्णविग्रहस्पर्शात्परं मो
क्षमवाप ह ६४ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखण्डे शकटासुरतृणावर्तमोक्षो नाम चतुर्द
शोऽध्यायः १४ नारद उवाच एकदा हरिः कृत्वा नक्तं त्वमस्य दुग्धं यामे श्यामं शौरीं तत्र मनोहर
मेदहासं दशपार्श्वे हारिमसि विंदुधरं यशोदा स्वांके चकार ह ल तत्कुलजलपद्मनेत्रं १ पादे पिवे

ग॰सं॰ गो॰
२५

ति

नमं चे चलमङ्गलंगोवृन्दैर्विनीलनवकोमलकेशपांशुभिः श्रीपत्रकेसरैर्नवरत्नपुरं स्वं चैतन्ने लालनं २
त्यतिष्ठन्तमङ्गलमायगोपी २ बालस्य पीतवपुषो नवपल्लवं भूतोस्य ताव तेच वदने मकल विश
ओं मात्रालरैश्च पमसैः प्रभुतं च सर्वं हृष्ट्वापरं भयमवाप निमीलिताक्षी ३ एतन्नयरस्य यशो
दर्शितमस्य साक्षाद्यस्य विश्वमाखिलं कपटेन मोहि नष्टक्षता पुनरमस्तनमस्तेष्ट मांजी
किं वर्ष्यायाविस्तवपोवङ्गने र पत्न्याः ४ ब्रह्मलाल्य उवाच नंदोयशोदयासार्द्धं किं चकार
तपोमहत् येन श्रीकृष्णमेवं द्वापित्री भतो वृषवह ५ नारद उवाच अष्टानां वसूनां च
द्रोणो मुख्यो धरापतिः अनपत्यो विष्णुभक्तो देवराज्यं चकार ह ६ एकदा पुत्रकामो वै चब्र
स्मणो नोदितो नृप मंदराद्रिं गतस्तेपे धरया भार्यया सह ७ वर्षाणाम्भवे देयाने तपस
तपयो: ब्रह्मा प्रसन्नो सो वत्य वरं ह्योत्सुकाच ह ८ वल्मीकाद्विनिर्गतो द्रोणो धरया भार्यया
सह वत्ता विधिं चर्चमं स्वहर्षितः प्राह तं प्रभुं ९ द्रोण उवाच परिपूर्णतमे कृष्णे मे श्रीमत्तेज
नृपे भक्तिः स्यादावयोः सौतां वदेति शुभलक्षणां १० यथा जनात्संतरंतीह दुस्तरं दुस्तरं भवसा
गरं नान्यं वरं वांछते स्यादावयोस्तप तो विधे ११ ब्रह्मा उवाच युवाभ्यां याचितं यन्मे दुर्घ
टं दुर्लभं वरं तथापि भूयात्स कलं युवयोरन्यजन्मनि १२ नारद उवाच द्रोणो नंदो भवद्भू
मौ यशोदासाधरा स्मृता कृष्णो योजनार्त्तवचः कृत्स्नं प्राप्नोद्यो यौवपितृपुरात् १४ कृष्णारसा तस्य दा
मि दृष्टं श्रीकृष्णमेव चरितं शुभं गंधमादनसगोकृत्नाद्याद्यपरमहस्वाच्छृते १५ कृपयां चकतार्यो

कंदमस्ट लफला दासै तप्तवली या मैतपजल द्वौ ततसैत्तु भनैलौ

ग॰ सं॰ हे देवनारायणनमस्ते च नामान्मं चवकथितं किंमयः श्रोतुमिच्छामि १६ बहुलाश्व उवाच दे
गो॰ वर्षे देहधरैः साक्षात्कृष्णः पूर्णः सनातनः किं चकार बलेनापि तन्मे ब्रूहि महामुने शौरिसत्त
२६ मो १७ नारद उवाच एकदा शौरिणा संप्रेषितो गर्गाचार्यो महामुनिः शौरेस्तोमेभादितः सा
क्षाद्गत्वा योगीन्द्रो गोकुलं १८ नंदः संपूज्य विधिवत्तच्चाघ्रेर्मुनिसत्तमं ततः प्रदक्षिणी
कृत्य सानंदं प्रणनाम ह १९ नंद उवाच अद्य नः पितरो देवाः संतुष्टास्तव दर्शनात् पवि
त्रं मे दिरं जातं पुण्यचरणात्तरेणाधिः २० सत्पुत्राणां नामकरणं कुरु हि तन्महामते त्वयोक्ते
धैर्यं द्विजगृह्यमेषां गामने शुभे २१ गर्ग उवाच तेऽद्य नामकरणं कर्तुमिच्छामि नन्दगायः
एवं मां ज्ञानदिव्यामि गच्छ तं वद रहःस्थले २२ नारद उवाच इत्याकर्ण्य गर्गोक्तं देवेन वाला
भ्यां च यशोदया एकांते गोव्रजे गत्वा तयोर्नामचकार ह २३ संपूज्य गणनाथादीन
महानंदेशोदयापत्नीतः नंदः साह प्रसन्नो गर्गाचार्यो महामुनिः २४ गर्ग उवाच रोहि
णीतनयस्यास्य नामानि शृणु सुव्रतः रमंते योगिनो ह्यस्मिन् रामं तेन वदंति वा २५
गर्भसंकर्षणात्तेन नामैव विदुः परे शेषं संकर्षणात्तस्य संकर्षणं प्रतिस्मृतः २६
सर्वावशेषाद्यं शेषं बलाधिक्याद्बलं विदुः स्वबुद्ध्यापाथिनामानि शृणु नंद पते ह्यतः
२७ अवाप्यामावतिज्ञाति जगतां मे गतानिच अकारः कमलाकांतः उकारो मदनात्
२८ मकारः पशुपतिः स्वतानि वामकृत् एकारो नारसिंहो य मकारो ह्यत रोमभूत
२९ राधाकृष्ण
२६

तद्दृगौ च तथा [illegible] नरनाम्ना हरी श्रीकृष्णलीलानाम्ना षड्रूपमात्रं यास्मिन्न कृष्णे मत्स्ये ३० परिपूर्णतमे
साक्षात्तेन ज्ञाः स्मः प्रकीर्त्तिताः अन्तर्ज्ञानं स्वरूपाणि यो वर्णाः स्यात् न पुंसां गच्छतः ३१ ब्रह्माण्डानेककाले
दोषो यो लोके कृष्णस्य गतः तस्माद्भक्तिर्भूतिः स्याल्लोकात्तापाद्येनैव नन्दनः ३२ वसुदेवो हि लीलाति
तदेवाग्रे नैव वदति नाम्ना स्वयं पूर्णं तेन तथा वसुदेव इति स्मृतः ३३ वृषभानुसुतानाथ
यो नाता कीर्त्तिमन्दिरे तस्याधिपतिः पूर्णं साक्षाद्गोलोकाधिपतिः स्मृतः ३४ परिपूर्णतमः साक्षात्
श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्माण्डपतिर्गोलोके धाम्नि राजते ३५ सोऽपि तेन गतिर्न्यूनो लोमा
नावतारः [illegible] कंसादीनां वधार्थाय भक्तानां रक्षणाय च ३६ अनेकान्यपि नामानि [illegible]
ज्ञानि [illegible] लीलाभिः [illegible] ३७ [illegible] श्रीगुरु
कोऽस्मः [illegible] ३८ नारद उवाच [illegible]
[illegible] पञ्चाननेन राजो महामतिः ३९ [illegible]
[illegible] वृषभानुपुरं गतः ४० [illegible]
[illegible] ४१ [illegible]
[illegible] ४२ [illegible]
[illegible] ४३ [illegible]
[illegible] ४४ [illegible] ततः [illegible]

ग॰ सं॰ गो॰ २८

त्वं वृषभानुवरो महान् ४५ वृषभानुरुवाच सतां पर्यटनं धन्यं गृहिणां शांतये स्मृतं नृणा
मंतस्तमोहारी साधुरेव न भास्करः ४६ तीर्थीभूतास्त्वदंगोपजातास्त्वद्दर्शनात्प्रभो तीर्थानि ती
र्थीकुर्वंति त्वादृशाः साधवाः क्षितौ ४७ हे मुने राधिका नाम कन्या मे मंगलायुता कस्मै वरा
य दातव्या वरदत्वमेव निश्चितं ४८ त्वं पश्यसि च त्रिलोकीं हि दिव्यदर्शनः वरस्तस्याः समेयो
येतस्मै दास्यामि कन्यकां ४९ नारद उवाच हस्ते गृहीत्वा श्रीगर्गो वृषभानोर्महामतिः प्रगा
मुखमुक्तातीरे निर्जने सुंदरस्थले ५० कालिंदीजलकल्लोलकोलाहलसमाकुले तत्रोपविश्य
गोपेशं प्रमिदं प्राह धर्मवित् ५१ गर्ग उवाच हे गोप शृणु तमाख्यानं कथनीयं न च त्वया परि
पूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं ५२ असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेशः परात्परः तस्मा
त्परो वरो नास्ति जातो नंदगृहे पतिः ५३ वृषभानुरुवाच अहो भाग्यं महाभाग्यं नंदस्यापि
महामुने श्रीकृष्णस्यावतारस्य सर्वं त्वं वद कारणं ५४ गर्ग उवाच भुवो भारावतारणाय कं
सादीनां वधाय च ब्रह्मणा प्रार्थितः कृष्णो बभूव जगती ५५ श्रीकृष्णपट्टराज्ञी या गोलोके तले
राधिकाभिधा त्वद्गृहे सापि संजाता त्वं न जानासि तां परां ५६ नारद उवाच तदा हर्षितो गो
पो वृषभानुः सविस्मितः कलावतीं समाहूय तया सार्द्धं विचार्य च ५७ राधाकृष्णानुभावं च ज्ञा
त्वा गोपवरः आनंदाश्रुकलाकुलश्च नत्वा गर्गं महामुनिं ५८ वृषभानुरुवाच तस्मै दास्यामि
हे ब्रह्मन् कन्यां कमललोचनां त्वया पंथा दर्शितो मे त्वया कार्यो यथाग्रहः ५९ गर्ग उवाच अहं राधाकृष्ण

२८

वेकारण्यपि व्यासैर्विवाहमनयोर्मुने ५९ तयोर्विवाहो भविता भांडीरे कारयिष्यति ६० तस्माद्दूषा
गोपवरस्य विद्युद्दीप्तिवरस्य च लोके चकार मत्सरोः साक्षाद्दुहितृगोलोके मंदिरे ६१ एवं सर्वैर्वि
गोपालाः गोलोकादागता भुवि तथा गोपीगणा गोपा गोलोके राधिकेच्छया ६२ बहुशीर्षं दु
र्लभं भवेद्धुर्यतीर्थदेवैः तत्र नंदजन्माभिषेकम् सर्वे हृष्टा नंदमंदिरे रत्नदीपालिंगनानुवृत्तः
गोपगोपिकाः ६३ नारद उवाच तत्राचविस्मितौ राजन्दंपती हर्षितौ परं राधाकृष्णप्रभा
वं तं कृत्वा गर्गमूचतुः ६४ दंपती ऊचतुः राधाशब्दस्य देवर्षे व्याख्यानं वद तत्त्वतः
त्वत्तो न संशयच्छेत्ता कोऽपि मे मोचहामुने ६५ गर्ग उवाच सामवेदस्य भावार्थं गंधमादन
पर्वते शिष्येभ्यो वेदव्यासो गुरुतो मया श्रुतं ६६ रमया रकारः स्याद् आकारस्त्वादि
गोपिका धकारो धरया स्यादाकारो विरजा नदी ६७ श्रीकृष्णस्य परस्यापि चतुर्धा
तेजो भवत् लीलाभूश्रीश्च विरजा चतस्रः पत्न्य एव हि ६८ संप्रलीनाश्च ताः सर्वा राधायां
कुंजमंदिरे परिपूर्णतमां राधां तस्मादाहुर्मनीषिणः ६९ राधाकृष्णेति हे गोपये जपं
ति पुनः पुनः चतुःपदार्थं किं तेषां साक्षात्कृष्णापि लभ्यते ७० नारद उवाच तदा वि
विस्मितो राजन् वृषभानुप्रियायुतः राधाकृष्णप्रभावं तं श्रुत्वानंदमयो ह्यभूत् ७१ दंपती
गर्गाचार्यं पूजयित्वा नंदराजवचः स्मृत्वा ... सर्वविलक्षणः ७२ इति श्री
मद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे विवाहदर्शनं दशमोऽध्यायः श्रीकृष्ण

गः सं० नामकरणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४ नारद उवाच गोपीसमयद्योदनं कदेवो मल्लालयत्
गो० स्तरस्सकाशात् कलिंदजातीरसमीरकंपितेनंदोपि भांडीरवनेजगाम १ क्रोडेसकेकृष्णमवेक्ष्य
२८ नरोत्स्य वात्सोघनैर्मन्मथेतु माधवेच तमालनीपद्रुमपल्लवेषु प्रपतद्विरेजाद्विरतो वभाः
को २ तदांधकारेमहति प्रजाते बालेरुदत्यंकगतेतिभीते नंदोभयंप्राप श्रिशुसविभ्र
द्भीरुःपरेशंशरणंजगाम ३ तदैवकोटि्यर्कसमं हृदीं सौएगच्छतीवाचलतीदिशापु
वभूवतस्यां वृषभानुपुत्रीं ददर्श नंदनंदराजः ४ कोटीन्दुबिंबद्युतिमादधानां नीलां
बरांसुंदरमादिवर्णं मंजीरधीरध्वनिनूपुराणां साहेम श्रीशब्दमनोवमनोज्ञ ५ कां
चीकलाकंकणशब्दमिश्रां हारांगुलीयांवादरविप्रभुरतों श्रीनासिकामौक्तिकहेमदिविलिं
लाॱ श्रीकंठ चूडामणिकुंडलाढ्यां ६ तत्तेजसाधर्षितसर्वगात्रः नंदो ननामाथतामानहेश्वमतांजलिं
नः सनतः प्रपन्नः प्राहा पुरनोत्तमस्त्वंत्वं राधासि विष्णोःप्यहं जानामि देवं राधे ७ गृहाणदिव्यंगोपनंदवचःे
दीशं गृहाणनाथंनिजनाथमंकात् ८ तं नन्दस्यअकप्रत्ययमेघभीतं वदामि चे स्वयं महतेगृहाणाख्या
८ नमामि नस्तेममपुरविरहमंसोप्रपन्नदेसितं सर्वजनं नैव पुरां पं अहं प्रसन्नातवमक्तिमायातुः
दुर्ल्लभा नंदपुंस्त्वंबभवं वंदस्ह ९ नंदउवाच यदि प्रसन्नासि तदा भवेन्मेभक्तिर्दृढा कौशयुवो
योः पदाबवः सतांच भक्तिस्तवभक्तिमाजोमे संगः सदा मेथयुगे युगे च १० नारद उवाच
नथास्त्वितिं ता च हरिं करांभ्यां जग्राह राधा निजनाथमंकात् गतेथनंदे प्रणतेतं व्र

ग०सं०
२८

जे येतत्सर्वहिमांशुरिव भुवनेऽस्मिन् गगन ११ गोलोकलोकाद्वैकुण्ठात्सर्वस्मात्पुरतः परं। यत्र तिष्ठति सर्वेशः स्वयं वृन्दा
वनेऽधिपः। सर्वतो रासमण्डल्यां शोभितं च मनोहरं। वर्तुलाकारमद्भुतं सा नित्या यत्र ब्रह्मणः ॥ १२ ॥ वृन्दावनं विद्यते यत्र
देवानामपि दुर्लभं। कामधुग्भिः सुरैश्च कल्पवृक्षैश्च शोभितं सर्वतः सर्वदा यत्र श्रीराधा सहितो हरिः क्रीड
त्येव १३ गोवर्द्धनो गिरिर्यत्र नानालतासमन्वितः। शोभितो नवकुञ्जैश्च रत्नवेदीभिरावृतः मयूरकोकिलादिभिर्नादितं कलहंसैस्तथा
सेवितः सर्वशोभनो राजते ॥ १४ ॥ तत्रानिकुञ्जे वसति नित्यं श्रीराधया सह माधवः। रासमण्डलमध्यस्थः
ः सर्वतः सुरगणैः पूजितः श्रीकृष्णः परिपूर्णतमः स्वयं परात्परो भगवान् ॥ १५ ॥ सर्वतो रत्नादिविरचिते कुञ्जे
नवरत्नमयैर्मन्दिरैर्विराजिते ते सुरसुन्दरीभिः सेविते नागरीलोकैर्विभूषिते चन्दनागरुवासिते ॥ १६ ॥
तत्र देवदेवो गोपीभिः परिवृतः सर्वदा रमते। सर्वेषां लोकानामीश्वरः कोटिसूर्यसमप्रभः श्रीकृष्णः परमात्मा
सदा गोपवेषधरः ॥ १७ ॥ असंख्यब्रह्माण्डानां पतिः परमेश्वरः स्वयं यत्र विराजते विराट् सम्भार
कृतः सर्वेषां च धर्मस्य रक्षार्थं विराजते ॥ १८ ॥ तत्रैव सिंहासने रत्नमये वरे संमिलितो विराजते ॥ पदं ब्रह्म
तो मधुरं च वंशीधरः श्रीराधया सह तत्र विद्यते नान्यत्र ॥ १९ ॥ तत्रोपरि ब्रह्मलोको विधिः प्रभुः सर्वागतः
सर्वलोकपरः सुरसत्तमैः सेवितो नत्वा तं हरिं श्रीपुरुषोत्तमं गिरा भक्तिः कृताञ्जलिः संस्तुवन् तु मेरुजगौ ॥ २० ॥
ब्रह्मोवाच। अनादिमाद्यं पुरुषोत्तमं मायातीतं श्रीकृष्णं चन्द्रं निजभक्तवत्सलं स्वयं तं संस्तुवा
उपनिषत्परं ब्रह्म तं राधापतिं तं परं ब्रह्मणा स्तुमहे ॥ २१ ॥ गोलोकलोकस्य महिमा लीलालीलो
वतीयं निजगोलोकलीला वैकुण्ठनाथोऽपि यदा तं मेघवर्णं तं परं ब्रह्म भजन्ते ज्ञानिनः ॥ २२ ॥ तत्र

ग॰सं॰ मचेष्टो जनकां तेयं मञ्जौ हरिः स्वं कमलालये यं वल्लाव मा तो सिय हात्व दीपा श्री हरि हिता
गो॰ स्त्रिप्रतीव त्वं मुख्या २४ त्वं तम चेष्टो सिरमाह्व देवं नारा स्तव चेन रे राम कृतः तदावि
२९ वंशातिरूतीव स्याता त्का ये वजाला च तत्वान्ह रूपा २५ त्वं भक्तश्च पद्मकृति स्वा टस्या क
लोपदेशा च रितुः प्रधाने महान्य दात्व जगदंकुरो स्विर यातदेवं वरु रामा च माया २६।
पदं तत्वत्वा विदितस्मृत भिल्ल दात्वि लन्न राम रूप वृत्तिः यदा विराट् देह धर स्वमेव तदा
देवलं वा मृत विधारतो य २७ यदामं च गोरं विदितं हि धामं ह स्तत्वेव सा त्वान्तु रूपाव तमो तम ।
गोलोक धामाधिपति परेशं पदं त्वां शरणं प्रपद्ये २८ मदावठे यो गुणालस्त्वं परं गोलो
कधाम प्रवर प्रयाति सः इहैव चो दाय भक्तस्य विभिन्नूद्योभवतीतस्या कृति सर्वतः क्रतः २९
यदा पकुं जं प्रीति पूतो वदंयती व मात्य स्नेजाव न्ते रूपवो तथापि लोक व्यवहार संग्रहाद्विधिं
विहृत्य च कार मद्देह ३० नारद उवाच नदा मह स्थाय विधिं हं ता प्रतन्य ज्ञात्वा कुंडेस्थितयो
त्वयो गुरः स्कंतः करग्राह विधिं विधानतो विधाय धाता समवस्थितो भवत् ३१ सका
हृ यामा स हरिं च राधिकां प्रदक्षिणं च हिरण्यरेत सः ततश्च तेन नमस्कृत्य वेदवित
तो पाठयामा स च सप्त मन्त्रक ३२ ततो हरेर्वक्षसि राधिकायाः करं च संस्थाप्य हरेः करं पुनः
श्री राधिकायाः किल पृष्ठ देशके संस्थाप्य मंत्रान्स विधिः प्रपाठयन् ३३ राधाकरा भ्या
प्रददौ मालिकां किंजल्किनीं कृष्णगले लिनादिनीं करेकराभ्यां च हृदा न जागले तत ।

राधाकृष्ण
२९

श्रवणान्मुच्यते हरिवित् ३४ सर्वासमेवमासानां पीठ यो प्रतौ लकृते जल्ली मोनगुणे तो विमद्दः तो वाठ या
मासतुपंच मत्रकमसमच्युता धाचविसेवकन्यका ३५ गुणानि देवा वव छ ललदा शुनर्विद्याधरि
मिनेलन्नः सुरांगनाः गंधर्वविद्याधरचारणाः कलेसकिन्नराः कृष्णसमुपागताः ३६ म
हेगवीणामकृत्यश्रिवेणवः श्रावणानकः कुंदभव सतालकाः नंदुमुकुंदैव वरैःदि वह्नियैते जे
वेलामनन्ताम गलनायकमनुष्केः ३७ उवाच तत्रैव विधिं हरिः स्वयं पवित्रितं तव दर्शि प्रदा
त्तिना तदा हरिं प्राह विधिः प्रभो मे देहि तं दर्शि सिंजम कि दर्शितां ३८ तत्राप्तं वाक्यं वदेलो
विधिर्हरेः श्रीराधिकायाश्च पदद्वयं शुभं तत्याकरा प्याशीश्च राधुनः पुनर्न गामसे हृप्रणतः
प्रहर्षितः ३९ ततो निकुंजे प्रचलन्विधाता दिव्यमनो ताप्रियाप्रदत्तं जया सकृपः प्रसद्द
स्वरान्मात्रपूर्वकेराधा ४० ततः कुबेराभि विकरश्रियाया हरिः प्रचचाल कुंजे नगामनल्य स्या
रम्यपक्षने हृदावनं श्रीपक्षनाललताश्च ४१ श्रीमल्लतीकुंजनिकुंजमध्ये निलीय मानं प्रहर्षं
तमेव विलोक्य रामा तु देवराधा जग्राह पीवरमानुजे तो ४२ दुद्राव राधा हरिहस्त पद्याकं
कारमध्यः प्रति कुर्वती को निलीयमाना पप्रच्छ निकुंजे प्रत्य जेनो हरिं हस्तमात्रात् ४३
यथा तमालाः कलदे तन वल्याघनो यथा चेचलया वकास्ति नीलो हि राजो निकषा समत
न्या श्रीराधया सल्लतया प्रसराया ४४ श्रीरासरंगे जनतापि तेपरे रेमे हरी रासरसेन रा
धया वृंदावने हंगमयूरकोकिले हते ... स्तेपवरतो प्रवरः परः ४५ श्रीराधयाकृष्ण

ग॰ सं॰ गो॰ ३ हरिः परात्मानन्तो गोवर्द्धनकंदरालये मन्त्रासिद्धौ प्रसन्नदृशोः सखीभिर्विराजितास्सच्चिदात्म
स्वरूपास्तु ४६ वजास्तस्मिन्प्रयातास्ससेत्यवरं विहाय वृषभानुसुता राधा हृतसर्वस्वस्वदले
सवयस्कं धावन्ती लीलया मन्नाजलेषु ४७ राधा हरेः पीतपटं च वंशीं वेत्रं च हीत्वा सस्मिता
हसंती देहीति वंशीं वदंती हरेः स्वजनान्दराधा कमलं देहि ४८ तस्मै ददौ देव गोप पद्मं
राधा ददौ पीतपटं च वंशीं वेत्रं च तस्मै हरये तयोः पुनर्वभूव लीलायमुनातटेषु ४९
१ तत्र स्वयं भांडीरवटे प्रिया च तस्य कारमश्रृंगारमलं मनोज्ञं पत्रावलीभिर्हरिलालितोऽदः पुष्पैः
वि सरत्नैर्व्रजगोपकन्या ५० हरेः स्वयं श्रृंगारमथ कर्तुं समुद्यतातत्र यदैव राधा तदैव
२ सा स्वयं भवेत्सा लोकविहाय कैशोररूपं स्वयं पद्मि ५१ नदैव नंदं ददर्श सा स्वयं वपुर्हरेर्मे
लठं तं प्रहृदंतमाभ्यात् हरिं विलोक्याशु हरेण दृग्भिः कातरता विस्मायाकृतिश्च हरिम
द्वि ५२ इत्थं हृदंती सहसा विकंपमाना कारावाग्निहत दैव राधा शोकं न राधे हृदि मा कुरु
२४ त्वं मनो मे स्मिन्मत्विताद्वि पश्चात् ५३ श्रुत्वा च राधा हि हरिं गृहीत्वा गता स्वगेहे व्रजराज
२ पत्न्याः दत्त्वा च बालं किल नंदपत्न्या स्ववाचवदं तं पथि नेकमतां ५४ उवाच राधा नृप
नेदगोहं नेदं धन्या सिता ये वृषभानुकन्यके त्वच्छिशुमेवमीर दृशितो भयातमे प्राप्तुं ते
बालिकेश्च भयातु दे वले ५५ नंदपत्नीता सहमुत्सहरुदस्त्ल्याग्रहीता च तेन दत्ता सा वृषभानु
जीव राद्धन्नतां परमानवतीं तामरावे स्वां हृति निजमंदिरम् ५६ इत्थं हरेर्गुप्तकथा च वर्णि राधाकृष्ण
३

तारा धा हि वैदूर्यसद्मंगला नूतना श्रुता च ये वै गोपहिता च ददर्योत्तां तान्यापहृंदानकदा
स्यशांति ५७ इति श्रीगोलोकखंडे नारदबहुलाश्ववसंवादे नामषोडशोऽध्यायः
१६ नारद उवाच एवं बालो नाम महाहरिर्योगेश्वराणामपि नो हरेर्लीलया चक्रे तुलेभद
१ देनेदमन्दे हरिर्गमनं च जानुभ्यां कालिन्द्याः सह वैरबेल व्रजतान्येन कालेन मधुरे म
धुरं व्रजे २ यशोदया च रोहिण्या लालितौ पोषितौ शिशू केशवावित्रिंशताब्दं कान्त्या हरिं द
कं समकालीनौ ३ मंजीरकिंकिणीरावं कुर्वंतौ तावितस्ततः रेजतुः कौमारहृदयं तौ हैमाया
बालकौ विमहो ४ क्रीडंतं मातृदायशोदायशोदा गिरेलठं तं व्रजे बालकेश्व न दूरे ले
पाद्यं तद्यस्य गंगवक्त्रे ह्यले मोहमाननेमातानान ५ सानंदयाभ्यां च समकराभ्यां च
नवीनं जन्मगागामेत्य कृष्णमः मातृकदेशेऽपि नदाव्रजनं सनंदभौ व्रजे केसरी बालकलीलः
६ तत्स्वर्वतौ हेमनचित्रपंकेपि नपरंकु चुकमादधाने स्फुरत्स्वपंरत्नमपं चमौलि
दमति द्दलनेत्राणं कं येशोदा ७ बाले मकं संदूरबालकेलिं दृष्ट्वा परं मुद्रमवाप रतीव गो
प्यः ८ श्रीनंदराजव्रजमेत्य गर्गहे विहाय सर्वान् विशेषतनुगृहाः स्वार्थविग्रहा स्ता: ८ श्री
नं देराजगृह हरिक्षित्रिमसि हरू पंडदृष्ट्वा व्रजत्यातिरूपं क्षीरवधः मौला चतं निजस्तं तत्र दमाव
जेतौ गोपिका व्रजे समघ गाया हृदयंदन्य शोदा ९ गोप्य ऊचुः क्रीडार्थं चपलं ह्येनं मावहि:

देहेलेत प गदा मा

ग.सं. कारयोगरूपात् बालकेलिं कुर्वन् स्वं काकपक्षधरं शुभे १० ऊर्द्ध्वं दंतद्वयं जातं पश्चाद्वै मा
गो. तलदोषदं अस्यापि मातुलैर्नाश्यं तेन तस्य यशोमति ११ तस्माद्दानं विधिवत्कर्तव्यं विघ्नना
३१ नाशहेतवे वस्त्ररत्नं नवान्नानां नित्यं दानं प्रचक्रतुः १२ नारद उवाच नंदो यशोदा सो
हितस्ये कृतकल्याणहेतवे वस्त्ररत्नं नवान्नानां नित्यं दानं प्रचक्रतुः १३ अथ व्रजे राम
कृष्णौ बालसिंहावलोकिनौ पद्भ्यां चलितौ घोषे क्वचिद्दृष्ट्वा तौ वत्सवृतौ १४ श्रीदाम
सुबलाद्यैश्च वयस्यैर्व्रजबालकैः पद्मनासिकते सुअंलं कंठतौ हलौ नौवकताहलौ १५
व कालिंदीउपवने श्यामे स्तम्भाले सघने हंते कंदुकं जपतो मा कुंचरतां सकेशवौ १६
जनयन्तौ गोपीनां मानन्दं बाललीलया वयस्यैश्चोरयामास नवनीतं घृतं हरिः १७
एकदा स्वपनेऽस्य पत्नी नाम्ना प्रभावती श्रीनंदमंदिरं प्राप्य यशोदां प्राह गोपि-
का १८ प्रभावत्युवाच नवनीतं घृतं तक्रं दधि दुग्धं यशोमति सर्वं यो मे दूरहितं
लेन्मत्सादादात्मेभवत् १९ नाहं वदामि चानेन स्तेयं कुत्रापि कुत्रापि हितं नो तो करो
षिनस्तेने नवनीतं मुषितस्ततः २० यदा मया कृता शिक्षा तदा हास्य पुरस्त्वयं गमः गालं प्र
दानं दत्वा पदव्रजति मां गृहामात्रम् २१ व्रजाद्दीनां स्वपुत्रोयं सत्यासत्यं समाचरेत् नम
माकल्पितं किंचिद्यशोदेस्त्व गौरवात् २२ नारद उवाच श्रुत्वा प्रभावती वाक्यं य
राधाकृष्ण
३१

शोदानेदंगोहिनी बालेनिर्मथ्यमानादिसान्ताप्रेमपराप्रता २३ यशोदोवाच ग
वांकोटिर्ग्रहे मे सिंगोरसैगृहीत्वा चला नयाने दृष्ट मट्टुकं त्वोनागीसो त्रके दोचन २४
अनेन कृष्णं नेगव्यं ततस्मने त्वं गृहागमे तेषां शोभे शोभो में दोना स्तिकिंत्र भावती २५ नव
नीतमत्र चेन मन्त्र यद्गानं विध्यते तदाप्री नाकरी ब्यापि भक्तेनेव घनं नतथा २६ नार
दउवाच श्रुत्वा वाक्यं तदा गोपी प्रसन्ना गृहमागता एकदा दृष्टि चौर्यार्थे कृष्णस्तस्या
गृहं गतः २७ वयस्यैर्बालकैः सार्द्धं पापीकुंडं गृहस्य च हस्ताहुलसंसार्ही त्वाशनैः हारमा
ग्रि: विवशाह २८ शिक्यस्थं गोरसं दृष्ट्वा हस्ताग्राह्यं हस्तयं उलूखले पीठके चोपरिस्थाप्यारु
रोहत २९ भग्नभांडं ततस्यं गव्यं वहुमैमोमनोहरं जघास सर्वलोमकैबालकैः सहमाध दै
वः ३० भग्नभांडस्वनं श्रुत्वा सा गोपी प्रभावती पलायितेषु बालेषु कृष्णं ग्राह सीकरं हरेः
३१ नीत्वा मां च पुरो सं चगंथं तीनद मंदिरं अगे नंदस्य तेन कृष्णं भुखेव वस्त्रेव कारद ३२ हरि
विचिंतयन्नेर्थमातादें इमदा स्यति दधार तद्बालरूपं स्वच्छं दगति रीश्वरः ३३ सा यशोदां समे
दे त्याशु प्राह गोपी रुषान्विता भांड भग्नो हृतं सर्वं कृष्णेनेतद्ध्यानेनवै ३४ अथ यशोदोवाच अपवा
पदादेशैर्निर्वासं कुरु पुत्रान् पुत्रास्तु वक्रकृतं चौर्य्य प्रस्मान्त्तु वक्रकृतेमवेत ३५ जनलज्जा समावृता
दृश्य कृष्णं वीरं सा प्रियाह निजे बाले वा स्मयिस्मितमानसा ३६ निपट स्त्वं कुतः प्रापवन्नसातोलि

ग॰सं॰ पेकरे वद्धनीस्थं चवंतीत्यानिगीतानंदमंदिरात् ३७ यशोदाहे हरिणी नंदेगमेगोपा स्वगोपिका न ह्रह्मः
गो॰ कथयेत स्तद्दृश्येन्यापोश्येमहान् ३८ भगवांस्तु वहिर्वीख्यामत्वा श्रीनंदनंदनः प्रहसन् गोपकन्या
३२ हृद्यं संगस्थ्य चलेनतः ३९ श्रीभगवानुवाच शुनंमोयदिगृह्णास्येकदाचिद्दधिगोपिके तेभर्तृहृ
दि दंतनचामयाप्तनवदृशयः ४० श्रीनारद उवाच श्रुत्वा स्तविस्मितागोपीगता गेहं प्रेमेश्चिल तदास
वीगृहे गोप्यानगृहंति हरिर्हि या ४१ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे श्रीकृष्णबला
देवचरित्रे दधिस्तेयवर्णनं नाम सप्तदशोध्यायः १७ नारद उवाच गोपीगृहेषु विचरन्नवनीतचो
व रः श्यामो मनोहरवपुर्नवकंजनेत्रः श्रीबालचंद्र इव लब्धकलो गतेन तेनानिशं विललसे हरिवल्लवेन च कारली
लां १ श्रीनंदनंदनमतीव चलं गृहीत्वा गेहे निधाय मनुजन्नवलेदगोपाः सन्केदुके स्वप्ततेप
रिलालवेतः कृष्णेन ऊर्जितलस्त्वानजगत्सुरंतः २ राजोवाच नंदोपनंदनामानि वद देवर्षिमम
महोभाग्यं येषां वै तेषां वै करुणागताः ३ तथा वृषभानूनां कुर्मे नामानि मंगलानि च नारद उ
वाच गोपस्य विभवः श्रीवशः श्रीधीरमंगलायनः ४ तेगलारंगवल्लीपीरंगोजिदेवता
पनः नवनंदस्त्वकथितावभुवुर्गोकुले व्रजे ५ वीतदाता च नीतिस्थकृष्णावः श्रीकरः गोपतिः श्रु
तः व्रजेशः पावनः शांतः उपनंदाः प्रकीर्तिताः ६ नीतवित्मार्गदः सुक्तः पतंगो दिव्यवाहनः
गोपेशस्त्वव्रजेराजन् जाता वृषभानवः ७ गोलोके कृष्णचंद्रस्य निकुंजद्वारमास्थिताः
वद द्वारमास्थितात्वेत्रहस्ताः कृष्णमल्लागाननंदाश्चतेसुताः ८ निकुंजेकोटिशोगावो सन्ताप

नवनंदस्य राः वंशीमधुरस्वपदालापाउपनंदस्वनेभुजाताः ९ किंतु जहुर्गोरस्नायांदंडपा
शाधराः स्थिताः वैदेहैस्तोत्र रुद्धार माभ्यितावदैवकार्थिनावृषभानवः १० श्रीकृष्ण
स्पृष्टुयास्वैगोलोकादागताहितैर्न सेवाप्रभावेवकृष्णहितसमर्थश्चन्द्रमसः ११ अहंकि
मवदर्ष्यामितेषां भाग्यमहोरवं येषांमारोहमस्यायबालके लिखमोहृदि १२
एकदायमुनातीरे मत्तकृष्णेनावलीढैता यशोदांबालकाप्राङ्गरहिगालोमदंतव १३
बलमद्रेच वदंतितदासानंदगोहिनी करेगृहीलातस्वसुतंभीरुनेत्रमुवाचह १४ यशो
दोवाच कृष्णान्नद्रमसितवानरहोतमवान्वयस्यास्ववदंतिसाहातत्यं यान्वलो
ये वदंति श्रुतिसिद्धमायवमर्थनजेहातितेन हे १५ श्रीभगवानुवाच सर्वेमृषावादर
तान्नजातमेकामातामया कापिनमृत्स्नमहिता यदासमीचीनमनेन वाक्यं ततस्त्वम्
वेपश्यमदीयमंजसा १६ श्रीनारदउवाच अथगोपीबालस्यपश्यती संदरम्भवं
प्रसारितेचवदनेशेषब्रह्माण्डरचितंसुतैः १७ सप्तद्वीपान्सप्तसिंधून्सखंडानगिरीन्
दैत्यान् ब्रह्मलोकोत्तरानगोपी साम्नसंधिः सहजैः सह १८ दृष्ट्वानिमीलिताक्षीसाभू
तानिश्रीयमुनातटे बालोऽयंमेहरिःसाक्षादितिज्ञानमभवद्वसुम्भत् १९ तदाजगत्सूलश्री
कृष्णो मोहयन्निजमायया यशोदाया मंदहृदं सस्मार गोस्मृतिः २० इतिश्रीगर्गसं
हितायांगोलोकखंडे ब्रह्माण्डदर्शनंनामाष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीनारद

ग.सं. उवाच एकदा गोकुले गोप्यो मंगलं पुत्रवृद्धिषु सर्वतः स्नेहेन हे मगांशं त्वं गोपालचरितं परं १
गो. यशोदायाः सुसर्वाय प्रातः श्रीनंदनंदनं भाण्डेरायं विनिद्धिप्य मंगमंपदशीतिं दत्तं २ मंजीर
३३ रावं स कुर्वन्बालः पादपद्मसमन्मन् रुनादकिंकिणीसंघं झंकारं कारयत्प्रभुः ३ हे
यानवीन नवनीतं नवीनं यो चनत्वमास्तमं धुरं वदनस्य शाश्वतं स्वं हस्ते च मृत्तकेन यास्य
धौतिं चैव दृष्ट्वा गोपी सुधिमं पयात्रे ४ पलायमाने सुतं तं यशोदा समधावती प्रापन हस्तमात्रा
त योगीश्वराणामपि योदुरापः कथं स मातुरहस्तोगम्याति ५ तथापि मत्वा च मत्वा व
भयमाना प्रदर्शिता श्री हरिमात्र एष प्रभुर बालेन हीत्वा स्वसुतं यशोमती बबंधुरज्वा थ रुषा
सुखल वले ६ आदाय यद्वह्व दामतत्रत्वत्यग्रमतं तनममोयशोदा गृहीनैव हृतः सम
नेपरेयः कथं सबद्धो भवतीहदाम्ना ७ यदा यशोदा गतबंधनेच्छा स्वित्रानि शिवित्रान
सुतकमानसा आसीत्तदायं कृपया स्वबंधे स्वच्छेदयानः स्ववशोपि कृष्णः ८ एवं प्रसादेन
हि गौतक्षमीशानन्तानितांकुमार्यधियाकृतः पुनः मातृर्यथाभक्तं यदवतस्मात्क्रियाधा
इकेमल्लनमाधवः ९ तदैव गोप्यसमागतास्वरं दृष्ट्वा यथमन्नदाधिमभाजनं उ
लखलेवद्वमती वदामभि ध्र्मितेशिशुं जगृहुः ताडरा १० गोप्यो ऊचुः अस्मद्गृहे षु
भिपाजांगोमिन्त्रीसततेशिशुः तद्वेनं नोवदामः कारुणा नंद गोहिनी ११ गतव्य
थेसकुरुगायशोदे हे व्रजेश्वरि यस्मान्निमेत्तिले गोवालस्त्वयाबद्धो घटलपात १२ को नमनाकृतम
३४

रदउवाच इत्युक्तायां यशोदायां व्यग्रायां गृहकर्मसु कर्षन्नुदूखलं कृष्णो बालैः श्री
यमलार्जुनयोः १३ ततस्तेच महावृक्षौ गुह्यकौ यमलार्जुनौ तयोर्मध्ये गतः कृष्णो दूखलात्मा
हरिः प्रभुः १४ चकर्ष सहसा कृष्णस्तिर्यग्गतमुलूखलं सकर्षितौ समूलौ तौ द्रुमौ पेततुर्भु
मिमंडले १५ पतता तेन शब्देन भृशं चेलुर्वसुंधरावत् विनिर्गतौ च वृक्षाभ्यां द्वौ देवावा
ग्निसमौ नवत् १६ दामोदरं परिक्रम्य पादौ स्पृष्ट्वा समौलिना कृतांजलिहरिं नत्वा नेतौ तत्र समु
पस्थितौ १७ देवावूचतुः शापात् मुक्तौ ब्रह्मदंडात् स्वयं त्वयाच्युत दर्शनात् मा भूत्ते त्वयि भक्ता
नामहेलनं ह्यावयोर्द्वयोः १८ करुणानिधये तुभ्यं जगन्मंगले दामोदराय कृष्णाय परमात्मविद्याय मंगले
नमोनमः १९ नारदउवाच इति नत्वा हरिं तौ द्वौ उदीचीं दिशं गतौ ततः समागताः सर्वे नंदाद्याः व
भयकातराः २० कथं वृक्षौ पतितौ विनावातं व्रजार्भकाः वदतास्तु तदा बाला ऊचुः सर्वे व्र प
जौकसः २१ अनेन पातितौ वृक्षौ ताभ्यां द्वौ पुरुषौ स्थितौ एवं न त्वागता वयं तत्र दृष्ट्वा कृ
तांजली २२ नारदउवाच इति श्रुत्वा वचस्तेषां नतेश्रद्दधिरे ततः मुमोच नंदः स्वबालं दाम्ना बद्ध
मुलूखले २३ संलालयन् स्वांकदेशे समाघ्राय शिशुं नृप बहुलाश्व उवाच केन दोषेण वृक्षत्वं प्रा
प्तौ यमलार्जुनौ २४ नारदउवाच नलकूवरमणिग्रीवौ राजराजसुतौ परौ अमतां नंदनव
नेमंदाकिन्यास्तटे स्थितौ २५ अप्सरोभिर्गीयमानौ रेजतुर्गतवाससौ वारुणीमदिरामत्तौ युवानौ

ग.सं. ऽश्वदर्शितो २६ कदाचिद्देवलो नाम मुनींद्रो वेदपारगः नग्नौ दृष्ट्वा च तावाह दुष्टशीलौ गतस्मृती
गो. २७ देवल उवाच युवां हि दृष्टौ मे दृष्टौ निर्लज्जौ द्रव्यदर्पितौ तस्माद्धि वृक्षतां यातं भवतां वर्षाणां शतं
३४ भुवि २८ शापांते भारते वै माथुरे व्रजमंडले कालिंदनंदिनीतीरे महावनसमीपतः २९ पतितौ
शतं वर्षाणां तु कृष्णं दामोदरं हरिं गोलोकनाथं तं दृष्ट्वा एवं स्वरूपमवाप्स्यथः ३० नारद उवाच
इत्थं देवलशापेन वृक्षत्वं प्रापितौ नृप नलकूबरमणिग्रीवौ श्रीकृष्णेन विमोचितौ ३१ ।
इति श्रीमद्गर्गसंहितायां गोलोकखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे यमलार्जुनमोक्षणं नामैको
नविंशोऽध्यायः १९ श्रीनारद उवाच एकदा श्रीकृष्णचंद्रस्य दर्शनार्थं परस्य च दुर्वासा मु
निशार्दूलो व्रजमंडलमाययौ १ कालिंदीनिकटे पुण्ये सैकते रमणस्थले महावनसमीपे
च कृष्णं कृष्णं ददर्श ह २ श्रीमन्मदनगोपालं लुठंतं बालकैः सह प्रधूसरं सुयुक्तं बाला
केलिमनोहरं ३ धूलिधूसरसर्वांगं वक्रकेशं दिगंबरं धावंतं बालकैः सार्द्धं हरिं वीक्ष्य
विस्मितः ४ मुनिरुवाच ईश्वरोऽयं भगवान्कृष्णो बालैर्लुठन्न वै अयं नंदस्य बालोस्ति न
श्रीकृष्णः परात्परः ५ नारद उवाच इत्थं मोहं गते तस्मिन्दुर्वाससि महामुनौ क्रोडं कृष्ण
स्तमेत्यैव नंदके ह्यागतः स्वयं ६ हसतस्तस्य च मुखे विप्रविप्रः स्वसनैर्मुनिः ददर्शान्यमहालो
कं सारण्यं जनवर्जितं ७ अरण्ये भ्रमतस्तस्य ततः प्रादुर्भूत् इति कृष्णेन तदैवाजगरेणापीलि
गोरीम महामुनिः ८ ब्रह्मांडं तत्र ददर्श सलोकं सकलं परं भ्रमन्द्वीपेषु समुनिः स्थितो राधाकृष्ण
३४

भक्त्या वर्त्तते यस्मिन् ९ तत्पश्चात्पुवर्षाणां शतकोटिप्रमं भजन् । नैमित्तिकाख्ये प्रलये प्राप्ते लोकभ
यंकरे १० आगच्छन् तस्य मुखे सलिलं प्राविशत् [illegible] चतुर्भौमानि जलस्य च ११
यतो नेपुगर्भे ह हेत्स्मिन्ना [illegible] गतस्थितिः पुनः [illegible] ददर्श ह १२ तस्मिन्नेव
विष्णोर्महोदधि [illegible] गतस्ततः तद्ददर्श [illegible] लोकं [illegible] समचरन् १३ एवं कृत्वे
तत्रैवोदरे प्रविशत्स हरिं स्मरन् बहिर्विनिर्गतो [illegible] ददर्श [illegible] महाजलं १४ तस्मिन्जले
[illegible] नैकोटिशो [illegible] ततो [illegible] पश्यन्ददर्श [illegible] १५ तस्यान्तरे [illegible]
प्र [illegible] लोकं प्राविशन्निः [illegible] १६ [illegible]
[illegible] प्राविशत्ततः [illegible] कोटि [illegible] १७ [illegible]
[illegible] ततः [illegible] पतिहरिं १८ [illegible] कृष्ण
[illegible] पतिं गोलोके स ददर्श ह १९ श्रीकृष्णस्य [illegible] ततः प्रविश्य [illegible]
तिः पुनर्विनिर्गतः पश्यन्हालं श्रीनन्दनन्दनं २० कालिन्दीतिकटे [illegible] स्थले
बालकैः सहितं कृष्णं विचरन्तं महावने २१ तदा [illegible] ते
श्रीकृष्णं नन्दनन्दनं च नत्वा प्राह कृताञ्जलिः २२ [illegible] बालं नवीन [illegible]
[illegible] मनोहरं [illegible] श्रीनन्दनन्दनं
[illegible] २३ [illegible] श्रीहरि [illegible]

ग॰सं॰ हे हस्ताग्निहारिनासिविंदुविराजमाने वंदे कलिंदतनुजातटबालकेलिं २४ पर्यौंदुसुंदर
गो॰ कपोलवरकुंचितायाः केशा नवीनघननीलनिभास्फुरंतो राजंत आननतशीर्षः कुतलस्य
३५ यस्यानंदाब्जमाप्यसबलायनमोनमस्ते २५ श्रीनंदनंदनस्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत तन्ने
त्रगोचरे याति सानंदनंदनंदनः २६ श्रीनंदनंदनस्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत इति प्रणम्य
श्रीकृष्णं मैथुलो बहुलाश्वो नृपसत्तमः तद्ध्यानमग्नं जपन्साक्षात् गात्रहर्षाश्रुमप्लुतम् २७ गर्ग उवाच
इत्थं देवर्षिवर्येण नारदेन महात्मना कथितं कृष्णमीरितं बहुलाश्वाय धीमते २८ कथ्यते
कथितं वृत्तमन्यच्च कलिमलापहं वदः पदार्थैरहितं किं भवः श्रोतुमिच्छसि २९ शौनक
उवाच बहुलाश्वो मैथिलेंद्रः किं पप्रच्छ महामुनिं नारदं परमं तत्त्वं ब्रूहि तपोधन ३० गर्ग
उवाच नारदेनापि देवेन तामान्नाहो मैथिलो नृपः पुनः पप्रच्छ कृष्णस्य चरित्रं मंगलायनं ३१
बहुलाश्व उवाच श्रीकृष्णो भगवान्साक्षात्परस्मान्नंदविग्रहः भूमौ परं चकार किं चित्रं चरि
त्रं तद्वद प्रभो ३२ एवावतारेऽस्मिन् तेन कृतं वै मंगलायनं भूपरं किं नु कृष्णस्य पवित्रं कें मतः
परं ३३ नारद उवाच साधु साधु त्वया पृष्टं चरित्रं मंगलं हरेः नेमनसम वृत्वा विदेहराट
त्रयोविंशद्युगाः ३४ एकं गोलोकखंडं च गुह्यं परमम् अद्भुतं श्रीकृष्णेन प्रकाशितं गोलोके रासम
ण्डले ३५ निकुंजे नायिकायै च राधायै महदद्भुतं विरमपातभ्यशानितवेदनेहबोधरसदपरं ३६
इदं पठति नित्यं यः सर्वशास्त्रार्थवित् भवेत् कलौ च चक्रवर्ती स्यात्त्रिवर्गः पश्चाद्गतिक्रमः ३७ ये शृण्व
न्ति पति पाप्मशुद्धो मुच्येत बंधनात लिप्सको यो द्विजगतिर्जीवन्मुक्तः स जायते ३८ यो

रामकृष्ण
३५

ग॰सं॰ नित्यंपठतेसम्यक्भक्तिभावसमन्वितः सगच्छेत्कृष्णचंद्रस्यगोलोकंप्रकृतेःपरं ३५ इतिश्रीम
गो द्गर्गाचार्यसंहितायांगोलोकखंडेनारदबहुलाश्वसंवादे विंशोध्यायः २ समाप्तोयंगोलोका
३६ खंडः प्रथमः १

रामकृष्ण
३६